

UNIVERSITATEA DE VEST TIMIȘOARA

Facultatea de Litere, Istorie și Teologie

TEZĂ DE DOCTORAT

**Coordonator științific:
Prof. univ. dr. Victor NEUMANN**

**Candidat:
Áron Kovács**

**Timișoara
2014**

UNIVERSITATEA DE VEST TIMIȘOARA
Facultatea de Litere, Istorie și Teologie

**Conceptul de *transformare* în gândirea
politică românească și maghiară din
Transilvania
(1830-1848)**

**Coordonator științific:
Prof. univ. dr. Victor NEUMANN**

**Candidat:
Áron Kovács**

**Timișoara
2014**

CUPRINS

CUPRINS	3
I. Introducere	4
1. Premise metodologice	6
2. Societate, economie și sferă publică.....	19
3. Istorie politică.....	51
II.	61
Interpretările conceptului de transformare în textele politice românești din Transilvania din prima jumătate a secolului al XIX-lea	61
2.1 De la Supplex Libellus Valachorum la petiția lui Lemeni și Moga din 1842; conceptul de transformare în petițiile episcopale românești din Transilvania.....	61
2.2. Generația romantismului	79
2.3. Interpretarea culturcentrică a conceptului de transformare la George Barițiu	85
2.4. Ioan Rusu și A. din Ungaria: direcționarea transformării în direcția corectă prin crearea limbii literare.....	115
2.5. Simion Bărnuțiu și legătura conceptului de transformare cu dreptul natural	123
III. Transformarea conceptului de <i>transformare</i> în literatura politică maghiară din Transilvania (1830-1848)	138
3.1. Promotorul noilor idei: gazeta Erdélyi Múzeum a lui Döbrentei Gábor	139
3.2. Tipologia transformării: Méhes Sámuel: Despre cele trei sisteme politice diferite	144
3.3. Descrierea de călătorie a lui Bölöni Farkas Sándor ca un “manual” de politică modernă	148
3.4. Punerea în practică a ideilor transformării: opera Balítéletekről (Despre prejudecăți) a lui Wesselényi Miklós.....	155
3.5. Noile tipuri ale transformării: revoluții naționale și sociale în opera lui Wesselényi Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében (Manifest în chestiunea naționalității maghiare și a celei slave).....	171
3.6. Teoria reformei și a evoluție societății în operele lui Kemény Zsigmond.....	183
3.7. Unitate socială și strădanii reformiste în gândirea lui Kemény Dénes.....	194
IV. Concluzii	202
V. Surse primare	213
VI. Bibliografie generală	218
VII. Bibliografie de specialitate:	225
VIII. Webografie:	231

I. Introducere

Spațiul central-est european, și cel transilvan în special, a fost caracterizat la cumpăna dintre secolele XVIII-XIX de o pluralitate lingvistică, culturală și religioasă. În perioada cercetării noastre principatul era format din mai multe insule lingvistice, printre care și din teritorii multilingve. Locuitorii acestora au cunoscut limba și cultura celuilalt în măsura îndeplinirii sarcinilor lor avute în societate și atât cât au avut nevoie în viața de zi cu zi. Liantul între ei, în această perioadă, a continuat să fie poziția ocupată în societatea bazată pe sistemul de stări. Asta a însemnat că mica nobilime românească din Hațeg se simțea legată de mica nobilime maghiară din comitate și nu de țărănimea română¹.

În această perioadă a apărut la cumpăna dintre secolele XVIII-XIX un limbaj politic și un sistem de idei cu totul diferit de ceea ce a existat până atunci. Potrivit lui Csáky Móric, acesta a introdus, pe lângă diferențierea orizontală culturală a societății de până atunci, o nouă divizare pe verticală. Acesta este naționalismul². Prin răspândirea ideologiei sale au apărut noi punți de legătură între membrii societății. Scopul său a fost de a uni diferitele elemente ale aceluiași grup cultural-lingvistic aparținând diferitelor pături sociale pentru ca acestea să poată fi separabile de grupurile din jur. Cultura a căpătat un rol cheie în acest proces. A devenit una națională, îndeplinind rolul diferențierii. La fel a evoluat și soarta limbii materne. Elementele noului canon au devenit semnele distincte ale membrilor națiunii, preluând treptat locul a ceea ce a fost *amor patriae*³.

Aceste mișcări, datorită caracterului lor, au intrat după scurt timp în conflict cu ordinea socială existentă. Prin manifestarea lor a dispărut luarea spontană a conviețuirii popoarelor, s-a pus la îndoială valoarea multilingvismului. În vederea menținerii caracterului național, s-au străduit să-și impună exclusivitatea propriei limbii. Mișcările naționale s-au străduit să creeze o societate mai omogenă decât era ea în realitate. Acest

---

¹ Fried István, *Kétnyelvűség és kulturális kapcsolatok, (Bilingvism și legături culturale)*, în *Acta Historiae Litterarum Hungaricarum*, Tom. XXVII, JATE BTK, Szeged, 1991. p. 51-57.

² Csáky Moritz, *A kommunikációs térként értett kultúra. Közép-Európa példája, (Cultura percepută ca un spațiu de comunicare. Exemplul Europei Centrale și de Răsărit)*, în *Irodalomtörténet*, XCI/1, 2010. p. 3-17.

³ Evans, R. J. W, *Austria, Hungary and the Habsburgs. Essays on Central Europe. c.1683-1867*, Oxford University Press, New York, 2006. p. 178.; Neumann, Victor, Peculiarities of the Transition and Adatation of the Concept of Nation in East-Central Europe. The Hungarian and Romanian cases in the Nineteenth Century, în *Contributions to the History of Concepts*, Vol. 7. Issue 1, 2012. p. 73-81.

lucru a fost imposibil de realizat într-o regiune precum Transilvania, unde nu au existat niște limite foarte clare între diferitele grupuri cultural-lingvistice⁴.

Paralel cu acest proces s-a produs și o altă e decisivă în societatea transilvană. Sub impulsul unor factori interni și externi a început dezintegrarea structurii stărilor din epoca modernă timpurie, în care s-a aflat până atunci marele principat. Astfel, s-au cristalizat grupuri sociale indefinibile din prisma ordinii de drept existente la acea dată, cum a fost intelectualitatea, care a contopit în sine indivizi din toate păturile sociale. Drept urmare, au început să se manifeste mișcări, care au ignorat limitele diferitelor grupuri de stări. Cazinouri, asociațiile culturale și cele de lectură au primit în rândurile lor nobili, orășeni, adesea și oameni de origine țărănească. Au luat ființă foruri noi, dominate de aceste grupuri. Presa și asociațiile au făcut accesibile politica pentru toată lumea. Acum, nu doar o mică elită, ci o parte mult mai largă a societății s-a confruntat cu criza structurilor existente. După cum atrage atenția unul din cercetătorii acelei epoci, Veliky János, factorii integrativi care au trasat cadrele juridice și direcția evoluției politice a societății, adică monarhia și stările, au făcut din ce în ce mai greu față sarcinilor mai vechi. Stabilitatea societății s-a zguduit simțitor⁵.

Ca efect al acestor procese s-a pus din ce în ce mai des problema *transformării* și s-au născut programele menite să dezamorseze aceste probleme. Toate acestea s-au întâmplat în situația în care concepțiile herderiene, care au stat la baza naționalismelor, care s-au manifestat în Europa Centrală și de Răsărit, au stabilit omogenitatea ca o precondiție a dezvoltării. În acest fel, intelectualitatea transilvană, dominată de conștiința stării sale de înapoiere față de Europa Occidentală, pe care adesea a supraapreciat-o, a căzut în capcană. Tocmai această cădere în capcană și căutarea căilor de a ieși din ea constituie subiectul lucrării noastre, prin prezentarea interpretărilor privind conceptul de *transformare* în concepțiile românilor și maghiarilor transilvăneni din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

---

⁴ Neumann, Victor, *Neam, popor sau națiune? Despre identitățile politice europene*, Curtea Veche, București, 2005. p. 61-83.

⁵ Veliky János, *A változás kora, (Epoca schimbărilor)*, Új Mandátum, Budapest, 2009. p. 66-88.

1. Premise metodologice

Premisele teoretice ale lucrării noastre rezidă în istoria conceptelor: după cum Reinhart Koselleck scrie în rezumatul lucrării sale *Istorie conceptuală și istorie socială*, conceptele și sistemul social-politic se influențează reciproc. Conceptele modelează societatea, în timp ce societatea și politica influențează schimbarea conceptelor. Acest lucru fundamentează concepția, conform căreia istoria conceptelor – în măsura în care privim schimbarea lor ca un indicator al transformărilor politice și sociale – poate deschide noi perspective pentru istoria socială. Dacă o aplicăm ca o metodologie independentă, proiectarea în trecut a conceptelor de azi comportă și un rol critic major, referitor la folosirea permanentă a unor idei⁶.

Prima întrebare pe care o abordează istoria conceptelor este: ce anume putem considera a fi un concept? Koselleck plasează în această categorie acele cuvinte, în care se concentrează ceva experiență social-politică, semnificație – context⁷. Un semn distinct al conceptelor este faptul că în timp ce în cazul cuvintelor sensul și semnificația pot fi ușor separabile în gândire, în cazul conceptelor cele două aproape că se suprapun⁸. O altă caracteristică a lor este faptul că dispun de o semnificații ce conviețuiesc, dar și de o stratificare cronologică, putând fi descoperite în ele semnele atât ale trecutului, cât și ale prezentului și ale viitorului. Conceptele conțin o parte a sensurilor lor anterioare, reflectă asupra prezentului, iar prin faptul că pozițiile spre care se tind și scopurile propuse trebuie formulate prin intermediul limbii, apare în ele și dimensiunea viitorului. Pe lângă toate acestea, unele sensuri conțin referiri asupra situației autorului și a destinatarului, precum și asupra situației politice⁹.

Scopul istoriei conceptelor Koselleck îl rezumă în sensul că el cartografiază spațiile de experiență a epocilor cercetate (Erfahrungsraum) și orizonturile de așteptare (Erwartungshorizont), clarifică funcția conceptelor, utilizarea lor pe nivele, legătura lor cu lumea înconjurătoare. Pentru ca sensul lor de odinioară să poată fi înțeles și de către cititorul de azi, ține de sarcina istoriei conceptelor redefinirea științifică a sensului lor mai vechi¹⁰. Analiza sa are două modalități: una sincronică, prin așezarea una lângă alta a

---

⁶ Koselleck, Reinhart, *Elmúlt jövő, (Viitorul trecut)*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 2003. p. 121-123, 130.

⁷ *Ibidem*, p. 134-135.

⁸ *Ibidem*, p. 135.

⁹ *Ibidem*, p. 125-129.

¹⁰ *Ibidem*, p. 129-130.

sensului lor de odinioară și una diacronică, prin înșiruirea lor cronologică. Prin intermediul acesteia se poate cunoaște utilizarea pe nivele, precum și caracterul permanent sau tocmai cel schimbător al conceptelor¹¹. Analiza conceptului și al câmpului semantic care îl înconjoară face și mai nuanțată această imagine. În afară de analiza schimbării de sens mai trebuie luat în seamă și ce fel de denumire se folosește pentru o stare de fapt dată. Trebuie descrise contraconceptele care pot să apară și analizate și suprapunerile în utilizarea conceptelor și a contraconceptelor¹².

După cum am amintit mai sus, istoria conceptelor are un rol serios în critica izvoarelor. În Europa Centrală și de Răsărit acest lucru capătă un accent deosebit. Aici, istoriografia modernă are nevoie de un punct critic de vedere nu doar pentru modernizarea metodologiei istoriografice, ci și pentru dezideologizarea ei. După cum Victor Neumann atrage atenția în lucrarea sa *Este utilă rescrierea istoriei României?*, în fostele state comuniste și istoriografia a fost profund politizată. De încărcătura ideologică care, de multe ori, s-a hrănit din prejudecăți, ea nu s-a putut debarasa nici până în ziua de azi. Unele elemente ale acesteia se regăsesc și în ziua de azi în programele școlare. Statele totalitare, datorită modului lor de funcționare, au fost într-un totul interesate de manipularea societății. Această manipulare s-a extins și asupra istoriografiei, iar efectul acesteia îngreunează și azi reînnoirea modului de a privi istoria. Povestirile sentimentale și miturile moderne continuă să fie prezente în istoriografie. Istoricul Victor Neumann vede în istoria conceptuală posibilitățile de a evita capcanele ideologice prin adoptarea unei judecăți de valori echilibrate și a unui mod critic de a trata subiectele. Studiarea limbii, a conceptelor, a ideilor este capabilă și în fostele țări comuniste să reînnoiască discursul despre trecut. Cu ajutorul ei știința istoriei și limbajul politic poate fi curățat de ideologia dictaturilor și a regimurilor totalitare¹³.

Cercetarea noastră e construită pe aceste premise, în centrul cărora stă conceptul de transformare. Acesta este definit în dicționarele de mai jos în următorul fel:

---

¹¹ *Ibidem*, p. 130-132.

¹² *Ibidem*, p. 137-140.

¹³ Neumann, Victor, *Este utilă rescrierea istoriei României? Evoluția conceptelor social politice și alternativele interpretative*, în Neumann, Victor; Heinen, Armin, *Istoria României prin concepte*, Polirom, Iași, 2010, p. 11-23.

Dicționarul Limbii Române specifică în felul următor, referitor la acest cuvânt:¹⁴ „TRANSFORMĂRE s, f. Acțiunea de a (se) transforma și rezultatul ei. **1.** Trecere de la o stare la alta; prefacere; schimbare, (învechit) transformăție.”¹⁵

DEX on-line online dă următoarea definiție: „TRANSFORMĂRE, *transformări*, Acțiunea de a (se) transforma și rezultatul ei; transformăție. — V, transforma”. Verbul *a transforma* este definit în următorul fel¹⁶: „TRANSFORMĂ, *transform*, I. 1. și A(-și) schimba înfățișarea, a da sau a căpăta alt aspect, altă formă; a (se) schimba, a (se) preface, (A-și) schimba caracterul, comportarea, felul de a fi. 2. () A construi un corespondent, un echivalent al unei figuri date sau al unei valori, schimbând unele elemente și păstrând altele, potrivit anumitor formule. A schimba în cantități echivalente o formă de energie în altă formă de energie. 3. (La unele jocuri sportive) A obține, prin executarea reușită a unei lovituri (de pedeapsă), unul sau mai multe puncte în avantajul echipei sale. — Din transformer, transformare.”¹⁷

Wikipedia redă următoarea specificare:¹⁸ „Transformare este acea modificare de stare creată într-un spațiu obiectual interactiv printr-o acțiune configurantă dată. Specificitatea transformării depinde de caracteristica structurală și interactivă a spațiului și de particularitățile operante ale sistemului transformant. Marea majoritate a transformărilor sunt generate de om în spațiul real fenomenal, din ale cărui obiecte și proprietăți își derivă criteriile de supraviețuire. Transformările stărilor realității se realizează prin acțiune gestuală directă sau prin intermediul diferitelor unelte cu sau fără potențial energo interactiv propriu. Dar în realitate se produc sistematic transformări și fără intervenția umană, natura posedând enorme energii și direcții de aplicare, pentru a își modifica mereu alcătuirea și evoluția.

Practica și inteligența umană sunt mereu orientate spre înțelegerea direcțiilor, modalităților și consecințelor transformărilor naturale, individuale și sociale. Criteriul unic care determină totalitatea transformărilor naturale este „cauzalitatea universală”, înțeleasă

---

¹⁴ ***, *Dicționarul Limbii Române*, Serie nouă, Tomul XI. Partea a 3-a, Litera T, tocăna-twist, Editura Academiei Republicii Socialiste Romania, Bucuresti, 1983, p. 6172.

¹⁵ ***, *Dicționarul Limbii Române*, Serie nouă, Tomul XI. Partea a 3-a, Litera T, tocăna-twist, Editura Academiei Republicii Socialiste Romania, Bucuresti, 1983, p. 6172.

¹⁶ <http://dexonline.ro/definitie/TRANSFORM%C3%81RE>, accesat 15. aprilie 2014.

¹⁷ <http://dexonline.ro/definitie/transforma>, accesat 15. aprilie 2014.

¹⁸ <http://ro.wikipedia.org/wiki/Transformare>, accesat 15. aprilie 2014.

că acel set de condiții interactive fundamentale care stau la baza fiecărui proces natural. Transformări în individualitate pot fi metabolice, informaționale, exprimând salturi de cunoaștere și transformări afective, caracterizând câmpurile de atractori care fixează și polarizează interactiv subiectul. Transformările sociale vizează schimbări politice, culturale, științifice, tehnologice, comerciale, economice, religioase, etice, fiecare ducând la o anumită modificare structurală și funcțională locală, statală sau mondială.

Transformări se petrec mereu în toate nivelurile personalității și colectivității umane care evoluează sistematic, își schimbă parametrii opționali, culturali, creativi, teoriile științifice, normele morale și valorice.”¹⁹

În studiul autorilor Mirela-Luminița și Bogdan Murgescu, apărut în 2010 cu titlul *Tranziție, tranziții: conceptualizarea schimbării în cultura română* este definită pe scurt deosebirea dintre conceptele tranziție și transformare. Conform acestei definiții *transformare* înseamnă seria unor schimbări liniare. Acestea sunt continue, nu au un punct final. Spre deosebire de acesta, conceptul de tranziție este asemănat cu un purgatoriu, prin care odată trecut, „*necazurile ar lua sfârșit*”. Din aceasta rezultă că acest concept e conceput ca o perioadă, care are un început și un sfârșit.²⁰ Conceptul de tranziție a intrat în limba română la mijlocul, respectiv în a doua jumătate a secolului XIX, prim dată în literatură și în domeniul muzicii. Cu referire la societate, el a fost folosit prima dată de Ion Ghica și Titu Maiorescu în textele lor de critică literară. *Epoca de tranziție, tranzițiune* marchează o perioadă de trecere spre ceva, o epocă, iar folosirea ei extensivă începe din anii 1860.²¹

Elementul comun a fiecărui definiții a cuvântului transformări e că doar faptul schimbării definează, și nu modul ei. Acest fapt asigură o posibilitate ca folosind conceptul de transformare ca pe o categorie analitică, lucrarea să cuprindă toate interpretările date transformării în epoca respectivă. În interesul acestei deschideri tratăm fiecare idee despre transformarea socială și culturală ca aparținând categoriei analitice, ceea ce va defini dimensiunea viitorului. Apartenența la categoria analitică nu depinde de faptul, dacă

---

¹⁹ <http://ro.wikipedia.org/wiki/Transformare>, accesat 15. aprilie 2014.

²⁰ Murgescu, Mirela-Luminița; Murgescu, Bogdan, *Tranziție, tranziții: conceptualizarea schimbării în cultură română*, în Neumann, Victor; Heinen, Armin, *Istoria României prin concepte. Perspective alternative asupra limbajelor social-politice*, Polirom, Iași, 2010, p. 419-423.

²¹ *Ibidem* p. 423-427.

conceptul dat are un punct final definit anterior, o finalitate pozitivă sau negativă sau ce fel de schimbare este aceasta. În acest fel, conceptul de transformare, ca și categorie analitică, face posibilă interpretarea oricărei transformări care se produce în societate într-un singur cadru, fie că este vorba de progres, reformă sau revoluție.

Un alt argument în favoarea utilizării categoriilor analitice este faptul că sursele lucrării au fost redactate în diferite limbi. Deși conceptele descoperite atât în limba română, cât și în cea maghiară dispun de corespondențe semantice și în cealaltă limbă, traducerea lor, având în vedere caracterul de concept pe care îl au, ne este imposibilă. Reinhart Koselleck definește conceptele ca pe niște cuvinte speciale purtătoare de experiențe politico-sociale. Dat fiind faptul că aceste experiențe politico-sociale sunt imposibil de redat într-o traducere, scopul analizei pare mai potrivit prin stabilirea unui punct de referință extern.²²

Conceptul de *transformare*, ca temă, a apărut de sine stătător cel mai rar în istoriografie. El este menționat mai ales în scrierile de literatură și critică a istoriei civilizației ale părților despre gândirea politică a unor monografii, ce prezintă epoca respectivă. Până în 1989 putem stabili trei perioade mai mari ale abordării epocii dintre 1830-1848 în ultimii 50 de ani. Cele mai timpurii sunt interpretările marxiste, vulgarmarxiste, care au abordat epoca respectivă folosind lucrările lui Lenin, Marx și Engels. În centrul acestora se află concepția conform căreia în deceniile al treilea și al patrulea al secolului XIX s-au întetit contradicțiile dintre mijloacele de producție vechi și cele noi. Mecanizarea și marea industrie a schimbat structura societății. În cadrul acestora, grupările revoluționar-progresiste și cele retrograde-moșierești s-au despărțit. Pătura socială cea mai interesată în crearea noilor forme economice, burghezia, a investit forțe din ce în ce mai mari pentru a îndepărta legăturile înrădăcinate în evul mediu, care au stat în calea dezvoltării. Marxiștii pun mișcările naționale în legătură cu rolul crescând al burgheziei. Burghezia intenționează să își creeze o piață internă unitară. De aceea începe burghezia, conform interpretării marxiste, să reorganizeze diferitele grupuri cultural-lingvistice în state naționale în umbra imperiilor, care le domină.

Autorii marxiști analizează, în lumina schimbărilor economice, stratificarea socială și legăturile dintre diferitele pături cu ajutorul modelului lor. Autorii acestor model și-au dat seama de criza în care ajunsese în anii 1840 marele principat și care, în opinia lor, a

---

²² Koselleck, Reinhart, *op. cit.* p. 135.

determinat izbucnirea revoluției de la 1848. Întrebarea este doar, când. Pentru izbucnirea ei a fost nevoie de tulburările datorate mării foamete din 1847 și de un impuls extern, adică de vestea curentului revoluționar european, în opinia lor.

Autorii marxiști nu trec sub tăcere nici confruntările mișcărilor naționale din anii 1840, dar se străduiesc în același timp să mențină aceste chestiuni în plan secund. De exemplu Victor Chereșteșiu compensează cazurile și manifestările de șovinism îndreptate împotriva românilor prin prezentarea unor autori filoromâni. și concluziile sale și le formulează în spiritul acestora: deși au fost câțiva care în ajunul revoluției de la 1848 au propovăduit prietenia și frăția dintre popoarele Transilvaniei, lipsa unui front comun nu a făcut posibilă eliberarea acestor popoare de sub asuprirea habsburgică²³.

Luând aceasta în considerare, cu critică, pot fi însă prea bine folosite capitolele aferente din volumele lui Victor Chereșteșiu intitulate Adunarea națională de la Blaj, referitoare la contextul de istorie socială și economică. În mare parte, în acea perioadă au apărut mai multe studii și volume importante, care abordează detaliat aceste aspecte. și cărțile lui I. Tóth Zoltán *Parsztmozgalmak az Erdélyi Érchegységben* (Mișcări țărănești în Munții Apuseni din Transilvania) (1951) și *Az erdélyi és magyarországi román nemzeti mozgalom* (Mișcarea națională românească din Ungaria și Transilvania) (1959) au fost scrise într-o viziune marxistă. și lucrările George Em. Marica constituie punctul de pornire al metodologiei marxiste, lucrări care spre finalul anilor 70 poartă o puternică amprentă naționalistă. De asemenea, tot într-o abordare marxistă a fost scrisă de către Trócsányi Zsolt volumul *Erdélyi parasztság története* (Istoria țăranimii ardeleni) apărută în 1956 și biografia lui Wesselényi din 1965, precum și operele lui Arató Endre despre naționalismele din Regatul Ungariei. Din enumerare nu putem omite nici interpretările de istorie literară. Studiile autorilor Jancsó Elemér, Adrian Marino și Szauder József oferă niște rezumate cuprinzătoare, folositoare despre câte un domeniu mai restrâns al tematicii referitoare la epoca tratată.

O importantă schimbare în istoriografia epocii este interpretarea protocronistă, care a preluat unele elemente din abordarea marxistă. Această viziune este specifică celei de-a doua faze a istoriografiei comuniste din România, adică perioadei naționaliste. Ideea sa de bază este că uniriile și năzuințele de unire care s-au succedat de-a lungul secolelor au

---

²³ *Din Istoria Transilvaniei*, I. Ed. Constantin Daicoviciu, Stefan Pascu, et al., Editura Academiei, București, 1964. p. 317-347.

condus într-o singură direcție teleologică, spre crearea României unitare²⁴. În acest curent ideologic își plasează Cornelia Bodea cartea referitoare la perioada 1834-1849 intitulată *Lupta românilor pentru unitate națională*, pe care Lucian Boia o califică cu epitetul „demonstrație subtilă și ispititoare”²⁵.

Bodea consideră unitatea teritoriilor locuite de români ca existând de la începuturi. În opinia ei, românii, deși au trăit în state și provincii diferite și sub diverse asupriri, care le-a împiedicat dezvoltarea lor comună, și-au păstrat de-a lungul secolelor coeziunea și solidaritatea între ei. Acest lucru s-a datorat unității de neam și de limbă, precum și unei baze spirituale comune. Unitatea lor culturală a fost permanentă datorită legăturilor economice, și uneori, și celor politice în timpul Mircea, Iancu de Hunedoara, Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul. Sentimentul național care a fost mereu prezent, a devenit conștiință națională, în opinia Corneliei Bodea, când pe lângă forțele materiale și spirituale, a apărut impulsul producției industriale, care a fost interesat de crearea unei piețe unitare²⁶.

Asigurarea de drepturi pe care națiunea a fost de la începuturi îndreptățită să le dețină, a început odată cu mișcările intelectualilor. Ei s-au străduit să fundamenteze dreptul de a avea libertăți sociale și politice prin vechimea poporului și a limbii, precum și prin faptele de vitejie din trecut. Acest proces ea îl prezintă ca pe o luptă. Acest din urmă aspect este o expresie importantă a terminologiei. Instrumentul ei este știința, iar scopul constă în pregătirea revoluției²⁷. Bodea opinează în sensul că intelectualii transilvăneni, prin efortul lor de a demonstra unitatea limbii și a literaturii, în realitate au dorit să camufleze politica lor de unitate națională, după cum și politica lor pro-habsburgică n-a fost altceva, decât un pas tactic. În legătură cu acest aspect critică autoarea și opera George Barițiu intitulată *Părți alese din istoria Transilvaniei*, care în opinia autoarei, abordează „în detrimentul adevărului” doar prezența daco-românismului cultural, dar nu și cel politic²⁸.

Scopul declarat al Corneliei Bodea este de a parcurge acele năzuințe de unitate națională, care, în opinia sa, i-au însuflețit pe intelectualii români atât din Transilvania, cât și din Moldova și Muntenia. Această mișcare a culminat în momentul catartic al revoluției

---

²⁴ Boia, Lucian, *Történelem és mítosz a román köztudatban, (Istorie și mit în conștiința românească)*, Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, Kolozsvár, 1999. p. 170-176.; Boia caracterizează această istoriografie în sensul că aceasta contopește în ea istoriografia romantică de la mijlocul secolului XIX și normele politice și ideologice ale istoriografiei comuniste.

²⁵ *Ibidem*, p. 174.

²⁶ Bodea, Cornelia, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834-1849*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967. p. V.

²⁷ *Ibidem*, p. V-VI.

²⁸ *Ibidem*, p. VII-XV.

de la 1848-49. Având toate acestea în vedere, ea abordează și strădaniile diferitelor grupuri de intelectuali, dar în același timp nu și contextul social al diferitelor mișcări, a legăturilor lor cu alte mișcări naționale din Imperiul Habsburgic.

Andrei Oțetea folosește multe elemente ale viziunii și lucrării Corneliei Bodea în cartea apărută în limba engleză purtând titlul *The History of the Romanian People*. Pretenția de a trata unitar perioada de dinainte de 1848 se reflectă și prin faptul că unul dintre capitole *The Age of the Règlement Organique* este prezentă și istoria românilor din Transilvania. Și în lucrarea lui Oțetea întâlnim acea viziune teleologică, conform căreia unicul scop al fiecărei mișcări politice care s-a manifestat în teritoriile tratate de el, a fost acela de a crea unitatea românilor. Drept urmare, el nu tratează nici mișcarea națională, tocmai în formare, ca pe un fenomen independent, ci doar ca pe un instrument pus în slujba creării unității naționale²⁹.

Direcția pornită de Cornelia Bodea continuă să fie prezentă și în istoriografia de după 1989. Trăsăturile acesteia sunt urmate de către Gh. Platon în lucrarea *Geneza revoluției române de la 1848*. Capitolul aferent al acestei cărți parcurge istoria românilor transilvăneni de la Diploma Leopoldină până la 1848. În centrul terminologiei lui Platon, ca și la Bodea, stă expresia *lupta*, care românii au dus-o împotriva austrieșilor, maghiarilor și sașilor. Lucrarea mai este caracterizată și de menținerea teoriei luptei de clasă a marxismului. În mai multe pasaje este vorba despre menținerea contradicțiilor dintre clasa stăpânitoare maghiară și clasele exploatate, despre exploatarea românilor de către nobilimea maghiară și patriciatul săsesc. Împotriva acesteia ia naștere cele două direcții ale luptei politice – cea socială și cea națională – ale cărei manifestări le identifică în răscoala lui Horea, în „revoluția” lui Tudor Vladimirescu și în mișcarea Supplexului. Toate acestea culminează în 1848, când aspectele sociale și cele naționale se contopesc în „identitatea” revoluției³⁰. Autorul acestei concepții ambițioase își poziționează concepția sa într-așa măsură în prim plan, încât în timpul expunerii sale uită chiar de tema capitolul respectiv, în care nu amintește nici un cuvânt de *Gazeta de Transilvania* sau de *Foaie pentru minte, inimă și literatură*. Nu-i amintește nici pe Ioan Lemeni, Vasile Moga, Simion Bărnuțiu, George Barițiu, Timotei Cipariu sau pe alți importanți actori politici ai epocii respective, precum nici una din mișcările politice transilvane dintre 1830-1848.

---

²⁹ *The History of the Romanian People*. ed. Oțetea, Andrei, Scientific Publishing House, Bucharest, 1970. p. 327-346.

³⁰ Platon, Gh., *Geneza revoluției române de la 1848*, Editura Universității „Al. I. Cuza, Iași, 1999 p. 103-118.

Pe lângă varianta protocronistă, interpretările marxiste continuă să fie prezente până la finele anilor 80 în două forme. Una este caracterizată de direcția trasată de David Prodan. Prodan tratează mai detaliat în cartea sa intitulată *Supplex Libellus Valachorum* politica perioadei cuprinse între 1791-1848. Face acest lucru în sensul că argumentele sale pot fi interpretate în mai multe locuri ca o conectare la polemica vremii, ca o fundamentare a dreptății mișcării naționale române, decât ca o explicare a evenimentelor.

Interpretarea sa este de fapt istoria debutului românilor în exercitarea autorității politice. În decursul acestui proces, sistemul feudal transilvan împietrit ajunge să se confrunte cu scopul intelectualității române, intelectualitate cea mai receptivă la preluarea noilor idei, consideră Prodan³¹. Tendințele de deznaționalizare ale românilor sunt puse față în față cu nevoia de emancipare a națiunii române. În decursul prezentării acestuia proces, autorul consideră ca deja existent la sfârșitul secolului al 18-lea acel canon național care s-a desăvârșit în decursul secolului al 19-lea. El caracterizează perioada de după *Supplex Libellus Valachorum*, precum și cea postiosefinistă ca una în care națiunea română se reorientează din direcția luptei politice active în cea a luptei economice și culturale. Face acest lucru prin întemeierea de școli, prin răspândirea culturii, limbii și istoriei naționale. În acest fel, națiunea se menține în permanență, rămâne trează conștiința unității naționale, strângând tot mai mult legăturile dintre românii de pe ambele părți ale Carpaților. În asemenea context reapare posibilitatea politizării active în anii 1840. Până la acea dată românii transilvăneni ajung să se întărească economic și spiritual, iar rolul modelării vieții lor politice trece din mâna episcopilor în mâna unei intelectualități noi, laice. Această pătură se manifestă prima dată cu ocazia confruntărilor din 1842 referitoare la limba oficială. În opinia lui Prodan, acțiunea lor este teleologică. Scopul lor este să se pregătească ideologic de revoluția de la 1848³².

Linia schițată de David Prodan este continuată și dezvoltată de către în Ladislau Gyémánt în lucrarea sa *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între ani 1790 și 1848*. Punctul său de pornire îl constituie faptul că mișcarea națională română, care este considerată existentă în anii 1790, intră odată cu *Supplex Libellus Valachorum* într-o nouă epocă. În centrul acesteia stă chiar petiția însăși și programul național formulat de ea. Gyémánt parcurge perioada de șazeci de ani care i-a urmat acesteia în lumina programului

---

³¹ „În raport cu noile principii, națiunea română se găsea doar într-o situație incomparabil mai favorizată decât națiunile politice consacrate. În timp ce acestea se găseau în situația de luptă împotriva lor fără de rezerve”. (Prodan, David, *Supplex Libellus Valachorum*, Editura științifică, București, 1967. p. 413).

³² Prodan, David, *Supplex Libellus...*, ed. cit, p. 397-442.

Supplexului. El tratează fiecare eveniment mai important mare din acea perioadă ca expresie a manifestării mișcării naționale. El își împarte analiza în trei părți. Prezintă procesul prin care mișcarea națională de până atunci, care s-a manifestat pe tărâm cultural, educativ, religios, trece în sfera politică, făcând și o incursiune referitoare la baza socială a mișcării și la efectele ei.

În Ungaria, în același timp cu lucrările lui Prodan și ale lui Gyémánt continuă să domine viziunea trasată de Arató Endre. El tratează evenimentele epocii ca o trecere de la starea de națiune feudală la cea de națiune burgheză. În acest spirit a scris lucrarea *Magyarország története tíz kötetben* (Istoria Ungariei în zece volume), precum și capitolele aferente monografiei *Magyarország története 1790-1848*. Aceasta se mulțumește cu prezentarea neutră a evenimentelor politice. El prezintă confruntările prilejuite de legea limbii oficiale, rolul Gazetei de Transilvania, publicistica lui Barițiu, punctul de vedere românesc referitor la sistemul urbarial, precum și procesul intentat lui Lemeni și impactul acestuia. În interpretările sale autorul nu se adâncește în analize mai profunde ale gândirii politice.

Paradigma lui Arató referitoare la transformarea națiunii medievale în națiune burgheză este preluată și de *Erdély története* (Istoria Transilvaniei) apărută în 1986. Prima dată ea analizează fiecare pătură a societății transilvane, apoi schimbările fundamentelor culturale și prezintă detaliat procesul reformelor. Prin prezentarea proceselor de reformă lucrarea prezintă cu imparțialitate contextul de istorie socială și face un rezumat al evenimentelor politice mai importante. Autorii cărții, spre deosebire de autorii istoriei Ungariei în zece volume, nu vor să mușamalizeze nici conflictele acelei epoci. În capitolul intitulat *A magyar liberális ellenzék nemzetiségpolitikája és társadalmi törekvései* (Politica față de naționalități și năzuințele sociale ale opoziției liberale maghiare) programul liberal este prezentat în detalii. El prezintă procesul în decursul căruia o parte a liberalilor evoluează de la viziunea lor asimilaționistă din anii 30 spre o politică a folosirii limbii materne mult mai permisivă. Pe lângă această echitate prezentată, autorii volumului accentuează totodată, că nobilimea liberală nu a recunoscut până la 1848, că diferitele grupuri cultural-lingvistice ar avea drept la autodeterminare. Lucrarea se ocupă într-un capitol special și de situația românilor din Transilvania în perioada 1830-1848, prezentând în detalii disputele politice interne ale românilor. O parte separată, ceva mai lungă, este dedicată apropierea dintre liberalii români și maghiari în acei câțiva ani, care au precedat izbucnirea revoluției.

Opera lui Keith Hitchins intitulată *The Idea of the Nation*, bogată în date și echilibrată, este de asemenea utilă. În esență, autorul rezumă rezultatele acestora din capitolele aferente în volumul *Români 1774-1886*. Despre epoca respectivă mai tratează chestiuni de detalii mai multe studii ale autorilor Jakó Zsigmond, Avram Andea, Csetri Elek, Nicolae Bocșan, Iacob Mârza, Miskolczy Ambrus și Trócsány Zsolt. Opera lui Paul Cornea intitulată *Originile romantismului românesc* ajută la înțelegerea mai multor fenomene ale perioadei 1830-1848. Această lucrare, cu toate că abordează romantismul din principate, face adesea referiri și asupra gândirii și ideilor, ce apar în Transilvania.

Se poate constata o schimbare radicală în istoriografia română de după 1989. Volumele VII/I ale *Istoriei României* tratează istoria Transilvaniei separat de cea a principatelor. În capitolul despre care e vorba și de Transilvania intitulat *Transilvania, Bucovina, Dobrogea, Români din dreapta Dunării (1821-1848)* sunt prezentate sistemul instituțional-politic, conflictele social-politice ale vremii și evoluția mișcării naționale române. Capitolul, fidel caracterului său monografic, prezintă în ansamblu istoria românilor, dar autorul acestuia, Ladislau Gyémánt nu îl scoate din contextul istoric dat. El se apleacă detaliat asupra celor mai importante chestiuni ale societății și vieții politice transilvane dintre 1830-1848, utilizând și rezultatele istoriografiei maghiare.

Mai puțin echilibrat s-a dovedit a fi capitolul aferent din lucrarea intitulată *History of Romania, Compendium*. Autorul acestuia încurcă în permanență conceptele de *natio* și *națiune*, astfel încât el interpretează chestiuni legate de sistemul stărilor, precum este urbariul, ca încercări de asuprire a românilor.

Lucrările scrise prin aplicarea metodologiei istoriografice moderne aduc noi perspective în înțelegerea istoriei secolului al XIX-lea în spațiul abordat, precum și în interpretarea conceptului de *transformare*. Printre acestea se află cartea lui Victor Neumann: *Neam, popor sau națiune?* care se axează pe identitățile politice europene. Autorul analizează mai aprofundat conceptele precum *Volk*, născut din filosofia culturală herderiană, sensul conceptului francez *peuple*, etnocentrismul și multiculturalitatea, prezentând impactul acestora asupra societății. În lucrarea sa *Conceptul de națiune la români și unguri* autorul se ocupă de rolul herderianismului, care a fost determinant pentru conceptul de națiune la români și maghiari în secolul al XIX-lea. De asemenea volumul de studii a lui Veliky János intitulat *A változások kora* (Epoca schimbărilor) abordează schimbarea rolurilor în societate. Rezultatele acestora privitoare la Regatul Ungariei pot fi luate ca analogii și în cazul Principatului Transilvaniei.

De apariția liberalismului românesc în Transilvania și legăturile acestuia cu liberalismul maghiar oglindite în prea vremii s-a ocupat Kinga-Koretta Sata în lucrarea sa intitulată *Constructions of the Nation in Transylvanian Romanian Liberalism, 1838-1848*.

O parte importantă a istoriografiei din epoca tratată sunt operele despre imaginea proprie. Având ca fundament metodologia imagologiei, și-a desfășurat cercetările Sorin Mitu în lucrarea sa *National identity of Romanians in Transilvania*. În lucrarea sa *A nép lelke (Sufletul poporului)*, Trencsényi Balázs abordează, de pe bazele metodologice ale istoriei conceptuale, discursul identitar românesc, analizând în detaliu și aspectele temei referitoare la istoricitate și conceptul de *transformare*.

Pe drept cuvânt se pune întrebarea, ce este ceea ce această lucrare poate oferi în plus față de publicațiile din ultimii cincizeci de ani? Rațiunea elaborării sale constă în punctul de vedere original și metodologia sa. Ea nu privește evenimentele de dinainte de 1830-1848 ca pe o perioadă care ar fi pregătit revoluția, ci ca pe una care conștientizează limitele societății și ale ordinii de drept existente. Lucrarea se străduiește să depășească și interpretările istoriografiei marxiste și vulgarmarxiste concentrate exclusiv asupra evenimentelor și schimbărilor sociale. Condițiile sociale și politice – în contextul folosirii conceptului – joacă un rol important pentru tema lucrării, dar schimbarea lor nu este identică cu schimbarea conceptului de transformate. Scopul lucrării de față este de a analiza conceptul de *transformare* la nivel de surse și nu prin interpretarea interpretărilor. Lucrarea se străduiește să cartografieze sursele, izvoarele unora dintre teorii, structuralitatea sa, sistemele stabilite de noi privind condițiile și consecințele, precum și relația dintre acestea. Cunoașterea acestora ne ajută totodată să putem identifica supraviețuirea în istoriografie până azi a disputelor și argumentațiilor epocii respective, ce azi pot părea anacronice. În acest fel se poate evita capcana de a întreține în continuare aceste dispute și să le folosim în folosul sau detrimentul uneia sau alteia dintre părți.

Din punct de vedere structural, lucrarea se împarte în trei unități de structură mai mari. Scopul celei dintâi, introducerea, este de a rezuma pe scurt contextul în care au luat ființă textele analizate de noi. Prima parte a acesteia prezintă părțile mai mari ale societății marelui principat, poziția lor economică și politică. Aceasta este urmată de prezentarea cadrului sferei sociale, care în epoca respectivă a cunoscut o mare lărgire. Aici este amintită apariția presei, a cazinourilor, a societăților de lectură dar pe scurt menționăm

și actorii politici ai concertelor și teatrelor. Capitolul se încheie printr-o schiță a istoriei politice a epocii. Numai după cunoașterea acestui mediu socio-cultural din cadrul structurilor în care s-au născut acele texte putem înțelege disputele politice din perioada cuprinsă între 1830-1848, și poate fi urmărit pas cu pas istoricul conceptului de *transformare*, care constituie subiectul lucrării noastre.

Următoarea unitate din structura lucrării este oferită prin cartografierea folosirii conceptelor de către românii ardeleni. În aceasta, deși cadrele cronologice ale lucrării se limitează la anii dintre 1830-1848, am ales ca punct de pornire *Supplex Libellus Valachorum*. Fără analiza acestuia nu pot fi înțelese nici petițiile episcopilor ortodox și greco-catolic bazate pe tradiția textelor. Epoca literaturii petiționarismului puternic pătrunsă de spiritul iluminismului începând de la Inochentie Micu până la 1842 va fi ulterior schimbată de un alt mod de a face politică, atât în privința stilului cât și al mediilor de intermediere. Din această epocă analizăm prin prisma conceptului de *transformare* scrierile celui mai important publicist român al vremii George Barițiu, ale profesorului blăjean Ioan Rusu, ale unui publicist necunoscut A. și ale lui Simion Bărnuțiu.

Într-un capitol separat ne ocupăm de utilizarea conceptelor de către elita politică maghiară. Analiza noastră în acest sens începe cu *Erdélyi Muzéum* (Muzeul Ardelean) redactată de către Döbrentei Gábor începând cu 1815 și care pune bazele ideologice a schimbărilor ce se petrec în Transilvania între 1830-1848. După articolele-program ale lui Döbrentei, urmărim evoluția conceptului de *transformare* în însemnările de călătorie *Útazás Észak Amerikában* (Călătorii în America de Nord) ale unui renumit actor al epocii sale, Bölöni Farkas Sándor. După aceasta urmează cele două lucrări ale lui Wesselényi Miklós *Balítéletekről*, (Despre prejudecăți) și *Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében* (Manifest în chestiunea naționalității maghiare și a celei slave), iar în final analizăm interpretările referitoare la *transformare* în viziunea lui Kemény Zsigmond și Kemény Dénes.

Ultimul capitol al lucrării servește drept concluzie, rezumând acele asemănări și deosebiri, care au caracterizat folosirea de concepte de către românii și maghiarii ardeleni. Acest capitol oferă totodată posibilitatea să analizăm expresia lui George Barițiu în care – din perspectiva a cinci ani – a caracterizat disputele politice ale anilor 1840 ca fiind

„rezultatul a mai multor evenimente, care spiritual au pregătit războiul civil declanșat cu zece ani mai târziu, într-un mod fatal”³³.

Structurarea lucrării, așa cum a fost ea realizată, se datorează în principal celor două limbi în care au fost scrise sursele. Cu toate că atât autorii români din Transilvania, cât și cei maghiari au descris aceleași realități, scrierile lor conțin experiențe politico-sociale diferite. În urma acestui spațiu de experiență, tematizarea presei românești și a celei maghiare, structura scrierilor, sistemul lor de argumente, este cu totul diferit. De aceea am considerat necesară tratarea separată a surselor românești și a celor maghiare. În acest fel au devenit mai vizibile schimbările survenite în folosirea conceptelor, precum și soarta acelor motive retorice, care caracterizează discursul politic. Asemănarea dintre ideile românești și cele maghiare despre transformare, asemănările, deosebirile și scoaterea la suprafață a posibilelor diferențe și conflicte, sunt prezentate în cele două mari capitole analitice.

2. Societate, economie și sferă publică

Marele Principat al Transilvaniei a fost un stat situat în partea de răsărit a Imperiului Habsburgic aparținând din punct de vedere al dreptului juridic statal coroanei ungare, dar care a dispus atât din punct de vedere legislativ, cât și administrativ de un sistem propriu de instituții³⁴. Populația sa în perioada cercetată a fost estimată la 2 milioane de locuitori. Din punct de vedere al grupurilor cultural-lingvistice a avut o compoziție pe cât se poate de mixtă. 60% din populația au constituit-o românii, 28% maghiarii și secuii, 10% germanii³⁵. Aceste grupuri cultural-lingvistice au trăit în multe locuri amestecat, teritoriile locuite de ele întrepătrunzându-se între ele. După cum ne atrage atenția Kosáry Domokos, în multe locuri relația dintre ele a fost nu doar una de la egal la egal, ci diferențele lingvistice au însemnat și diferențiere socială, care s-au situat la diferite nivele

---

³³ Barițiu, Georgie, *Parti alese din Istoriai Transilvaiei pre doue sute de ani din urma*, Volumu I, Sibiu, 1889. p. 618-619.

³⁴ Lucrarea tratează Imperiul Habsburgic ca un imperiu care a funcționat în forme administrative diferite, dar condus de un suveran comun, dintr-un centru comun în baza aceluiași principii. Marele Principat al Transilvaniei și Regatul Ungariei sunt considerate ca părți ale acestuia, care au dispus de o administrație și justiție proprie, distincte de restul imperiului (și una de cealaltă), dar depinzând de Viena și sub conducerea Vienei.

³⁵ Csetri Elek, *Erdély az ébredő Európában (1825-1848)*, (*Transilvania în Europa deșteptării (1825-1848)*), Kriterion, Kolozsvár, 2009. p. 167-169; Trócsányi Zsolt, *Az erdélyi parasztság története. 1790-1849*, (*Istoria țăranimii transilvane. 1780-1849*), Akadémiai Kiadó, Budapest, 1956. p. 17; Cheresteșiu, Victor, *Adunarea națională de la Blaj*, Editura Politică, București, 1966. p. 21-24.

ale ierarhiei sociale³⁶. La fel ca și în privința compoziție etnice, marele principat a avut o structură foarte pestriță și din punct de vedere al categoriilor sociale și juridice. În sistemul său clădit pe baze feudale întâlnim și multe diferențieri locale, cărora li s-a asociat și un grad ridicat de instituționalizare: populația mică a unor regiuni, pe lângă legislația țării, a dispus și de o legislație și ierarhie proprie. Țara poate fi împărțită în trei unități mai mari, care au constituit regiuni distincte de-a lungul limitelor geografice ale autonomiilor nobilimii, precum și a secuilor și a sașilor. Considerăm cele 7 comitate ale nobilimii³⁷, 4 comitate din Partium³⁸, precum și districtele Chioarului și Făgărașului. Separat de acestea au existat teritoriile națiunii medievale (*natio*) a secuilor³⁹ sașilor⁴⁰. Trebuie să subliniem, că aceste grupuri de deținători de drepturi corporative nu se suprapun diferitelor categorii de grupuri cultural-lingvistice, ci ele indică niște cadre bazate strict pe sistemul de stări: nobilimea românească a fost la fel parte integrantă a *natio* hungarica ca și nobilul maghiar, pe când iobăgimea – indiferent de originea ei etnică – nu a intrat în această categorie. Pe această ierarhie s-a clădit sistemul legislativ transilvan din prima jumătate a secolului al XIX-lea. O parte din delegații în dieta țării au fost trimiși de către aceste organe de drept, iar cealaltă parte a fost desemnată de domnitor.

Și distribuția populației Transilvaniei pe ocupații a fost diferită de la o regiune la alta. Cea mai mare parte a locuitorilor marelui principat a trăit din agricultură. Ponderea altor categorii sociale nu a atins nici măcar 10%. Păturile sociale aparținând acestui procent de 10%– nobilime, negustori, meșteșugari și intelectuali – au locuit dispersate în diferitele regiuni ale principatului. În timp ce printre sași nu a existat o nobilime, în zona Partium

---

³⁶ Kosáry Domokos, *Magyarország XIX. századi alternatívái, (Alternativele Ungariei în secolul al XIX-lea)*, în Kosáry Domokos, *Az európai kis államok fejlődési típusai, (Tipurile de evoluție a statelor europene mici)*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990 p. 289.

³⁷ Comitate: Belső-Szolnok (Solnocul Interior), Doboka (Dăbâca), Kolozs (Cluj), Torda (Turda), Fehér (Alba), Küküllő (Târnava) Hunyad (Hunedoara) [Losontzy István, *Hármas Kis Tükör, (Mica oglindă triplă)*, Ellinger István, Kassán, 1835. p. 175.] Districte: Fogaras (Făgăraș), Hátszeg (Hațeg).

³⁸ Csetri Elek, *Erdély az ébredő Európában...* op. cit p. 167-169; Partium regni hungariae: Közép-Szolnok (Solnocul de Mijloc), Kővár vidék (Districtul Chioar), Kraszna (Crasna), Zaránd (Zarand). Cu toate că în urma păcii de la Speyer din 1570 aceste comitate au ajuns sub stăpânirea principilor Transilvaniei și au fost reprezentate în dieta transilvană, apartenența lor este neclară pentru știința geografiei de la mijlocul secolului 19. Losontzy István le enumeră printre județele Regatului Ungariei situate la răsărit de Tisa (Tiszántúl) (*Losontzy István, Hármas Kis Tükör...*, ed. cit, p. 50), și nici pe harta lui Karacs Ferenc nu figurează printre comitatele transilvane. (Karacs Ferenc, *Európa magyar atlasa a legijabb politikai, geographiai és statistikai hiteles adatok szerint, (Atlasul maghiar al Europei după cele mai noi și veridice date geografice și statistice)*, Karacs Ferenc, Pesten, 1834-1838. p. 18.).

³⁹ Scaunul Ciucului, scaunul Odorheiului, Scaunul Mureș, Scaunul Arieș, Trei Scaune [părțile constituente ale acestuia, scaunul Kézdi, Orbai și Sepsi, pe care mai mulți autori le menționează separat, așa cum o face și Losontzy (*Losontzy István, Hármas Kis Tükör...*, ed. cit, p. 178.)].

⁴⁰ Scaunul Sibiului, Mediașului, Sebeșului, Orăștiei, al Rupei, Sighișoarei, șeicăi Mari, districtul Brașovului (țara Bârsei) și al Bistriței [Losontzy István, *Hármas Kis Tükör...*, ed. cit, p. 181.]

fiecare al zecelea individ deținea un titlu nobiliar. O asimetrie asemănătoare poate fi observată și printre meșteșugari și negustori: în timp ce în Partium, în districtul Chioarului și pe teritoriul comitatelor ponderea lor a fost în jur de 2-2,5%, în scaunele săsești aceasta a atins 10%. Ponderea intelectualității și a funcționarilor nu a atins împreună nici măcar jumătate de procent din totalul de locuitori⁴¹.

Dupa cum mai sus am amintit tangențial, cea mai mare parte a societății transilvane a fost compusă din agricultori. Csetri Elek, bazându-se pe datele conscripției din 1829, a stabilit raportul lor pe țară la 90%. În baza acestora, marele principat poate fi considerat una dintre cele mai înapoiate regiuni ale Europei⁴². Cea mai mare discrepanță între Europa Occidentală și Transilvania nu a constat în caracterul agrar al celei din urmă, ci în modul de gospodărire. În timp ce în Europa Occidentală pământul a fost cultivat de oameni liberi în sistemul dearendă, în Transilvania nu putem vorbi despre așa ceva. Aici, referitor la agricultori, este vorba de o pătură puternic diferențiată și în interior, constituită pe fundamentul relațiilor feudale medievale, care este formată din grupuri cu diferite statuturi juridice. Între acestea se numără iobagii, jelerii, țăranii liberi, (libertinus, călăreți secui și pedestri), taxaliștii⁴³ (orășeni cultivatori agricoli), minerii, nobilii cu o parcelă (printre aceștia, boierii din Făgăraș) și elementele cultivate de pământ ale grupurilor etnice cu un statut juridic specific (armenii, bulgarii, grecii, evrei, țigani). Reprezentantii acestor grupuri s-au aflat în diferitele teritorii într-o proporție variabilă. În timp ce în părțile comitatelor au predominat iobagii dependenți, în scaunele secuiești proporția lor a fost de 22%, iar în cele săsești de doar 13%. Un procentaj asemănător apare și în cazul jelerilor fără pământ propriu. În cazul țăranilor liberi situația a fost inversă: în timp ce procentajul

---

⁴¹ Csetri Elek; Imreh István, *Rendek, társadalmi rétegek Erdélyben 1848 előtt, (Stări, pături sociale în Transilvania de dinaintea de 1848)*, în Csetri Elek, *Erdély az ébredő Európában (1825-1848), (Transilvania în Europa deșteptării (1825-1848))*, Kriterion, Kolozsvár, 2009 p. 167; Referitor la analiza acestor date, Csetri Elek și Imreh István atrag atenția asupra faptului că, o parte a meșteșugarilor și negustorilor și-au desfășurat aceste activități ca ocupații secundare, astfel că atunci când și-au declarat ocupația, s-a luat în considerare acea ocupație, pe care i-a asigurat în cea mai mare parte existența.

⁴² Sperber, Jonathan, *The European Revolutions*, Cambridge University Press, 2005. p. 5-11. Conform analizei lui Jonathan Sperber majoritatea locuitorilor Europei încă trăiau și la acea dată tot din agricultură, și chiar în zonele cele mai dezvoltate din punct de vedere industrial, ponderea populației agrare a fost de 40-55%. Pe măsură ce ne deplasăm spre est și sud această pondere crește continuu, iar în regiunile subdezvoltate economic atinge chiar și 85-90%-ot.

⁴³ Locuri cu taxe în Transilvania au fost Târgu Mureș, Alba Iulia, Dumbrăveni, Gherla (Csetri Elek; Imreh István, *Rendek, társadalmi rétegek... în Csetri Elek, Erdély az ébredő Európában...*, ed. cit. p. 170).

lor pe Pământul Crăiesc a fost de 70%, iar în Secuime de peste 50%, în comitate doar fiecare al zecelea țaran trăia în afara dependenței feudale⁴⁴.

Din punct de vedere economic, agricultorii au fost cu siguranță una dintre cele mai sărace pături sociale din Transilvania. Marele principat a dispus, din cauza reliefului său specific, de puțin pământ arabil. Pentru cultivarea cerealelor s-a putut folosi abia o cincime din teritoriul său de 60703 km² – în Partium, în văile afluenților Mureșului, văile Someșului, în Câmpia Transilvaniei, în văile afluenților Oltului și în bazinul Trei Scaune. Locuitorii altor regiuni, precum cei din scaunul Ciucului sau din țara Moșilor, asemenea altor locuitori din zone montane înalte, au fost nevoiți să își procure necesarul de cereale din Câmpia Ungară, prin schimb de produse sau munci sezoniere⁴⁵.

De aceea și pe lângă acestea, țărănimea transilvană a dispus de puțin pământ, iar în țară au apărut semnele unei suprapopulări. Această situație a fost agravată de alți doi factori. Pământurile țăranilor s-au tot fărâmițat de la generație la generație, în timp ce întinderea marilor moșii s-a redus în urma unor transformări structurale. Prin trecerea la producția de produse pe pământurile moșierilor s-a trecut la luarea pământurilor considerate de ei alodiale și a celor defrișate, precum și la desființarea comunităților de agricultori⁴⁶. Pe lângă lipsa pământurilor cultivabile, o altă problemă a însemnat starea de înapoiere în privința tehnologiei. Conform datelor lui Trócsányi Zsolt, din 1790 din 55 de localități în 38 pământul s-a cultivat în două rotații, iar în 15 localități în trei rotații. Acest lucru a însemnat de fapt folosirea unei metode moștenite din evul mediu în locul gospodăririi prin asolament. Faptul, că această stare de lucruri nu s-a prea schimbat în timpul perioadei tratate, este bine oglindit în constatarea conform căreia chiar și în anii 1850 pământurile cultivabile erau necultivate, asigurând prin aceasta pășuni suficiente pentru efectivul de animale⁴⁷. Tehnici mai dezvoltate de cultivare întâlnim doar în apropierea orașelor mai mari, unde o parte a micilor proprietari de pământuri a trecut la grădinărit pentru a satisface nevoile în acest sens ale pieței⁴⁸.

---

⁴⁴ Csetri Elek; Imreh István, *Rendek, társadalmi rétegek...* în Csetri Elek, *Erdély az ébredő Európában...*, ed. cit, p. 170-173.

⁴⁵ Trócsányi Zsolt, *Az erdélyi parasztság...*, ed. cit, p. 11-18. Miskolczy Ambrus, *Erdély a reformkorban, (Transilvania în epoca reformelor)*, în *Erdély története, Vol III. 1830-tól napjainkig, (Istoria Transilvaniei. Vol III. Din 1830 până în zilele noastre)* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. p. 1223; Cheresteșiu, Victor, *Adunarea națională...*, ed. cit, p. 20.; Sperber, Jonathan, *The European Revolutions...*, ed. cit, p. 9-10.

⁴⁶ Trócsányi Zsolt, *Az erdélyi parasztság...*, ed. cit, p. 63-68.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 20; Miskolczy Ambrus, *Erdély a reformkorban...* în *Erdély története, Vol III.*, ed. cit, p. 1222.

⁴⁸ Miskolczy Ambrus, op. cit, p. 1223-1224.

Sistemul de impozitare a țăranilor s-a conturat în a două jumătate a secolului al XVIII-lea. Până în 1848 a fost în vigoare *Systema Bruckenthalianum* din 1769. Acesta a fost un sistem dublu de impozitare, care a impus plata impozitului odată asupra gospodăriei celui impozitat (*facultas*) dar și separat asupra persoanei. *Systema Bruckenthalianum* s-a răsfrâns asupra tuturor categoriilor de țărani, indiferent dacă trăiau în dependență sau nu. Aceste dări au fost plătite atât de țărani liberi, cât și de grăniceri. Impozitele de natură economică au fost împărțite în patru categorii, în timp ce efectivul de animale a fost calculat pe capete de animale. Pe lângă aceste pavări, a existat și practica impozitului pe cap de locuitor⁴⁹. Cealaltă categorie a impozitelor de stat a fost cea a impozitelor militare, reglementată prin regulamentul Mariei Tereza. În această categorie intra încartiruirea soldaților, asigurarea hranei acestora, întreținerea cailor lor și transportul gratuit pentru armată. Toate acestea, de multe ori, trebuiau făcute fără vreun contraserviciu. Statul, pe lângă toate acestea, putea dispune să oblige țăranii, chiar pe timpul muncilor câmpului, să presteze corvoadă. Abuzurile funcționării din comitate au înrăutățit și mai mult situația țăranilor⁵⁰. În unele zone ale Transilvaniei țăranii, din cauza impozitelor ridicate, și-a născocit o formă proprie de protecție: au păcălit la impozitare, nedecalrând câte un sfert sau chiar jumate din pământurile deținute, care nici nu apar în conscripții⁵¹.

Cea mai mare categorie de țărani care au trăit în bunăstare a fost cea a țăranilor liberi. Majoritatea acestora a trăit în Secuime și pe Pământul Crăiesc. O pătură aparte a acestora au constituit-o soldații grăniceri, care s-au deosebit de țăranii liberi în sensul că, pe lângă plata impozitului, au fost datori a presta și serviciu militar. Transformările din prima parte a secolului al XIX-lea nu a lăsat neschimbată nici această grupă. Sașii i-au obligat în repetate rânduri pe țăranii liberi români de pe Pământul Crăiesc să presteze îndatoriri feudale, împotriva cărora ei au înaintat mai multe plângeri în prima parte a secolului al XIX-lea. Secuții, care erau considerați în mod tradițional oameni liberi, au trebuit să se confrunte în aceeași perioadă cu alte probleme: ei au fost nemulțumiți din cauză că au fost obligați să îndeplinească serviciu militar⁵².

---

⁴⁹ *Trócsányi Zsolt, Az erdélyi parasztság...*, ed. cit, p. 113-115.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 115-121.

⁵¹ Miskolczy Ambrus, *Erdély a reformkorban...* în *Erdély története*, Vol III., ed. cit, p. 1219-1220.

⁵² Csetri Elek; Imreh István, *Rendek, társadalmi rétegek...* în Csetri Elek, *Erdély az ébredő Európában...*, ed. cit, p. 189-194; Egyed Ákos, *Falu, város, civilizáció, (Sat, oraș, civilizație)*, Kriterion, Bukarest, 1981. p. 38-40; Sárközi Zoltán, *Az erdélyi százszok a nemzeti ébredés korában (1790-1848), (Sașii din Transilvania în epoca deșteptării naționale (1790-1848))*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963. p. 20-23; 98-99.

Mai mult de jumătate din populația agrară a Transilvaniei au constituit-o iobagii dependenți de moșier. Ei au fost datori să presteze servicii și pentru pământurile patrimoniale – parcelele – pe care moșierul i le-a dat în folosință. Moșierul lor a putut dispune și de persoana lor, având totodată și drept de judecată asupra lor. Fii de iobagi nu au putut intra în armată, nu au putut ocupa o funcție mai înaltă fără acordul moșierului, acesta având drept de decizie și în privința căsătoriei țăranilor săi. Acest sistem feudal de dependență s-a răsfrâns și asupra dreptului de liberă strămutare a iobagilor, fixat în regulile stricte ale legii XXVI din 1791.

Poverile iobagilor din Transilvania au fost mai mari decât cele ale iobagilor din Ungaria. Deoarece nu avuseră loc reglementări urbariale, acestea au fost foarte diferite, în funcție de condițiile locale: măsura prestațiilor a fost reglementată prin dreptul obișnuinței, tradiție sau, în unele cazuri, prin contracte. Cea mai importantă obligație a fost robota, care a însemnat 3-4 zile de muncă pe săptămână în folosul moșierului. Ponderea aceasta putea fi ridicată prin zile suplimentare de robotă pentru îngrășarea porcilor sau folosirea pădurilor și pășunilor, astfel încât totalul zilelor de robotă pe an a putut atinge cifra de 104-208 de zile. Pe lângă munca prestată moșierului, iobagii aveau și obligația de a livra produse acestuia, produse a căror valoare putea fi răscumpărată în bani, adică taxa⁵³. Pe lângă aceste obligații, mai trebuie să amintim și dijma, care inițial a fost un impozit bisericesc, însă din secolul al XVI-lea - odată cu secularizarea bunurilor Bisericii catolice din Transilvania – o parte a dijmei a ajuns în mâna principelui și, fie a rămas acolo până în secolul al XIX-lea, fie a ajuns la moșieri, ca donație din partea principelui⁵⁴.

O cincime din populația care a trăit din agricultură a fost constituită din jeleri. Statutul lor, în opinia lui Egyed Ákos, poate fi interpretat și ca un fel de statut iobăgesc special, deoarece pot fi stabilite doar mici diferențe între aceștia și iobagi. Deosebirea cea mai importantă constă în condițiile de folosire a pământului: în timp ce iobagul a dispus în permanență de lotul său de pământ pe care a putut să-l lase moștenire în familia sa, jelerii, fie nu au dispus deloc de pământ sau doar temporar, fie a primit – în baza înțelegerii cu moșierul – pământ alodial. Această condiție de folosire a pământului a făcut din jeleri o categorie foarte vulnerabilă în fața moșierului în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Reglementările urbariale, iar apoi răscumpărarea iobăgiei s-a răsfrâns doar asupra

---

⁵³ Trócsányi Zsolt, *Az erdélyi parasztság...*, ed. cit, p. 29-45; Egyed Ákos, *Falu, város...*, ed. cit, p. 26-29; Csetri Elek; Imreh István, *Rendek, társadalmi rétegek...* în Csetri Elek, *Erdély az ébredő Európában...*, ed. cit, p. 194-199.

⁵⁴ Trócsányi Zsolt, *Az erdélyi parasztság...*, ed. cit, p. 43.

parcelelor iobagilor fără să-i afecteze pe jelerii de pe pământurile alodiale și din gospodăriile moșierilor⁵⁵.

Cea mai influentă pătura socială transilvană din punct de vedere politic a fost nobilimea, care în baza datelor din 1829, atinge cifra de 70000 de persoane. Csetri Elek și Imreh István împarte cele trei categorii ale nobililor, adică moșierii deținători de țărani, nobilimea de mijloc și mica nobilime în șase subgrupe mai importante: magnații, aristocrații, primori, „nemtelen”, „úrdolgás”⁵⁶.

Cu toate că atât istoriografia română, cât și cea maghiară tinde să pună semnul egalității între nobilimea din Ungaria și cea din Transilvania, există diferențe semnificative între cele două⁵⁷. Ele sunt cele care definesc activitatea politică în anii 1830 și 40. Prima diferență importantă constă în starea lor materială: în vârful ierarhiei societății nobiliare transilvane găsim 317 familii a 47 de ginți, ce poartă titluri de conți și de baroni. O parte a acestora dispun de domenii nobiliare foarte întinse. Ei au putut să ocupe cele mai înalte și mai bănoase funcții, dar au existat printre ei și familii sărăcite⁵⁸. Majoritatea lor au deținut parcele iobăgești între 11-100 și 100-500, a căror mărime în Ungaria corespundea averii unui nobil mijlociu. Mai mult decât atât a deținut doar 10% din aristocrației. Coloana vertebrală a nobilimii transilvane a constituit-o nobilimea locală bisericească, care nu a deținut deloc, sau doar câte un iobag. Nobilii din această categorie, chiar dacă aveau diplomă nobiliară și participau la viața politică, dar o parte dintre ei erau conșcriși pentru impozitare, și, asemenea țăranilor ce făceau corvoade, plăteau și ei impozite⁵⁹.

O altă deosebire importantă a fost faptul că marea nobilime ardeleană nu s-a deosebit prea mult de nobilimea mijlocie și cea mică în ceea ce privește rolul ei social, și nici în sens juridic. Amintirea legăturilor de rudenie încă era vie între ei, iar nobilimea mijlocie și cea mică a invocat cu drag acest fapt⁶⁰. Acest fenomen a făcut posibil, spre

---

⁵⁵ Csetri Elek; Imreh István, *Rendek, társadalmi rétegek...* în Csetri Elek, *Erdély az ébredő Európában...*, ed. cit, p. 196-197; Egyed Ákos, *Falu, város...*, ed. cit, p. 34-35; Gunst Péter, *A kapitalista mezőgazdaság kialakulása, (Apariția agriculturii capitaliste)*, în *A mezőgazdaság története, (Istoria agriculturii)*, ed. Gunst Péter; Lőkös László, *Mezőgazdasági Kiadó*, Budapest, 1982 p. 81.

⁵⁶ Csetri Elek; Imreh István, *Rendek, társadalmi rétegek...* în Csetri Elek, *Erdély az ébredő Európában...*, ed. cit, p. 173-174.

⁵⁷ Despre stratificarea internă a nobilimii din Ungaria vezi: Veliky János, *A változás kora...*, ed. cit. p. 35-39.

⁵⁸ Un bun exemplu în acest sens este viața baronului Kemény Zsigmond, care va fi prezentată mai târziu.

⁵⁹ Csetri Elek; Imreh István, *Rendek, társadalmi rétegek...* în Csetri Elek, *Erdély az ébredő Európában...*, ed. cit, p. 174-176. Miskolczy Ambrus, *Erdély a reformkorban...* în *Erdély története*, Vol III., ed. cit, p. 1228.

⁶⁰ Miskolczy Ambrus, *Társadalom, nemzetiség és ellenzékiség kérdései az erdélyi magyar*

exemplu, ca Wesselényi Miklós senior – tatăl omului politic din epoca reformelor – să se căsătorească cu Cserey Ilona, fiica unui nobil secui din Aita Mare⁶¹. Fratele mai mic al Ilonei, Cserey Farkas junior, care a ajuns până în poziția de trezorier cezaro-crăiesc – deși era nobil mijlociu – s-a căsătorit tot cu o aristocrată: cu Haller Krisztina, fiica contelui Haller de Hallerkő⁶². Nobilimea a constituit și din punct de vedere politic o pătură mai unită. Spre deosebire de dieta ungară, cea transilvană a fost unicamerală, astfel aristocrația nu s-a rupt nici fizic de deputații comitatelor proveniți adesea din rândul nobilimii mici și mijlocii. O altă trăsătură specifică a aristocrației transilvane a fost faptul că cea mai mare parte a copiilor proveniți din aceste familii au învățat în colegii bisericești sau licee, unde – citându-l Miskolczy Ambrus – „regulile drepturilor și ale îndatoririlor nu au cunoscut privilegii”⁶³.

Stilul de viață al nobilimii a fost deosebit de diferențiat. O parte a moșierilor trăiau, în perioada cercetată de noi, ca moșieri provinciali, departe de viața de la oraș, adesea în case acoperite cu paie și cu podea din pământ bătut⁶⁴. O altă parte a lor – parțial de nevoie, parțial voluntar – a ales un alt stil de viață: a îndeplinit funcții civile precum gazetarul aristocrat Kemény Zsigmond, sau ornitologul care a predat la catedra de științe ale naturii a Colegiului din Aiud, Zeyk Miklós. De asemenea și-a ales o funcție civilă pătura de plebei a mici nobili, a cărei reprezentanți sunt Bölöni Farkas Sándor, Brassai Sámuel, profesor al colegiului unitarian, Kriza János episcopul unitarian de mai târziu, etnograf, precum și istoricii Kóváry László și Jakab Elek⁶⁵. Această direcție a schimbării denotă desfășurarea unor procese diferite de cele din Europa Occidentală. În loc ca din intelectualii funcționării să se formeze o nouă nobilime, nobilimea devine burghezie⁶⁶. Acest lucru a făcut ca nu ordinea de valori a burgheziei, care a tins să preia puterea politică, a devenit motorul năzuințelor de modernizare, ci ordinea de valori mai apropiată nobilimii.

---

reformmozgalomban (1830-1843), (Chestiunile legate de societate, naționalitate și opoziție în mișcarea reformistă maghiară (1830-1843)), în Századok, CXVII/5, 1983. p. 1064-1065.

⁶¹ Nagy Iván, *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal, (Familiiile din Ungaria cu blazoanele lor și table de descendență neamului lor)*, Vol. I- XII, Beimel és Kozma; Ráth Mór, Budapest, 1857-1865. vol. III. p. 140-141.

⁶² Fehér Katalin, *Az erdélyi felvilágosodás pedagógiai gondolkodói. Cserey Farkas, (Gânditorii pedagogici ai iluminismului transilvan. Cserey Farkas)*, în *Magiszter*, 2012. tavasz. p. 63.

⁶³ Miskolczy Ambrus, *Társadalom, nemzetiség...*, în loc. cit, p. 1069-1070.

⁶⁴ Idem, *Erdély a reformkorban...*, ed. cit, p. 1229-1231.

⁶⁵ Idem, *Társadalom, nemzetiség...*, ed. cit, p. 1075.

⁶⁶ Chaunu, Pierre, *Felvilágosodás, (Iluminismul)*, Osiris Kiadó, Budapest, 1998. p. 143.

Nobilimea este cea care ea însăși trebuie să renunțe la privilegiile sale, ceea ce parțial explică dificultățile acestui proces⁶⁷.

Nobilimea deținătoare de domenii latifundiare a trăit la începutul secolului 19 într-o situație tranzitorie specifică. Situația economico-geografică a marelui principat, precum și datorită relațiilor de proprietate neclare din prima jumătate a secolului 19 a făcut ca nobilimea să continue să colecteze venituri și să aibe o economie bazată pe autogospodărire. Produsele produse de către ea au fost greu de valorificat pe piață⁶⁸. Modernizarea domeniilor ei a fost îngreunată și de caracterul fărâmițat al acestora. Familiile nobiliare ardeleni au deținut pământuri situate în multe cazuri la mari distanțe unele de altele, în diferite regiuni ale țării⁶⁹. Această situație a fost îngreunată și de mișcările de moșii rezultate în urma căsătoriilor în interiorul nobilimii. Din această cauză nu s-au putut forma în Transilvania mari proprietăți funciare cu întinderi neîntrerupte.

În această perioadă au început să apară în jurul centrelor moșiilor nobiliare gospodării alodiale mai mici sau mai mari. Fiind îngrijorați de eliberarea din iobăgie și răscumpărarea acestora, moșierii s-au străduit să alipească de terenurile lor cultivabile, în detrimentul iobăgimii, întinderi de pământ cât mai mari. Pământurile nepopulate și ogoarele iobagilor, care nu au reușit să facă față obligațiilor față de moșier, au fost luate înapoi, iar pământurile comunale, pășunile au fost expropriate. Au fost și cazuri, când cu ocazia împărțirilor parcelor, au schimbat pământurile bune ale iobagilor cu altele mai slabe. Toate acestea au creat o profundă stare de nemulțumire printre țărani, amplificată de faptul că marile domenii nobiliare au continuat să acopere nevoia de munci agricole prin obligativitatea robotei, chiar și cu prețul mai multor abuzuri⁷⁰. Veniturile moșiilor provenite din agricultură au fost completate și cu alte venituri provenite din vămile de morărit și din cârciumărit⁷¹.

Perioada dintre 1830-1848 a însemnat și în Transilvania începutul trecerii la producția de diferite tipuri a marilor domenii latifundiare. În perioada analizată de noi au

---

⁶⁷ Petrás Éva, *Nacionalizmus és politikai romantika, (Naționalism și romantismul politic)*, Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Budapest, 2006. p. 39.

⁶⁸ Miskolczy Ambrus, *Erdély a reformkorban...* în *Erdély története*, Vol III., ed. cit, p. 1226-1227.

⁶⁹ Csetri Elek și Imreh István îl amintește în legătură cu acest fenomen pe Apor Lázár, a cărui 203 iobagi au locuit în 8 comitate ale Transilvaniei, în 37 de sate. (Csetri Elek; Imreh István, *Rendek, társadalmi rétegek...* în Csetri Elek, *Erdély az ébredő Európában...*, ed. cit, p. 175).

⁷⁰ Trócsányi Zsolt, *Az erdélyi parasztság...*, ed. cit, p. 53-55, 63-72; Miskolczy Ambrus, *Erdély a reformkorban...* în *Erdély története*, Vol III., ed. cit, p. 1227.

⁷¹ Miskolczy Ambrus, *op. cit*, p. 1228.

mai avut loc asemenea încercări la câteva moșii. Exemplul acestora l-a servit moșia Wesselényi din Jibou a cărei modernizare a început în 1817 odată cu angajarea lui Kelemen Benjámín. În acea perioadă s-au asanat mlaștinile, au fost conectate în producție pământurile părăsite și s-a trecut la fertilizarea pământurilor. Pe lângă acestea, moșia a fost împărțită pe sectoare, s-a început cultivarea unor culturi noi de plante, cu metode inovatoare, iar producția furajeră și creșterea animalelor a căpătat forme noi. Încercările lui Wesselényi de la Jibou au fost urmate de mai mulți în Transilvania. Printr-o modernizare asemănătoare, dar de proporții mai mici, a trecut și domeniul de la Gârbou al liderului conservatorilor ardeleni, Jósika Sámuel.

Paralel cu transformarea domeniilor nobiliare a pornit modelarea industriei care li s-a suprapus acestora, deși acest aspect în epoca respectivă nu era dominant. Exemplul l-au adus din străinătate. Astfel a luat naștere „*helveția*”⁷² lui Bethlen Lipót, care a constat dintr-o gospodărie zootehnică cu vaci pentru producerea laptelui, dar în mai multe locuri au experimentat cu deschiderea unor distilerii de pălincă, vinoteci sau fabrica de vin spumos. Au existat locuri în care s-a încercat creșterea viermilor de mătase⁷³. Fabrica de zahăr la Gârbou construită în 1831 și pentru care semințele de sfeclă de zahăr erau aduse de la Paris, iar utilajele din Germania, a fost o întreprindere impozantă a epocii sale. Pentru cultivarea sfeclei au fost colonizați muncitori germani din Ungaria Superioară, în timp ce tânărul farmacist care condusesse fabrica, a fost trimis la Paris ca să frecventeze cursuri de perfecționare pentru producerea zahărului⁷⁴.

În acea epocă, burghezia din Transilvania desemna acel grup, care în societatea sistemului de stări, a dispus orășan sau negustor de privilegii cu caracter burghez. Acestei categorii i-au aparținut orașele libere regești, (*civitas*), opidumurile adică târgurile de câmpie, „orașele nobile”, orașele miniere și populația câtorva localități cu aspect agrar⁷⁵. Localitățile din Transilvania cu aspect orășenesc aveau în continuare o populație de sub 5000 de locuitori. Dintre acestea doar 5 aveau mai mult de 5000 de locuitori și doar 3 au depășit cifra de 10000. În viața lor, prima parte a secolului al XIX-lea a adus schimbări

---

⁷² „*Svájceráj*”.

⁷³ *Ibidem*, p. 1226-1228; Trócsányi Zsolt, *Az erdélyi parasztság...*, ed. cit, p. 60-62.

⁷⁴ *Czukur liszt készítés czéklából*, (*Confecționarea făinii de zahăr din sfeclă*), în *Nemzeti társalkodó*, Nr. 18. 1832. p. 282-284.

⁷⁵ În acest sens dă Csetri Elek și Imreh István ca exemplu orașul Turda, care, cu toate că era reședință de comitat și important centru minier, dar și datorită poziționării sale geografice și că era un important târg, a avut o populație preponderent agrară. (Csetri Elek; Imreh István, *Rendek, társadalmi rétegek...în Csetri Elek, Erdély az ébredő Európában...*, ed. cit, p. 180).

decisive, când orașele mai mari au cunoscut un spor demografic mai accentuat. În prima parte a secolului al XIX-lea, în mai multe cazuri s-a întâmplat că populația unui oraș să se dubleze. În totalitate, numărul locuitorilor de la orașe în 1831 s-a situat în jurul cifrei de 230000, dintre care 90000 au trăit în orașe liber regești⁷⁶.

Cele mai mari orașe ale marelui principat în prima jumătate a secolului al XIX-lea au fost Clujul, Brașovul și Sibiu. Clujul a devenit un nod de drumuri datorită poziției sale geografice, iar importanța sa a crescut prin faptul că din 1790 el a devenit centrul politic la Transilvania. Aici a fost mutat și guvernul transilvan și tot aici s-au ținut și dietele transilvane. Rolul său în viața publică a crescut prin faptul că în perioada tratată de noi orașul dispunea de un teatru din piatră, de o școală superioară, tipografii și ziar⁷⁷. Viața orașelor săsești a prezentat o imagine mult mai conservatoare față de cea a Clujului. Societatea lor a fost mult mai rigidă și s-a sprijinit în mult mai multe domenii pe privilegiile medievale. Acestea, adesea, ca de exemplu în privința extinderii dreptului de a deveni concitadin sau a desființării sistemului breslelor, au însemnat adevărate obstacole în calea progresului cauzând stări de conflict⁷⁸. Centrul universității săsești a fost secole de-a rândul Sibiu. Aici au funcționat sediile mai multor organe guvernamentale precum Generalcommando (comandamentul general) și Thesaurariat (trezoreria). Celălalt centru important al Pământului Crăiesc a fost Brașovul. Brașovul a fost mai puțin conservator decât Sibiu. La începutul secolului al XIX-lea, spre deosebire de Sibiu, în conducerea sa putem întâlni și români, și maghiari. În oraș trăiau circa 1300-1400 de negustori, a căror stare materială a influențat în bună parte situația culturii din oraș⁷⁹. Grație acestui sprijin în prima parte a secolului al XIX-lea, atât Sibiu, cât și Brașovul au cunoscut o viață culturală activă. Ambele orașe aveau gazete proprii, au apărut asociații, societăți de lectură iar Sibiu a avut chiar și un teatru din piatră.

Aspectul orașelor transilvane, indiferent de mărimea lor, în prima parte a secolului al XIX-lea s-a schimbat simțitor, dar impresia lor generală era încă duplicitară. A început reamenajarea centrului lor. În toată Transilvania au apărut clădiri publice impozante,

---

⁷⁶ Csetri Elek; Imreh István, *Rendek, társadalmi rétegek...* în Csetri Elek, *Erdély az ébredő Európában...*, ed. cit, p. 178-179; Cheresteșiu, Victor, *Adunarea națională...*, ed. cit, p. 38.

⁷⁷ Csetri Elek; Imreh István, *Rendek, társadalmi rétegek...* în Csetri Elek, *Erdély az ébredő Európában...*, ed. cit, p. 180.

⁷⁸ *Ibidem*

⁷⁹ *Ibidem*, p. 180-181.

parcuri, stațiuni balneare, s-au amenajat locuri destinate recreării, dar zonele din imediata apropiere ale centrelor urbane continuau să aibe aspect rural⁸⁰.

Populația acestor orașe, având în vedere faptul că ele erau relativ mici, atât în comparație cu cele din Ungaria, cât și din restul Europei, a continuat să trăiască și la începutul secolului al XIX-lea tot din agricultură. După cum dovedește conscripția din 1847, numărul orășenilor cu gospodăria era dublu față de cel al burghezilor. Peste 70% din populația Clujului, cu puțin peste 60% din populația Târgu Mureșului și al Alba Iuliei erau agricultori. În cazul orașelor săsești se poate observa o tendință aparte. Industria și comerțul acestora au fost din ce în ce mai afectate de concurența austriacă, astfel că – fenomen de criză aparte – din ce în ce mai mulți au trecut la cultivarea pământului. Acest tablou a devenit și mai pestriț datorită faptului că pătura meșteșugarilor și cea a intelectualilor nu s-a putut distinge foarte clar de cea a populației agrare. Imreh István și Csetri Elek aduc nenumărate exemple de asemenea funcționari, preoți, profesori, meșteșugari, și negustori cultivatori ai pământului și crescători de animale⁸¹.

Negustorii, comercianții nu au format o parte prea însemnată a populației urbane, dar au avut o puternică forță economică⁸². Aceștia s-au grupat în grupuri, în mod tradițional, după originile lor. Ponderea cea mai însemnată a populației de negustori au alcătuit-o armenii, care s-au stabilit în secolul al XVII-lea în orașele libere regești Gherla, Dumbrăveni, în zona Gheorgheni, în Cluj și în multe alte localități mai mici, în care au desfășurat activități comerciale cu vite, piei, alimente și produse meșteșugărești. Mare parte a acestora au desfășurat comerțul în propria lor prăvălie, pe lângă ceva meserie meșteșugărească, dar mulți dintre ei au fost și negustori ambulanti, care și-au vândut produsele perindând prin împrejurimile localităților mai mari⁸³. Asemănător armenilor, și negustorii evreii au avut un caracter tradițional, dar în epoca tratată de noi au avut o influență economică moderată. Evreii s-au ocupat în mod specific de transportul lânii

---

⁸⁰ Pál Judit, *Városfejlődés a Székelyföldön 1750-1919, (Dezvoltare urbană în Secuime 1750-1919)*, Pro-Print Kiadó, Kolozsvár, 2003. p. 401-405; 418-421.

⁸¹ Csetri Elek; Imreh István, *Rendek, társadalmi rétegek...* în Csetri Elek, *Erdély az ébredő Európában...*, ed. cit, p. 181-182; Pukánszky Béla, *A magyarországi német irodalom története a legrégebb időktől 1848-ig, (Istoria literaturii germane din Ungaria din cele mai vechi timpuri până la 1848)*, Budavári Tudományos Társaság, Budapest, 1926. p. 454; Pál Judit, *Városfejlődés a Székelyföldön...*, ed. cit, p. 138.

⁸² Conform datelor lui Sárközi Zoltán pe Pământul Crăiesc, în acea perioadă, au fost înregistrați 333 de negustori.. (Sárközi Zoltán, *Az erdélyi százok...*, ed. cit, p. 113).

⁸³ Tarisznyás Márton, *Gyergyó történeti néprajza, (Etnografia istorică a Giurgeului)*, Kriterion, Bukarest, 1982., ed. cit, p. 219-220; Csetri Elek; Imreh István, *Rendek, társadalmi rétegek...* în Csetri Elek, *Erdély az ébredő Európában...*, ed. cit, p. 184-185. Cheresteșiu, Victor, *Adunarea națională...*, ed. cit, p. 25-261.

transilvane spre Occident, de comerțul cu amănuntul, de cârciumărit⁸⁴. Înainte de secolul al XIX-lea și sașii au avut o bogată activitate negustorească, dar în prima parte a secolului au pierdut foarte mult teren în acest domeniu. Reiese foarte clar acest lucru din datele conform cărora în timp ce între 1830-1832 negustorii greci au plătit 220000 de florini vamă pentru marfa adusă de către ei, sașii au plătit doar cinci la sută din această valoare, 12500 de florini⁸⁵. Poate și mai elocvent arată o altă dată această pierdere de teren a sașilor: între 1834-43 firma brașoveana Radu Orghidan et. Comp. a plătit de una singură de cinci ori mai multe taxe vamale, decât întregul corp negustoresc al sașilor.

Negustorii levantini care au constituit grupurile conducătoare a negustorilor stabiliți în principate în secolul al XVII-lea s-au compus din elemente culturale și lingvistice mixte. Dintre acestea, merită să amintim două grupuri mai importante: Societatea Comercială a Levantului din Brașov și Societatea Comercială Grecească din Sibiu. Aceste societăți au coordonat comerțul îndreptat spre Imperiul Otoman și spre Balcani. Companiile, de obicei, se înțelegeau cu autoritățile locale în privința condițiilor lor de funcționare. Au negociat vămi convenabile, drepturi în viața politică locală, au primit dreptul de exercitare liberă a religiei lor, au avut chiar un oarecare grad de autonomie și și-au putut clădi un sistem de instituții proprii – conducere, școli⁸⁶. Cel mai bine se poate observa în cazul membrilor companiilor grecești schimbarea în direcția formării unui nou tip de negustori, negustorii burghezi. În această privință este demnă de amintit societatea comercianților brașoveni care până spre 1830 s-au românizat, și a cărei activitate politică și culturală începe să se manifeste cam la începutul perioadei tratate de noi. Din 1827 înființează o școală românească în fruntea căreia este chemat ca profesor tânărul George Barițiu. În 1835 s-a înființat *Casina româna*, iar din 1837, mulțumită sprijinului activ al marelui negustor Rudolf Orghidan, se lansează și presa în limba româna din Transilvania. Rolul acesteia îl depășește pe acela de a comunica numai informația, contribuind la răspândirea unor idei noi⁸⁷. Pentru a arăta greutatea acestora în economia transilvană este suficient doar să

---

⁸⁴ Csetri Elek; Imreh István, *Rendek, társadalmi rétegek...* în Csetri Elek, *Erdély az ébredő Európában...*, ed. cit, p. 185.

⁸⁵ Prodan, David, *Supplex Libellus...*, ed. cit, p. 429; Sárközi Zoltán, *Az erdélyi szászok...*, ed. cit, p. 113. Csetri Elek; Imreh István, *Rendek, társadalmi rétegek...* în Csetri Elek, *Erdély az ébredő Európában...*, ed. cit, p. 185.

⁸⁶ Seirinidou, Vasso, *Görög diaszpóra a Habsburg monarchiában, (17-19. század), (Diaspora grecească în monarhia habsburgică (secolele 17-19.))*, în *Budapesti Negyed*, LIV/4, 2006 p. 177-188; Moașa-Nazare, Ruxandra, *Funcționării companiei comerciale grecești din Sibiu (Mijlocul secolului XVIII – primele decenii ale secolului XIX.)* în *Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”*, XXXIX-XL, 2002-2003 p. 177-186.

⁸⁷ Miskolczy Ambrus, *A brassói román levantei kereskedőpolgárság kelet-nyugati közvetítő szerepe, (Rolul*

amintesc de faptul că, în timp ce în anul 1837 au exportat înspre principatele române și Imperiul Otoman marfă în valoare de 2 995 091 florini aur și au importat 4 157 055 florini aur, în același timp, înspre Ungaria și provinciile ereditare este menționat un export în valoare de 89 144 florini, iar import, în valoare de 172 408 florini⁸⁸.

În ciuda activităților însemnate de comerț exterior ale acestor grupuri, economia Transilvaniei în prima jumătate a secolului al XIX-lea continuă să fie înapoiată. Circulația modernă a banilor și formele comerciale în cele mai multe cazuri au continuat să se desfășoare în cadrul comerțului de schimb, prin troc, iar prăvăliile au început să câștige teren abia în ultimul sfert al secolului al XIX-lea⁸⁹.

Cealaltă grupa importantă a locuitorilor de la orașe a fost cea a meșteșugarilor. Meșteșugăritul din prima jumătate a secolului al XIX-lea continuă să funcționeze în formele sale medievale. Acesta s-a organizat în bresle, iar cea mai mare parte a meșteșugarilor au provenit din aceste bresle⁹⁰. Ponderea meșteșugarilor, mai multe surse, o estimează la 2-3% din totalul populației, dar în unele zone – pe Pământul Crăiesc, spre exemplu – aceasta a atins și 10%. În mare parte și Pál Judit confirmă aceste cifre, ea considerând că din 28 de oameni unul a fost meșteșugar, spre deosebire de ponderea de 1:13-1:15 din provinciile austriece.

Cu toate că organizațiile breslelor începuseră și în Transilvania încă din secolul al XVIII-lea să se destrame, la sfârșitul secolului XVIII – începutul secolului XIX numărul lor continuă să crească în Transilvania, Partium și în Banat. Ca un semn al dezintegrării acestei instituții este faptul că în atelierile unora dintre meșterii de bresle sunt angajați ca muncitori tot mai mulți ucenici, pe de altă parte, concurența străină devine din ce în ce mai mare⁹¹.

---

de intermediară între est și vest a burgheziei comerciale levantine românești din Brașov), Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987, p. 136-148.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 43; Prodan, David, *Supplex Libellus...*, ed. cit, p. 428; Sárközi Zoltán, *Az erdélyi százszok...*, ed. cit, p. 113-114.

⁸⁹ Pál Judit, *Városfejlődés a Székelyföldön...*, ed. cit, p. 232-233; 258-259.

⁹⁰ În Brașov, la epoca respectivă, au funcționat 49 de bresle, iar la Cluj 22. Tradiția încetățenită a breslelor în Cluj este bine reflectată, după datele lui Jakab Elek referitoare la anul 1818, că inclusiv țiganii lăutari au dorit să se organizeze în breaslă. (Cheresteșiu, Victor, *Adunarea națională...*, ed. cit, p. 106; Jakab Elek, *Kolozsvár története, (Istoria Clujului)*, Vol. III, Kiadja Szabad Kir. Kolozsvár Város Közönsége, Budapesten, 1888; p. 589-607.) La evaluarea acestor date trebuie să menționăm faptul că în Europa Occidentală sistemul breslelor începe să dispară prin anii 1790. În Franța, la 1791 breslele sunt desființate prin lege, care apoi vor funcționa în continuare sub denumirea de „*compagnonnages*”, în timp ce în majoritatea principatelor germane, în Scandinavia și Europa Răsăriteană ele continuă să existe până spre anii 40 ai secolului al 19-lea. (Sperber, Jonathan, *The European Revolutions...*, ed. cit, p. 17-18).

⁹¹ Csetri Elek; Imreh István, *Rendek, társadalmi rétegek...* în Csetri Elek, *Erdély az ébredő Európában...*,

Încetul cu încetul procentul muncitorimii industriale începe să crească, dar numărul acesteia, în întreaga perioadă tratată, rămâne scăzut. Dacă în 1839 în manufacturile și fabricile epocii erau angajați 43 963 de persoane, până în 1843 numărul acestora se situează la 2763 de întreprinderi și 56 966 de persoane. La evaluarea acestor date nu putem omite nici faptul subliniat și de către Csetri Elek și Imreh István, că în datele din 1839, din cele 3771 întreprinderi în afara breslelor, trei mii sunt mori, iar nici restul nu se deosebesc cu mult de atelierele breslelor. Fabricile de dimensiuni mai mari, care necesitau investiții mai mari de capital, abia acum începeau să apară în Europa. În Transilvania primele fabrici au fost înființate de către marii comercianți brașoveni și sibieni, precum și de către aristocrați și capitaliști austrieci. Dintre mașinile cu aburi, până la 1848, una singură a funcționat în Transilvania, la Zlatna⁹². În ciuda acestor lucruri, necesitatea mecanizării reiese și din faptul că unul dintre elevii lui Bolyai Farkas, mecanicul Rajka Péter care își terminase studiile la Politehnica din Pécs, și-a deschis în 1840 un atelier în Cluj și s-a apucat de producerea unor unelte agricole avansate⁹³.

Industrializarea a fost îngreunată de mai mulți factori, dar în unele cazuri, proiectele serioase au căzut din cauza conservatorismului. Pentru a exemplifica acest fenomen prezintă Pál Judit cazul familiei Nica din Brașov, care a intenționat să deschidă în Brețcu o mină de fier și o fabrică, însă în 1846 orașenimea locală a împiedicat realizarea acestui proiect⁹⁴. Cea mai mare piedică în calea apariției industriei a constat în lipsa de capital și a instituțiilor de credit. În prima parte a secolului al XIX-lea – cu toate că în anii 1830 și 40 s-au înființat case de economii la Cluj, Brașov și Sibiu – cea mai mare parte a creditelor a continuat să fie oferită de fundațiile orașenești, astfel și de fundația episcopului Ioan Bob sau fundația Colegiului Reformat din Aiud. Aceste forme economice cu origini în evul mediu au dispărut doar în a doua parte a secolului al 19-lea, de când încep să se răspândească în marele principat instituțiile financiare moderne⁹⁵.

---

ed. cit, p. 184; Pál Judit, *Városfejlődés a Székelyföldön...*, ed. cit, p. 154-157, 182-194; Pál Judit, *Meșteșugurile în orașele din Transilvania în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în *Historia Urbana*, Tom VI, nr. 1-2, 1998 p. 85-93; *Istoria Românilor: Construirea României Moderne (1821-1878)*, ed Dan Berindei, Editura Enciclopedică, București, 2003. p. 71.

⁹² Csetri Elek, Imreh István, *Rendek, társadalmi rétegek...* în Csetri Elek, *Erdély az ébredő Európában...*, ed. cit, p. 183; Chereșteșiu, Victor, *Adunarea națională...*, ed. cit, p. 26-27. Despre industria europeană de dinainte de 1848 vezi: Sperber, Jonathan, *The European Revolutions...*, ed. cit, p. 12-13.

⁹³ Gyulai Paul, *Despre începuturile fabricării mașinilor agricole la Cluj (sec. XVIII-XIX.)* în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Series Historia*, Fasc. 2, XIII, 1968. p. 89-96.

⁹⁴ Pál Judit, *Városfejlődés a Székelyföldön...*, ed. cit, p. 194-195.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 281-282; Sárközi Zoltán, *Az erdélyi százszok...*, ed. cit, p. 115; Chereșteșiu, Victor, *Adunarea națională...*, ed. cit, p. 26. Despre cele două instituții financiare săsești vezi mai detaliat: Egry Gábor: *Az erdélyi százszok pénzügyi rendszere és a százsz nemzeti mozgalom kapcsolata a 19. században, (1835-*

Grupul muncitorimii angajate în industrie este foarte eterogen, cu mulți muncitori sezonieri. Un mare număr al acestora se concentrează în jurul Brașovului și al Sibiului. În manufacturile și morile Sibiului au muncit circa 850 de inși, iar în cele 25 de manufacturi și mori ale Brașovului, circa o mie de muncitori. La cei din urmă îi putem enumera și pe cei din suburbiile șchei, Timiș, Deresteni – circa 3000 de oameni⁹⁶. Muncitorimea transilvană nu poate fi comparată la număr cu cea din Europa Occidentală și nici în privința greutății sale politice, însă primele mișcări în favoarea îmbunătățirii condițiilor de trai și de muncă s-au făcut deja simțite. În această perioadă a fost înființată și prima organizație muncitorească, Asociația de Întrajutorare privind Îmbolnăvirea, Înformantatul și Călătoritul Tipografilor Brașoveni⁹⁷.

Cel mai subțire strat al societății transilvane l-a constituit intelectualitatea. După Imreh István și Csetri Elek numărul acesteia poate fi estimat la circa 10-12 000 de persoane, ceea ce a însemnat o proporție foarte mică raportată la cele șase milioane de locuitori ai marelui principat. Mare parte a acesteia, circa 5000 au aparținut clerului, 2-3000 au fost învățători. Acestei categorii îi aparține și corpul didactic al gimnaziilor și școlilor superioare însumând circa 170-180 de profesori, 700 de administratori economici, 800 de avocați, 90-100 de medici, 150 de chirurși și cei peste 2000 de funcționari. Cea mai activă grupă din punct de vedere politic a societății transilvane au fost intelectualii. Din punct de vedere al originii sale, putem vorbi de o grupă foarte amestecată: reprezentanții ei s-au ridicat din rândurile țărănimii, a nobilimii mici și mijlocii⁹⁸ dar au existat și cazuri de aristocrați, care și-au asumat această vocație de intelectual⁹⁹. Cauza acestei diversități constă în trăsătura de bază a intelectualității. După cum remarcă Sorin Antohi, în analiza lui făcută asupra intelectualității din Moldova și Tara Românească: intelectualitatea nu are o determinantă socială. Referindu-ne la intelectualitate, vorbim de fapt de grupuri, pe care

---

1914), *(Relația dintre sistemul instituțiilor financiare ale sașilor din Transilvania și mișcarea națională săsească în secolul al 19-lea)*, Teză de doctorat, 2005; (<http://www.polhist.hu/regi/letoltes/egrydisszertacio.pdf> access: 15. mart. 2013.).

⁹⁶ Csetri Elek; Imreh István, *Rendek, társadalmi rétegek...* în Csetri Elek, *Erdély az ébredő Európában...*, ed. cit, p. 183. Pentru o analiză mai detaliată a industriei manufacturiere și a fabricilor pe Pământul Crăiesc vezi: Sárközi Zoltán, *Az erdélyi százok...*, ed. cit, p. 105-110.

⁹⁷ Cheresteșiu, Victor, *Adunarea națională...*, ed. cit, p. 152.

⁹⁸ Atât pe teritoriul Regatului Ungar, cât și pe cel al Transilvaniei, începând cu secolul al XVIII-lea poate fi observat un proces specific, prin care o parte a nobilimii deținătoare de câteva sute de iugăre s-a desprins de obiceiurile culturale în tranziție ale marii nobilimi și a preluat treptat un nou rol. Începe să se afirme în domeniul intelectual, iar majoritatea membrilor ei, paralel cu aceasta, obține calificări în domeniul juridic. (Veliky János, *A változás kora...*, ed. cit. p. 78).

⁹⁹ Cheresteșiu, Victor, *Adunarea națională...*, ed. cit, p. 64.

le unește un singur lucru: ideile¹⁰⁰. Miskolczy Ambrus accentuează caracterul specific interactiv al conceptului de intelectualitate în legătură cu societatea transilvană a acelor timpuri. Intelectualitatea din marele principat nu s-a organizat într-o castă, nu a înțepenit, ci a rămas deschisă. Conceptul de *intelighenția* folosit în epoca respectivă, s-a referit în afară de intelectualii clasici și la nobilimea reformistă, presum și la o parte a patriciatului săsesc. Ca un contraconcept al acestui concept apare cel de aristocrat, pe care de exemplu, cineva provenit dintr-o familie de baron precum Kemény Dénes, o definește ca pe un grup care are tot timpul grijă de propriile interese, în timp ce le ignoră pe cele ale obștei. Astfel, el amintește de soldați-aristocrați, de oameni de știință-aristocrați, de preoți-aristocrați, de cetățeni-aristocrați, artiști-aristocrați și de nobili-aristocrați¹⁰¹.

După cum formulează Victor Neumann, homo novus se racordează și în Transilvania la circuitul vieții politice și culturale. Începând cu secolul al XVIII prin intermediul cărților pe care le cunoaște ajung ideile iluminismului în Transilvania și se conturează treptat în năzuințe de emancipare¹⁰². Aceasta pătură socială a declanșat lărgirea de proporții a societății, având cel mai puternic impact asupra sferei publice începând cu anii 1830. Cazinouri, cercurile de lectură și multe alte societăți, gazete nu doar că au permis răspândirea ideilor politice, ci au reunit în câte o grupă oameni de diferite origini sociale. Astfel, s-au născut organizații care au funcționat aproape democratic în societatea care continuă să se bazeze pe ierarhia sistemului de stări. Chiar dacă cu pași mici, dar burghezia începuse să câștige tot mai mult teren în acea epocă. Din anii 1840 tot mai mulți intelectuali de origine nobiliară ajung să participe la adunările administrative locale mulți având statut de honoratio chiar și drept de vot¹⁰³.

În privința vieții cotidiene intelectualitatea nu a fost într-o situație ușoară. Oficiile locale și cele statale au s-au dovedit a fi foarte greu de accesat. Acestea, prin calculabilitatea și prestigiu pe care îl ofereau, dar și datorită perspectivelor de ridicare socială erau foarte atractive. Intelectualii au ales asemenea slujbe cu toate că de cele mai multe ori trebuiau să efectueze o practică de până la 5-10 ani fără remunerare, uneori se ajungea chiar și până la 20 de ani, după care primeau un salariu. Iar avansarea în ierarhia funcționărească, chiar și așa, era foarte greoaie¹⁰⁴. Caracterul atractiv al slujbei de

---

¹⁰⁰ Antohi, Sorin: *Cuvintele și lumea. Construirea limbajului social-politic modern în cultura româna*. în Antohi, Sorin, *Civitas imaginalis, Istorie și utopie în cultura română*, Polirom, Iași, 1999 p. 176.

¹⁰¹ Miskolczy Ambrus, *Társadalom, nemzetiség...* în loc. cit, p. 1070-1071.

¹⁰² Neumann, Victor, *Tentația lui homo europaeus*, Polirom, Iași, 2006. p. 168.

¹⁰³ Miskolczy Ambrus, *Erdély a reformkorban...* în *Erdély története*, Vol III., ed. cit, p. 1334.

¹⁰⁴ Miskolczy Ambrus, *Adatok az erdélyi reformkori hivatalnok-értelmiség életformájához. Egy háztartási*

funcționar este confirmat și de observația lui Jakó Zsigmond, conform căreia, de la mijlocul secolului al XVIII-lea în Colegiul de la Aiud crescuse numărul celor care s-au decis pentru o carieră laică¹⁰⁵. Traiul intelectualității funcționărești în anii 1830 și 40 a fost foarte greu, mulți confruntându-se cu probleme zilnice de existență. Acest lucru este bine reflectat de datele menționate de către Miskolczy Ambrus. Conform acestora, administratorul comitatului Hunedoara, D. Moldovan, a solicitat în 1848 de la Comitetul de la Sibiu o creștere salarială pentru funcționarii comitatelor prin dublarea, chiar triplarea salariului lor, cerere pe care Comitetul a acceptat-o. În epoca respectivă, pentru o viață relativ bună era nevoie de un salariu de 600-700 de florini, pe care însă doar puțini l-au primit. În afară de posturile pe țara, asemenea posturi erau rare. Salariul notarului orașului Cluj nu depășea valoarea de 500 de florini. Salariul vicecomiților, după datele lui Miskolczy, era de 250 de florini, în timp ce medicii și topograful primeau 300, iar asesorii 200 de florini. Mai grea era situația profesorilor de gimnaziu: profesorii gimnaziilor din Sighișoara, Mediaș, Bistrița primeau un salariu de 150-200 de florini. Din această cauză putut să se întrețină decent doar cu o a doua slujbă¹⁰⁶. Profesorii de la Blaj s-au confruntat cu probleme similare, astfel că dascălii gimnaziului primeau anual 200, iar cei ai liceului 300 de florini¹⁰⁷.

La formarea în epoca abordată a unei pătri de intelectuali a contribuit și politica favorabilă educației a absolutismului luminat. Până la finele secolului al 18-lea, în mare parte, s-a definitivat sistemul școlar săsesc și maghiar din Marele Principat al Transilvaniei. Cea mai mare parte a instituțiilor a fost întreținută de biserică, astfel încât fiecare congregație mai mare catolică, reformată, unitariană și evanghelică a dispus de o școală elementară. În comparație cu ponderea acestora, rețeaua de școli românești a Bisericilor ortodoxă și greco-catolică a fost mai mică, dar acest decalaj și dezavantaj a fost în permanență redus datorită unei dezvoltări deosebit de rapide. În timp ce în anii 1780 numărul școlilor greco-catolice era sub o sută, numărul lor a crescut până în anii 1840 la 410 (pe lângă 1330 de parohii). În mod asemănător de dinamic s-a dezvoltat și rețeaua

---

statistika 1834-ből, (Date referitoare la forma de viață a intelectualității funcționărești din epoca reformelor. O statistică a gospodăriei casnice), în Agrártörténeti Szemle, XIX/3-4, 1977; p. 418.

¹⁰⁵ Jakó Zsigmond; Juhász István, *Nagyenyedi diákok 1662-1848, (Studenți la Aiud 1662-1848)*, Kriterion Könyvkiadó, București, 1979. p. 74.

¹⁰⁶ Miskolczy Ambrus, *Adatok... în Agrártörténeti Szemle...* p. 412-417.

¹⁰⁷ Mârza, Iacob, *Școala și națiune. Școlile de la Blaj în epoca renașterii naționale*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1987. p. 97-99.

Bisericii ortodoxe. Numărul instituțiilor sale în perioadă mai sus menționată a crescut de la 150 de școli rurale la 280 (pe lângă 900 de parohii). Pe lângă școlile bisericești, în regiunile regimentelor grănicerești românești a funcționat și o rețea școlară grănicerească cu un nivel ridicat al predării. Indicatorii de frecvență a școlilor indică mari diferențieri. În timp ce școlile întreținute de comunitățile lutherane erau frecventate în proporție de 90-100% , în același timp acest procent scade la unitarieni la 80-90%, la reformați și la catolici la 50-60%. La estimările făcute în cazul ultimelor două confesiuni trebuie să luăm în considerare și faptul că se predă și în clasele inferioare ale școlilor orășenești normale aparținând catolicilor sau în cele ale colegiilor reformate. În privința școlilor ortodoxe și unite nu dispunem de asemenea date¹⁰⁸.

Posibilitatea ca cineva să-și continue studiile în prima parte a secolului al XIX-lea a reprezentat-o colegiile, gimnaziile, liceele, școlile superioare și academiile. Numărul de elevi și studenți al acestora atinge cifra anuală de 2500-3500 inși. Centre mai mari de învățământ au funcționat la Aiud, Odorheiu Secuiesc, Târgu Mureș, Cluj, Brașov, Blaj¹⁰⁹. Aceste școli, deși erau instituții confesionale, au avut o componentă mixtă. Analiza lui Tonk Sándor referitoare la elevii Liceului Piarist din Cluj, în a cărui registru figurează între 1794-1849 o pondere de 27% elevi români exemplifică foarte bine acest aspect. Pe băncile instituției respective s-au format personalități precum episcopii Ioan Lemeni și Vasile Moga, Gheorghe Lazăr, George Barițiu, Aron Pumnul său Avram Iancu¹¹⁰. Limba de predare a instituției a fost mixtă. În mod caracteristic, în această perioadă a apărut nevoia de predare în limba maternă, dar aceasta nu s-a generalizat până la 1848¹¹¹.

Pe lângă tot acest sistem de învățământ, în epoca respectivă, în rândul poporului de rând rata analfabetismului a fost destul de mare. Cu ocazia conscripțiilor urbariale transilvane pe țara din 1819-20 în doar 5-6% din localitățile cercetate s-a găsit vreun

---

¹⁰⁸ Miskolczy Ambrus, *Erdély a reformkorban...* în *Erdély története*, Vol III., ed. cit, p. 1259-1262; Datele lui Gyémánt L. referitoare la numărul școlilor românești diferă doar în foarte mică măsură. Vezi acestea: Gyémánt, Ladislau, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790 și 1848*, Editura științifică și Enciclopedică, București, 1986 p. 310.

¹⁰⁹ Miskolczy Ambrus, *Erdély a reformkorban...* în *Erdély története*, Vol III., ed. cit, p. 1259-1262. Despre ponderea studenților români în alte instituții de învățământ vezi: Gyémánt, Ladislau, *op. cit*, p. 353-359.

¹¹⁰ Tonk, Alexandru, *Formarea intelectualității române din Transilvania și liceul piariștilor din Cluj*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Series Historia*, Fasciculus I, 1968. p. 45-47; 51-53.

¹¹¹ Despre limba maghiară ca limbă de predare vezi: Bodolay Géza, *Irodalmi diáktársaságok, 1785-1848, (Societăți literare studențești. 1785-1848)*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963 p. 26-27. De la începutul anilor 1840 la Blaj s-au predat câteva materii și în limba română (Arató Endre, *A magyarországi nemzetiségék nemzeti ideológiája, (Ideologia națională a naționalităților din Ungaria)*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983 p. 91), în timp ce la gimnaziul din Beiuș, în toată perioada, limba de predare a fost cea latină. (Farkas Traian I, *Istoria gimnasiului Gr. Cat. De Beiuș (1828-1895)*, Tipografia „Aurora”, Gherla, Beiuș, 1896 p. 32-33).

martor de origine iobăgească, care a știut să-și semneze numele. Ponderea lor raportată la cele 20-25 de mii de persoane a fost de 1-1,5% și cu mari diferențieri de la o zonă la alta: în timp ce în Secuime și în zona Brașovului ponderea știutorilor de carte a fost destul de mare, în alte comitate și regiuni nu s-a găsit nici un iobag, care să știe să scrie și să citească. O pondere mult mai bună apare în cazul populației libertinus din târgurile de câmpie, în cazul țăranilor liberi sași, a micii nobilimi din comitate și din scaunele secuiești, precum și în zonele grănicerești.

Asemănător marilor diferențieri geografice constatate în cazul țăranimii, s-au păstrat și unele frânturi de date referitoare la nobilii, care erau în stare să își scrie numele. În timp ce în Trei Scaune 82% dintre ei au fost capabili să își scrie numele, în comitatul Solnocul de Mijloc doar 14%, iar în zona Chioarului abia 4%¹¹². La evaluarea acestor date trebuie să luăm în considerare faptul că Miskolczy Ambrus, când a făcut această analiză, a cercetat dacă respectiva persoană a fost capabilă să își scrie numele cu mâna proprie, astfel că datele de mai sus trebuie evaluate cu maximă prudență, dar cu toate acestea, ele schițează conturul situației: educația școlară a avut efect cu precădere în cercurile nobilimii și ale burgheziei de la orașe. Cunoștințele acumulate în instituțiile de învățământ le-a permis în primul rând lor să se conecteze la mișcările secolului al 19-lea și să își exprime cu claritate interesele lor politice.

Pe lângă educație, și bibliotecile Transilvaniei pătrunse de spiritul iluminismului au venit în sprijinul formării unei intelectualități. În capitolul „Coridoare culturale în Europa Est-Centrală” al cărții *Tentația lui Homo Europaeus* scrisă de Victor Neumann, autorul stabilește drept puncte finale din Transilvania și Banat ale unui coridor cultural european localitățile Sibiu, Blaj, Alba Iulia, Târgu Mureș, Aiud, Cluj, Oradea, Arad, Radna și Timișoara. În aceste locuri au existat nu doar colecții de cărți, ci și biblioteci structurate științific, în care se pot găsi cele mai importante opere ale antichității, ale renașterii și ale iluminismului. Astfel, Kant, Krug, Pray, Schönwisner, autorii iluminismului francez, ai revoluției franceze sunt accesibili la Blaj, la Sibiu cele ale iluminismului german de la Puffendorf la Klopstock. Aceste opere, – după cum Neumann exemplifică în multe cazuri – nu doar le-au deținut, ci chiar le-au și folosit¹¹³.

---

¹¹² Miskolczy Ambrus, *Az írni tudás és a társadalmi rétegződés Erdélyben az 1820-30-as években, (știința de carte și stratificarea socială în Transilvania anilor 1820-30)*, în *Rádai Gyűjtemény évkönyve*, II, Budapest, 1982. p. 122-131.

¹¹³ Neumann, Victor, *Tentația...*, ed. cit, p. 161-219.

După o cezură de 20-30 de ani survenită la sfârșitul secolului al XVIII-lea, una dintre cele mai mari schimbări ale primei jumătăți a secolului al XIX-lea este extinderea sferei publice, transformarea formelor de contact din societate. Dezbaterile publice s-au manifestat în foruri noi, cum sunt presa, teatrul sau sălile de concerte¹¹⁴. Una din cele mai importante elemente ale acestui fenomen a fost chiar apariția presei. Încercările de înființare a primelor gazete din Transilvania au avut loc în secolul al XVIII-lea. Ideea a provenit de la însuși împăratul Iosif al II-lea, care cu ocazia vizitei sale din 1782 de la Sibiu a amintit de necesitatea înființării unei gazete. După acestea, tipograful Martin Hochmeister a cerut aprobare pentru publicarea unei gazete, pe care a și primit-o în cursul anului 1783. În acest fel, *Siebenbürger Zeitung* odată înființată a fost urmat și de alte gazete până în 1795. În această perioadă s-a născut și *Erdélyi Magyar Hírvivő*, care a apărut de asemenea la Sibiu. Tipograful Johann Tratter din Viena, entuziasmat de aceste evoluții, a redactat aprobări pentru apariția de gazetele politice, economice și comerciale în diferitele părți ale Monarhiei și în limbi diferite. Pe lângă apariția presei de limba germană și maghiara tot acum s-au făcut primele încercări de publicare au unei gazete românești. Conform informațiilor Jakab Elek, un grup de români sibieni au cerut aprobare pentru apariția unei gazete de cultivare a poporului, iar cu puțin mai târziu medicul oftalmolog Ioan Molnar a încercat același lucru¹¹⁵.

Această tendință s-a blocat și a evoluat în sens invers din anii 1790, an de când a început să scadă numărul aprobărilor de publicare a unor gazete, în timp ce Curtea, paralel cu acestea, a încurajat difuzarea gazetelor *Allgemeines Zeitungsblatt für Innern Oesterreich* și *Grätzer Zeitung*¹¹⁶. Istoricul presei Kókay György datează începutul restricționării presei începând cu 1795. În urma procesului împotriva iacobinilor unguri, o parte a gazetelor maghiare au muțit, redactorii lor au fost schimbați, iar răspândirea ideilor iluminismului cunoscut de ei a fost complet oprită de cenzură. Kókay a subliniat, că de fapt gazetele nu au fost imediat desființate, ci, din cauza conținutului lor monoton și neinteresant datorat

---

¹¹⁴ Veliky János, *A programalkotó politikai viták nyelvi-kulturális kerete a reformkor második évtizedében, (Cadrul cultural-lingvistic al dezbaterilor făuritoare de programe în al doilea deceniu al epocii reformelor)*, în *Irodalomtörténet*, XCII/3, ELTE BTK Magyar Irodalom és Kultúratudományi Intézet – MTA Ráció Kiadó, 2011. p. 292.

¹¹⁵ Jakab Elek, *Az erdélyi hirlapirodalom története 1848-ig, (Istoria literaturii gazetărești transilvane până la 1848)*, Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó-hivatala, Budapest, 1882. p. 3-27. Publicarea acesteia este incertă. Jakab Elek știe în baza afirmațiilor lui George Barițiu, că singurul exemplar a apărut în 1791, fără să aibă aprobare. Un exemplar din această gazetă a fost descoperit în 1852 într-o biserică din Ocna Sibiului, dar la 1882 nu mai era cunoscută nici locația, nici denumirea gazetei.

¹¹⁶ Jakab Elek, *op. cit.*, p. 29-47.

regulilor stricte de redactare, nu au mai fost atractive pentru publicul cititor¹¹⁷. Acest regres privind numărul de gazete a durat până spre sfârșitul anilor 1820¹¹⁸. În această perioadă în Transilvania a apărut doar *Der Siebenbürger Bote*¹¹⁹.

O revigorare a presei putem însă observa de prin 1814. În acel an a apărut gazeta *Erdélyi Muzéum* a lui Döbrentei Gábor. Aceasta a fost urmată în 1821 de *Erdélyi Hírmondó* a lui Bogdánffy Gábor, iar apoi în 1826 profesorul Colegiului Reformat din Cluj, Méhes Sámuel, a înaintat o cerere pentru apariția gazetei *Heti Tudósítások*. Încă în același an a cerut aprobare Kis-Szánthói Pethe Ferenc pentru pornirea antecesorului lui Erdélyi Híradó numit *Hazai Híradó*, iar doi ani mai târziu în ianuarie 1829 a înaintat cererea pentru publicarea unei reviste pe teme istorice – *Magyar Klió* -, însă acest din urmă proiect a eșuat¹²⁰.

După aceste încercări de început, adevărata schimbare în istoria presei din Transilvania a survenit în momentul în care în 1831 Méhes Sámuel a preluat conducerea de la *Erdélyi Híradó*. Grație conducerii sale, gazeta a devenit în următorii câțiva ani una din ziarele marcante ale opoziției¹²¹. Această poziție a fost și mai mult consolidată prin participarea pe lângă Méhes din 1842 și a lui Kovács Lajos și Kemény Zsigmond la redactarea gazetei. Kemény a fost cel care a introdus în Transilvania editorialul, care în Regatul Ungar se bucura de mare succes¹²². Până la plecarea sa din iunie 1843 a publicat 64 de editoriale cu teme referitoare la impunerea, limba maghiară, unirea cu Ungaria, recrutări, Muzeul Ardelean, Teatrul Național și multe altele. Prin inovația lui Kemény, presa din Transilvania a cunoscut o schimbare de esență: din organ de difuzare a devenit organ de formare a opiniei¹²³.

---

¹¹⁷ Kókay György, *Sajtónk a magyar jakobinus mozgalom bukása után (1795-1832)*, (*Presa noastră de după eșecul mișcării iacobine (1795-1832)*), în *A magyar sajtó története, (Istoria presei maghiare)*, Vol. I., 1705-1848, ed. Kókay György, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979 p. 231-232.

¹¹⁸ Denumirile gazetelor publicate în intervalul dat, selectate pe ani, vezi la: Kereszty István, *A magyar és magyarországi időszaki sajtó időrendi áttekintése. 1705-1867*, (Trecerea în revistă în ordine cronologică a periodicelor din Ungaria. 1705-1867), Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára, Budapest, 1916. p. 8-11; Scriind despre aceasta criză, Kókay György amintește cu referire la condițiile din Ungaria, că în timp ce în 1792 în Ungaria apăreau 18 gazete, până la 1804 numărul lor a scăzut la patru (dintre care trei în germană și una în latină). (Kókay György, *Sajtónk...* în *A magyar sajtó...*, ed. cit, p. 243).

¹¹⁹ Jakab Elek, *op. cit.*, p. 26.

¹²⁰ și Jakab Elek atrage atenția să nu se facă confuzie dintre acest proiect și cartea de buzunar din 1832 editată la Cluj de Szilágyi Ferenc. (Jakab Elek, *op. cit.*, p. 54).

¹²¹ *Ibidem*, p. 55-58.

¹²² Kossuth a încetățenit acest gen odată cu apariția la 1841 a gazetei Pesti Hírlap. Conform datelor lui George Em. Marică, *Articolul începător, Articolul premergător*, care a avut rolul editorialului, este introdus în Gazetă în 1844. (Marica, George Em., *Studii de istorie și ideologie culturii române ardeleni din secolul al XIX-lea*, Vol. II. Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1978. p. 11).

¹²³ Jakab Elek, *op. cit.*, p. 73, 78-81.

În 1838 a cerut și în 1840 a primit Szilágyi Ferenc, profesorul Colegiului Unitarian de la Aiud aprobare pentru publicarea gazetei *Múlt és Jelen* (Trecut și Present) și a suplimentului acesteia numit *Hon és Külföld* (țara și Străinătatea). Cheltuielile acestora au fost acoperite din sprijinul material secret al guvernului¹²⁴. Gazeta lui Szilágyi nu a reușit să devină un factor formator de opinie asemenea gazetei Erdélyi Híradó, iar pentru conservatori a oferit un adevărat program. Activitatea lor a constat din accentuarea colaborării cu guvernul și epuizându-și forțele cu discreditarea aristocrației liberale¹²⁵. O altă gazeta în limba maghiară a scos tipograful Johann Gött din Brașov împreună cu suplimentul sau denumit *Mulattató* (Distractiv)¹²⁶. Pe lângă ziarele de știri, s-a trecut și la editarea unor gazete speciale. La începutul anilor 1830 a început să redacteze Brassai Sámuel gazeta *Vasárnapi Újság* (Gazeta de Duminică), care și-a propus difuzarea unor cunoștințe de educare a poporului și de agricultură. În 1841 Szilágyi Ferenc a intenționat să scoată o revistă de educare a poporului cu denumirea *Gyermekbarát* (Prietenul copilului), dar s-au făcut încercări de publicare a mai multor gazete, fie de educare a poporului, fie cu imagini sau de științe ale naturii¹²⁷.

O intensificare publicistică similară s-a manifestat și în presă de limba germană. Pe lângă *Der Siebenbürger Bote*, importantul om de afaceri din domeniul presei al acelei timpuri, tipograful brașovean Johann Gött a început să scoată *Siebenbürger Wochenblatt* cu suplimentul acestuia *Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandskundet* în 1834¹²⁸. Proprietarii gazetei *Siebenbürger Bote* au repornit în 1840 suplimentul gazetei *Bote* cu denumirea de *Transsilvania*¹²⁹. În același timp cu aceasta, Gött a înființat un alt supliment al gazetei *Siebenbürger Wochenblatt* cu numele *Satellit*, iar în 1844 a fost înființat *Deutsches Volksblatt für Landwirtschaft und Gewerbe in Siebenbürgen* și *Siebenbürgischer Volksfreund*¹³⁰.

Înființarea presei de limba româna din Transilvania a fost pentru prima oară o încercare a lui Johann Gött¹³¹. Una dintre cele două gazete ale sale – *Jakab Elek*, care a

---

¹²⁴ *Ibidem*, p. 72.

¹²⁵ Miskolczy Ambrus, *Erdély a reformkorban...* în *Erdély története*, Vol III., ed. cit, p 1332.

¹²⁶ Jakab Elek, op. cit, p. 64-65.

¹²⁷ *Ibidem*, p. 59-60; 81-83.

¹²⁸ *Ibidem*, p. 61-62.

¹²⁹ Kereszty István, op. cit, p. 31.

¹³⁰ *Ibidem*, p. 26.; Jakab Elek, op. cit, p. 74-76.

¹³¹ Pe teritoriul Regatului Ungar, conform datelor lui George Em. Marică, la Buda apăruse o gazetă românească sub denumirea „Biblioteca românească” în anii 1821, 1829-1830, 1834, fiind redactată de către Zaharia Carcalechi. (Marica, George Em., *Studii de istorie și ideologie culturii române ardeleni din secolul al XIX-lea*, Vol. I., Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1977. p. 70).

furnizat informația nu ne spune, care anume – a fost tipărită și în traducere românească, dar pentru că pentru așa ceva nu primise aprobare, s-au pornit cercetări împotriva sa. Următoarea încercare, de data aceasta încununată de succes, a făcut-o Ioan Barac. În 1837 a primit aprobare pentru publicarea *Foii de duminică* și a suplimentului acesteia, „*Foaia de săptămână*”, care a supraviețuit doar două numere, și din cauza dezinteresului publicului cititor, au dat faliment în scurt timp. În iulie 1837 George Barițiu a preluat gazeta de la Barac, care a început să fie publicată sub denumirea inițială de *Foaia literară*, ca apoi din 1838 se se cheme *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, împreună cu foaia sa paralelă denumită *Gazeta de Transilvania*¹³². În același timp face și episcopul Ioan Lemeni o încercare să scoată o gazetă greco-catolică de educare a poporului, pentru care însă abia în 1847 primește aprobarea¹³³.

Presa devine până în anii 1840 parte integrantă a cotidianului, cel mai important instrument de formare al ideilor politice. A atras în viața politică pături noi, care până atunci s-au ocupat de politică doar superficial, a modificat cadrele de formă ale exprimării părerilor politice prin crearea de noi genuri scriitoricești, iar prin elaborarea unei noi terminologii, a reușit chiar și modificarea limbajului politic¹³⁴. Din acest punct de vedere, cele două gazete brașovene românești pot fi considerate ca având o valoare de exemplu. Acestea, datorită activității de organizare a literaturii desfășurate de Barițiu, au fost în stare să atragă în discuțiile politice uriașe capacități politice. Importanța lor devine și mai mare datorită traducerilor celor mai importante scrieri săsești și maghiare, oferindu-se astfel intelectualilor de limbă română posibilitatea de a se implica în aceste discuții politice.

În ceea ce privește popularitatea și tabăra de cititori a acestor gazete, cele mai multe informații le avem despre gazetele românești. Gazetele lui Barițiu până la 1848 erau considerate nu doar în Transilvania, ci și în principate, ca fiind cele mai influente gazete, care au jucat un rol cheie în modelarea opiniei publice românești¹³⁵. Popularitatea lor este bine ilustrată de faptul că cifra de nici 100 de abonați la prima lor apariție crescuse până în 1842 la 630, iar în 1848 la 820 de abonați. În baza cercetărilor de istorie a presei ale lui George Em. Marică, până la 1848 majoritatea abonaților acestora trăiau în principate și că

---

¹³² Jakab Elek, *op. cit.*, p. 62-64, Marica, George Em., *Studii...*, vol II. ed. cit, p. 10; Marica; Hajós; Mare; Rusu, *Ideologia generației române de la 1848 din Transilvania*, Ed. Politică, București, 1968. p. 178-190; Cheresteșiu, Victor: *Întemeierea presei românești din Transilvania și activitatea publicistică a lui George Barițiu pînă la izbucnirea revoluției din 1848*, în *Anuarul Institutului de Istorie din Cluj*, XV, Editura Academiei, 1963. p. 13-15.

¹³³ Jakab Elek, *op. cit.*, p. 66-67.

¹³⁴ Despre acestea vezi detalii la: Veliky János, *A programalkotó politikai viták...*, în *loc. cit.*, p. 291-320.

¹³⁵ Marica, George Em., *Studii...*, vol II. ed. cit, p. 9, 16.

majoritatea abonaților săi din Transilvania erau din împrejurimile Brașovului și din zona Munților Metaliferi (Munții Apuseni). Analizând abonații în funcție de statutul lor social și a ocupației lor, putem constata că peste jumătate dintre ei aparțin clerului, iar cea de-a doua cea mai însemnată grupă este cea a negustorilor. Pe lista abonaților îi întâlnim pe toți intelectualii români mai importanți ai anilor 40¹³⁶.

Instituția cea mai importantă din perioada tratată, care a limitat sfera publică și libertatea presei, a fost cenzura. Meseria de cenzor a însemnat în prima jumătate a secolului al 19-lea, spre deosebire de unele impresii greșite, o poziție care a asigurat un statut social de vază. Cei care au ocupat asemenea posturi au fost, de obicei, oameni poligloți, cu vaste cunoștințe – cel mai adesea preoți și profesori universitari. Cenzura imperială – după cum atrage atenția Frank Tibor – a controlat nu doar conținutul operelor, ci s-a străduit să mențină și echilibrul politic. A împiedicat desfășurarea unor dispute între diferitele redacții și a filtrat și disputele dintre diferitele grupuri cultural-lingvistice¹³⁷. Sarcina lor a fost și verificarea morală a autorilor diferitelor gazete, dat fiind strictețea acestei verificări în marele principat pentru înființarea oricărei gazete¹³⁸.

Competența cenzurii s-a răsfrâns nu doar asupra cărților și a revistelor, ci și asupra comerțului cu carte. Cenzorii dispuneau de liste cu cărți dubioase, nepermise, și permise, iar datoria și dreptul lor a fost de a căuta cărțile interzise, pe comerciantul care le comercializa și de a confisca exemplarele descoperite¹³⁹. În aceste condiții au fost interzise în Transilvania, începând cu începutul secolului al XIX-lea, gazetele de Varșovia și cele franțuzești, precum și cărțile mai multor edituri din Leipzig, printre care și cele editate de către Wiegand din Leipzig. Această literatură interzisă a putut intra în Transilvania – asemenea cărții lui Széchenyi, *Világ és Stádium* (Lume și Stadiu) sau cea a lui Wesselényi, *Balítéletekről* – doar prin contrabandă sau pe cale legală, printr-o aprobare oficială¹⁴⁰.

---

¹³⁶ Idem, *Studii...*, vol I. ed. cit, p. 19-44.

¹³⁷ Ca exemplu pentru acest din urmă aspect, Frank menționează că Oficiul General de Evaluare a Cărților nu a aprobat apariția lucrării lui Romy Károly despre emanciparea evreilor intitulată *Die Emanzipation der Juden in Ungarn*, deoarece după argumentația cenzorului, cartea ar fi fost capabilă să-i instige la ură pe evrei împotriva maghiarilor. (Frank Tibor, *Liberális cenzor Metternich Magyarországn: Reseta János, (Cenzor liberal în Ungaria lui Metternich: Reseta János)*, în *Századok*, CXXXVII/5, 2003 . p. 1175-1176).

¹³⁸ Jakab Elek, *op. cit*, p. 61.

¹³⁹ Frank Tibor, *Liberális cenzor...*, în *loc. cit.* p. 1169-1176; Mályuszné Császár Edit, *Megíráltak és bírálók, (Criticați și critici)*, Gondolat, Budapest, 1985, p. 5-7.

¹⁴⁰ Jakab Elek, *op. cit*, p. 43-47, p. 68-69; Frank Tibor, *Liberális cenzor...*, în *loc. cit.* p. 1172.

În afară de presă, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, au apărut și alte forme noi ale sferei publice. Dintre acestea putem aminti cazinouri, gândite după modelul cluburilor englezești gentleman's club, a căror cel mai important scop a fost crearea de legături între diferitele pături sociale. Acestea au jucat un rol important în omogenizarea elitei aflate în tranziție, oferind totodată posibilitatea schimburilor de idei politice și autoinstruirii. Prima instituție de acest gen în Regatul Ungariei a fost înființată – după experiențele din străinătate – la propunerea lui Széchenyi István făcută în timpul dietei dintre 1825-1827. Împreună cu prietenul său Károlyi György au închiriat în Pojon mai multe camere, le-au mobilat în mod corespunzător, au abonat gazete și au invitat oaspeți de diferite orientări politice. După închiderea dietei de la Pojon cazinoul a fost strămutat la Pesta, iar din anul 1830 a continuat să funcționeze la început sub denumirea de Cazinoul din Pesta, iar apoi sub cea de Cazinoul Național. Conform regulamentului de funcționare al acestei instituții apărut în 1837, aceasta a servit răspândirii comportamentului curajos și al bunului simț și ridicării nivelului de cultură al societății. Spre deosebire de cazinourile de azi, în cazinouri erau de-a dreptul interzise jocurile de noroc¹⁴¹. Cazinoul din Pesta a folosit 80% din profitul ei pe anul 1837 de 4000 de florini pentru extinderea și îmbogățirea bibliotecii sale, din care se putea cumpăra oricare dintre operele mai importante ale autorilor maghiari. Pe lângă această, s-au folosit sume importante și pentru organizarea de concerte și pentru sprijinirea Teatrului Național din Buda¹⁴². Membru al Cazinoului Național putea fi oricare bărbat matur indiferent de religia sa sau de originea lui socială. La ședințele publice oricine avea dreptul de a interveni, iar conducerea a fost aleasă în mod democratic, prin votul egal majoritar putând candida oricine¹⁴³. Faptul că aceste principii au putut fi puse și în practică se datorează și faptului că dintre cei trei directori ai instituției, unul a fost de origine burgheză – farmacist – doi aristocrați, iar colegiul format din 31 de membri era compus din avocați, judecători, câțiva aristocrați și mari comercianți, care

---

¹⁴¹ „I, A' nemzeti Casino a' jó izlést, mivel't 's deli magaviseletet, józan és közhasznú elmélkedést, az ész' tehetségét 's a' közértelmességet kifejtő 's nevelő intézet. Ezen kellemes és csinos társalkodásnak szánt hely az egész egyesület szabálya: benne egy részes sem követelhet mások felett előjogot 's kiváltságot.” (A nemzeti casino részeseinek névsora betűrenddel, annak szabályai 's egyéb tudnivalói, 1837, (Lista alfabetică a acționarilor cazinoului național, regulamentul ei și alte informații. 1837), Tasner Antal, Trattner Károly, Pesten p. 59-62).

¹⁴² A nemzeti casino... ed. cit, p. 54-55; Cât de mare era această sumă reiese cu ușurință din comparația cu un salariu anual al unui profesor dintr-un oraș mai mic din Transilvania, care era de 150-200 de florini în epoca respectivă, iar salariile de 500-600 de florini au fost extrem de rare. Primarul Sibiului avea un salariu de 1800, iar președintele celui mai important post al trezorăriei (Thesaurarius) câștiga anual 3000 de florini. (Miskolczy Ambrus, Adatok... în Agrártörténeti Szemle... p. 417).

¹⁴³ A Nemzeti Casino... ed. cit, p. 60-62.

îndeplineau rolul de burghezie în Ungaria¹⁴⁴. Instituția de la Pojon și apoi de la Pesta a avut un rol de seamă atât în viața publică din Ungaria cât și a celei din Transilvania. În ciclul de șase ani dintre 1835-1840 a avut 505 membri deplin de pe teritoriul Ungariei și al Transilvaniei. Printre aceștia s-au aflat personalitățile de marcă ale vieții publice din țară și din comitate. Fără a pretinde o enumerare completă: cancelarul Metternich, Reviczky Ádám vornic suprem, Széchenyi István, Wesselényi Miklós, Döbrentei Gábor, Eötvös József, ministru de externe de mai târziu Esterházy Pál, Fáy András, arhitecții Hild József și Pollack Mihály, precum și scriitorul aristocrat ardelean Teleki Domokos. Pe lângă aceștia, masa membrilor s-a compus din mai mulți comiți supremi, din numeroși funcționari comitatensi, avocați, judecători ai tablei regale, profesori universitari, academicieni, medicii, comercianți și dintre membri conducerii orășenești¹⁴⁵.

Înființarea cazinoului pestane a declanșat un adevărat val de înființare a cazinourilor și în alte orașe din Ungaria și Transilvania. În 1833 funcționează deja în 29 de locuri asemenea instituții, iar pe lângă acestea au apărut și încă vreo 200 de societăți de lectură asemănătoare cazinourilor¹⁴⁶. Ideea înființării primei cazino din Transilvania i-a aparținut lui Bölöni Farkas Sándor și baronului Wesselényi Miklós, care au făcut o propunere în acest sens cu ocazia târgului de cai din Cluj din 1828. Încă în luna ianuarie a aceluiași an, la hangiul sârb Luborits János a început funcționarea cazinoului. Pentru sala de lectură au abonat 15 gazete, iar lucrările lui Széchenyi, Bölöni precum și operele marelui romancier transilvănean Jósika au fost puse la dispoziția membrilor¹⁴⁷. Din 1830 funcționează încă un cazino în oraș. Fondatorul acesteia a fost maestru lingvist de limba franceză din Elveția, Lutz, care a abonat pentru cazino gazete și reviste străine, dintre care

---

¹⁴⁴ *Ibidem*, p. 52.

¹⁴⁵ *Ibidem*, p. 3-45; 54.

¹⁴⁶ Goda Éva, *1848-49-es dokumentumok az egyesült Debreceni Polgári Casino-ban, (Documente de la 1848-49 în Cazini Cetățenească de la Debrecen)*, în Magyar Könyvszemle, CXVII/2, 2001. p. 250; Hermann Gusztáv Mihály, *Náció és nemzet, (Nație și națiune)*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2003 p. 285.

¹⁴⁷ Despre importanța bibliotecilor cazinourilor din provincie are date demne de remarcat Dongó Gy. Géza, când acesta prezintă cazinoul Zempléni Kaszinó din regatul ungar. Conform datelor sale instituția era abonată în 1831 la următoarele gazete, reviste: Hazai Tudósító, Magyar Kurir, Erdélyi Híradó, Mezei Gazdák Barátja, Budai Német, Jelenkor, Kémlő, Ausland, Offner Zeitung, Osterreichische Beobachter, Garten Zeitung, Jenner Literat. Zeitung, Allgemeine Zeitung, Handlungs Zeitung, Spigel, Ephemerides Posonienses, iar numărul acestora a crescut în anii 1832/33 cu foile Országgyűlési Tudósítások, Az Erdélyi Országgyűlési Tudósításokkal, a Hazánk, Hírnök, Világ, Magyar Gazda, Műipar, Ismeretető și Hölgyfutár. Mai târziu, printre gazele abonate este inclus și Pesti Hírlap. Din anii 1840 în bibliotecă se putea citi și revista culturală, iar conform informațiilor lui Dongó, numărul gazetelor de limbă germană a început să scadă în favoarea celor de limbă maghiară. (Dongó Gy. Géza, *A zempléni kaszinó törzstagjai 1831-ben, (Membrii permanenți a cazinoului din Zemplén în 1831)*, în *Adalékok Zemplén-vármegye történetéhez*, XII, 1906. p. 105).

unele nu au mai fost controlate de cenzură. Ambele instituții au avut în jur de câte 30 de membri. Întemeierea finală a cazinoului din Cluj a avut loc în iunie 1933 în urma propunerilor unor persoane precum contele Béldi Ferenc, Bethlen János și Ádám, Bethlen Pál junior, contele Kendeffi Ádám, contele Mikes János și Bölöni Farkas Sándor¹⁴⁸. În privința sprijinirii presei, aceasta a jucat și la nivel național un rol de seamă: cu sprijinul ei a fost lansată gazeta de educare a poporului Vasárnapi Újság redactată de către profesorul colegiului unitarian, Brassai Sámuel¹⁴⁹. Pe lângă cazinoul din Cluj, mai avem cunoștințe și de alte cazinouri în Transilvania: în 1832 se înființează una la Târgu Mureș, în 1833 la Turda, Simleul Silvaniei și la Sibiu. Pe lângă acestea, și în orașele mai mici, precum Sfântu Gheorghe și Aiud, au funcționat cazino¹⁵⁰. Exemplul acestora a fost urmat și de către negustorii români din Brașov: în 1835 și ei și-au înființat cazinoul lor, care, pentru cei 70 de membri ai ei – dintre care 50 erau români – a asigurat cadrele moderne ale vieții de societate făcând accesibile pentru ei cărți și gazete¹⁵¹.

Asociațiile culturale și societățile de lectură au semănat în multe privințe cu cazinoul. Acestea s-au ocupat de împrumutarea de cărți, reviste și răspândirea cunoștințelor culturale, economice, agricole, tehnice. După modelul cazinourilor din Târgu Mureș și Cluj, au funcționat societăți de lectură în Brașov, Sibiu, Aiud, Dej, Zalău, Alba Iulia, Abrud și Arad, dar multe asemenea societăți întâlnim și la țară. Hermann Gusztáv Mihály a amintit ca exemplu pentru aceste societăți de lectură rurale societatea din șimonești (Siménfalva) înființată de către tinerimea secuiască nobilă. În toamna lui 1838 această avea 54 de membri, iar scopul ei a fost organizarea muncilor în folosul obștesc, îmbunătățirea moravurilor și completarea cunoștințelor de educație școlară. Societatea a dat mai departe membrilor ei cunoștințe despre ortografie, agricultură, gospodărire și despre cultivarea pământului, iar biblioteca sa a fost îmbogățită avându-se în vedere aceste aspecte. Instituții asemănătoare acesteia au funcționat în toată Transilvania: în zona Sălajului, în Câmpia Transilvaniei, în zona Reghinului, în Secuime și pe Pământul Crăiesc¹⁵².

---

¹⁴⁸ Jakab Elek, *Kolozsvár története...*, vol. III. ed. cit. p. 772-774; Vita Zsigmond, *Adatok néhány erdélyi falusi és kisvárosi olvasóegyletről a reformkorban*, (*Societăți de lectură ale tinerimii transilvane în epoca reformelor*), în Idem, *Művelődés és népszolgálat*, (*Cultură și activitate în slujba poporului*), Kriterion, Bukarest, 1983 p. 133.

¹⁴⁹ Miskolczy Ambrus, *Erdély a reformkorban...* în *Erdély története*, Vol III., ed. cit. p. 1282.

¹⁵⁰ Hermann Gusztáv Mihály, *Náció...*, ed. cit. p. 276-278; Miskolczy Ambrus, *Társadalom, nemzetiség...* în *loc. cit.* p. 1086.

¹⁵¹ I. Tóth Zoltán, *Az erdélyi és magyarországi román nemzeti mozgalom (1790-1848)*, (*Mișcarea națională română din Transilvania și Ungaria (1790-1848)*), Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959. p. 53; Gyémánt, Ladislau, *Mișcarea națională...*, ed. cit. p. 402. Miskolczy Ambrus, *A brassói román...*, ed. cit. p. 139.

¹⁵² Hermann Gusztáv Mihály, *Náció...*, ed. cit. p. 278-284; Vita Zsigmond, *Adatok...* în Idem, *Művelődés...*,

O formă proprie a societăților de lectură au avut societățile de lectură de tineret. Asemenea cazinourilor, și organizarea acestor mișcări a început în anii 1830. Primele societăți de lectură din Transilvania au fost organizate în colegiile reformat și unitarian din Cluj. La scurt timp după acestea le-au urmat cele din Aiud, Oradea, Odorheiu Secuiesc, Miercurea Ciuc, Târgu Secuiesc, precum și organizațiile din Alba Iulia, Cristuru Secuiesc și Șimonești. În Banat a funcționat doar o societate de lectură la seminarul de preoți din Timișoara. Scopul acestora a fost autoinstruirea tineretului în limba maternă și literatură, însă o parte a acestor societăți și-au depășit scopul, desfășurând și activități politice. Majoritatea societăților au dispus de biblioteci proprii, fiind abonate la diferite ziare.

Pe lângă lectura și răspândirea literaturii moderne se manifestă o intensă muncă organizatorică literară a cercurilor de elevi. Acestea lansează la Odorheiu Secuiesc o revistă cu titlul *Tavaszi bimbók* (Muguri de primăvară), iar la Cluj editează un volum intitulat *Bércvirágok*. Cel mai activ în acest sens a fost Colegiul din Aiud, unde în același timp apăreau șase ziare studențești în manuscris. Societățile de lectură țineau legătura între ele, precum și cu actorii vieții publice ale acelor timpuri¹⁵³. Știm despre societatea de lectură a Colegiului Unitarian din Cluj că acolo au activat ca susținători externi Bölöni Farkas Sándor, delegatul dietal Gyergyay Ferenc și scribul cancelariei Kelemen Lajos. Cătorva membri ai acestei societăți le-au fost publicate poeziile în *Auróra* a lui Szemere, iar cei de la Aiud erau în contact cu Iosif Mány, profesorul de mai târziu de la Blaj¹⁵⁴.

După modelul societăților școlare de lectură maghiare, studenții români din Cluj au înființat și ei în anii 1840 cerc de lectură. În cadrul acestuia au avut loc activități de autoinstruire, s-au ținut serate literare, iar membri ei au participat și la viața spirituală a orașului din epoca reformelor. Au vizitat teatrele, au ținut legătura cu opoziția maghiară și cu cel mai de seamă organizator al vieții culturale românești din Transilvania, Gheorghe Barițiu. Asemenea societăților maghiare, și studenții români din Cluj au avut o bibliotecă proprie, în care s-a aflat *Istoria lui Maior*, iar de la Barițiu au primit cu regularitate, gratuit, *Gazeta Transilvaniei* și *Foaie pentru minte, inimă și literatură*¹⁵⁵. Studenții au făcut și

---

ed. cit, p. 133-139.; Sárközi Zoltán, *Az erdélyi százok...*, ed. cit, p. 132.

¹⁵³ Bodolay Géza, *Irodalmi diáktársaságok...*, ed. cit, p. 191-192, 229; Vita Zsigmond, *Erdélyi ifjúsági olvasótársaságok a reformkorban*, în Idem, *Művelődés és népszolgálat*, Kriterion, București, 1983; p. 116-119, 125, 129.

¹⁵⁴ Vita Zsigmond, *op. cit*, p. 119. Bodolay Géza, *op. cit*, p. 193, 764.

¹⁵⁵ Tonk, Alexandru, *Formarea intelectualității...* în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai...*, loc. cit. p. 50; *George Bariț și contemporanii săi, Vol. V., Corespondența primită de la Vasile Pop, Iosif Hodoș, Dimitrie Moldovan, Ilie Măcelariu și Ioan Micu Moldovan*, ed. Pascu, Ștefan, Editura Minerva, București, 1981. p. 72; Vita Zsigmond, *op. cit*, p. 128.

încercări de a redacta un ziar. În anul școlar 1845-46 au înființat ziarul lor literar intitulat *Aurora* sau *Zorile*, pe l-au răspândit și la Târgu Mureș¹⁵⁶.

Deși era interzis, dar în cele mai multe societăți s-au purtat discuții politice. Un bun exemplu în acest sens sunt studenții din Aiud: în școală începând cu 1830 tensiunea a fost în creștere continuă și atât studențimea, cât și corpul profesoral s-a scindat în două tabere. Studenții de la Aiud au frecventat adesea ședințele comitatense. Prima lor mare acțiune politică publică a avut loc în 1831 cu ocazia tranzitarii orașului de către prizonieri de război polonezi, când au organizat demonstrații și i-au primit de prizonierii de război cu ospitalitate. Din cauza activității sale politice, societatea de lectură a fost desființată de către conducerea școlii în 1835. După acestea, ea și-a continuat activitatea în secret până în 1837 sub denumirea de *Ébredő Társaság*. Mișcarea lor și-a reluat din nou activitatea sub numele de *Tudós Társaság* (Societatea Oamenilor de știință). În același timp și tinerimea conservatoare a început să se organizeze redactând un contra-ziar, ca răspuns la ziarul tinerimii liberale. Tensiunea politică a atins apogeul în 1841. Turnătorii fraților Péterfi¹⁵⁷ au furat de la doi membri ai corpului profesoral caietul de sarcini al *Societății Oamenilor de știință*. Atunci s-a declanșat ceea ce în istoriografie a ajuns să fie cunoscut sub denumirea de „procesul iacobin de la Aiud”. Cele întâmplat s-au răspândit cu repeziciune dincolo de pereții școlii, iar conservatorii s-au străduit să folosească cele întâmplate împotriva lui Szász Károly, lider pe țară al opoziției, care preda și la colegiu. Cazul, în final, s-a încheiat cu muștrări și cu exmatricularea autorului caietului de sarcini¹⁵⁸. și studențimea din Cluj a trăit o viață politică activă. În însemnarea de jurnal a lui Bölöni Farkas Sándor din 4 decembrie 1845 putem citi că a fost organizată o demonstrație de simpatie cu lumânări în favoarea lui Wesselényi Miklós, căruia i s-a intentat un proces sub pretextul tipăririi jurnalului dietei. Dar îi întâlnim pe studenții clujeni și în incidentele din februarie 1834¹⁵⁹. Spre deosebire de cele două cazuri de mai sus, povestea societăților de lectură a școlilor militare din Miercurea Ciuc și Târgu Secuiesc a avut un final mai tragic.

¹⁵⁶ Tonk, Alexandru, op. cit. p. 50.

¹⁵⁷ Conform datelor lui Trócsányi Zsolt, cei doi profesori ai colegiului, Péterfi László și Albert, au menținut o rețea de turnători printre studenții instituției. (Trócsányi Zsolt, *A nagyenyedi kollégium történetéhez (1831-1841)*, (*Despre istoricul colegiului de la Aiud (1831-1841)*), Akadémiai Kiadó, Budapest, 1957 p. 24-25).

¹⁵⁸ Jakó Zsigmond; Juhász István, *Nagyenyedi diákok...*, ed. cit., p. 31, 37-39; Vita Zsigmond, op. cit, p. 114-116; Bodolay Géza, op. cit, p. 189-192, 300-302; Trócsányi Zsolt, *A nagyenyedi...*, ed. cit, p. 26-30. Procesul verbal al cercetărilor efectuate în legătură cu „procesului iacobinilor de la Aiud” a fost și tipărit: *A Nagy Enyedi ev. ref. főiskolában mutatkozott események nyilvános előterjesztése*. Trattner-Károlyi, Pesten, 1842.

¹⁵⁹ Bölöni Farkas Sándor, *Naplótöredék (1835-1836)*, (*Fragmente de jurnal (1835-1836)*), Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1982. p. 69; Miskolczy Ambrus, *Társadalom, nemzetiség...* în loc. cit, p. 1077.

Aici, cercurile de lectură menite să inspire patriotism și autoinstruire au fost înființate în 1841, iar membrii lor au citit cărți, au recitat poezii patriotice și au discutat politică. Această mișcare a fost desființată de către autoritățile militare, membrii ei au fost prinși și aduși în fața justiției și condamnați la închisoare¹⁶⁰. Impactul pe termen lung al mișcărilor studențești a fost mare. Dintre maghiari Kriza János episcopul unitarian de mai târziu, istoricul Jakab Elek, Szentiváni Mihály, Szász Károly jr., Berde Áron, iar dintre români, istoricul Alexandru Papiu Ilarian sau deputatul dietal Alexandru Bohățel – ulterior, participant activ la viața politică – au participat la aceste acțiuni organizatorice¹⁶¹.

În același timp cu înființarea cazinourilor și a societăților de lectură au fost înființate societăți și cu caracter caritativ, economic, cultural. Un bun exemplu în acest sens este *Asociația Femeilor Nobile din Cluj*¹⁶², care și-a propus întrajutorarea săracilor din Cluj. În 1834 a fost înființată *Societatea Clujeană de Scrimă*, în 1845 *Societatea Măsurii*, care și-a propus să lupte împotriva consumului exagerat de pălincă și de alcool, în 1846 a luat ființă *Cercul Pedagogic Clujean* și *Asociația Medicilor Ardeleni*, care i-a cuprins pe reprezentanții vieții științifice. În această perioadă s-au organizat și asociațiile, care și-au propus răspândirea cunoștințelor moderne de agricultură. În 1844 a luat ființă Societatea Economică Transilvană, urmată de multe altele cu profil asemănător la Sibiu, în Sătmar, în Bihor, în comitatul Arad și în Tara Bârsei¹⁶³. Produsul acestei epoci este și asociația săsească de cunoaștere a patriei *Verein für Siebenbürgische Landeskunde*¹⁶⁴ a cărei figură marcantă a fost Ștefan Ludwig Roth. Ca învățător, s-a străduit să popularizeze educația fizică urgentând reforma instituțională a școlilor populare și a preparandiilor, iar ca preot s-a străduit să ridice nivelul meșteșugăritului particular și cel al cultivării pământului, pe

---

¹⁶⁰ Vita Zsigmond, *op. cit.*, p. 125-126.

¹⁶¹ *Ibidem*, p. 115; Tonk, Alexandru, *Formarea intelectualității... în Studia Universitatis Babeș-Bolyai...*, loc. cit. p. 50; Cea mai completă listă în baza numelor înregistrate care s-au putut identifica a fost alcătuită de către Bodolay Géza. (Bodolay Géza, *Irodalmi diáktársaságok...*, ed. cit, p.705-764).

¹⁶² Activitatea caritativă din Transilvania, uitată pe nedrept de istoria de specialitate, a avut o însemnătate deosebită. Ea a fost înființată în 1824 de către femeile din Cluj cu scopul de a crea un centru de ocupație pentru săracii orașului. După ce comenduirea militară de la Alba Iulia a început să le furnizeze pături, au construit o moară de apă. În 1832 asociația dispunea deja de 11141 florini bani gheață, iar în evidențele din 1831, au fost servite săracilor 13769 porții mic dejun, mese de prânz și de cină. Pe lângă acestea, au făcut și donații de haine pentru copiii proveniți din familii sărace, au întreținut două școli, plătind învățători și doici, dar au mai întreținut și o școală de înot și băi. (Jakab Elek, *Kolozsvár...*, vol III. ed. cit, p. 801-812).

¹⁶³ *Istoria Românilor...*, ed. cit, p. 180.

¹⁶⁴ Asociația s-a înființat la 14 septembrie 1840 la Mediaș, dar statutul său a fost aprobat de către conducerea de la Viena abia în iunie 1841, astfel că aceasta și-a început activitatea sa propriuzisă după adunarea generală ținută la Sighișoara în 19-20 mai 1842. (Jakó Zsigmond, *Másfél évszázad az erdélyi honismeret szolgálatában, (Un secol și jumătate în slujba cunoașterii patriei)*, în *Erdélyi Múzeum*, CIV/1-4, 1992. p. 150).

lângă faptul că el a activat și că beletrist și scriitor expert în teme culturale, economice, sociale și politice¹⁶⁵.

În epoca respectivă, pe lângă cazinoul, societăți de lectură și asociații, se înființează numeroase instituții ce devin parte a infrastructurii culturale cu un rol important în viața publică: în ultimul sfert al secolului al 18-lea și în prima parte a secolului al 19-lea, lumea muzicii europene cunoaște o transformare radicală. Muzica iese din țarcul reprezentației de curte, ascultarea muzicii devine o preocupare de masă, iar caracterul public al concertelor devine unul din accesoriile vieții de societate a unui oraș modern. Această sferă publică a atras după sine și o omogenizare a publicului auditor. Fónagy Zoltán subliniază cu trimitere la Jürgen Habermas, cum participarea la concerte nu mai e condiționată de egalitatea unui statut și rag anume. Aceste schimbări din prima jumătate a secolului al 19-lea au ajuns și în Transilvania. Paralel cu societățile de muzică din Europa se organizează și în Regatul Ungariei, respectiv în marele principat asociațiile menite să organizeze concerte și să asigure predarea muzicii. Una dintre primele asociații de acest gen ia ființă în Transilvania în 1819, și, conform lui Jakab Elek, aceasta a fost Asociația de Muzică (Muzsikai Egyesület) din Cluj, ce și-a propus educarea tineretului și aprofundarea sentimentului național¹⁶⁶. Asociații similare au funcționat și în cele două mari orașe săsești Sibiu și Brașovul, care au intermediat noutățile muzicale vieneze și germane. Calitatea vieții muzicale din marele principat este bine reflectată prin faptul că Franz Liszt, în cursul turneului său european, a poposit și în Cluj și Sibiu¹⁶⁷.

O importanță similară muzicii a avut-o și teatrul. În Cluj, din 1821 a funcționat un teatru permanent construit din piatră, dar și Brașovul, Sibiu, Oradea, Timișoara, Logojul, Aradul au avut teatre proprii, iar în 1830 în Timișoara apare și o revistă de teatru în limba germană numită *Thalia*. Pe lângă teatrele orășenești s-au constituit trupe de teatru

---

¹⁶⁵ Jakab Elek, *op. cit.*, p. 801-812; Miskolczy Ambrus, *Erdély a reformkorban...* în *Erdély története*, Vol III, ed. cit., p. 1330; Vita Zsigmond, *A Kolozsvári Nevelői Kör története, (Istoricul Cercului de Pedagogi din Cluj)*, în Idem, *Művelődés és népszolgálat, (Cultură și activitate în slujba poporului)*, Kriterion, Bukarest, 1983. p. 144-157; Idem, *Vidéki orvosok és gyógyszerészek szervezkedései, (Organizarea medicilor și farmaciștilor din provincie)*, în Idem, *Művelődés és népszolgálat, (Cultură și activitate în slujba poporului)*, Kriterion, Bukarest, 1983. p. 207-213; Pukánszky Béla, *A magyarországi német...*, ed. cit., p. 475-476; 506-508; Sárközi Zoltán, *op. cit.*, p. 103, 132.

¹⁶⁶ Fónagy Zoltán, *Zenei nyilvánosság és polgári viselkedéskultúra. A 19. századi hangversenyterem társadalomtörténeti látószögéből, (Sfere publice muzicale și cultura comportamentală burgheză. Sala de concerte a secolului al 19-lea din unghiul de vedere al istoriei sociale)*, în *Történeti Szemle*, LIV/4, 2012. p. 580-598; Jakab Elek, *op. cit.*, p. 775-777.

¹⁶⁷ Jakab Elek, *op. cit.*, p. 774-775. Miskolczy Ambrus, *Erdély a reformkorban...* în *Erdély története*, vol. III., ed. cit., p. 1329-1330; Sárközi Zoltán, *op. cit.*, p. 132.

maghiare, germane și românești,¹⁶⁸ care s-au remarcat cu spectacole populare, cu dramele lui Shakespeare, operele lui Bellini și Rossini, perindându-se prin marele principat cu spectacole în limbile română, maghiară și germană. Pe la mijlocul-sfârșitul anilor 1830 teatrele aveau deja o influență politică destul de evidentă. Este tipic în acest sens cazul, când episcopul catolic din Transilvania Kovács Miklós a solicitat sprijinul Guberniului pentru a interzice accesul elevilor și studenților la teatru, argumentând că teatrul are o influență negativă asupra lor, atât din punct de vedere al moravurilor, cât și politic¹⁶⁹.

3. Istorie politică

Cele prezentate în capitolul anterior indică suficient de clar, că instituțiile și legile care au servit societății transilvane ca delimitare a diferitelor stataturi juridice moștenite din perioada medievală sau premodernă, au devenit în prima parte a secolului al 19-lea depășite de timp. Paralel cu conștientizarea acestei realități, începe să capete forme noi și sfera publică. Se organizează noi foruri, iar în locul condiționării participării în aceste sfere publice a apartenenței la vreo stare, apar noi criterii de selecție. Acest mediu social, economic și politic specific – și parțial sub influența acestuia – a determinat manifestarea vieții politice din marele principat de la începutul anilor 1830, în urma evenimentelor de la Paris și Budapesta. Năzuințele reformatoare din Transilvania și Ungaria, oricât de mare ar fi putut fi influența lor reciprocă, totuși s-au deosebit între ele. După cum pe bună dreptate a formulat Miskolczy Ambrus „*se deosebeau în etapele nevoii de transformare și în ritmul realizării scopurilor propuse*”¹⁷⁰. În anii 30 a devenit evidentă și în Transilvania criza orânduirii sociale și politice existente. Cea mai mare deosebire în comparație cu Ungaria sau Austria a constat în faptul că în marele principat noile idei politice au trebuit realizate în cadrul unei societăți bazate pe sistemul stărilor, mai arhaică, mai puțin pregătită. La această stare de fapt a trebuit să se ajusteze și opoziția liberală. Ca să își formeze o masă

---

¹⁶⁸ Prima trupă de teatru românească *Societatea românească cântătoare teatrală* se înființează la Brașov în 1847 avându-l ca director pe Farkas József, și a prezentat spectacole atât în limba română, cât și în cea maghiară. În afară de aceasta, Jancsó Elemér are cunoștințe despre intenții de a înființa de trupe românești de teatru în acea epocă și la Lugoj și Arad. (Jancsó Elemér, *A kolozsvári magyar színház útja a romantikától a realizmusig*, (*Drumul teatrului maghiar din Cluj de la romantism la realism*), în Jancsó Elemér, *A felvilágosodástól a romantikáig. Tanulmányok*, (*De la iluminism la romantism, Studii*) Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1966. p. 206).

¹⁶⁹ *Ibidem*, p. 188-206; Jakab Elek, op. cit, p. 778-800. Miskolczy Ambrus, *Erdély a reformkorban...* în *Erdély története*, vol. III., ed. cit, p.1287-1288; Pukánszky Béla, op. cit. p. 464-465.

¹⁷⁰ Miskolczy Ambrus, *Társadalom, nemzetiség...* în loc. cit, p. 1063.

de adepți, ea și-a putut-o forma numai dintre susținătorii politicii revendicative ai opoziției. De exemplu, a trebuit să mobilizeze mica nobilime maghiară și românească din comitate folosindu-se de lozinca consolidării autonomiei la nivel comitatens și de propunerea simplificării alegerii funcționarilor comitatens. În acest timp, cuvântul de chemare al nobilimii secuiești a fost cel al ideii de libertate pentru secui¹⁷¹. Dat fiind faptul că ambele păături sociale au depins foarte mult de privilegii, la care au și ținut, nu a existat cu adevărat posibilitatea la începutul anilor 30 de a depăși stadiul politicii revendicative. Pentru a-și putea menține masa de susținători, conducătorii opoziției nu și-au putut încă asuma reformele privitoare la starea socială a iobăgimii. În multe privințe încă nu putuseră depăși cadrele tendințelor de protejare a iobăgimii inspirate de iluminism. În acest spirit au solicitat oprirea convertirii forțate a ortodocșilor la greco-catolicism, Wesselényi tocmai din aceste motive a interzis recrutările pe moșia sa la sfârșitul anului 1830. Exemplul lui Wesselényi a fost apoi urmat și de comitatele Solnocul de Mijloc și Solnocul Interior. Această confruntare a însemnat pentru curtea de la Viena o prea puternică întărire a opoziției. Atunci s-a ivit prima dată ideea intentării baronului unui proces de infidelitate. Deoarece un asemenea proces în Transilvania se putea desfășura numai în fața dietei, această idee a fost respinsă de către Curte¹⁷².

Pe lângă faptul că în viața dietei încă nu se întrezăreau posibilitățile desființării cadrului stărilor, pot fi observate în mai multe locuri strădanii în această direcție din partea taberei liberale de la începutul anilor 1830. Scaunul Odorhei – la sugestia unui nobil liberal – a propus comitatelor și scaunelor, sub masca realizării egalității între nobili, ștergerea titlurilor și rangurilor nobiliare¹⁷³. Un alt exemplu elocvent al aceluiași proces este legat de reorganizarea eparhiei reformate pornite în 1827 în urma căreia – la propunerea lui Bethlen János senior – fiecare cap de familie reformată a primit drept de vot. Acest lucru a făcut posibil pentru oricine să poată deveni, în urma alegerii sale, membru al consistoriului Bisericii, astfel fiind realizată în Transilvania primul sistem democratic de reprezentare¹⁷⁴.

Prima mare confruntare între curtea de la Viena și opoziția transilvană a avut loc la începutul anilor treizeci. În urma animării vieții din comitate pornită sub influența dietei de la Pojon, și curtea de la Viena și-a dat seama că nu poate fi evitată convocarea dietei

---

¹⁷¹ *Ibidem*, p. 1063-1067.

¹⁷² *Ibidem*, p. 1067-1068.

¹⁷³ *Ibidem*, p. 1066.

¹⁷⁴ *Ibidem*, p. 1069.

transilvane. Comitatele, invocând ordinea de drept a țării, au privit din ce în ce mai des asupra Guberniului ca asupra unei instituții nelegale, în timp ce a scăzut și obediența lor față de acesta. Pentru rezolvarea situației Curtea l-a numit pe banul Croației, Vlasits Ferenc, în fruntea marelui principat având puteri militare și civile depline. Apariția lui Vlasits însă a creat mai multe probleme. Țărănimea a început în mai multe locuri să se răzvrătească, iar Wesselényi a reușit ca majoritatea comitatelor să nu îl accepte pe comisarul regal. În aceste împrejurări, lui Vlasits nu i-a mai rămas altceva de făcut decât să propună Curții convocarea dietei părăsind marele principat¹⁷⁵.

Curtea a luat decizia în noiembrie 1833 ca după o perioadă îndelungată de întrerupere de la 1811 înapoi, să convoace dieta transilvană. Locul lui Vlasits a fost luat de către guvernatorul militar și civil al Galiției, arhiducele Estei Ferdinand. Estei a vrut să rezolve problema pe cale violentă, cu forța armelor. Paralele cu acestea, din multe alte motive, tensiunea a continuat să crească în marele principat între Curte și opoziție: în februarie 1834, după ce liderul opoziției Kendeffy Ádám decedase, s-a răspândit în Cluj zvonul că ar fi fost otrăvit. În doar câteva ore s-a declanșat o manifestație. Studenții și mulțimea din oraș s-au ciocnit cu armata. Înmormântarea lui Kendeffy a dat prilejul unor noi proteste: oratorul principal Bethlen János și-a ținut discursul asupra apărării libertății contra despotismului. O altă manifestație prilejuită de arestarea unui student clujean la drept s-a terminat cu intervenția baionetelor și cu focuri de armă¹⁷⁶.

În aceste condiții s-a deschis dieta țării la Cluj în iunie 1834, care a durat până în iarna lui 1835. Wesselényi și-a asumat inițiativa încă de la începuturile dietei. Scopul lor a fost asigurarea exercitării de către dietă a drepturilor prevăzute prin lege. La început, în centrul dezbaterilor s-a aflat chestiunea alegerii președintelui interimar, apoi a jurământului de investire în funcție și a competențelor sale, iar mai târziu s-au abordat chestiunile regaliștitor. Din cauza pierderilor permanente de prestigiu și de poziție a Curții, s-a luat decizia dizolvării dietei, fără să fi avut loc - în afară de chestiuni depășind ordinea de zi - dezbateri esențiale. Dizolvarea a avut loc în ianuarie 1835¹⁷⁷. Dizolvarea dietei a creat atât în Transilvania, cât și în Ungaria o nemulțumire profundă. Opoziția a fost privită ca un grup care luptă pe bună dreptate împotriva absolutismului. După acest caz, mai mulți funcționari guvernamentali și comiți supremi au demisionat, iar Estei Ferdinand s-a izolat.

---

¹⁷⁵ Trócsányi Zsolt, *Wesselényi Miklós és világa, (Lumea lui Wesselényi Miklós)*, Gondolat, Budapeșt, 1970. p. 115-116; Miskolczy Ambrus, op. cit, p. 1077.

¹⁷⁶ Trócsányi Zsolt, op. cit, p. 117-118; Miskolczy Ambrus, op. cit, p. 1077.

¹⁷⁷ Miskolczy Ambrus, op. cit, p. 1078; Trócsányi Zsolt, op. cit, p. 122-145.

Înainte de dieta din 1834/35, la încurajarea lui Vlasits, și-au înaintat Vasile Moga și Ioan Lemeni petiția lor bazată pe *Supplex Libellus Valachorum*. Aceasta avea în vedere recunoașterea românilor ca *nație* și încadrarea lor în structurile societății bazate pe stări. Petiția s-a sortit cu eșec încă în cancelaria aulică. În același timp cu petiția s-au făcut și alte încercări de ameliorare a situației românilor. Grupul liberal al dietei a propus spre dezbateră mai multe nemulțumiri ale românilor, adică declararea ortodoxiei drept religie receptă, solicitându-se și dreptul ca ortodocșii să poată deveni funcționari¹⁷⁸.

La scurt timp înainte de închiderea dietei, opoziția, urmând exemplul din Ungaria, a solicitat publicarea jurnalului dietei. Wesselényi Miklós a cumpărat o presa litografică cu care au început să tipărească jurnalul, fără aprobarea cenzurii¹⁷⁹. Acest lucru a servit apoi drept pretext pentru procesul de infidelitate care i s-a intentat – ca parte a procesului împotriva liberalilor din Transilvania și Regatul Ungar – Wesselényi pentru eliminarea sa din viața politică¹⁸⁰. Procesul în sine s-a tergiversat mult, în timp ce s-au comis mai multe neregularități de procedură a desfășurării procesului. Până la urmă, Wesselényi, care între timp devenise un adevărat erou pentru curajul său dovedit în timpul inundației din 1838¹⁸¹, a fost condamnat spre stupoarea opiniei publice în februarie 1839¹⁸². Aproximativ în același timp cu procesul împotriva lui Wesselényi, pe mai multe foruri, opinia publică a dat înapoi. Statul a introdus restricții severe în viața școlilor confesionale și de stat. Atunci au început să fie desființate și societățile de lectură din colegiile deja menționate. La doar puțin timp după procesul Wesselényi au fost pornite cercetări la Aiud împotriva

---

¹⁷⁸ *Istoria Românilor...*, ed. cit, p. 175-176.

¹⁷⁹ Wesselényi, cu ocazia discuțiilor pentru pregătirea publicării *Relatărilor de la Dietă (Országgyűlési tudósítások)* în decembrie 1832, a propus crearea unui fapt împlinit, dar opoziția din Ungaria nu a încercat un asemenea pas. (Kosáry Domokos, *A reformkor sajtója (1832-1830)*, (*Presa epocii reformelor (1832-1830)*), în *A magyar sajtó története, (Istoria presei maghiare)*, Vol. I, 1705-1848, ed. Kókay György, Akadémiai, Budapest, 1979. p. 381).

¹⁸⁰ Pe lângă Wesselényi, celălalt om vizat al procesului a fost Kossuth Lajos. Pe lângă ei au fost arestați și oameni din rândurile tinerimii din dietă, care ar fi putut să constituie generația următoare a opoziției – cea mai grea sentință a primit-o studentul la drept Lovassy László, fiind condamnat la 10 ani de temniță. Dar s-au mai desfășurat și alte procese împotriva opoziției, finalizate fără sentințe. (Pajkossy Gábor: *A reformkor (1830-1848)* în *Magyarország története a 19. században*, ed. Gergely András, Osiris, Budapest, 2005. p. 210-212).

¹⁸¹ În martie 1838 gheața de pe cursul Dunării a creat în amonte de Pesta-Buda o viitură din cauza acumulării apei pe o distanță de 40 de kilometri. După ce barajul de gheață s-a spart, valul de apă s-a revărsat asupra Pestei și Budei, împins de blocurile masive de gheață. Digurile menite să apere orașul în noaptea de 13 martie nu au mai rezistat presiunii apei, astfel că în 14 martie Pesta a fost inundată. Wesselényi s-a implicat de dis-de-dimineată în acțiunile de salvare, salvând oamenii în pericol până în 15 martie, cu mici întreruperi, iar din 17 martie s-a implicat în lucrările de reconstrucție și întrajutorarea sinistraților. (Trócsányi Zsolt, *op. cit*, p. 181-184).

¹⁸² Trócsányi Zsolt, *op. cit*, p. 153-159.

profesorului de opoziție Szász Károly și studenților acestuia, și tot atunci a respins suveranul și propunerea de reorganizare a Bisericii reformate¹⁸³.

Începând cu 1835, când un nou domnitor a urcat pe tron în persoana lui Ferdinand al V-lea s-a produs o schimbare a cercurilor conducătoare în privința atitudinii față de dietă. În aprilie 1837 a fost convocată o nouă dietă la Sibiu, iar Curtea a inițiat restabilirea constituției de stări. Conducerea opoziției, în lipsa lui Wesselényi Miklós, a fost preluată de către Bethlen János senior¹⁸⁴ și Kemény Dénes. După ce atât comisarul regal reprezentându-l pe domnitor, cât și opoziția a jurat pe Diploma Leopoldină, a avut loc alegerea celor mai importanți candidați pentru funcțiile în stat¹⁸⁵. Acest proces a dus și la eșecul lui Estei Ferdinánd. Comisarul regelui a candidat pentru funcția de guvernator, dar grație tacticii lui Bethlen János, acesta nu a ajuns nici măcar printre candidați.

Dieta din 1837-38, chiar dacă spre deosebire de cea din anii 1833-1834 acum s-a ajuns să se discute chestiunile de pe ordinea de zi, s-a încheiat fără adoptarea unor hotărâri mai importante. Rolul său s-a redus la cel de consolidare a situației politice. Nu au mai fost dezbătute nici propunerea despre limba statului, nici cea despre reglementările urbariale. Asemenea dietei din 1833-1834, cercurile clericale ortodoxe au înaintat și cu această ocazie o petiție având la bază ideile din *Supplex Libellus Valachorum*, cu care însă în ciuda sprijinului sașilor și al opoziției anticatolice, nu au avut succes¹⁸⁶.

Momentul de turnură în viața dietei transilvane a intervenit în anii 1840. Activitatea opoziției a continuat să fie coordonată de către Bethlen János senior și Kemény Dénes, dar pe lângă ei a apărut și o generație de tineri. Figurile mai importante ale acesteia sunt Kemény Zsigmond și Teleki László delegat din partea micii nobilimi românești făgărășene. Un alt grup al noii generații de politicieni a fost compus din cei sosiți din Ungaria. Acești oameni au fost diferiți, inclusiv în mijloacele folosite de ei, de cei de dinaintea lor. Odată cu începerea activității lor se încetățenește și gazetăria politică modernă în Transilvania și ei sunt și aceia, care introduc genurile publicisticii politice¹⁸⁷. Noul tip de a face politică

---

¹⁸³ Miskolczy Ambrus, *Társadalom, nemzetiség...* în loc. cit, p. 1079.

¹⁸⁴ Capacitățile politice ale lui Bethlen sunt bine reflectate în afirmația făcută de către Estei Ferdinánd când a părăsit Transilvania: „*Aș prefera să locuiesc cu Wesselényi într-o cameră, decât cu Bethlen János într-o țară*” (îl citează: Miskolczy Ambrus, *op. cit.*, p. 1081).

¹⁸⁵ Conform dreptului transilvan, dintre candidații propuși suveranul își alegea persoana, pe care o considera a fi cea mai capabilă.

¹⁸⁶ Miskolczy Ambrus, *op. cit.*, p. 1079-108; *Istoria Românilor...*, ed. cit, p. 177-181.

¹⁸⁷ Miskolczy Ambrus, *op. cit.*, 1081-1082.

și, parțial și succesul dietei ungare de la Pojon, a deschis posibilitatea tematizării unor chestiuni noi. Acestea ajung să fie prezentate pentru prima dată la dieta din Cluj din anii 1841-42.

Una dintre acestea a fost chestiunea tratatului de la Speyer, prin care Partium fost alipit Transilvaniei, precum și chestiunea aflată în strânsă legătură cu prima, referitoare la unirea Transilvaniei cu Ungaria. Dieta ungară dintre anii 1832-36 a proclamat realipirea celor patru comitate din Partium la Ungaria, iar suveranul a și sancționat acea hotărâre. Acest lucru a fost însă împiedicat de dieta de la Sibiu din anii 1837-38, care invocând imposibilitatea de viabilitate a Transilvaniei fără respectivele comitate, a respins hotărârea. Dieta din 1841/42 s-a situat însă pe alte poziții. Ea a considerat realizabilă numai unirea – cu păstrarea unor forme de conducere separate – dintre Transilvania și Partium. Tendințele de unire din partea maghiară au servit mai multor scopuri: ideea statului național văzut ca un stat puternic s-a dorit a fi un răspuns și o reacție la prezicerile lui Herder, precum și o tendință cauzată de frustrările declanșate de panslavism și pangermanism. Celălalt argument adus în acea epocă, pe lângă cele amintite deja, a fost că unirea ar fi însemnat implementarea și în Transilvania a succeselor dietei ungare reformiste, mai ales în privința reglementărilor urbariale, care era imposibil de aplicat sub altă formă¹⁸⁸.

Cealaltă chestiune, cea legată de statul național, a fost chestiunea asimilării. Primii pași ai extinderii drepturilor cetățenești au fost formulați în sensul că au preconditionat aceste drepturi de aderarea la comunitatea cultural-lingvistică maghiară. Deci condiția obținerii drepturilor a fost asimilarea. Această idee este una general răspândită printre intelectualitatea liberală a anilor 30. Adevăratul pericol constă în faptul că, prin folosirea conceptelor naționalismului, elita devine incapabilă să integreze întreaga societate în noul sistem social gândit de ea¹⁸⁹.

Politica de mai sus a intrat în anii 1840 într-o nouă etapă, când o parte a reformiștilor și-a dat seama de pericolele și imposibilitatea asimilării forțate. În locul acesteia, ei au accentuat necesitatea unei asimilări pașnice, lente, sau chiar mergând mai departe – deși sunt foarte rare asemenea exemple – au accentuat egalitatea dintre diferitele grupuri cultural-lingvistice. În paralel cu aceste idei dieta din Transilvania a dorit să introducă, după modelul dietei de la Pojon, proiecte de lege care să asigure drepturile

---

¹⁸⁸ Miskolczy Ambrus, *Erdély a reformkorban...* în *Erdély története*, Vol III., ed. cit, p. 1083-1085. Kosáry Domokos, *Magyarország XIX. századi...*, ed. cit, p. 84-86.

¹⁸⁹ Neumann, Victor, *Peculiarities of the Transition...*, în *loc. cit.* p. 78.

lingvistice maghiare¹⁹⁰. Însă aceste măsuri s-au îndreptat cel mai mult împotriva folosirii limbii latine. În timpul discursului pe această temă, s-a manifestat și ideea echității dintre diferitele grupuri cultural-lingvistice, chiar dacă pentru punerea în practică a acestora nu au existat condițiile acceptabile pentru toate părțile. Împotriva propunerii înaintate în 1842 – despre care în cele ce urmează vom vorbi mai mult – au pornit mișcări destul de puternice atât din partea sașilor, cât și din partea românilor. Au ridicat cuvântul împotriva ei G. Barițiu, S. Bărnăuțiu, Ioan Rusu, consistoriul de la Blaj, ca organ bisericesc, Stephan Ludwig Roth și mulți alții. Văzând valul de proteste și parțial datorită presiunilor consiliului de stat, au fost scoase din legea modificată părțile care i-a nemulțumit pe români. Decizia finală a fost adoptată la dieta din 1846-47. În aceasta era prevăzută obligativitatea înregistrărilor stării civile în limba maghiară, acolo unde în biserici limba serviciului divin a fost cea maghiară, iar legile, pe lângă faptul că erau emise în maghiară, trebuiau făcute publice în mod oficial și în germană¹⁹¹. În același timp cu aceste dispute, care au arătat cât de imposibilă a fost extinderea și asupra Transilvaniei a ideilor statului național, a apărut la începutul anilor 1840 în cercurile progresiste maghiare germenul unei noi politici față de naționalități. Exemple ale acesteia – fără pretenția unei liste complete – au fost Eötvös József, Széchenyi István și Wesselényi Miklós, care au regândit în mod radical problema asimilării. Ei au încercat să iasă din capcana conceptului herderian de națiune. Printre ei îl putem enumera și pe Teleki László, care odată cu Eötvös a început să urgenceze emanciparea evreilor din Transilvania¹⁹².

Pe lângă aceste propuneri, dieta din 1841-42 a fost una a desprinderii de formele vechi, pentru că ea a fost prima dietă transilvană în care au fost discutate în esența lor reformele sociale. Gazeta Erdélyi Híradó și generația tinerilor liberali a urgentat elaborarea unei propuneri referitoare la reglementările urbariale, pentru că aceasta a constituit

---

¹⁹⁰ În Pojon, începând cu 1830, chestiunea limbii maghiare a fost în permanență pe ordinea de zi, până când dieta ungară a înaintat suveranului în octombrie 1839 un proiect de lege referitor la limba maghiară, dar instituirea ei ca limbă oficială s-a realizat abia în 1844. În Transilvania chestiunea aceasta a fost prezentă în dieta din 1837-38, iar în cea din 1841-42 a declanșat dezbateri febrile. Despre introducerea maghiarei ca limbă a administrației (!) a decis dieta din 1837, adoptând legea I. Vezi mai multe detalii despre acest aspect: Szekfű Gyula, *Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez 1790-1848*, (*Documente referitoare la istoricul chestiunii limbii maghiare ca limbă de stat 1790-1848*), Magyar Történelmi Társulat, Budapeșt, 1926. passim.; *Magyar Törvénytár, 1541-1848. évi erdélyi törvények*, (*Culegere de legi maghiare. Legile transilvane dintre anii 1541-1848*), trad. Kolosvári Sándor; Óvári Kelemen, Franklin Társulat, Budapeșt, 1900 p. 634.

¹⁹¹ Miskolczy Ambrus, *Társadalom, nemzetiség...* în loc. cit, p. 1087-1089; Miskolczy Ambrus, *Erdély a reformkorban...* în *Erdély története*, Vol III., ed. cit, p. 1341. *Istoria Românilor...*, ed. cit, p. 183-186.

¹⁹² Despre Széchenyi, Eötvös și Kossuth vezi: Neumann, Victor, *Peculiarities of the Transition...*, în loc. cit. p. 83-92. Despre Wesselényi vezi părțile lucrării noastre referitoare la persoana sa.

precondiția desființării relațiilor sociale clădite pe fundamentul medieval. Conservatorii s-au străduit să se folosească pe cât de mult posibil de această situație. Au început să urgenceze elaborarea urbaniului, știind că grupul cel mai numeros al susținătorilor liberalilor este mica nobilime. Opoziția a fost divizată în două tabere în privința acestei chestiuni. Cei mai tineri – radicalii – au dorit o schimbare rapidă și radicală, în timp ce politicienii anilor 30 s-au străduit să combine separarea pământurilor iobagilor de cele ale moșierilor prin parcelarea menită să creeze domenii latifundiare cât mai întinse. Aceasta a prefigurat un proces de mai multe decenii. O altă chestiune lansată cu ocazia acestei diete a fost cea a impozitării generale. La fel ca și chestiunea urbanială, și aceasta s-a dovedit foarte sensibilă, deoarece scutirea de impozitare a nobilimii a fost una din cauzele protestelor mai vechi ale opoziției. Pentru faza de început s-a întrevăzut introducerea unui impozit pe casă la nivel comitatens, care în epoca respectivă a părut a fi un pas simbolic spre participarea tuturor la finanțarea treburilor publice.

În urma mișcărilor tactice ale opoziției, până la sfârșit, s-a reușit adoptarea mai multor proiecte de legi în acest sens la dieta din 1841-42. A fost confirmat dreptul de strămutare liberă a iobagilor, a fost stabilită limita superioară a prestațiilor lor față de nobil și li s-a asigurat dreptul de achiziționare a unei moșii și cel de a da în judecată. La desființarea în Transilvania a orânduirii bazate pe sistemul stărilor a mai contribuit și decizia, prin care și persoanele nenobile au primit dreptul de a ocupa funcții la nivel pe țară, iar nobilii au fost cuprinși și ei în activitățile publice. Pentru realizarea egalității religioase a ortodocșilor – de asemenea la propunerea liberalilor – a fost instituită o comisie dietală. Punerea în practică însă a acestor propuneri nu s-a realizat. Conservatorii în frunte cu Jósika Samu le-au lăsat să zacă la cancelarie, au inițiat discutarea lor în comisie, iar până la sfârșit doar o parte a lor au ajuns la fața dietei din 1846-47¹⁹³.

În comisiile instituite de dietă au predominat liberalii. În cadrul ședințelor, aceștea au discutat de mai multe ori chestiuni legate de realizarea egalității cetățenești. Astfel de discuții s-au desfășurat cu privire la reglementarea situației țiganilor și a evreilor, egalitatea religioasă a ortodocșilor, modernizarea justiției. A funcționat și o comisie de cultură și mai multe secții precum cea de comerț, industrie și administrație. Cea din urmă a întocmit un proiect despre reglementarea industriei, despre ameliorarea lipsei de capital și înființarea unei instituții de credit în domeniul funciar. Cea mai de seamă propunere a comisiei de

---

¹⁹³ Miskolczy Ambrus, *Társadalom, nemzetiség...* în loc. cit, p. 1091-1094.

impozitare a fost cea referitoare la introducerea impozitului pe casă, menit să contribuie la finanțarea administrației nobilimii din comitate¹⁹⁴.

La dieta din 1841-43 a fost înaintată cu sprijin liberal și petiția întocmită de episcopii Lemeni și Moga, referitoare la asigurarea drepturilor românilor de pe Pământul Crăiesc. Aceasta, chiar dacă a fost tergiversată la nesfârșite, a declanșat îndelungi discuții juridice¹⁹⁵.

În ciuda tuturor acestor succese ale opoziției de la începutul anilor 1840, datorită implicării noilor lideri conservatori, s-a declanșat o puternică ofensivă a partidei celor de la guvernare. Vicecancelarul Jósika Samu și fratele acestuia Jósika Lajos, comite al comitatului Dăbâca, au reușit să atragă de partea lor instabila tabără a susținătorilor liberalilor reformiști, constituită din pătura micii nobili din comitate. Asemenea lor, și pe sași i-au îndepărtat de năzuințele liberalilor. Noua pătură conducătoare a conservatorilor era conștientă de faptul că transformările de tip burghez sunt inevitabile și că trebuie făcute schimbări în ordinea de drept a Transilvaniei, dar au intenționat să le realizeze în așa fel, încât acestea să implice cât mai puține schimbări. Scopul lor a fost, ca nobilimea să aibă cât mai puțin de pierdut în acest proces¹⁹⁶.

Primul mare atac al liberalilor împotriva conservatorilor s-a produs în 1845. Jósika Samu – împotrivindu-se chiar cercurilor conducătoare – a dat spre dezbatere autorităților legislative listele operatorii de impozitare și urbariale întocmite între timp. Dezbaterea lor în dietă a avut loc în umbra răscoalei nobiliare poloneze din Galiția anului 1846. Aceasta i-a determinat pe reformiști să solicite realizarea cât mai rapidă a eliberării din iobăgie. Între timp, conservatorii s-au străduit tot mai mult să discrediteze propunerile liberalilor. Liberalii s-au gândit ca va fi vorba de un proces de 25 de ani. În decursul acestora au intenționat să parceleze pământurile alodiale și să reducă creșterea animalelor pe moșii, în funcție de mărimea domeniului funciar. Cel mai important punct al propunerii a constat în ștergerea interdicției de a vânzare-cumpărare a pământului, asigurând o piață liberă a proprietăților funciare. În ideea acestor propuneri s-ar fi putut desființa fără zguduiri prea mari sistemul funciar de sorginte medieval-târzie și sistemul de obligații aferent acestuia¹⁹⁷.

---

¹⁹⁴ Miskolczy Ambrus, *Erdély a reformkorban...* în *Erdély története*, Vol III., ed. cit, p. 1333-1334.

¹⁹⁵ *Istoria Românilor...*, ed. cit, p. 186-189.

¹⁹⁶ Miskolczy Ambrus, op. cit, p. 1332-1336.

¹⁹⁷ *Istoria Românilor...*, ed. cit, p. 189-192; Miskolczy Ambrus, op. cit, p. 1337-1338; Comitatele au trimis

Aceste propuneri au declanșat în rândul micii nobilimi, care era cea mai apropiată de modul de viață al țărănimii, temeri existențiale. Ea au influențat lucrările dietei prin dreptul de a trimite delegați și prin votarea indicațiilor cu care delegatul era însărcinat. În aceste condiții, conservatorii au putut prelua cu ușurință inițiativa în chestiunea reglementării urbariale. Ca punct de plecare, ei au acceptat conscripția Cziráky, considerată deja pe atunci a fi greșită¹⁹⁸. În baza datelor acesteia au dorit să separe pământurile nobiliare de cele urbariale, ceea ce a dus la scăderea drastică a pământurilor deținute de iobagi. Propunerea lui Jósika Lajos a însemnat o reducere și mai semnificativă a loturilor iobagilor, intenționând să stabilească ponderea obligațiilor urbariale după mărimea parcelei folosite. În acest fel, iobagii au pierdut teritorii importante. Acesta s-a opus și propunerii liberalilor, care ar fi declarat parcelele întradevăr lucrate de iobagi drept pământuri urbariale¹⁹⁹. Conservatorii – deși guvernatorul Teleki József a atacat propunerea și la Viena – au reușit să își impună planul lor. Conform analizei lui Trócsányi Zsolt, țărănimea a avut de asemenea de pierdut în legătură cu împărțirea pășunilor comune și a pământurilor defrișate. Pe cele din urmă ar fi urmat să le piardă după 12 ani de la reglementarea urbarială. Având în vedere că parcelele iobagilor din Transilvani au fost doar pe jumătate cât cele din Ungaria de mult mai bună calitate, s-au prefigurat serioase probleme existențiale.

Un alt aspect critic al relației dintre iobag și moșier a fost robota. Ponderea acesteia, aparent, scăzuse, dar prin diferite ordonanțe ea a fost ținută la același nivel și nici prestațiile obligatorii față de moșier nu au scăzut în mod semnificativ. Astfel, prin reglementarea urbarială s-a reușit de fapt, odată cu micșorarea întinderii parcelei, baterea în cui a sistemului existent și până atunci²⁰⁰. Pe lângă acestea, dieta a votat și recrutarea de soldați, precum și proiectul folosirii limbii maghiare, astfel că în privința numărului hotărârilor luate a fost cea mai de succes dintre dietele epocii reformelor și totuși a lăsat urme ambivalente pentru generațiile care i-au urmat²⁰¹.

---

nu doar delegați în dietă, ci i-au instruit cum trebuie să se manifeste acolo.

¹⁹⁸ În conscripția lui Cziráky, din motive de sustragere de la plata impozitului, nu figurează o treime a pământurilor urbariale.

¹⁹⁹ *Istoria Românilor...*, ed. cit, p. 191-192. Miskolczy Ambrus, op. cit, p. 1338-1340.

²⁰⁰ Trócsányi Zsolt, *Az erdélyi parasztság...*, ed. cit, p. 224-230.

²⁰¹ Miskolczy Ambrus, op. cit, p. 1340-1341.

II.

Interpretările conceptului de transformare în textele politice românești din Transilvania din prima jumătate a secolului al XIX-lea

În perioada cuprinsă între 1830-1848 politica românească din Transilvania a cunoscut o *transformare* radicală. După cum am văzut în primul capitol, rolurile sociale și cadrele spațiului public au început să se modifice rapid. Prin apariția presei luate în sens modern sau poate tocmai datorită apariției ei, elita laică în curs de formare a căpătat un rol din ce în ce mai însemnat în viața politică canalizând politica pe noi făgașe. Scopul următorului nostru capitol este de a analiza cum se reflectă aceste schimbări în folosirea conceptului de *transformare* în perioada dintre 1830-1848.

Capitolul se împarte în patru unități structurale mai mari. În prima parte analizează *Supplex Libellus Valachorum*-ul precum și petiții episcopale scrise în 1834, 1838 și 1842. Acestea sunt, după părerea noastră, ultimele forme de manifestare ale vieții politice românești clasice din Transilvania apărute în secolul al XVIII-lea. Această prima secțiune este urmată de alte trei părți care analizează scrierile lui George Barițiu, două scrieri ale lui Ioan Rusu referitoare la standardizarea limbii române și A. din Ungaria, precum și ale lui Simion Bărnuțiu. Prin intermediul acestora vom prezenta începuturile afirmării politice ale intelectualității laice de la sfârșitul anilor 1840. Genul acestor scrieri nu mai este cel al petițiilor, ci al publicisticii, iar cel căruia îi sunt adresate nu mai este domnitorul, ci opinia publică.

2.1 De la Supplex Libellus Valachorum la petiția lui Lemeni și Moga din 1842; conceptul de transformare în petițiile episcopale românești din Transilvania

Deși a fost scris înainte de cadrul cronologic al lucrării noastre, iar cei doi episcopi români au jucat doar un rol limitat în nașterea sa, *Supplex Libellus Valachorum* a exercitat o atare influență asupra gândirii politice din perioada 1830-1848 încât nu putem omite sub nicio formă analiza acestuia²⁰². Tradiția politică declanșată de acesta s-a dovedit durabilă

---

²⁰² Trebuie să menționăm faptul că și istoriografia româna care se ocupă de Transilvania tratează

din mai multe puncte de vedere. Atât datorită sistemului de argumentare cât și a încetățenirii viziunii referitoare la dreptul natural, efectul său poate fi urmărit cu claritate până la 1848.

În epoca în care a luat naștere *Supplex Libellus Valachorum* putem fi martorii răspândirii de excepție în Europa Central-Răsăriteană a secolului al XVIII-lea a unor diverse concepții de *contract social*. Odată cu domnia absolutistă a lui Francisc I s-a instaurat o perioadă de stagnare în țările aparținătoare Imperiului Habsburgic. Posibilitățile de politizare activă și de acțiuni politice sub domnia lui Iosif al II-lea și a lui Leopold al II-lea se terminaseră, astfel că noile tendințe s-au manifestat în domeniul filosofiei despre stat și a dreptului precum și în cel al filosofiei moralei. Grupările sociale și politice aflate de multe ori pe poziții divergente și-au fundamentat năzuințele pe principii care în esență le erau comune. Din aceeași axiomă a dreptului natural al iluminismului s-a inspirat și și-a găsit sprijin filosofic absolutismul lămurit, stările iluministe precum și curentul iluminist burghez sau iacobin. Martini s-a folosit de concepțiile contractului social în interesul curții în timp ce dieta din 1790 le-a folosit împotriva domnitorului decedat, Iosif al II-lea. Aceste idei au constituit și o importantă bază pentru mișcarea iacobină maghiară din anii 1790. La fel și Szűcs Zoltán Gábor ne atrage atenția asupra faptului, că ideile protestante moderne ale dreptului natural au constituit parte integrantă a gândirii politice maghiare din secolul al 18-lea. După părerea sa, acelea nu reprezintă o preluare automată a ideilor din Europa Apuseană ci sunt idei adaptate la sistemul politic local și la particularitățile sociale locale. Scopul lor a fost acela de a încerca să-i readucă pe unii oameni sau unele grupuri sociale în starea perfectă de odinioară visată de către autorii contractelor sociale restabilind astfel drepturile lor naturale care de fapt nu au existat niciodată. În argumentările lor, legile naturii și cele create de om s-au separat foarte clar. Au tratat dreptul natural ca pe un adevăr absolut ce stă deasupra convențiilor societății rămas tot timpul neîmplinit. Spre deosebire de aceasta, legile – ca și convenții – au avut sarcina de a se apropia de această perfecțiune.

---

evenimentele petrecute între 1791-1848 ca pe o singură perioadă. Un bun exemplu în acest sens este *Supplex Libellus Valachorum* a lui David Prodan (Prodan, David, *Supplex Libellus Valachorum*, Editura științifică, București, 1967) Ladislau Gyémánt Mișcarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790 și 1848. (Gyémánt, Ladislau, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790 și 1848*, Editura științifică și Enciclopedică, București, 1986.) în același timp operele care tratează în totalitatea ei istoria românilor consideră anul 1821 ca limită cronologică. [*Istoria Românilor: Construirea României Moderne (1821-1878)*, ed Dan Berindei, Editura Enciclopedică, București, 2003. – care pe lângă faptul că în legătură cu anii 30 deseori face trimiteri la mișcările anilor 1790, precum și: *History of Romania. Compendium*, ed.: Pop, Ioan-Aurel, Bolovan, Ioan, Romanian Cultural Institute, Cluj-Napoca, 2006).

Prin această delimitare, când au făcut trimitere la dreptul natural, au cerut restabilirea firească a stării lor de drept imaginare în baza eternei dreptăți ce stă deasupra legilor²⁰³.

Gândirea dreptului natural – după cum au subliniat și David Prodan și I. Tóth Zoltán – a avut un efect profund și asupra românilor ardeleni. Una din importanțele dovezi ale acestei afirmații, ei au considerat a fi tocmai *Supplex Libellus Valachorum*²⁰⁴. Trebuie să confirmăm acea aserțiune a lui Prodan, că petiția poartă amprenta multor elemente specifice teoriilor contractului social. Totodată, nu suntem de acord cu acea idee a sa conform căreia argumentarea istorică din petiție ar fi o interpretare naivă²⁰⁵. Aceasta, pe lângă faptul că fost folosită ca fundament al “dreptului istoric”, a jucat un rol important și în argumentarea dreptului natural. Ea a servit și la dovedirea existenței unui contract între români și maghiari. Astfel, recurgând la argumentarea istorică autorii petiției și-au putut sprijini din două părți năzuințele lor politice²⁰⁶.

Folosindu-se de metodică dreptului din acea epocă intelectualitatea românească s-a străduit în decursul secolului al XVIII-lea să stabilească elitei sale un statut juridic și administrativ egal cu cel al maghiarilor, secuilor și sașilor²⁰⁷. Tocmai în acest scop s-a născut și *Supplex Libellus Valachorum*. Pe de o parte, sprijinindu-se pe principiile dreptului natural, a dovedit starea de fapt a pierderii unui drept iar pe de altă parte, anularea acestuia, vroidind să obțină restabilirea – fictivei – ei stări contractuale. Autorii petiției exprimă starea nealterată, ideală a societății prin conceptul societății burgheze. Aceasta a însemnat în interpretarea lor o monarhie în care scopul domnitorului este cel de a crea echilibrul social necesar. Acest echilibru poate fi atins prin extinderea drepturilor

---

²⁰³ Pruzsinszky Sándor, *Természetjog és politika a XVIII. századi Magyarországon, (Drept natural și politică în Ungaria secolului al XVIII-lea)*, Napvilág Kiadó, Budapest, 2001. p. 79-83; Eckhardt Sándor, *A contract social, (Contractul social)*, în *Minerva*, 1923/2. p. 135-161; Szűcs Zoltán Gábor, *Természet, jog, teológia. Egy fejezet a politikai diskurzus történetéből a 18. századi Magyarországon, (Natură, drept, teologie. Un capitol din istoria discursului politic în Ungaria secolului al 18-lea)*, în *Aetas*, XXVI/2, 2011. p. 99-114; Cassirer, Ernst, *A felvilágosodás filozófiája, (Filosofia iluminismului)*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 2007. p. 299-322.

²⁰⁴ I. Tóth Zoltán, *Az erdélyi román nacionalizmus első százada 1697-1792, (Primul secol al naționalismului românesc. 1697-1792)*, Attraktor, Máriabesnyő-Gödöllő, 2005. p. 261; Prodan, David, *Supplex Libellus...*, ed. cit, p. 459-462.

²⁰⁵ Prodan, David, *Supplex Libellus...*, ed. cit, p. 459-462.

²⁰⁶ Neumann, Victor, *Exegeses of the Past as Militantism. The case of Ioan Budai Deleanu's Political Thinking*, în Idem, *Essays on Romanian Intellectual History*, Trad. Simona Neumann, Editura Universității de Vest, Timișoara, 2008. p. 16-17. Despre cum a devenit istoria o unealtă a politicii, cu precădere la reprezentanții școlii ardeleni și mai ales în cazul lui Ioan Budai-Deleanu considerat unul dintre co-autorii presupuși ai *Supplex Libellus Valachorum* vezi: Neumann, Victor, *Exegeses...*, în Idem, *Essays...*, ed. cit, passim.

²⁰⁷ Neumann, Victor, *Exegeses...*, în Idem, *Essays...*, ed. cit, p. 28; Mai detaliat despre mișcările naționale ce s-au desfășurat pe teritoriul Regatului Ungar vezi: Evans, R. J. W, *Austria, Hungary and the Habsburgs. Essays on Central Europe. c.1683-1867*, Oxford University Press, New York, 2006. p. 156-169.

cetățenilor și prin crearea unui fel de egalitate în drepturi. Astfel, nici o grupare a cetățenilor nu poate ajunge în poziția în care să-i priveze forțat pe ceilalți de drepturi sau să-i asuprească. O asemenea ordine sociale perfectă, conform autorilor Supplexului, a mai existat deja în Transilvania. În timpul descălecatului maghiarilor, în opinia lor, s-a instituit o egalitate juridică și religioasă între maghiari și români²⁰⁸. Dar cum arată acest act de constituire al societății transilvane? Argumentația în acest sens al Supplexului se bazează pe Gesta Hungarorum a lui Anonymus. Conform acesteia, cu ocazia pătrunderii maghiarilor în Transilvania secolului al XI-lea conducătorul urmașilor românilor cunoscut sub numele de Gelou valah a căzut pe câmpul de luptă în războiul de apărare. După acestea, valahii nu au continuat lupta ci „*dându-și dreapta, de buna lor voie și au ales ca domn pe Tuhutum, ducele ungarilor, și și-au întărit credința prin jurământ*”²⁰⁹. „*Cetățenii ambelor popoare*” – adică maghiarii și românii - K.Á. – Începând cu căpetenia Tuhutum „*s-au unit într-o singură societate*”. Acest lucru, privit din perspectivă contractului social, înseamnă că cele două popoare au creat o societate comună²¹⁰. După ce românii i-au primit pe maghiari „*la concetățenie*”²¹¹ cele două nații au beneficiat de aceleași scutiri și libertăți cetățenești²¹². În acest fel, Supplexul consideră înțelegerea dintre Tuhutum și valahi drept contract. Acesta a creat prin recunoașterea reciprocă a drepturilor celuilalt egalitatea juridică perfectă dintre cetățeni și starea nealterată, ca într-un paradis, a societății²¹³. În aceeași epocă – secolele X-XI-lea – poate fi datată și instituirea egalității religioase. Transilvania a trecut în secolul al X-lea prin creștinarea lui Gyula, nepotul lui Tuhutum, la creștinătatea răsăriteană. Creștinătatea apuseană a început să câștige teren în provincie abia după moartea lui Gyula. Ritmul răspândirii acesteia a fost atât de rapid, încât în scurt timp doar locuitorii valahi au mai rămas în credința răsăriteană care însă în continuare și-au putut exercita nestingheriți religia²¹⁴.

Diferența dintre epoca istorică ideală mai sus prezentată și propria noastră epocă cercetată a fost enormă. Autorii Supplex Libellus Valachorum-ului au făcut legătura

---

²⁰⁸ *Supplex Libellus Valachorum*, Kriterion, București, 1971. p.47.

²⁰⁹ Trad.: Prodan, David, *Supplex Libellus...*, ed. cit, p. 494. „*propria voluntate, dexteram dantes, Dominum sibi elegerunt Tuhutum, Hungarorum Ducem, ac fidem iureiurando firmaverunt.*” (*Supplex Libellus...*, ed. cit, p. 49).

²¹⁰ „*Utrique genti, Hungaricae scilicet et Valachicae, a tempore quo sub Duce Tuhutum in unam societatem coaluere communia erant.*” (*Supplex Libellus...*, ed. cit, p. 50).

²¹¹ „*ad concivilitatem*” (Prodan, David, *Supplex Libellus...*, ed. cit, p. 482).

²¹² *Supplex Libellus...*, ed. cit, p. 49-51.; 57-58.

²¹³ *Ibidem*, p. 62-64.

²¹⁴ *Ibidem*, p. 48-50.

spunând că: românii nu au fost privați niciodată legal de drepturile lor²¹⁵ ci ele au fost retrase datorită „vitregiei acelor timpuri”²¹⁶. Petiția explică istoria acestui proces în două faze. Prima dată au fost adoptate legi care nu i-a afectat pe români care deci nici nu-i menționează. Mai târziu, având în vedere că nu au fost menționați în aceste legi, legislația bazată pe aceste legi le-a limitat grav exercitarea drepturilor lor. După părerea lor, această limitare a început odată cu Unio Trium Natium și cu reforma religioasă²¹⁷. Petiția consideră Uniunea o alianță încheiată între *națiunile* maghiarilor, sașilor și secuilor în 1437 și nu o înțelegere care să definească forma de guvernământ a țării²¹⁸. Prin această interpretare au privit uniunea dintre cele trei grupuri ale stărilor menționate ca o chestiune internă a acestora, care nu a avut repercusiuni asupra statutului juridic al românilor. Autorii recurg la aceeași analogie și în privința religiei. Schimbările care s-au produs în biserica apuseană în secolul al XVI-lea nu au afectat situația ortodocșilor, deci nici a românilor. Legile referitoare la confesiuni adoptate între 1540-1563, conform explicației petiției, nu a fost acela de a stabili confesiunile recepte. Autorii interpretează aceste reguli în sensul că atunci

---

²¹⁵ *Ibidem*, p. 47.

²¹⁶ „*iniqua duntaxat temporum illorum sorte*” (*Ibidem*, p. 47).

²¹⁷ Protestantismul a început să se răspândească la scurt timp după proclamarea principiilor sale și în Regatul Ungariei. Nu cunoaștem o dată exactă a apariției sale înșă cunoaștem că arhiepiscopul de Strigoniu Szathmári György deja la 1521 a luat măsuri împotriva lutheranilor iar o parte a nobilimii sub conducerea lui ștefan Werbőczy a tipărit un manifest critic împotriva învățăturilor lui Luther. De la finele anilor 1560 în Transilvania – cu excepția scaunelor Ciuc, Gheorgheni și Cașin – s-a răspândit reforma. (Despre răspândirea protestantismul în secolul al XVI-lea în Transilvania vezi: Zoványi Jenő, *A magyarországi protestantizmus története 1895-ig, (Istoria protestantismului din Ungaria până la 1895)*, Attraktor, Máriabesnyő-Gödöllő, 2004. p. 7-184.) Situația juridică a reformei s-a consolidat în 1548. Atunci, dieta de la Turda a proclamat ca toți locuitorii Transilvaniei să își poată păstra religia receptă, romano-catolică sau lutherană. (Barta Gábor, *Az Erdélyi Fejedelemség első korszaka (1526-1606) (Prima perioadă a Principatului Transilvaniei)*, în *Erdély története. Első kötet. A kezdetektől 1606-ig, (Istoria Transilvaniei. De la începuturi până la 1606)*, ed.: Makkai László; Mócsy András, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986. p. 472.) Ortodoxia transilvăneană a fost afectată de reformă în două valuri. Primul, cel de la începuturi până pe la 1580 iar celălalt din al doilea deceniu al secolului al 16-lea până la capăt. În prima perioadă, elementele sociale transilvănene s-au străduit să răspândească reforma printre români, sașii s-au străduit să-i convertească pe români (datorită acestor încercări a apărut în 1544 la Sibiu prima traducere în limba română a catehismului, care este și prima carte tipărită în limba română). În al doilea val principalul rol l-a avut autoritatea de stat. Sub domniile lui Ștefan Bocskai, Gabriel Bethlen și Gheorghe Rákóczi existat tendințe permanente de a-i converti pe români, au fost înființate școli românești după model reformat, au tipărit cărți iar la 1648 s-a născut traducerea în română a Noului Testament, așa numita Biblie de la Bălgrad. (Miskolczy Ambrus, *A gyulafehérvári román Biblia „titka”, („Secretul” Bibliiei românești de la Alba Iulia)*, în *Protestáns Szemle*, LVI/3, 1994. p. 165-170).

²¹⁸ Așa numita Uniune de la Căpâlna încheiată la 16 septembrie 1437 a fost o alianță a privilegiaților maghiari, secui și sași împotriva iobagilor. Aceasta a fost adoptată de către stări după răscoala condusă de Budai Nagy Antal pentru a-și coordona interesele. Principalele puncte ale acesteia: 1 părțile semnatare jură credință regelui, 2 dacă una din părțile semnatare va fi atacată, celelalte două sunt datoare să-i vină în ajutor, 3 dispune despre aprovizionarea armatei staționate, 4 pune capăt oricăror dușmăanii între cler și capitolul de Alba Iulia, între nobilimea maghiară și mai marii secuilor și sașilor. Înțelegerea nu a putut să aibă nici o conotație națională având în vedere și epoca încheierii acesteia și singurul scop a fost acela de a uni păturile privilegiate împotriva țărănimii. (*Magyar Katolikus Lexikon, (Lexiconul Maghiar Catholic)*, Szent István Társulat, Budapest, 1993-2010).

a fost redefinită juridic confesiunea romano-catolică a cărui statut se schimbaseră și de a defini juridic bisericile protestante, care au câștigat teren în Transilvania. Singurul scop a fost asigurarea legalității acestor confesiuni. În măsura în care privim acest fapt din punctual de vedere al bisericii ortodoxe, situația acesteia nu se modificase, deci includerea ortodoxiei în aceste legi ar fi fost inutilă²¹⁹. Autorii petiției s-au străduit să dovedească prin cazuri precedente perfecțiunea interpretării juridice a celor de mai sus și faptul că românii nu au fost afectați în niciun fel nici după acceptarea unirii cu Roma și nici după adoptarea legilor. Ei amintesc de faptul că românii au dat Regatului Ungariei înainte de *Supplex Libellus Valachorum* persoane care au ocupat înalte funcții în stat, printre care rege, guvernator, arhiepiscop de Strigoniu. După părerea lor, aceste lucruri ar fi fost imposibile în cazul unui popor lipsit de drepturi²²⁰.

Interpretarea greșită a legilor mai sus menționate a început odată cu introducerea *Approbatæ Constitutiones*²²¹. Din neglijența celor care au scris legile sau poate tocmai voit, au introdus printre legi asemenea dispoziții care au avut consecințe grave asupra situației românilor. Dând uitării egalitatea ce figura în dreptul obiceiului fără să fie menționată în scris vreunde, *Approbatæ*-le i-au trecut în categoria celor primiți în țară, de statutul celor tolerați. Retragera drepturilor lor nu a fost consemnată niciunde în mod expres ci a apărut doar ca justificare în preambulul altor legi²²². Una dintre aceste părți criticate este introducerea la capitolul referitor la legea despre preoții români. „*Deși națiunea română nu e socotită în țară printre stări și religia ei nu e dintre cele permise, totuși, cât timp ele vor fi tolerate pentru folosul țării ecleziasticii vor observa următoarele etc*”²²³. Această nouă viziune, conform autorilor, a fost rapid introdusă în legislație și, „*mulți cetățeni ai Patriei*”²²⁴ au acceptat acest lucru instituindu-se astfel o nouă practică juridică greșită²²⁵.

---

²¹⁹ *Supplex Libellus...*, ed. cit, p. 52-54; 58-61.

²²⁰ *Ibidem*, p. 50-53.

²²¹ Folosirea *Approbatæ Constitutiones* ca argument nu e un motiv unicat în *Supplex*. După cum a subliniat Victor Neumann, începând cu Inochentie Micu-Klein, precursorul iluminismului românesc, acestea au jucat un rol important în lupta politică a românilor. (*Neumann, Victor, Tentația...*, ed. cit p. 139-140).

²²² *Supplex Libellus...*, ed. cit, p. 53-57.

²²³ *Approbat. Const. P. I. T. VIII. Art.: I. în: Magyar Törvénytár, 1540-1848. évi erdélyi...*, ed. cit, p. 22; „*quamvis Valachica Natio in Regno inter Status reputata non sit et ipsius religio e receptis non sit, nihilominus tamen, donec illae propter emolumentum Regni tolerabuntur, sequentia ecclesiastici observabunt etc.*” (*Supplex Libellus...*, ed. cit, p. 54-55).

²²⁴ „*complures Patriae cives*” (*Supplex Libellus...*, ed. cit, p. 56).

²²⁵ *Ibidem*, p. 55-58.

Așadar motivul stării românilor nu s-a datorat legilor²²⁶ ci dreptului obiceiului bazat pe textele introductive ale legilor și din cauza „*vitregiei acelor timpurii*”²²⁷. Petiția, în concordanță cu gândirea dreptului natural larg răspândită în Ungaria secolului al 18-lea, consideră că e dreptul suveranului să garanteze ordinea comunității care face posibilă menținerea moralității²²⁸. Precursorii principelui – printre alții Leopold I, Maria Tereza și Iosif al II-lea „*care au înțeles drepturile pure și simple atât ale omului cât și ale cetățeanului*”²²⁹ tocmai de aceea s-a străduit să schimbe starea în care s-au găsit românii. Conform autorilor, diplomele, poruncile și ordonanțele lor nu au avut efect pentru că dietele li s-au împotrivit acestora²³⁰.

Autorii au subliniat faptul, că nepierzându-și drepturile, contractul este în continuare valabil. Pornind de la aceste considerente, scopul petiției nu este acela de a obține noi drepturi ce ar răsturna orânduirea constituțională a țării, ci repunerea românilor în starea lor juridică anterioară, adică în situația de egalitate cu ceilalți.²³¹ Acest lucru au dorit să-l obțină cu ajutorul domnitorului. Ca alternativă, s-a pus în discuție și declararea privării de drepturi care, conform autorilor petiției, nu ar putea fi altfel interpretată decât ca anularea contractului. Acest lucru, după ei, ar însemna restabilirea situației existente între cele două părți înainte de încheierea contractului, adică stare de război. În acest caz – la șase ani după răscoala lui Horea – ei proiectează pericolul izbucnirii unei noi răscoale a iobăgimii române, dacă iobagii români vor fi și pe mai departe tratați diferit de iobagii aparținând altor nații²³².

Autorii *Supplex*-ului și-au formulat cererile concrete în cinci puncte:

1. Retragerea termenilor „*tolerați*”, „*admiși*”, „*nesocotiți între stări*” și repunerea românilor odată și pentru totdeauna în situația de a-și exercita drepturile cetățenești și cele regnicolare.

---

²²⁶ *Ibidem*, p. 60-61.

²²⁷ „*iniqua duntaxat temporum illorum sorte*” (*Ibidem*, p. 47).

²²⁸ Szűcs Zoltán Gábor, *Természet, jog...*, în *Aetas*, loc. cit. p. 103.

²²⁹ Trad. Prodan, David, *Supplex Libellus...*, ed. cit, p. 504; „*qui equidem pura et simplicia tum hominis, cum civis iura intellexit*” (*Supplex Libellus...*, ed. cit, p. 64).

²³⁰ *Supplex Libellus...*, ed. cit, p. 62-69. Mitul conform căruia domnitorul le face pe toate pentru binele poporului principatului dar ordinele sale nu sunt respectate la nivel local, a fost larg răspândit printre poporul de rând. Despre acest aspect mai pe larg, vezi: Kovács Kiss Gyöngy: *A Habsburg-uralom erdélyi kitéljesezésének folyamata a korabeli magyar emlékirodalom láttatásában* (*Extinderea stăpânirii Habsburgica în Transilvania prin prizma memorialisticii maghiară contemporană*), Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2000. passim.

²³¹ „*ad omnia quibus autea gravisa fuit iura reponere*” (*Supplex Libellus...*, ed. cit, p. 64).

²³² *Ibidem*, p. 62-64; 68-69.

2. Să fie restabilită vechea egalitate în drepturi a românilor.
3. Fiecare grup al societății românilor din Transilvania – indiferent de apartenența religioasă – să se bucure de același tratament ca și grupurile celorlalte nații transilvane.
4. În commune, scaune, districte și comitate funcționarii publici să se îngrijească de faptul ca românii să fie reprezentați proporțional cu numărul lor.
5. Comitatele, scaunele, comunele locuite și de către români să poarte și denumiri românești²³³.

După cum vedem, cererile au scopul de a solicita consecvent repunerea în drepturi, un statut juridic similar cu cel al maghiarilor și nu obținerea de noi drepturi. Un model în acest sens au găsit în permanenta politică de nemulțumiri și solicitări a stărilor maghiare ce a ținut până la 1838. Ideile la care au făcut mereu referință au fost „*echitate naturală*”, „*principiile societății civile*” și „*pactele încheiate*”,²³⁴ de fapt acestea însemnând o serie de norme și de convenții. Utilizarea sistemului de argumentație al contractelor sociale a făcut posibilă trimiterea la o asemenea situație imaginară care a avut ca bază legile naturii percepute ca o dreptate supremă. Petiția s-a străduit să abordeze starea românilor folosind consecvent expresii de genul repunere, restabilire. În acest fel putem considera termenii repunere, restabilire ca niște termeni ce exprimă o *transformare*, un act care duce din starea de privare de drepturi în cea de deținere de drepturilor²³⁵.

O altă caracteristică cheie a Supplexului este că el exprimă primele semne ale exprimării unei noi identități de grup supraconfesionale. Unul dintre cele mai de seamă argumente ale petiției este cel al vechimii românilor. Dovada faptului că nația valahă reprezintă cei mai vechi locuitori ai Transilvaniei și că ei sunt urmașii coloniștilor veterani romani aduși de Traian constă, pe lângă cunoștințele istorice, în similitudinea limbii, a moravurilor și obiceiurilor. Acesta este un semn al apariției primului model de ceea ce putem numi națiune culturală, dar deocamdată răspândit numai printre intelectuali. Identitatea iobagilor români a constat din cu totul alte elemente²³⁶.

---

²³³ *Ibidem*, p. 69-72.

²³⁴ „*aequitati naturali principisque societatis civilis pactisque conventis inniti petita haec e supradictus abunde patet*” (*Ibidem*, p. 71).

²³⁵ Cf. Harre, Angela, *Conceptul de progres: relația conflictuală dintre liberalism și intervenția statală*, în Neumann, Victor; Heinen, Armin, *Istoria României prin concepte*, Polirom, Iași, 2010 p. 177-179.

²³⁶ *Ibidem*, p. 47; Despre identitatea țăranilor în Munții Apuseni în secolul al 18-lea vezi: Kovács Áron, *A magyarellenesség és a nacionalizmus kérdése a Horea-felkelés kapcsán, (Chestiunea antimaghiarismului și a naționalismului în legătură cu răscoala lui Horea)*, în XI. RODOSZ Konferenciakötet, (Volum de

În petiție mai apare o idee care mai târziu va căpăta o foarte mare importanță și anume, necesitatea românilor de a se cultiva: „atâta timp cât clerul și nobilimea ei va fi ținută într-o stare e jos, nu se poate spera nici o cultură a acestei națiuni și, deci, nici un spor al sîrguinței [ei], ci mai curând ne putem teme că ignoranța, lenea și trândăvia, odată cu toate vițiile care de obicei nasc din ele, vor crește încă mai mari în sânul ei, spre pustiirea Provinciei”²³⁷ Preoțimea și nobilimea – ca două elemente marcante ale societății românești transilvane – capătă prin aceasta un rol de vază. De ridicarea lor culturală depinde așadar îmbogățirea întregului popor menționată prin expresia „sporire prin sârguinței”. Neștiința și lenea cauzează rămânere în urmă. Această tendință are loc încă din rațiune de stat în lipsa unei gândiri organice care să vadă în națiune o ființă organică²³⁸.

Supplex Libellus Valachorum a fost urmat de mai multe petiții asemănătoare din partea unor clerici români. În acestea se revine la sistemul de argumentare a petițiilor din anii 1791 și 1792 dar sub forma unui alt sistem de idei²³⁹. În epoca cercetată de noi – perioada cuprinsă între 1830-1848 – primul exemplu al acestei tradiții l-a reprezentat petiția din 1834 redactată de către episcopii Ioan Lemeni și Vasile Moga. Aceasta a fost înaintată personal împăratului la sugestia comisarului regal Vlasits la 17 aprilie 1834 înainte de deschiderea din iunie a dietei transilvane din epoca reformelor. Intermediator a fost probabil agentul de la Viena al episcopului ortodox.

Petiția urmează în mod conștient tradiția documentelor scrise la începutul anilor 1790. Autorii pornesc de la răspunsul dat de împărat la Supplex Libellus Valachorum în data de 21 iulie 1792. În acesta, domnitorul a făcut o declarație de intenție privind abolirea nedreptăților care i-au afectat pe români, care, după cum se arată, nu a avut loc nici în cei 41 de ani scurși de redactarea celor două petiții. și acest lucru s-a petrecut în ciuda faptului că de atunci au existat două încercări de a-i instiga pe români la răscoală, timp în care

---

comunicări științifice XI. RODOSZ), ed. Székely Tünde, Romániai Magyar Doktorandusok és Fiatal Kutató Szövetsége, Kolozsvár, 2010. p. 209-219.

²³⁷ Trad.: Prodan, David, *Supplex Libellus...*, ed. cit, p. 507.; „nulla Nationis huius quamdiu eius Clerus et Nobilitas in abiecto statu conservabitur sperari possit cultura, proinde nec industriae ulla accessio, sed potius ignorantiam, desidiam et ignaviam cum omnibus quae abinde generari solent vitiis maiora adhuc apud ipsam, in desolationem Provinciae” (*Supplex Libellus...*, ed. cit, p. 69).

²³⁸ Despre legăturile dintre politica școlară a curții de la Viena, a rațiunii de stat și a termenului de educație vezi mai detaliat: Mârza, Iacob, *Conceptul de educație în gândirea iluminist-romantică a românilor din Transilvania*, în Neumann, Victor; Heinen, Armin, *Istoria României prin concepte. Perspective alternative asupra limbajelor social-politice*, Polirom, Iași, 2010. p. 81-98.

²³⁹ Despre cele scrise între 1792-1834 vezi mai detaliat: Gyémánt, Ladislau, *Mișcarea națională...*, ed. cit, p. 119-129. Și p. 250-268.

românii au așteptat în liniște și pace să fie repuși în drepturi și, în alianță cu celelalte nații, să se ajute reciproc la nevoie²⁴⁰.

Autorii se străduiesc să sprijine argumentele în favoarea deținerii de drepturi din două părți, din cea a dreptului natural și cea a legilor transilvane. După cum scriu ei, românii nu au fost excluși din drepturile regnicolare și de la privilegiile nici pe baza dreptului natural, nici pe cea a legislației transilvane²⁴¹. Ba dimpotrivă. Ei consideră că natura i-a hărăzit să aibe aceleași drepturi cu celelalte nații și să beneficieze de toate avantajele dreptului. Prin această formulă petiția lui Lemeny și Moga delimitează pe de o parte natura – pe care o interpretează ca normă – de legi care „înrădăcinează în însăși natura umană”²⁴². Deoarece românii s-au văzut îndreptățiți prin legea „calificată prin natură”²⁴³ ca să aibă drepturi egale, consideră în mod indirect contrare cu dreptul natural toate acele drepturi și beneficii de care românii nu se pot bucura. Autorii reiau această formulă și în la sfârșitul petiției sub altă formă. În timp ce se străduiesc să dovedească legitimitatea cererilor lor, fac mereu trimitere la faptul că acestea rezidă în natură și „acestea nu-i vor putea fi smulse din inima niciodată”²⁴⁴.

Pe lângă argumentele de natura dreptului natural petiția s-a străduit să obțină repunerea în drepturi și în alt mod.²⁴⁵ a respins faptul că termenii legați de statutul de toleranță al românilor s-ar putea aplica în cazul tuturor românilor și că românii nu ar constitui parte integrantă a sistemului constituțional al Transilvaniei. Ei abordează chestiunea din două unghiuri. Afirmă în baza politicii economice cameraliste că, dacă nu sunt parte a sistemului constituțional, atunci ar trebui să emigreze din țară. În acest caz, nu s-ar găsi suficienți oameni care să-i înlocuiască prin golul creat, care ar fi dispuși să accepte o povară atât de mare fără să se bucure de drepturi și privilegii și fără să fie considerați factori constituționali²⁴⁶. Conform celuilalt argument, românii, atât cei nobili

---

²⁴⁰ Lemeni, Ioan; Moga, Vasile, *Memoriului episcopilor Lemeni și Moga 1833/1834*, redactat: Gyémánt László, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie*, Cluj-Napoca, 1974. p. 113-114. (anexa I) ; I. Tóth Zoltán, *Az erdélyi és magyarországi...*, ed. cit, p. 66-67; Gyémánt, Ladislau, *Mișcarea națională...*, ed. cit, p. 130; *Istoria Românilor...*, ed. cit, p. 174-175.

²⁴¹ „*Quod supplicans natio Vallachica nec a natura, neque etiam per Leges a Juribus et Beneficiis regnicolaribus exclusa sit*” (Lemeni, Ioan; Moga, Vasile, *Memoriului episcopilor Lemeni și Moga...*, în loc. cit. p. 111).

²⁴² „*Jure (...) in ipsa natura humana radidentur*” (*Ibidem*, p. 113).

²⁴³ „*Natura enim eandem quoque qualificatam esse, quo juribus concivitas*”.

²⁴⁴ „*Illa ex animis ejus numquam evelli poterunt ita*”; (*Ibidem*, p. 114-115).

²⁴⁵ „*Cum ergo per santonandam publicam Legem super Repositione Valachorum in Statum avitum systema Transilvaniae non modo turbaretur*” (*Ibidem*, p. 112).

²⁴⁶ *Ibidem*, p. 114; Din a doua jumătate a secolului al18-lea a apărut în monarhiile Habsburgilor și ale Hohenzollernilor o nouă politică economică mercantilistă bazată pe ramura agrară. Reprezentanții ei *Johann Heinrich Justi* (1720-1771) și *Joseph Sonnenfels* (1733-1817) au unificat principiile economice

cât și cei liberi au avut aceleași drepturi ca și ceilalți locuitori ai țării maghiari, secui sau sași. Pe această bază se afirmă: cei din urmă nu-și pot revendica niciun fel de privilegii față de ei. Acest fapt justifică și recunoașterea românilor ca nație și pun în discuție faptul că acest pas ar răsturna sistemul constituțional al Transilvaniei²⁴⁷.

În baza celor enunțate mai sus, petiția din 1833/1834 indică o puternică legătură cu *Supplex Libellus Valachorum*. Din *Supplex* a fost preluată argumentația dreptului natural și paralel cu aceasta și expresia *repositione*. Adevărata diferență între cele două documente constă în minimalizarea argumentului istoric. Temeiul principal al argumentelor acestei petiții nu mai este un presupus contract istoric ci legile și reglementările existente. Făcând abstracție de aceste schimbări, logica acestei petiții nu diferă de cea cunoscută în *Supplex*. Români au dispus tot timpul de drepturi care doar trebuie din nou afirmate. Episcopii și-au formulat cererile din nou în numele Nației și au dorit obținerea unui statut similar aferent fiecărei categorii sociale. Astfel, petiția a rămas în cadrele ideologice schițate în anii 1790 care solicitau o schimbare. Nici scopul ei nu a fost acela de a schimba structura socială, care urma să rămână în continuare în cadrul sistemului stărilor, cu mențiunea că – după cum subliniază Ladislau Gyémánt – în acest document problemele și tensiunile sociale apar mult mai reliefate decât la sfârșitul secolului al 18-lea²⁴⁸.

În privința petiției din 1833/34 consiliul aulic a solicitat în iulie 1834 o evaluare din partea cancelariei transilvane. Acesta a dorit să înainteze dietei documentul împreună cu răspunsul negativ din 1791. Dezbaterea s-a însă nu a mai avut loc ca urmare a dizolvării dietei în urma unei ordonanțe²⁴⁹.

După eșecul documentului din 1834, Vasile Moga și-a înaintat petiția din 1834 de unul singur²⁵⁰. Se presupune că datorită absenței uniților cu Roma conținutul și

---

ale curții de la Viena cu principiile de coordonare economică din Europa Occidentală. Dintre cei doi, Sonnenfels a pledat pentru extinderea pământurilor cultivabile, dezvoltarea tehnică și creșterea numărului de agricultori adică pentru colonizarea țării în urma căreia rolul coloniștilor a devenit mai însemnat. (Barta János (ifj.), *A felvilágosult abszolútizmus agrárpolitikája a Habsburg- és a Hohenzollern-monarchiában*, (*Politica agrară a absolutismului luminat în monarhiile Habsburgilor și a Hohenzollernilor*), Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. p. 148-160).

²⁴⁷ Lemeni, Ioan; Moga, Vasile, *Memoriul episcopilor Lemeni și Moga...*, în loc. cit. p. 114-115.

²⁴⁸ Gyémánt, Ladislau, *Mișcarea națională...*, ed. cit, p. 132.

²⁴⁹ I. Tóth Zoltán, *Az erdélyi és magyarországi...*, ed. cit, p. 67.

²⁵⁰ Arató Endre, *A magyarországi nemzetiségek...*, ed. cit, p. 181. Petiția a fost publicată în cartea de documente a dietei la început printre documentele dietei CV. cu numărul 77 sub titlul "Petiție a episcopului grec neunit". „Nem egyesült Görög Püspök kérvénye”. (*Erdély Nagyfejedelemség 1837^{ik} esztendőben Aprilis 17^{én} N. Szeben szabad királyi városában ki-hirderett országgyűlésének iromány könyve*. Hochmesiter Márton, Szebenben.p. 203-211.) Traducerea în română a textului ei a fost publicată în *Foaie pentru minte, inimă și literatură* din anul 1840.

argumentația aceleia fost mult diferită de cele anterioare. Din cinci solicitări ale acesteia, trei s-au referit în mod expres la românii de pe Pământul Crăiesc. Petiția din 1837, asemenea celei înaintate cu trei ani mai devreme, omite în totalitate partea istorică introductivă iar argumentația sa pe baza dreptului natural s-a modificat în mod substanțial. În locul trimiterii la adevărurile naturale autorii au introdus elemente care vor juca mai târziu un rol important precum morala și cultura. Acestea apar imediat la începutul petiției unde este clarificat rolul preoțimii:

„Clerul ori cărui rit, prin urmare și cel de Ritul Grecesc ne Unit, socotit fiind de învățătoriu și înaintătoriu a relegiei și a moralității și a fericirii trecătoare cu aceleași împreunate, precum și a fericirii vecnice, trebuie să aibă vaza cuvenită, prin care mai virtos norodul de rînd se povățuiește”²⁵¹

În citatul de mai sus clerul apare ca un grup conducător al vieții sociale. Conform autorilor, sarcina preoțimii este educarea poporului de rînd, „înaintarea” sa prin religie și morală. Ei sunt aceia care mână poporul spre fericirea trecătoare și eternă.

Dacă privim citatul de mai sus din perspectiva termenului de *transformare*, putem sesiza importante diferențe față de cele de până acum. S-a schimbat atât modalitatea cât și scopul acesteia. Scopul termenului referitor la procesul de înaintare nu mai reprezintă un crez concret ascuns în spatele unei stări ce se dorește a fi restabilită precum a fost cazul în petițiile anterioare de a obține un statut juridic al deținerii de drepturi. Locul acestuia este preluat de starea situată la o distanță transcendențială a fericirii trecătoare și eterne. În paralele cu aceasta, în *transformare* capătă roluri cheie elemente precum morala și cultura care sunt condițiile înaintării.

Scopul autorilor petiției este și acela de a îmbunătăți condițiile de trai ale preoțimii pentru a putea duce mai departe sarcina de conducere a poporului. Cererile lor pot fi cuprinse în următoarele puncte de mai jos:

1. Înființarea unui seminar teologic la Sibiu²⁵².
2. Preoții ortodocși să fie scutiți de la plata dijmei și de la prestarea robotei și plata taxei.

---

²⁵¹ Moga, Vasile, *Rugamintea episcopului Grecesc neunit*, (1), în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 44., 1840, p. 345.

²⁵² *Ibidem*, passim.

3. Românii de pe Pământul Crăiesc să poată fi angajați în funcții publice, să poată învăța meserii și să fie acceptați în bresle²⁵³.
4. și preoții ortodocși să primească *canonica portio*.
5. și preoții de pe Pământul Crăiesc să primească ajutor de la cassa allodialis²⁵⁴.

Autorii, și-au formulat cererile sprijinindu-se pe „*drepturile și dreptățile sârmanului popor român*”²⁵⁵. Asemenea argumentației de susținere din petiția anilor 1833/34 înaintate dietei, nu este nici de data aceasta bazată pe o interpretare juridică speculativă. În fiecare caz autorii invocă legile și hotărârile dintre care 32 din cele 34 menționate în document au fost adoptate după 1790. Pe lângă toate acestea, și în motivare apare nevoia de a progresa prin intermediul culturii, ca argument. Un bun exemplu în acest sens este cererea de scutire a preoșimii de la plata dijmei. Ca baza legală este invocată legea *LX novellaris* din 1791²⁵⁶. Acest argument este completat prin două alte argumente și anume, prin cel al superiorității numerice a românilor ardeleni și faptul că în privința scutirii de dijmă, ea este solicitată în acord cu voința împăratului pentru „*a innainta cultura poporului prin cler*”²⁵⁷.

În situație similară ca și cea legată de cultură este și sprijinul solicitat din partea caselor alodiale: satele săsești își întrețineau preoții, învățătorii și școlile din ajutoarele acordate de casele alodiale adică din veniturile alodiului, a morilor, a cârciumilor, a pământurilor și a fondurilor bănești. Conform petiționarilor, și comunitățile românești de pe Pământul Crăiesc ar trebui să facă la fel iar investițiile lor își vor dovedi utilitatea odată cu progresul culturii:

---

²⁵³ *Ibidem*, p. 346.

²⁵⁴ Cererile au fost formulate inițial în șapte puncte dar considerăm mai util și mai transparent dacă redăm sumarul alcătuit de I. Tóth Zoltán, cu unele mici modificări. (I. Tóth Zoltán, *op. cit.*, p. 67).

²⁵⁵ Moga, Vasile, *Rugămîntea episcopului Grecesc neunit*, (2), în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, Nr. 40, 1840, p.353.

²⁵⁶ Motivația juridică a petiției a fost pregătită prin articolul de lege LX Novellaris din 1791. (De libero religionis Graeci ritus dis-unitorum exercitio) citat în partea de început doar fragmentar: „*Religio orientalis graeci ritus non-unita, quae juxta leges hujus provinciae hactenus inter tolleratas religiones recensita fuit...*”, și invocând vechimea românilor nu mai sunt tolerați ci sunt incluși între religiile recepte. Articolul nu enunță în totalitatea sa faptul că ortodoxia este religie receptă dar în același timp confirmă dreptul de liberă practicare a religiei ortodoxe și rânduește ca ortodocșii să fie tratați în conformitate cu starea lor. În privința plății impozitelor și a altor sarcini, nu îi împovărează suplimentar. (*Magyar Törvénytár, 1540-1848. évi erdélyi...*, ed. cit, p. 546).

²⁵⁷ Moga, Vasile, *op. cit.*, p. 353.

„însă acestea sau pentru că mântuitoarele urmări ce s'ar răvărsa asupra lor din cuvenita înzestrare a clerului și din înnaintarea culturii”²⁵⁸.

Deoarece, conform autorilor petiției, românii nu au considerat acest lucru sau – din motive neexplicate de autori – nu au putut considera suficient de important acest lucru, au solicitat dispoziții din partea guvernului pentru a beneficia de aceste ajutoare²⁵⁹.

Așadar, petiția din 1838 diferă în multe privințe de petițiile anterioare. În comparație cu *Supplex Libellus Valachorum*, în petiția din 1833/34 înaintată dietei, modalitatea de invocare a dreptului natural a suferit transformări. Dispare trimiterea la contractul social și la trecutul îndepărtat greu de documentat. Locul acestora este preluat de strategia invocării unor articole de lege concrete și a unor ordonanțe imperiale precum și al numărului mare al românilor din Transilvania. În loc de legile naturale, autorii petiției invocă de data aceasta morala și religia. În document apare și un motiv nou foarte important în literatura publicistică, „înnaintarea prin cultură” adică ideea progresului prin cultură. Pe acestea le vom analiza mai îndelung cu ocazia prezentării lui George Barițiu. Merită de asemenea atenție și concepția din petiție despre rolul preoților. Aceasta prezintă evidente asemănări cu ideile herderiene despre rolul conducător în societate a scriitorilor atât la maghiarii cât și la românii din Transilvania, care va fi prezentat în capitolele următoare.

Ultimul material în tradiția politică reprezentată de *Supplex Libellus Valachorum* a fost înaintat de către episcopii Lemeni și Moga în 1842 în interesul românilor pe de Pământul Crăiesc. După eșecul petiției din 1837 cei doi episcopi s-au străduit să își servească interesele propriilor lor confesiuni pe căi separate. În dieta din 1842 au ajuns chiar să se confrunte între ei, ca apoi să își dea seama că doar împreună vor putea obține rezultate. Rezultatul acțiunii lor comune a fost petiția înaintată dietei spre sfârșitul anului 1842. Deoarece aceasta era îndreptată cu precădere împotriva sașilor, la început ea a fost susținută și de stările maghiare. Petiția a declanșat o dispută juridică îndelungată între sași și români însă chestiunile abordate în ea au rămas nesoluționate până la 1848. Publicarea ei a avut loc chiar în 1842 în suplimentul *Gazetei de Transilvania* pe cheltuielile lui Moga dar

---

²⁵⁸ *Ibidem*, p. 354.

²⁵⁹ *Ibidem*, p. 354.

exemplarele acestui număr au fost confiscate de autorități iar cei doi episcopi și editura au primit o muștrare din partea împăratului²⁶⁰.

Această petiție diferă din mai multe considerente de cele anterioare. Ca subiecți ai petiției autorii menționează – *cetățenii* – iar cel căruia i se adresează este dieta și nu domnitorul. Însăși din textul ei răzbate schimbarea contextului față de situațiile anterioare. Autorii ei pun accent pe chestiunea schimbării vremurilor. „Acuma, când *în toată lumea luminată sună sfântul glas al libertății și al desrobirei*” – caracterizează autorii propria lor epocă – „*spre a slobozi pe cei neslobozi, spre a primi înlăuntrul pavezelor constituției pe cei de afară*”²⁶¹. În epoca extinderii drepturilor constituționale și petiționarii invocă „*sfântul glas al libertății*”, glas pe care trebuie să îl audă și organul legislativ²⁶². Dieta ar trebui să recunoască acest termen de altfel greu de definit, ca normă pentru că sarcina sa, ca garant al bunăstării spiritual și materiale a poporului, este aceea de a reprezenta interesele acestuia. Sarcina ei este, în continuare, să îi atragă pe cei fără de patrie de patrie iar pe cei fără de drepturi să îi ridice în starea de executare activă a drepturilor. Printr-o asemenea activitate a sa toți locuitorii patriei ar putea beneficia de binefacerile constituției și de bucuriile ce ea le oferă contribuind totodată și la apărarea mai eficientă a țării²⁶³.

Aceleași norme ce depășesc cadrul legilor pământești apar și într-un alt segment al textului. Conform acestuia, este porunca lui Dumnezeu, a naturii și a omenirii ca oameni liberi să nu asuprească alți oameni liberi și să nu-i priveze pe aceștia de drepturile lor²⁶⁴. Sprijinindu-se pe acestea, solicită stărilor țării pentru a-și „*astâmpăra durerea rănilor lor sângerânde*”²⁶⁵, adică să pună capăt stării în care românii sunt privați de drepturi. Adaptat la această situație apare și schimbarea în petiție. Autorii, la fel ca în *Supplex Libellus Valachorum* solicită restabilirea drepturilor lor omise până acum, repunerea lor în aceste drepturi și soluționarea în acest fel a situației lor.

Asemănător *Supplexului* ei se străduiesc să își motiveze revendicarea drepturilor cu argument istorice dar fără ca acestea să fie integrate în cadrul unui contract social. Toposul este folosit ca simplu argument istoric conform căruia românii sunt cei mai vechi locuitori

---

²⁶⁰ I. Tóth Zoltán, *Az erdélyi és magyarországi...*, ed. cit, p. 68-69. *Istoria Românilor...*, ed. cit, p. 186-188. Arató Endre, *A magyarországi nemzetiségek...*, ed. cit, p. 217.

²⁶¹ Lemeni, Ioan; Moga, Vasile, *Rugămintea episcopilor Moga și Lemeni*, în Păcățian, T. V., *Cartea de aur*, Vol. 1., Sibiu, 1902. 159-160.

²⁶² *Ibidem*, p. 150-151.

²⁶³ *Ibidem*, p. 151; 154-155.

²⁶⁴ *Ibidem*, p. 158.

²⁶⁵ „*O familie, o comunitate, o jurisdicție își arată săngeroasele rane și cinstitele straturi, prin înalta chemare ce au, le alină*”.

ai Pământului Crăiesc și au deținut drepturile solicitate încă de pe vremea când a avut loc descălecatul maghiarilor. Această stare nu a putut fi schimbată nici prin descălecatul maghiarilor, nici prin colonizarea sașilor. Drepturile lor au fost confirmate atât la venirea maghiarilor cât și la așezarea sașilor. Egalitatea lor cu ceilalți se străduiesc să o dovedească printr-o bogată sursă de materiale. Ei citează printre altele și diploma Andreanum emisă de regale Andrei al II-lea, dar fac trimiteri și la mai multe decrete regale din secolul al 18-lea²⁶⁶. Bazându-se pe toate acestea, autorii pun în discuție însăși denumirea Pământului Crăiesc ca Pământ Săsesc. Acest lucru îl motivează prin faptul că după statistica din 1838 o mare parte a locuitorilor de pe acel teritoriu sunt români iar privilegiile primite de la Andrei al II-lea nu se referă exclusiv la sași ci ele conferă drepturi egale și românilor deopotrivă.

Ei se străduiesc să deconstruiască și acel argument al sașilor conform căruia chiar dacă ei stăpânesc doar o șesime din teritoriul țării, urmașii lor plătesc peste 1/3 din suprafața sa. Autorii consideră acest argument drept fals deoarece mare parte din această sumă nu e plătită de sași ci tocmai de românii de pe Pământul Crăiesc²⁶⁷. Ca urmare a acestui fapt, românii sunt prezentați ca o entitate cu drepturi egale cu cele ale sașilor care însă fiind numeric superiori acestora reprezintă o forță economică mult mai mare. În baza acestui considerent solicită să fie repuși în exercitarea drepturilor lor cetățenești existente din care unii „*mădulari egoiști*” i-au exclus. Spre deosebire de petițiile anterioare, acum nu mai este vorba de deposedarea de drepturi și nici de alterarea legilor, singura problemă fiind doar aplicarea lor. Consecința acestui fapt va fi, în cazul în care guvernarea țării le recunoaște drepturile și va pune în aplicare exercitarea lor, că și situația românilor va reveni la cea normală²⁶⁸.

Dar la ce pași concreți s-au referit prin revenirea la situația normală a românilor? Unul din scopurile petiției este cel de a rezolva problema reprezentanței administrative și religioase a locuitorilor români de pe Pământului Crăiesc, deoarece nici unul dintre acești reprezentanți nu este delegat de români. Importanța acestui pas constă în rolul pronunțat al reprezentanței. Acesta e considerat de autori garantul bunăstării materiale și spirituale a

---

²⁶⁶ *Ibidem*, p. 151, 153-154. Moga a început adunarea argumentelor juridice deja pe la 1840 când a solicitat preoțimii ortodoxe să trimită în arhiva consistoriului orice document vechi ce poate fi folosit în interes național. (Gyémánt, Ladislau, *Mișcarea națională...*, ed. cit, p. 140).

²⁶⁷ Pentru a exemplifica puterea economică a negustorilor români David Prodan publică datele comerciale din anii 1830-1832. În această perioadă negustorii români și greci au plătit cu șaptesprezece și jumătate mai multe vămi decât întreaga comunitate a negustorilor sași. (Prodan, David, *Supplex Libellus...*, ed. cit, p. 429).

²⁶⁸ Lemeni, Ioan; Moga, Vasile, *op. cit*, p. 151-154.

românilor. Fără reprezentanță nici nu „*năpăstuirile*” și nici nu se străduiește nimeni să le soluționeze. Conform petiționarilor, sașii care controlează instituțiile politice și administrative sunt interesați doar de propria lor bunăstare. Scopul lor este să atragă spre ei toate avantajele administrației de stat – iar în lipsa unor reguli adecvate – românii sunt excluși de la oricare nivel al administrației, inclusiv de la cel al satelor²⁶⁹. În ciuda faptului că și românii dețin, conform autorilor petiției, „*mulți tineri cultivați și în toată privința destoinici*” aceștia nu au acces în oficiile publice. Asemenea tinerilor maghiari bine pregătiți, sașii nu-i acceptă nici pe ei de bunăvoie pe lângă magistrații lor. Se străduiesc să-i descurajeze în cariera lor iar dacă nu reușesc acest lucru, angajații nu se pot aștepta la nici o avansare în cariera lor de funcționari²⁷⁰.

Cea de-a doua chestiune deosebit de importantă pentru români este cea a caselor de economii comitatense și orășenești. Dat fiind că sașii își mențin dreptul exclusiv pentru ei de a conduce aceste instituții, și veniturile acumulate sunt folosite de ei în folosul propriei lor bunăstări materiale și spirituale. Dar ce ascunde de fapt această bunăstare materială și spirituală? Cea din urmă este în strânsă legătură cu conceptul romantic de educare care este cel mai de seamă component a conceptului de *transformare* interpretat în sensul unei dezvoltări organice. Conform petiției, în timp ce sașii îi ajută pe studenții lor cu burse din casele de economii mai sus menționate și oferă un sprijin major și bisericii lor, românii sunt excluși de la toate acestea. și fac acest lucru cu toate că pentru românii ținuți în incultură, educația ar însemna singura modalitate de ridicare. Cauza acestei stări, conform autorilor, s-ar datora fricii. „*Daca i-se va lua din mână modul de a-și câtiga pâinea, atunci geniul, sufletul născut spre lucrari mari, simțul nobil adoarme, apune ca somnul și se sugrumă, dacă trupul nu-și are a sa hrană*”²⁷¹. Așadar, conform autorilor petiției, sașilor le este frică de deșteptarea românilor ceea ce ar reprezenta un pericol pentru ei. Acesta este motivul excluderii lor și a maghiarilor din bresle iar românii de pe Pământul Crăiesc nu a dreptul să cultive pădurile, nici dreptul de cârciumărit și nu pot avea foloase nici de pe pământurile comune²⁷².

Următorul subiect de dispută din petiție este cel referitor la dijmă căci românii sunt obligați să plătească dijma preoților sași în loc să o dea propriilor lor preoți. Cei din urmă

---

²⁶⁹ *Ibidem*, p. 154-155.

²⁷⁰ *Ibidem*, p. 156-157; În anii '40 a avut un larg ecou cazul a doi tineri brașoveni care absolviseră Liceul Piarist din Cluj și a căror cerere de practică profesională a fost respinsă de autoritățile săsești pe motivul apartenenței lor la o religie „*tolerată*”. (Miskolczy Ambrus, *A brassói román...*, ed. cit, p. 140).

²⁷¹ Lemeni, Ioan; Moga, Vasile, *op. cit.*, p.157.

²⁷² *Ibidem*, p. 156-158.

sunt nevoiți să se gospodărească din forțe proprii iar chiar și preoții greco-catolici, după cum formulează petiția, primesc câte ceva doar din milă²⁷³. În mod asemănător apare și cea de-a doua nemulțumire legată de transformarea agriculturii din acea epocă și anume chestiunea actelor de delimitare a pământurilor. Episcopii depun plângere spunând că sașii rețin acele acte și astfel, în cazuri de litigii, comunitățile românești nu sunt în situația de a-și dovedi dreptul de proprietate din moși-strămoși. Conform petiționarilor, sașii au pus mâna pe aceste acte prin mijloace juridice deposedându-i pe români de moșiile lor străbune. Petiționarii consideră că sașii au constituit comisii separate cu scopul de a-i alunga pe români prin controlul delimitărilor sau săi facă să ajungă la sapă de lemn pe Pământul Crăiesc. În aceste acțiuni, consideră ei, sașii sunt favorizați de faptul că judecarea proceselor începe în fața sașilor și chiar instanța cea mai mare se leagă tot de ei²⁷⁴.

Precum am văzut, cele patru petiții prezentate mai sus dovedesc o schimbare radicală a conceptului de *transformare*. Supplex Libellus Valachorum înaintat în 1791 folosește drept bază cadrele contractului social larg răspândit în acea vreme. Începuturile colaborării româno-maghiare sunt descrise în baza unei întâmplări preluate de la Anonymus, ceea ce servește totodată drept dovadă pentru deținerea de către români a drepturilor. Relația dintre situația perfectă din trecut bazată pe speculații și starea actuală în care sunt privați de drepturi este explicată prin vitregia timpurilor. În decursul timpului au fost introduse elemente greșite în practica dreptului schimbând treptat statutul juridic al românilor. Din toate acestea rezultă că nici schimbarea nu e un proces de sine stătător, organic ci capătă forma unei *transformări* cu un scop final pe care autorii îl denotă prin termenii repunere, restabilire. Schimbarea folosirii termenilor în petiția înaintată în 1833-34 a afectat doar cadrele de drept natural ale acesteia: petiționarii au lăsat la o parte modelul contractului social și în locul ei au invocat de data aceasta poruncile naturii. Diferența este mai mare între petiția din 1837-38 înaintată de către ortodocși și arsenalul de termeni folosit în petiția din 1842 în cazul petiției comune ortodoxo-greco-catolice. Setul de termeni folosiți în petițiile din 1838 și 1842 s-a schimbat chiar și în privința caracterului lor. Nu mai e vorba de schimbare ci de o *transformare* continuă. Ambele petiții atrag atenția asupra aplicării unor legi și ordonanțe deja existente iar obținerea acestui fapt nu mai este un scop în sine ci un mijloc. În cazul documentului din anii 1837-38 se ivește

---

²⁷³ *Ibidem*, p. 159.

²⁷⁴ *Ibidem*, p. 160.

posibilitatea îmbunătățirii condițiilor de viață ale clerului. Conform autorilor, aceasta va deschide calea spre răspândirea culturii și a moralității prin care scopul final al poporului „fericirea trecătoare și eternă” se pierde în perspective teologice. În mod asemănător aceștia este concepută și petiția din 1842. Scopul luptei pentru resurse materiale concrete din acest document este dezvoltarea învățământului românesc prin care va fi deșteptată națiunea din somnul ei și va fi pus la muncă geniul.

2.2. *Generația romantismului*

Cezura conturată în folosirea termenilor din petiția anilor 1838-1842 marchează o piatră de hotar între epoci. Folosirea termenilor legați de cultură, de morală, de progres și strânsa legătură dintre ei lasă să se întrevadă deja influențele perioadei romantice. Pentru dovedirea acestui fapt însă petițiile în sine nu reprezintă o sursă suficientă de materiale. Dar ca să putem totuși face acest lucru, e nevoie să rezumăm pe scurt acele principii de bază și izvoare pe care se bazează romantismul din Europa Central-Răsăriteană după care trebuie să analizăm receptarea sa în literatura politică laică a epocii²⁷⁵.

Istoria literaturii maghiare plasează începuturile perioadei romantice la o dată simbolică și anume anul 1825 odată cu apariția epopei Zalán futása. Efectul acesteia a depășit chiar și anul revoluționar 1848²⁷⁶. Nu diferă mult de aceasta nici definirea romantismului de către Paul Cornea în Principatele române. El plasează începuturile epocii romantice din Moldova și țara Românească în perioada în care începe să creeze generația născută în jurul anului 1815, atunci când s-a făcut simțită și influența regulamentelor organice, adică pe la 1830-40²⁷⁷.

Schimbarea drastică a discursului politic pornită odată cu epoca romantică poate fi interpretată și într-un context mai larg, și anume, în cadrul procesului denumit de către Benedict Anderson „*revoluții filologice*”: după modelul lui Anderson în „*noile*

---

²⁷⁵ În primul capitol al cărții lui Isaiah Berlin *The Roots of Romanticism* autorul aseamănă definirea romanticii cu peștera lui Polyphemus, din care nimeni nu mai poate ieși din el odată ce a intrat în el. După aceea a continuat în 20 de pagini să prezinte un rezumat al punctelor de vedere anterioare și să caute o definiție. (Berlin, Isaiah, *The Roots of Romanticism*, Princeton University Press, Princeton, 1999. p. 1-20.) Paul Cornea nici în introducerea la *Originile romantismului românesc* nu reușește să definească cu precizie romantismul. El ajunge până la a trece în revistă un număr de șase caracteristici generale ale acestuia. (Cornea, Paul, *Originile romantismului românesc*, Cartea Românească, București, 2008. p. 5-11).

²⁷⁶ Pajkossy Gábor, *A reformkor (1830-1848) în Magyarország története...*, ed. cit, p. 191.

²⁷⁷ Cornea, Paul, *op. cit.*, p. 372-380. În același timp cu generația romanticii trăiește și a treia generație a iluminismului din Transilvania, care ajunge să fie puternic influentă de romantic, dar operele lor rămân sub semnul iluminismului. (Bocșan, Nicolae, *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, Ed. Facla, Timișoara, 1986. p. 152-155, 177-181).

naționalisme” apărute în Europa între 1820 și 1920 limbile naționale au căpătat un rol ideologic și politic. Interesul pentru limbi, conform autorului irlandez, a început să se manifeste odată cu marile descoperiri geografice. În cercetarea noastră științifică adevărata turnură a marcat-o iluminismul care a pus semnul egalității între limbi – punând capăt statutului special al limbilor biblice – și a declanșat cercetarea lor pe baza unor criterii științifice. Intelectualii, autorii de dicționare din spațiul central-est european tocmai acum au început să-și scrie operele filologice, să descrie științific propriile limbi materne. Aceste cărți au ajuns la mase largi de oameni, la nobili, moșieri, clerici, orășeni, funcționari, negustori și la burghezia industrială care tocmai se înfiripa. În această masă diversă de cititori nu se mai pune accentul pe apartenența la vreo stare și pe legăturile dinastice ci pe solidaritatea întemeiată pe comunitatea de limbă²⁷⁸.

Acest două mari influențe nu i-a ocolit nici pe românii din Transilvania în anii 1830. Politizarea de până atunci, cea a înaintărilor petițiilor de către episcopi, s-a schimbat și ea radical. Epoca romantică și viziunea „*revoluției filologice*” i-a orientat spre propria lor cultură. Tendințele din epoca cunoscută în istoriografia maghiară sub denumirea de epoca reformelor și slăbirea treptată a absolutismului a continuat să accentueze acest proces. O importanță asemănătoare putem atribui și lărgirii opiniei publice. În prima parte a secolului al XIX-lea românii ardeleni și-au creat propria presă, propriile asociații, au desfășurat o importantă activitate comercială cu cărțile și una editorială totodată. Acest lucru a atras după sine și faptul că ideea necesității unei schimbări precum și cadrul filosofic pe care aceasta se baza au început să se răspândească cu o eficiență nemaiîntâlnită până atunci²⁷⁹. Politizarea noii generații care își face simțită prezența de la finele anilor 1830 se deosebește în mod esențial de cea anterioară. Mișcările acesteia se laicizează, ținuturile confesionale sunt înlocuite cu ținuturi naționale și odată cu aceasta sunt marginalizate diferențele confesionale și sociale. Ladislau Gyémánt, pentru a exemplifica acest punct de vedere, arată cum societatea de negustori brașoveni de carte în majoritate ortodoxă angajaza la 1835 în fruntea școlii pe care au înființat-o un tânăr dascăl greco-catolic din Blaj: pe George Barițiu²⁸⁰.

---

²⁷⁸ Anderson, Benedict, *Elképzelte közösségek. Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről, (Comunități imaginare. Idei despre originea și răspândirea naționalismului)*, L'Harmattan, Atelier, Budapest, 2006. p. 66-77.

²⁷⁹ Cornea, Paul, *op. cit.*, p. 381-401.

²⁸⁰ Gyémánt, Ladislau, *Mișcarea națională...*, ed. cit, p. 456-461.

Până la 1848 – având în vedere faptul că conceptul de transformare este strâns legat de cultură – și năzuințele politice pot fi sesizate cel mai bine în domeniul cultural. Filosofia este cea care în această perioadă devine cel mai important mijloc al naționalismului aflat în plină desfășurare. Ei consideră filosofia, așadar, o unealtă care este capabilă să influențeze schimbarea societății²⁸¹. Autorii din anii 1830 și 40 folosesc ca reazem în scrierile lor ideile *Aufklärung*-ului și ale epocii romantice germane timpurii. Cel mai puternic impact în istoria ideilor acestui spațiu l-a avut Johann Gottfried Herder. După Adrian Marino operele lui Barițiu, Andrei Mureșeanu, A.T. Laurian reflectă cel mai fidel elementele filosofice ale sale²⁸². Această listă este completată de către Victor Neumann cu noi nume precum Ioan Maiorescu, Simion Bărnuțiu, Alexandru Papiu-Ilarian, iar din noua generație, cu numele lui Vasile Conta²⁸³. Pentru a cuantifica cât de intensă a fost această influență ne putem da seama din faptul că George Barițiu a schimbat denumirea revistei literare *Foaie literară* începând cu a doua parte a anului 1838 în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*²⁸⁴. Categoria acestor termeni greu de înțeleși pentru cititorul de azi, *inimă* și *minte* sunt însă cele mai de seamă elemente ale concepției umaniste a lui Herder.

Atunci când Herder interpretează istoria universală o face dintr-o perspectivă panteistă. El încearcă să excludă principiile explicatorii transcendente în timp ce de cealaltă parte introduce în locul lor conceptul de „forțe organice”. Conform viziunii sale, universul se bazează pe armonia dintre forțele antagonice. și deoarece, în crezul său, și societatea este parte a naturii, și evoluția socială precum și cea istorică se desfășoară ca o confruntare a forțelor ce o mențin sau o distrug. În istorie și în filosofia evoluției *mintea* și

---

²⁸¹ Hitchens, Keith, *The Idea of Nation. The Romanians of Transylvania 1691-1849*, Editura științifică și Enciclopedică, Bucharest, 1985. p. 152.

²⁸² Marino, Adrian, *Ilumiștii români și probleme „cultivării” limbii (2)*, în *Limba Româna*, XIII/6, 1964. p. 583-584.

²⁸³ Neumann, Victor, *Neam, popor...*, ed. cit. p. 53-54; Despre receptarea ideilor lui Johann Gottfried Herder la români și la maghiari și influența acestora asupra conceptului de națiune vezi mai detaliat Neumann, Victor, *Peculiarities of the Transition and Adaption of the Concept of Nation in East-Central Europe. The Hungarian and Romanian cases in the Nineteenth Century*, în *Contributions to the History of Concepts*, Vol. 7. Issue 1, 2012.

²⁸⁴ *Mintea și inima* figurează nu numai în titlul gazetei lui Barițiu. Catalogul în manuscris a lui Ioan Bianu cu titlul *Diorile pentru minte și inimă* amintește și revista studentească editată la Cluj între 1845-1846 de către A. Papiu-Ilarian și N. Popea. (Bianu, Ioan, *Catalogul manuscriselor românești*, C. Göbl. 1907. p. 619.) Efectul gazetei lui Barițiu asupra studențimii românești clujene este bine sesizat în scrisorile care au fost adresate autorului brașovean în octombrie 1847: „În anii trecuți trimițându-ne nouă, tinerilor studenți din Liceul Clușului, Gazetele Transilvaniei împreună cu Foaia pentru minte, inimă și literatură, gratis, una înaltă generozitate ai arătat, a cărei răsplătire trece punctele noastre puteri. Căci a răsplăti unele binefaceri atât de ponderoase de folositoare, încât rezultatul lor să fie: deprinderea în limbă, procopsirea în literatură, polirea în științe, cunoașterea stărilor a țerilor streine, și mai vîrtos a noastrei, cetirea - în timpurile de acum – dezbaterile lucrurilor dietale în dulcea noastră limba, ni se pare despre parte-ne un ce străordinariu, de cumva răsplătirea aceasta nu se concentrează uneori în una ferbinte, din adîncul animei iscată mulțumire.” (George Bariț și contemporanii săi..., Vol. V., ed. cit, p. 72).

bunătatea sunt două poluri antagonice care însă în decursul luptei se apropie una de cealaltă până când, într-un final, se unesc. Conform lui Herder, prin această unire ajunge omenirea în decursul evoluției sale istorice la cel mai înalt punct posibil al stării sale, la punctul culminat al evoluției sale etice, la umanitate. Astfel, umanitatea poate funcționa atât ca scop cât și ca normă fiind în strânsă legătură cu conceptul de *transformare*. Herder a definit această legătură în felul următor: “*la toate cuvintele de progres al genului uman răspunde cuvântul umanitate*”²⁸⁵.

Ritmul „*progresului*”, al „*înaintării*” este caracterizat de acele legi descoperite în natură pe care autorul le stabilește la modul general în urma verificărilor unor exemple istorice concrete. În acest sens este și lupta permanentă a forțelor antagonice, caracterul fazic al evoluției precum și posibilitatea efemerului. În modelul herderian de *transformare* perfecțiunea nu este exclusivă, ea conține și posibilitatea regresului.

Un alt important principiu formulat în jurul conceptului de *transformare* este rolul mare al culturii interpretate în sens mai larg. Autorul german, practic, consideră fiecare obiect creat de om parte a acesteia. Din cultură face parte, în viziunea sa, limba, literatura, științele, industria manufacturieră, arta dar adaugă aici și relațiile de familie, religia și statul. Menirea finală a acestora este afirmarea umanității. Prin perfecționarea lor treptată se perfecționează încet-încet și omenirea în întregul ei fiind din ce în ce mai capabilă să coopereze. În cazul în care acestea ar începe să intre într-un declin, odată cu acest declin urmează să dispară și națiunile fiecare în parte. În acest caz locul lor va fi preluat formal de noi culturi care nu trebuie să fie neapărat superioare celor anterioare²⁸⁶.

Printre elementele de cultură mai sus menționate un loc aparte în gândirea herderiană l-a avut limba. După Victor Neumann, acest lucru depășește sfera canalelor de comunicare și devine sub forma unei invenții umane, mijlocul de cunoaștere al lumii. Între diferitele limbi dar și popoare există o legătură organică strânsă. Identitatea lor, după filosofia lui Herder, se bazează pe limbă. Autorul german interpretează limba ca pe o întruchipare a sufletului fiecărui popor, care le definește caracterul. Astfel, ea joacă un rol important și în dezvoltarea popoarelor: limba este capabilă să ridice popoarele din barbarie iar pierderea ei ar cauza retardarea, înapoierea acestora²⁸⁷.

---

²⁸⁵ Herder: Briefe zur Beförderung der Humanität. Id.: Rathmann János, *Herder eszméi. A historizmus útján, (Ideile lui Herder. Pe drumul historismului)*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. p. 89; Richter, Melvin, *Comparative study of regimes and societies*, în *The Cambridge History of Eighteenth-century Political Thought*, ed. Glodie, Mark; Wallier, Robert, Cambridge University Press, 2009. p. 170.

²⁸⁶ Rathmann, János: *Herder eszméi...*, ed. cit, p. 73-98; Neumann, Victor, *Neam, popor...*, ed. cit. p. 54-75.

²⁸⁷ Neumann, Victor, *op. cit*, p. 54-58.

În legătură cu limba și cu cultura ce se bazează pe limbă mai există încă un concept greu de definit: geniul. Adrian Marino plasează apariția acestuia în operele iluministe românești prin secolul al XVIII-lea. Prima dată acesta a apărut prin intermediul lui Voltaire și Condilliac dar efectul acesta asupra transilvănenilor s-a manifestat cu adevărat abia odată cu interpretarea sa de către Herder²⁸⁸. În concepția sa, geniul este sursa tuturor descoperirilor, invențiilor și întregii creații umane²⁸⁹. De la Herder a preluat conceptul de geniu și ardeleanul Döbrentei Gábor precum și organizatorul literaturii maghiare a anilor '30 și '40, Kölcsey Ferenc²⁹⁰. În concepția lor acest lucru a ajuns să fie interpretat în sensul că geniul îl face capabil de purtătorul său să se afirme, în ciuda circumstanțelor nefavorabile, pentru a putea crea ceva original. În ani '20 această interpretare s-a deplasat în direcția sensului că geniul a devenit ochiul de veghe al națiunii și al comunității. Paralel cu aceasta s-a schimbat și rolul scriitorului. Încet-încet s-a încetățenit și în Transilvania acel fenomen pe care în privința principatelor române îl descrie Sorin Antohi în sensul că Aufklärung-ul, sub influența unor elemente religioase și ale romantismului, s-a transformat într-un fel de mesianism ca ideologie de bază a intelectualității²⁹¹. Iar scriitorii, ca lideri ai societății și îndrumători ai evoluției sale au început să se zbată pentru libertatea individului și a națiunii împotriva destinului vitreg și a „patriei rele”²⁹².

În afară de aceste idei cultural-filosofice, un alt concept mijlocit de către mai multe surse a ajuns să aibe o influență însemnată asupra gânditorilor transilvăneni din prima parte a secolului al XIX-lea. Acesta este dreptul natural. Abordarea sub această formă a conceptelor de drept a fost prezentă în gândirea europeană încă din antichitate, iar scolastica și renașterea de asemenea au cunoscut principiile sale de bază dar adevărata sa greutate a recunoscut-o *Hugo Grotius* în cartea sa *Despre dreptul războiului și al păcii*. Punctul de pornire al acestuia este una dintre chestiunile abordate de Platon în lucrarea sa despre stat: există oare o formă de bază, străveche a dreptății, o esență neschimbată pe care

---

²⁸⁸ Marino, Adrian, *Ilumiștii români...*, (2), în loc. cit. p. 583-584.

²⁸⁹ Neumann, Victor, *op. cit.*, p. 56.

²⁹⁰ Influența lui Kölcsey a fost chiar și de aceea importantă pentru că intelectualii acelei epoci – indiferent de apartenența lor la vreuna dintre grupurile cultural-lingvistice – au urmărit cu viu interes evenimentele politice din Ungaria. Gazetele românești și cele germane ale vremii de asemenea au publicat deseori corespondențe din Ungaria.

²⁹¹ Antohi, Sorin: *Cuvintele și lumea...* în Idem, *Civitas imaginalis...*, ed. cit, p. 178-181.

²⁹² Szauder József, *Géniusz száll...*, (*Geniul zboară...*), în *Irodalomtörténeti Közlemények*, LXII/2-3, 1958. p. 187-199; Fenyő István, *Az Erdélyi Muzéum szerepe a reformkor eszmei előkészítésében*, (*Rolul Erdélyi Muzéum-ului în pregătirea intelectuală a epocii reformelor*), în *A magyar sajtó története, (Istoria presei maghiare)*, Vol. I., 1705-1848, ed. Kókay György, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. p. 163.

încearcă mulți să o abordeze? Ernst Cassirer interpretează această chestiune în sensul că Platon – întorcându-se împotriva ideilor sofiste – separă dreptul de puterea politică. Pe acest fundament e construită și ideea lui Grotius care a încercat restabilirea formelor străvechi. În filosofia sa, dreptul natural este independent de orice putere dumnezeiască sau pământească. Aceasta înseamnă o normă general acceptată atât de imposibil de schimbat și perfectă din care ar trebui să se inspire fiecare lege. Din această concepție de drept se inspiră și Voltaire, Montesquieu și Diderot iar viziunea lor diferă mult în originea drepturilor naturale și nu în privința universalismului lor²⁹³.

Adevărata importanță a dreptului natural a cunoscut-o prin încercările sale de a pune în practică acest drept. Conform concepției elaborate de către idealisții germani – mai exact Leibniz și Christian Wolff – relațiile de drept existente între oameni nu pot fi deduse din dreptul natural. După părerea lor, există un grup juridic natural care a existat încă înainte de apariția societății umane și a statului. Scopul statului este de a asigura afirmarea acestor drepturi în cadrul propriu. Prin această descoperire a lor au ajuns dominante drepturile inalienabile ale omului care au fost transpuse în viața politică de către filosofia franceză a secolului al XVIII-lea. După aceea, după cum Ernst Cassirer precizase, scopul noului stat nu a putut fi altul decât declararea drepturilor inalienabile – dreptul la siguranța persoanei, la proprietate, al egalității în fața legii și al participării la viața politică²⁹⁴.

O parte a ideilor de mai sus au fost deja în mod dovedit prezente în Ungaria și Transilvania la finele secolului al XVIII-lea dar sub influența romantismului au suferit *transformări* importante²⁹⁵.

În parte, datorită unor influențe din afară, pe de altă parte, ca urmare a eșecului tentativei revoluționare a lui Martinovics societatea a renunțat la principiile învățăturilor iluministe despre stat. Din nou s-a pus accentul pe originea dumnezeiască a autorității de guvernământ, pe explicația apariției sale din motive transcendente. În același timp se schimbă și imaginea domnitorului. Dat fiind că autoritatea sa este din voia lui Dumnezeu, supușii săi sunt datori să i se supună necondiționat precum și reprezentanții lui, oricare ar fi aceea. Nici domnitorul rău nu pune nici un semn de întrebare privind competența sa în

---

²⁹³ Cassirer, Ernst, *A felvilágosodás...*, ed. cit, p. 299-313.

²⁹⁴ *Ibidem*, 314-322.

²⁹⁵ Despre acest aspect vezi detalii la: Jancsó Elemér, *A jakobinus mozgalom hazai hagyományai, (Tradițiile din țara noastră ale mișcării iacobine)*, în Idem, *Irodalomtörténet és időszerűség, Irodalomtörténeti tanulmányok 1929-1970, (Istorie literară și oportunitate. Studii de istorie a literaturii 1929-1970)*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1970.

acest sistem. El însuși este pedeapsa lui Dumnezeu iar răzvrătirea împotriva să nu ar fi altceva decât răzvrătire împotriva lui Dumnezeu. Punerea în discuție a autorității existente a statului devine punerea în discuție a înseși voinței lui Dumnezeu.

A doua schimbare, paralelă cu prima, este cea a omului deținător al calităților naturale ale iluminismului subordonat legilor naturii. Locul acesteia a fost preluat de o viziune nouă, idealistă. Conform acesteia, omul este parte a unei lumi transcendente prin însăși originea sa iar scânteia divină cu care a fost dotat îl determină să se străduiască să semene cât mai mult creatorului său, atât în sfințenia sa cât și în perfecțiunea sa. Doar așa poate ajunge în starea moralității și a fericirii. Acest scop al său îl poate atinge doar atunci dacă puterile sale sufletești s-au dezvoltat în suficientă măsură, omul spiritual din interiorul său îl învinge pe cel sentimental iar rațiunea pune sub stăpânirea sa „natura animalică” a caracterului său²⁹⁶. Acest sistem, dacă e să ne referim doar la elementele de structură – separarea lumii în două părți, o convergență a omului spre un nivel inaccesibil – seamănă foarte mult cu viziunea iluminismului. Diferența între cele două constă în faptul că în privința celor din urmă, rolul normativ al drepturilor naturale este preluat de legile „moralei și ale înțelepciunii”. Prin aceasta, dreptul, și la nivel normativ se substituie moralei. El nu mai este determinantul relațiilor interumane – acest rol fiind îndeplinit acum de morală – ci, așa cum a formulat pe drept cuvânt Varga Zoltán, va deveni concepția virtuților transferate în lumea politicii²⁹⁷.

2.3. Interpretarea culturcentrică a conceptului de transformare la George Barițiu

Începem prezentarea aplicării concepțiilor mai sus enunțate și a efectului lor asupra conceptului de *transformare* prin analiza operei celui mai important gânditor român transilvănean al perioadei de dinainte de 1848, George Barițiu. Barițiu s-a născut la 4 iunie 1812 în localitatea Jucu din comitatul Cluj ca fiul unui preot greco-catolic. A început studiile la Brașov pe care le-a continuat apoi la Cluj și la Blaj. În localitatea din urmă a frecventat un timp cursuri de teologie. În 1835 și întrerupt studiul teologic. A predat la

---

²⁹⁶ Varga Zoltán, *A szabadságeszme a XIX. sz. első felében, (Idea de libertate în prima parte a secolului al XIX-lea)*, în Századok, LXXII, 1938. p. 583-586.

²⁹⁷ Andea, Avram, *Concepția juridică a lui Simeon Bărnuțiu în lumina dreptului natural privat predat la Blaj*, în *Acta Musei Porolissensis*, IV, Muzeul de Istorie și Arta Zalău, Zalău, 1980. p. 491-498; Varga Zoltán, *A szabadságeszme...*, în *loc. cit.* p. 590-591.; Luczenbacher János, *Elmélkedések a természeti justudomány állapotjáról, (Cugetări asupra stadiului științei dreptului natural)*, (1), în *Tudományos Gyűjtemény*, XII/VII, ed. Vörösmarty Mihál, Trattner J. M. și Károlyi I, Pesten, 1828. p. 62-67.

început în liceul de la Blaj ca profesor de științe ale naturii dar încă în același an a părăsit sediul episcopal. S-a mutat la Brașov unde a preluat conducerea școlii înființate de negustori români²⁹⁸. A obținut merite deosebite în mișcarea națională românească prin înființarea și redactarea *Gazetei de Transilvania* și a suplimentului ei literar *Foaie pentru minte, inimă și literatură*. Ideile sale de redactor le-a formulat într-așa fel încât ambele gazete să se adreseze tuturor românilor, iar astfel operele lui Barițiu au ajuns să fie bine cunoscute și în afara Transilvaniei în cele două principate românești²⁹⁹.

Conceptul de *transformare* este prezentă în activitatea publicistică a lui Barițiu încă de la începuturile sale. În articolul său din 1838 intitulat *Scriitori clasicii* analizează conceptul de clasic și condițiile acesteia. Modul în care abordează aceasta stare indică multe asemănări cu conceptul de umanitate a lui Herder. Așa cum vom vedea în următorul nostru capitol referitor la Muzeul Ardelean al lui Döbrentei Gábor, această idee a fost prezentă în Transilvania cu douăzeci de ani mai devreme. Publicistul brașovean – asemenea contemporanilor săi – folosind conceptul de cultură a iluminismului – stabilește starea fiecărei societăți exclusiv în funcție de gradul ei de dezvoltare³⁰⁰. Astfel, atunci când scrie despre idea de clasic depășește și cea mai înaltă treaptă a interpretării din literatură. El descrie clasicul ca pe o stare râvnită de către unele națiuni, ca pe un punct culminat al dezvoltării lor. Acest lucru înseamnă pentru el starea de perfecțiune sublimă a fiecărei națiuni, – folosind o analogie herderiană – vârsta maturității acesteia. În ideea de clasic din gândirea lui Barițiu apare ca o teologie a societății, iar conceptul de *transformare* folosite de el sunt caracterizate de năzuință atingerii acestei stări. Petru ai descoperi caracteristicile a început să facă verificări de natură istorică iar rezultatele acestora le-a folosit ca analogii pentru a-și prezenta propriile idei.

Barițiu vede condițiile necesare acestei stări ideale în cazul clasicilor antici în libertatea acestora. Aceasta a făcut „*dezvoltarea forțelor*”, adică punerea la contribuție a geniului herderian³⁰¹. Într-un pasaj din textul să scrie despre acestea în felul următor:

---

²⁹⁸ După Szinyei a preluat școala abia în 1836. (Szinyei József, *Magyar írók élete és munkái*, (Viațele și operele scriitorilor maghiari), Vol. I. Hornyánszky, Budapest, 1891. p. 584-585) Sursa informație referitoare la 1835 este Ladislau Gyémánt (Gyémánt, Ladislau, *Mișcarea națională...*, ed. cit, p. 460).

²⁹⁹ Conform datelor lui George Em. Marica Gazeta a avut în prima parte a apariției sale mai mulți abonați în țara Românească și Moldova decât în Transilvania. (Marica, George Em., *Studii...*, vol II., ed. cit, p. 9).

³⁰⁰ Mitu, Sorin, *Geneza identității naționale la românii ardeleni*, Humanitas, București, 1997. p. 104.

³⁰¹ Barițiu, G, *Scriitori clasici*, în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 16., 1838. p. 123-124.

„Bărbați născuți și crescuți în dulcea libertate, parte mare purtând deregătorii înalte de ale statului, carii întru plăsmuirea înalte, întru nașterea cugetelor mari, întru descoperirea vecnicului adevăr și legiilor cea slobodă a tuturor puterilor foarte puțin sau nici de cum n'au fost stîmțați și răstpînși și prin împrejururile politicești”³⁰².

Lupta desfășurată pentru această liberate și cultură i-a condus pe grecii amintiți ca exemplu în starea de împlinire, folosind cuvintele lui Barițiu, „ani bărbăției grecești”:

„Între lupte necurmăte pentru libertatea personală și cetățeană și pentru prețul culturii ceii mai 'nalte atît trupești cît și sufletește, 'si pretrecura ei anii bărbăției grecești”³⁰³.

Starea ideală a clasicului prin intermediul geniului contribuie, conform autorului brașovean, la propășirea culturii fizice și spirituale. Tocmai atunci se nasc opere deosebite în domeniile literaturii, a artelor și a științelor. Atât în cazul grecilor precum și în cel al romanilor, „clasicii clasicilor” – după cum caracterizează autorul operele din acea epocă – aceste opere denotă numai lumină, frumusețe, măsură potrivită și armonie. Prezența geniului este motivul pentru care cele două popoare ale antichității sunt considerate învățătorii lumii. Acestui fapt îi atribuie Barițiu însemnătatea pentru care operele create atunci servesc drept model pentru epocile de mai târziu³⁰⁴.

Așa precum și citatele mai sus menționate ne lasă să înțelegem, urmând imaginea activă despre scriitor a lui Herder, scriitorii joacă un rol de seamă în viața societății³⁰⁵. Asemenea tovarășilor lor de breaslă din Europa Centrală, scopul lor, după Barițiu, nu este acela doar de a-și cizela propriul stil ci de a crea adevărate opere literare³⁰⁶. Prin pregătirea limbii pentru literatură ei ajută popoarele ca să atingă stadiul clasic. Având în vedere activitatea lor scriitoricească ei sunt totodată și reprezentanții clasicului timpurilor lor. Și pentru a-și prezenta rolul ei, recurg mereu la exemple din antichitate: consideră că autorii clasici ai antichității au provenit din cele mai înalte pături ale societății și adesea au deținut

---

³⁰² *Ibidem*.

³⁰³ *Ibidem*, p. 125.

³⁰⁴ *Ibidem*, p. 124-125.

³⁰⁵ Despre sarcina scriitorilor vezi Neumann, Victor, *Neam, popor...*, ed. cit, p. 63-64. Și Neumann, Victor, *Peculiarities of the Transition...*, în *loc. cit.* p. 76-77.

³⁰⁶ Bojtár Endre, „Hazát és népet álmódánk...” *Felvilágosodás és romantika a közép- és kelet-európai irodalmakban*, („Visasem patrie și popor...” *Iluminism și romantism în literaturile din Europa Centrală și de Răsărit*), Typotex, 2008. p. 112.

poziții politice importante. În același timp însă, prin dezvoltarea culturii au condus societatea nu doar ca oameni politici ci și ca scriitori³⁰⁷.

În legătură cu clasicul s-a pus întrebarea referitoare la durata acestei stări, la limitele sale. Aceste întrebări ne aduc înapoi la libertate. Epoca clasică grecească a durat până la pierderea libertății, până la instaurarea dominației macedonene și romane. În cazul romanilor, perioada măreției a luat sfârșit nu datorită vreunei dominații străine ci datorită preluării puterii de niște tirani, adică prin apariția unui alt tip de lipsă a libertății. De cum a fost pierdută libertatea – accentuează Barițiu – scriitorii nu au mai avut altă temă decât decăderea, declinul, amărăciunea lăuntrică și demoralizarea de nedescris. Aceasta a fost urmată de o prăbușire „*pe cât de grabnică pe atâta de grozavă*”. Odată cu dispariția libertății a încetat să mai existe și acel mediu propice literaturii și moralei căruia i s-a datorat înflorirea³⁰⁸ națiunii³⁰⁹.

Starea clasică și înflorirea care a însoțit-o nu e considerată de către autorul român un privilegiu exclusiv al antichității. Dimpotrivă, o consideră o stare pe care oricare grup interpretat de el ca o națiune o poate atinge și care e capabilă să corespundă criteriilor necesare³¹⁰. Barițiu, continuând discursul filologic iluminist al sfârșitului de secol XVIII și început de secol XX, a considerat limba drept cheia dezvoltării culturale a națiunii³¹¹. Clasică poate deveni doar o „*nație mai întâiul*” a cărei literatură este suficient de pregătită pentru aceasta iar limba ei a fost mai întâi îmbogățită și deci fertilizată prin traduceri cu noi cuvinte, devenind astfel aptă pentru literatură și s-au făcut numeroase încercări anterioare de a crea opere originare. Astfel a cunoscut Islanda în secolul al 13-lea iar Italia și

---

³⁰⁷ Barițiu, G, *Scriitori clasici*, în *loc. cit.*, p. 123-124; Barițiu își expune mai detaliat în 1845 concepțiile despre rolul scriitorilor și al oamenilor de știință într-un articol scris la șase ani după articolul analizat aici. În articolul său *O încercare de traducție* le acordă un rol de seamă și îi leagă puternic de viața publică. După Barițiu, pentru politică nu există o perspectivă mai sigură decât literatura care se răspândește în „*spiritul încurajator*” ce lucrează în liniște. De aceea consideră o abordare greșită faptul că atât scriitorii cât și oamenii de știință abandonează în vremuri grele literatura pentru a se ocupa de politica patriei lor. Într-o manieră eficientă de a face politică trebuie introdusă și literatura: „*Dar eu mai zic și alta: traduceți Voi pe Demostenes și pe Cicero și politica Voastră va câștiga pe cât profanul n'ar fi visat nici odinioară.*” (Barițiu, G, *O încercare de traducție*, în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 33, 1845. p. 265.) Rolul scriitorilor/poeților privind preluarea, încetățenirea elementelor de cultură și prin aceasta realizarea fericirii obștei apare nu numai în gândirea lui Barițiu. Trencsényi Balázs aduce un exemplu de la C. Bolliac pe care îl putem considera o analogie. (Trencsényi Balázs, *A nép lelke, (Sufletul poporului)* Argumentum Kiadó, Bibó István Szellemi Műhely, 2011. p. 91-92).

³⁰⁸ Barițiu consideră că grecii și romanii antici erau națiuni.

³⁰⁹ Barițiu, G, *Scriitori clasici*, în *loc. cit.*, p. 125.

³¹⁰ „*Vezi bine că trebuie să fie foarte multe împrejurării pârinitoare în istoria și în artele unei nații precum și în cultura duhului indivizurilor, până când unul chemat la aceea va putea să facă clasic.*” (Barițiu, G, *Scriitori clasici*, în *loc. cit.*, p. 124).

³¹¹ Despre acest discurs vezi mai detaliat Adrian Marino: *Ilumiștii români și problemele “cultivării” limbii*. În articolul menționat (în *Limba Româna*, XIII/5-6, 1964.) Marino schițează cum a devenit limba condiția sine qua non a dezvoltării culturale.

Portugalia în secolul al 15-lea epoca lor de glorie. Anglia a pășit în propria epocă clasică în secolul al 16-lea, Franța din secolul al 17-lea, statele germane de la sfârșitul secolului al 18-lea, începutul secolului al 19-lea³¹². Alte națiuni – cum ar fi de exemplu maghiarii – au făcut deja pași importanți, consideră el, pentru a atinge această stare.

După autorul brașovean și românii trebuie să urmeze acest exemplu³¹³. Prima treaptă spre atingerea clasicului este învățarea limbilor străine bogate din perspectiva literaturii: „... fără de aceasta să nu viseze de vreun sporiu. Unde vei afla altfelu bogăția ideilor scumpe și folositoare descoperite în deosebite veacuri?” – scrie Barițiu. Această viziune s-a format în ideea concepției clasice despre literatură care a considerat de dorit imitarea și urmarea modelelor străine³¹⁴. În literatura maghiară acest fenomen a ajuns prin intermediul lui Kazinczy Ferenc, care a avut o puternică influență asupra redactorilor transilvăneni și s-a și păstrat până la apariția romantismului³¹⁵. După cum și acest citat ne sugerează, diferitele epocii ale istorie și-au putut însuși cunoștințele doar prin lectura clasicilor iar „ideile scumpe și folositoare” astfel preluate au contribuit la propășirea națiunii (sporiu). Deoarece materialul de cunoștințe necesare atingerii clasicului poate fi însușit, conform publicistului român, nici carențele limbii sau cele ale culturii nu trebuie să îngrijoreze³¹⁶. El consideră româna ca având trăsături foarte bune pentru a atinge clasicul. Este structurată, a fost în permanență folosită și studiată în instituțiile bisericești iar prin intermediul limbilor neolatine dispune de surse mai bune decât oricare altă limbă europeană. În aceste condiții, adaptarea ei la literatură nu se va izbi de prea mari dificultăți³¹⁷.

În seria de idei mai sus prezentate putem recunoaște mai multe trăsături referitoare la *transformare*: Barițiu folosește această concept într-o perspectivă națională. *Scriitori clasici* confirmă presupunerea lui Benedict Anderson conform căreia „noile naționalisme”

---

³¹² Barițiu, G, *op. cit.*, p. 126-127.

³¹³ „Cătră voi și numai cătră voi cuvintez eu în minutul aceasta tinerilor români!” (*Ibidem*, p. 127.) Aici, probabil, nu se referă la tinerii români ci la națiunea tânără clasificată în acest fel de către Herder care poate deveni matură doar în felul prezentat mai sus, aducă națiune în epoca clasică.

³¹⁴ Bojtár Endre, „Hazát és népet álmodánk...”, ed. cit, p. 117-126.

³¹⁵ Veliky János, *A programalkotó politikai viták...*, în *loc. cit.*, p. 299-300.

³¹⁶ și această idee prezintă asemănări cu viziunile herderiene. Conform observațiilor lui Melvin Richter în modelul de evoluție a lui Herder fiecare cultură poartă moștenirea strămoșilor astfel că cultura egipteană nu ar fi putut exista fără cea orientală, cea grecească fără cea egipteană iar cea romană fără cea grecească. (Richter, Melvin, *Comparative Study of Regimes...*, în *The Cambridge History...*, ed. cit. p. 170.) În modelul de mai sus al lui Barițiu limbile străine bogate din perspectiva literaturii pot oferi modele.

³¹⁷ Barițiu, G, *op. cit.*, p. 127-128.

din zonă folosesc modele și năzuiesc în mod conștient pentru atingerea ființei naționale³¹⁸. Barițiu concepe istoria ca evoluție cu o direcție bine determinată care își formează conștient mersul său. În aceste modele – la fel cum Victor Neumann a arătat în cazul lui Herder ale cărui concepții au stat la baza gândirii lui Barițiu³¹⁹ – cultura, și în cadrul acesteia cu precădere limba și literatura națională joacă un rol determinat. Cultura contribuie la propășirea comunității (sporiu) și reprezintă singura cale prin care poate duce la îndeplinire teleologia națiunii și își poate atinge starea clasică. Dezvoltarea culturii prin preluarea parțială a unor elemente³²⁰ poate fi stimulată prin crearea de opere originale. În acest fel poate fi accelerat procesul de a deveni clasic, de a atinge vârsta „maturității”.

Barițiu abordează într-un articol publicat în 1838 aceeași chestiune dintr-o altă perspectivă. În articolul său intitulat *Cultura (Luminare)* ideea de la care pornește autorul brașovean indică multe similitudini cu concepția lui Wesselényi în legătură cu conceptul de *balitélet* (judecată greșită)³²¹. Subiectul cercetării sale este cunoașterea care trăiește în oameni și felul acesteia răspândit printre ei și efectul acesteia de a stimula sau de a frâna dezvoltarea. Ideea de la care pornește Barițiu în eseul său în sensul că nu e posibilă, asemenea celor din vechime, să te împotrivești tuturor înnoirilor și să mergi exclusiv doar pe căile deja bătătorite. Odată cu schimbarea lumii se schimbă și pretențiile referitoare la cunoaștere. Bazându-se pe acestea afirmă că: atât pentru comunitățile locale cât și pentru națiune a devenit necesară *iluminarea* oamenilor³²². Dar ce denotă acest termen din urmă? El provine din epoca iluminismului. Acesta este curentul de gândire care face legătura dintre răspândirea rațiunii și a cunoașterii și schimbarea în sens pozitiv³²³.

Este indicat să abordăm rolul iluminării la Barițiu în baza imaginii despre starea de înapoiere a epocii sale: publicistul brașovean descrie o imagine a poporului „din a cărui fii parte mare sânt mai într-o linie cu vitele care le păzesc, unde până acum binele și adevărul

---

³¹⁸ Anderson, Benedict, *Elképzelt közösségek...*, ed. cit, p. 66.

³¹⁹ După cum observă Victor Neumann, Herder și-a dat seama de legătura dintre scrisul poetic și politică considerând scrisul poetic o preliminară a acțiunii politice. (Neumann, Victor, *Peculiarities of the Transition...*, în *loc. cit.* p. 71.) La români ideea conform căreia filologia este o precursoră a transformărilor sociale și politice apare la Ioan Budai-Deleanu. (Mârza, Iacob, *Conceptul de educație...*, în Neumann, Victor; Heinen, Armin, (ed.), *Istoria României prin concepte...*, ed. cit, p. 88-89).

³²⁰ Acest lucru este confirmat de Barițiu, G, *O încercare de traducție*, în *loc. cit.*, p. 265.

³²¹ La acea dată Barițiu cunoștea deja opera lui Wesselényi. Lucrarea Despre prejudecăți a circulat din mână în mână în rândul studenților de la Blaj. (Barițiu, Georgie, *Parti alese din Istoriai Transilvaiei pe două sute de ani din urma*, Volumu I, Sibiu, 1889. p. 633).

³²² Barițiu, G, *Cultură (Luminare)*, în Cornea, Paul; Zamfir, Mihai, *Gîndirea românească în epoca pașoptistă (1830-1860)*, Editura Pentru Literatură, 1969. p. 222-223.

³²³ Petrás Éva, *Nacionalizmus és politikai romantika...*, ed. cit, p. 20-21.

*n-a putut străbate*³²⁴. Omaneii, după părerea sa, preiau de la strămoșii lor greșelile acestora ca pe o tradiție cu cel mai mare respect în timp ce lasă „*neîmplinit*” ceea ce e necesar pentru adevărata fericire. Prin faptul că, fie din respectul față de tradiții, fie din necunoaștere, ei preiau și greșelile, împiedică națiunea în atingerea scopurilor sale finale. Barițiu nu este singur în privința acestui fel de percepție asupra tradițiilor printre contemporani. Sorin Mitu găsește printre intelectualii români ai secolelor XVIII-XIX viziuni asemănătoare. O parte a acestora a crezut că prin atașamentul față de tradiție nu alții ci românii înșiși stau în calea propriei lor dezvoltări³²⁵.

Pornind de la aceste împrejurări Barițiu consideră două căi de urmat pentru români: una este cea a corectării greșelilor moștenite din trecut, a iluminării și a „*împlinirilor*”. Cealaltă este „*mișcarea îndărăpt*”, reîntoarcerea la mamuți, elefanți și la oasele de urs³²⁶. Să începem analiza noastră cu prezentarea grupului legat de acestea din urmă. Autorul brașovean numește acestea „*vrăjmasii luminii*” și „*prietinii întunerecului*”. Într-un loc el le caracterizează în felul următor:

*„Nici într-o vreme și nici într-o stare n-au lipsit de tot vrăjmașii luminii și prietinii întunerecului. De multe ori tocmai aceia care ar trebui să fie învățătorii și îndreptătorii oamenilor sânt ca liliicii, căroră, fiindu-le nesuferință lumina, o stâng cu aripile sale și oleiul îl beu din candelă”*³²⁷.

Citatul de mai sus separă net aceste două părți: de partea iluminării se însiruie *lumina, educarea, și ideea îndreptării oamenilor*. În opoziție cu acestea se află „*prietinii întunericului*” pe care Barițiu îi descrie ca oameni ambițioși dar lipsiți de cunoștințe serioase. Membrii acestui grup, conform autorului, trăiesc în trecut, se hrănesc cu prejudecăți și creează tensiuni între oameni, națiuni și religii. „*Prietinii întunericului*” își justifică acțiunile prin fericirea omenirii. Din simplu egoism se străduiesc să propage ideea că „*întunericul*” oferă mai multă siguranță pentru că cunoașterea, studiul îi face pe oameni

³²⁴ Barițiu, G, *op. cit.*, p. 223.

³²⁵ Mitu, Sorin, *Geneza identității...*, ed. cit, p. 145-146; Despre poziția dușmănoasă față de dezvoltare vezi mai detaliat: *Ibidem*, p. 145-152.

³²⁶ „*aflam oașe de mamut, elefant și de urși*” (Barițiu, G, *op. cit.*, p. 223).

³²⁷ „*Preotul într-aceste stări împrejur nu poate să aibă nici o mîngăiere, decît numai cînd mai ies cîteodata pînă la vecin cu toți. Aici în dragoste și între păhară de veselie cîntă:*

Din părinți ce-am apucat

Cum știu, cum am auzit,

Să ținem, că e păcat

A schimba ce-am hărăzit.” (*Ibidem*, p. 223).

nemulțumiți de propria lor situație pierzându-și prin aceasta înțelepciunea și credința lor³²⁸. Într-un alt text autorul scrie despre faptul că „*prietenii întunericului*” își îndeplinesc sarcinile doar din obligație, fără vocație. Își desfășoară activitățile sub masca fericirii omenirii și a reformării lumii în timp ce luptă „*din cel mai rușinos egoism*” împotriva „*culturii sănătoase*”³²⁹. După Barițiu, faptul că mulți oameni rămân „*în orbie*”, adică fără cultură, se datorează numărului mare al acestora deși s-ar putea trage foloase mult mai mari dacă s-ar face o educare corespunzătoare.

Cauza menținerii „*întunericului*” este în opinia autorului, simpla comoditate. Cei mențiți să educe poporul – preoții și învățătorii – le este de multe ori mai convenabil să rămână la nivelul de cunoștințe pe care-l au. Le este mai ușoară treaba cu enoriașii și elevii care nu au pretenții la mai mult și nici nu cunosc mai mult decât atât cât li se spune³³⁰. De aceea ei pun piedici oricui care vrea să lupte pentru o „*cultură mai sănătoasă*” și pentru „*științe*”. Ca exemplu îl prezintă pe Kir, învățătorul care nu învață copiii din carte fiindcă, consideră acesta, poporul român nu a fost hărăzit ca să învețe în acest fel. Mai amintește și un anume părinte Holerie. El este de mare credință, condamnă orice erezie, se oftică dacă melodia cântării bisericeștii e diferită de forma sa obișnuită. În același timp, în satul său natal nu se găsește nici un om care să cunoască cele zece porunci sau să poată face distincție între bine și rău³³¹. Acestor oameni, consideră Barițiu, orice înnoire i-ar aduce numai rele: „*Iubirea de sine li se vatămă foarte vazând cum că în vremurile aceste mai nouă să lățesc niște principuri și păreri care vin in contrast cu ale lor cele până acum avute și sâmțesc durere văzând cum că părerile lor, întru care pâna acum le mergea așa de bine, se nimicesc de tot*”³³². Barițiu atribuie „*prietenilor întunericului*” cunoașterea necorespunzătoare precum și consecințele ce derivă din aceasta:

---

³²⁸ *Ibidem*, p. 221-222. Barițiu, după cum atrage atenția și Trencsényi Balázs, condamnă cu fermitate cultul simplității poporului. El respinge preluarea necritică a obiceiurilor populare dar în același timp folclorul joacă un rol important în gândirea sa. Vezi mai detaliat despre rolul folclorului în gândirea lui Barițiu și a contemporanilor săi: Trencsényi Balázs, *A nép lelke*, ed. cit. p. 101-104.

³²⁹ Barițiu, G, *op. cit.*, p. 226; Starea egoismului, a bunăstării publice și a culturii naționale apare și la alți autori în mod asemănător. Petru a exemplifica toate acestea Trencsényi Balázs dă ca exemplu introducerea cărții *Caracteruri* a lui Barbu Paris Mumuleanu. (Trencsényi Balázs, *op. cit.* p. 89).

³³⁰ Stereotipiile referitoare la nivelul de cunoștințe ale preoților sunt bine caracterizate de rândurile de mai jos ale lui Barițiu: „*Vezi pentru noi Vázlatok a lui Josika Miklos unde omul acest, cunosătoriu de pătrioșii săi, spune cu durere și despre predicile preoților românești cum că acele parte mare sânt numai un galimatias, care nici Academia din Paris nu va fi în stare să le tâlcuiască. O, vai, cum ne judecă!*” (Barițiu, G, *op. cit.*, p. 224).

³³¹ *Ibidem*, p. 222-223.

³³² *Ibidem*, p. 224.

„Atunci apoi vedem religia urgisită, moralitatea primejduită, legile fără putere, creșterea tinerimii scălăcită, la care adecă numai înțălesul și boldurile cele trupești sânt cultivate, iar inimile rămân nelucrate”³³³.

În opoziție cu aceasta se află efectele benefice ale „*iluminării*” care depășesc interesele egoiste ale unora dintre oameni. Iluminarea chibzuiește în interesul public. Popoarele libere din punctul de vedere al culturii în care geniul poate muncii fără opreliști, conform lui Barițiu, își cunosc mai bine și drepturile iar îndatoririle și le îndeplinesc mai bine:

„De ar fi fost neamurile acele mai bine învățate, de și ar fi cunoscut mai bine datoriile sale cătră Dumnezeu și cătră stăpânire, niciodată nu l-ar fi lăsat să fie trași în ispită de neascultare.

Nu cultura și dezrobirea duhului omenesc, nu ci lipsa acestora aduce stricăciune. Unde, precum nația, așa și stăpânirea sânt cultivate din destul, unde amândouă părțile își cunosc împrumutat datorințele sale, acolo nu este nici o temere pentru linștea și pacea obștească”³³⁴.

Pornind de la acest principiu autorul nu consideră că vreun om ar putea avea o convingere sănătoasă, care afirmă că defapt cu cât sunt mai educații cetățenii unei țări sunt cu atât mai nefericiți. Nemulțumire și neîncredere, în opinia sa, poate cauza doar educația incorectă și neștiința³³⁵. În acest fel, după cum am arătat mai sus, discuția se poartă în jurul cunoștințelor greșite, a cunoștințelor lipsite de prejudecată și a gândirii corecte. Aceste două sunt despărțite în gândirea lui Barițiu de cultură. Conceptul de cultură capătă un rol cheie. Într-un pasaj din textul său aceasta apare ca un instrument a împlinirii scopului final divin.

„și înca ce este cultura? Cultura este știința despre un Dumnezeu adevărat, care este în sine iubirea cea mai curată este Tatăl nostru al tuturor și voește ca noi toți să fim fericiți; cultura este a ști ce omul e, spre ce e hotărât, care sânt datorințele sale, cum se cuvine să se poate el în toate stările ca domn și ca slujitoriu, ca tată și prunc, ca regent și supus, ca mai mare și subordonat, ca bogat și sărac, ca sănătos și bolnav,

---

³³³ *Ibidem*, p. 226.

³³⁴ *Ibidem*, p. 229-230.

³³⁵ *Ibidem*, p. 226.

*ș.c.l.; a ști iarăși cum că cei buni se vor dăruia cu bine, păstrându-li-se lor dincolo, peste mormânt, pentru virtutea în care s-au deprins o coroană de nemurire, aceasta e cultura*³³⁶.

Conform celor de mai sus, cultura este singurul drum spre fericire. Doar pe această cale se poate îndrepta cunoașterea greșită, obiceiurile rele. Aceasta indică locul și datoria fiecăruia în ordinea socială existentă. În acest fel conceptul de cultură a lui Barițiu acoperă mai degrabă normele de comportament existente în societate decât cunoașterea concretă. Într-un alt pasaj chiar separă foarte clar cele două însemnări, împingând conceptul de cultură în direcția moralei: „Poate cineva să fie încă pe atâta de învățat așa cât să-i cumpănească capul într-o parte, și dacă nu-i este inima curată nu poate zice că are vreo cultură”³³⁷. Barițiu, în acest fel consideră cunoașterea morală ca fiind adevărata cultură. Acest lucru îl percepe și în conceptul de cultură și nicidecum cunoștințele teoretice de nimic bune pentru comunitățile sătești³³⁸. Morala – în multe cazuri doar ca un clișeu – a pătruns în gândirea politică românească sub influența iluminismului german în secolul XVIII. Începând cu acea perioadă „cultura adevărată” și „civilizația” apare ca o linie de demarcare materialistă bazată pe bunuri materiale³³⁹. Această viziune se reflectă și la Barițiu. El consideră ca fiind foarte utilă cunoașterea moralei pentru națiune. În armonie cu ideea de armonie a epocii sale, Barițiu consideră că cel care crește în moralitate, cunoaște ce e binele și virtuțile, poate să trăiască o viață mulțumită. Întruchiparea științifică a cumpănirii dintre bine și rău o vede în filosofie: „filozofia care este duhul lui Dumnezeu însuflat în om, ferește pe toți cei cari ascultă de dânsa, și domniavoastră ați putea să vă apucați mai cu deadânsul de mântuitoarea acesta știință”³⁴⁰ – scrie el.

În paralel cu asocierea conceptului de cultură cu cea de morală Barițiu dezmente acea presupunere conform căreia cunoașterea îl poate strica pe omul lipsit de cunoaștere. Cunoașterea religiei, după părerea sa, nu înseamnă alt ceva decât îndrăgirea lui Dumnezeu

---

³³⁶ *Ibidem*, p. 224-225.

³³⁷ „Poate cineva să fie încă pe atâta de învățat, așa cât să-i cumpănească capul într-o parte, și dacă nu-i este inima curată nu se poate zice că are vreo cultură.” (*Ibidem*, p. 225).

³³⁸ *Ibidem*, p. 225.

³³⁹ Mitu, Sorin, *Geneza identității...*, ed. cit, p. 157-160.

³⁴⁰ Barițiu, G, *op. cit.*, p. 229; Sorin Mitu atrage atenția și asupra explicației puterii culturii de a pune capăt oricărui rău din afara noțiunii herderiene de cultură. Așadar intelectualii români transilvăneni au avut un teren de mișcare foarte limitat la mijlocul secolului al 19-lea existând mereu printre ei acel sentiment că operele lor nu au suficient public cititor, ba chiar de multe ori nici nu le pot publica. De aici se trage și situația lor de a fi capabili să trăiască numai de pe urma activității lor scriitoricești lipsind prestigiul social al vocației de intelectual. Toate acestea i-a umplut de frustrare care ar fi dispărut în urma răspândirii culturii așa cum și-o imaginau ei. (Mitu, Sorin, *op. cit.*, p. 134-135).

și a semenilor noștri iar cunoștințele asigură o judecată de valori corectă despre lume. În procesul iluminării doar modalitatea acestuia poate însemna vreun pericol. Barițiu, asemenea filosofiei morale kantiene maghiare din secolul XIX, a condiționat existența statului de altruismul care se găsește în el, de moravurile simple și curate. El afirmă că în cazul în care iluminarea s-ar vrea realizată doar parțial sau greșit, comunitatea ar fi împinsă și mai mult înapoi în întuneric ajungând astfel în umbra pieririi³⁴¹.

Într-un articol scris în 1844 apare exact același motiv. Aici el face legătura dintre prăbușirea Mediei, Persiei, Egiptului, Eladei, Carthaginei și Romei și acel moment când locuitorii acestora au renunțat la cultură:

„De altă parte vedem iarăș că nații puternice însuflătoare de frică și cutremur, s-au și lățitoare de cultură au scăzut, au apus și pomenirea loc s'a stins cu sunet”³⁴².

Barițiu ar dori să organizeze învățământul pentru țărănime ținând cont de greutatea mai sus enunțată a culturii. Această chestiune este o însemnătate deosebită. În prima jumătate a secolului al XIX-lea intelectualitatea consideră numărul mic al școlilor, pe lângă analfabetism și incultura preoțimii, ca pe cel mai important element al teoriei înapoierii culturale³⁴³. Școlile de la sate, în viziunea lui Barițiu, ar trebui să-i selecteze pe cei mai talentați elevi și să le asigure posibilitatea de a învăța mai departe. După cum el se exprimă, „să poată păși fără împiedecare către augusta biserica Muzelor la care sânt chemați”³⁴⁴. O asemenea schimbare ar remodela în esența ei religia, destinul patriei și al națiunii fiindcă le-ar deschide perspectiva acestora în contra învățătorilor prezenți ai poporului, contra „prietenilor întunericului”³⁴⁵. Ladislau Gyémánt atrage atenția asupra faptului că prin această nouă perspectivă odată cu răspândirea culturii aducătoare de progres învățământul primește noi sarcini laice. El se pune în slujba emancipării naționale³⁴⁶.

---

³⁴¹ Barițiu, G, *op. cit.*, p. 222-223. Varga Zoltán, *A szabadságeszme...*, în *loc. cit.* p. 589-590; Varga Zoltán atrage atenția asupra părții din lucrarea lui Szemere Bertalan intitulată Călătorii în străinătate referitoare la educația în școlile din Prusia în care autorul tratează chestiunea învățământului în același mod precum Bărnăușiu. Vezi: Szemere Bertalan, *Utazás külföldön*, (Călătorie în străinătate), Geibel Károly, Pest, 1845. p. 16-26.

³⁴² Barițiu, George, *Pe loc sau înainte*, în *Gazeta de Transilvania*, nr. 5, 1844. p. 17.

³⁴³ Mitu, Sorin, *op. cit.*, p. 106-108.

³⁴⁴ Barițiu, G, *Cultură...*, în Cornea, Paul; Zamfir, Mihai, *Gîndirea românească...*, ed. cit, p. 226.

³⁴⁵ *Ibidem*.

³⁴⁶ Gyémánt, Ladislau, *Mișcarea națională...*, ed. cit, p. 456.

Rolul cheie pe care l-a îndeplinit învățământul în răspândirea culturii și în *transformare* apare la trei ani după *Cultura* într-o formă aproape neschimbată. Cunoașterea născută pe limba maternă și purtată în literatură rămâne în continuare o piatră de hotar în gândirea sa. În articolul *Învățătorul*³⁴⁷ autorul definește sarcina de bază în sensul că aceasta trebuie să trezească în elevi toate înclinațiile firești ale acestora ajutându-i totodată să își dezvolte talentele. În învățământul pregătitor trebuie create acele baze pe care se vor putea construi științele mai înalte. Învățământul și-ar păstra în continuare sarcina de a combate prejudecățile dar în același timp, în acest articol apare încă un scop nou: răspândirea moralității. După Barițiu, școlile trebuie să armonizeze rațiunea cu libertățile omenești care a făcut legătura dintre învățământ și gândirea epocii despre dreptul natural. și-a propus drept țel apropierea de moralitate³⁴⁸, adică de principalele norme de drept³⁴⁹. Prin aceasta Barițiu a depășit concepțiile privind politica de învățământ a absolutismului luminat habsburgic care a stabilit scopul școlilor în crearea de supuși potriviți. Prin dreptul natural idealist ca o stare finală perfectă, omul a ridicat școala la nivelul de mijloc pentru atingerea moralității³⁵⁰.

Barițiu și-a început articolul său printr-o introducere despre istoria învățământului. El a considerat că prima perioadă a funcționării perfecte a învățământului – asemenea literaturii – a fost în antichitate. Având în vedere faptul că atât grecii cât și romanii au atribuit învățământului un rol cheie, s-a format o epocă clasică. Acest lucru a fost consolidat și prin activitatea lui Isus Christos. Sfârșitul acestei epoci înfloritoare l-a stabilit ca fiind momentul în care romanii au început să tânjească la bogății și ranguri iar fiilor lor le-au cumpărat sclavi pe post de învățători. În acest fel, ei au batjocorit meseria de dascăl iar învățământul a ajuns să fie marginalizat din toate privințele. La aceste începuturi simbolice ale evului mediu locul religiei a fost preluat de credința goală iar odată cu

---

³⁴⁷ Deși articolul a aprărut fără semnătură, Gh. Em. Marica atribuie lui Barițiu paternitatea acestuia. (Marica, George Em., *Foaie pentru minte inimă și literatură, Bibliografie analitică, cu un studiu monografic*, Editura Pentru Literatură, 1969, p. 285).

³⁴⁸ Barițiu, George, *Învățătorul*, (1), în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 6, 1841. p. 44-47.

³⁴⁹ Esența viziunilor de drept natural bazate pe gândirea lui W. T. Krug răspândite printre românii ardeleni pe la mijlocul secolului al 19-lea constă în separarea netă a activității create de către om de nivelul "*legilor moralei și ale înțelepciunii*". Acestea din urmă ascund principii de bază de neschimbat, care trebuie să servească drept bază deopotrivă relațiilor dintre oameni precum și relațiilor dintre popoare. (Andea, Avram, *Concepția juridică...*, în loc. cit., p. 491-498).

³⁵⁰ Despre politica de învățământ a absolutismului vezi mai detaliat: Ugrai János, *Felemás modernizáció. Az osztrák oktatáspolitikai kezdetei és Johann Melchior von Birkenstock nézetei, (Modernizare incompletă. Începuturile politicii de învățământ și viziunea lui Johann Melchior von Birkenstock)*, în *Századok*, CXLIII/5, 2009. p. 1163-1198.

încetarea educației maselor, păturile sociale cele mai joase „*care fac rădăcina și tulpina unei nații*” au decăzut în „*ceii mai adânci sălbătăciri*”.

Starea de incultură a epocii medievale a luat sfârșit abia în epoca lui Carol cel Mare. Domnitorul carolingian, în ciuda războaielor purtate la acea vreme, a tratat educarea poporului său ca pe o chestiune deosebită. A angajat dascăli care au jucat, conform lui Barițiu, un rol similar în apărarea imperiului său de dușmani cu cel al soldaților. Odată cu moartea împăratului această viziune a fost din nou uitată, și atenția de la „*o cultură a poporului înaintare*” a fost îndreptată în altă parte. Astfel a luat sfârșit și epoca de înflorire carolingiană. În imperiu au izbucnit răscoale, incultura s-a răspândit la toate nivelurile sociale iar cultura s-a restrâns la mănăstiri. Acolo au putut învăța doar fiii familiilor nobile și bogate. Poporul de rând, în acest fel, a fost din nou exclus de la învățătură și a ajuns, citându-l pe Barițiu, „*la o întunerecime de duhului*”. Tineretul, cum se exprimă autorul brașovean, a crescut într-o „*desăvârșită sălbătăcire*” stăpânit de „*toate fărădelegile*”. Rolul religiei în această perioadă a fost preluat de credința goală, care nu a mai servit ca o barieră morală, generând în acest fel confruntări politice și religioase³⁵¹.

Cel mai nou moment de cotitură în istoria învățământului a fost marcat prin faptul că a început să se resimtă nevoia înființării de școli pentru poporul de rând. Autorul evocă faptul că doar cu câteva decenii înainte de scrierea articolului său, în Anglia și în spațiul german a început să se cheltuiască sume mari pentru învățământul la sate fiind înființate preparandii, școli pedagogice iar în alte state sunt planuri de reformare a învățământului cu scopul de a îmbunătăți calitatea sa.

Parcurgând istoria învățământului schițată de Barițiu găsim cultura într-o poziție cheie, atât în procesul de declin cât și în cel de ascensiune. În exemplele amintite, stările înfloritoare merg de fiecare dată mâna în mână cu educarea întregii societăți și cu răspândirea moralei printre poporul de rând. Când această stare a încetat, morala nu a mai îngădit faptele oamenilor iar poporul a decăzut în „sălbăticie”. În acest fel capătă un adevărat sens expresia „*cultură a poporului înaintare*” care marchează în gândirea lui Barițiu limita dintre societățile înfloritoare și prospere și cele sălbatice. Autorul brașovean – în concordanță cu cele expuse deja în articolele anterioare – considera poporul lipsit de cunoaștere ca fiind lăsat de izbeliște și în prostie. În contrast cu acestea, învățământul face din oameni cetățeni mai buni. El considera că o atitudine confruntată față de ordonanțele autorităților se datorează, la fel ca și superstițiile, din necunoaștere. Rezultatul

---

³⁵¹ Barițiu, George, *Învățătorul*, (1), în loc. cit. p. 45-46.

necunoașterii brute este și imoralitatea brută. În acest fel, este atât în interesul statului cât și al bisericii să educe tineretul. Barițiu îi tratează pe elevi și studenți tocmai din această perspectivă. Educarea lor este în opinia sa o investiție de viitor. Ei înseamnă pentru el „*patria din viitoriu*”, ei sunt „*plantele unei omenimi mai nobile*”³⁵². La fel și poziția dascălului este una primordială în viața societății: așa cu scriitorul, la fel și dascălul este conducătorul societății. El slujește acest țel nu prin modernizarea limbii și crearea literaturii ci prin răspândirea „*culturii înaintării*”. La un moment dat Barițiu îi numește chiar păstorii care „ridică” oamenii și ale căror activitate produce oameni atât de buni încât aceia deja din copilărie poarta în ei speranța de viitor.

Conceptul de cultura înaintării apare și în alte creații ale sale. O invocă în două locuri în articolul (*Românii și magiarismul*) însă de data aceasta într-un context diferit. Având în vedere tema articolului, autorul își clarifică mai degrabă relația sa cu conceptul de limba maternă.

Articolul în sine este cea mai importantă creație a publicistului brașovean de dinainte de 1848. În articolul respectiv Köpeczi Béla vede un bun sumar al ideilor care au influențat grupul mai radical al intelectualilor, în special grupul celor mai tineri.³⁵³ Programul politic al lui Barițiu se întâlnește aici pentru prima dată cu planurile politice practice. Argumentația sa este un amestec de tradiție legată de *Supplex Libellus Valachorum* cu idei herderiene despre națiunea culturală din dreptul natural transilvan de la începutul anilor '40. De pe aceste poziții respinge hotărât tendințele reformiste maghiare.

Motivul scrierii sale *Românii și maghiarismul* a fost o dispută referitoare la un proiect înaintat dietei transilvane la 2 ianuarie 1842 apostrofat de către *Stephan Ludwig Roth* pur și simplu ca o bătălie.³⁵⁴ Acest proiect a dorit să impună ca obligatorie limba maghiară în treburile administrative ale confesiunilor nemaghiare și folosirea limbii maghiare în școlile cu altă limbă de predare decât cea maghiară. Pentru acestea a fost stabilit un termen limită de zece ani³⁵⁵. Propunerea a declanșat sentimente ambivalente în

---

³⁵² *Ibidem*, p. 47-48.

³⁵³ Köpeczi Béla, *Egy román kortárs a reformkori magyar politikai gondolkodásról*, (Un contemporan român despre gândirea politică maghiară din epoca reformelor), în Köpeczi Béla, *Nemzetképkutatás és a XIX. századi román irodalom magyarságképe*, (Cercetare imagologică despre națiune și imaginea maghiarilor în literatura română din secolul XIX), Akadémiai, Budapest, 1995. p. 106.

³⁵⁴ Denumirea de luptă a limbilor s-a încetățenit după cartea cu lui Roth *Der Sprachkampf in Siebenbürgen* (Johann Gött, Kronstadt, 1842).

³⁵⁵ Szekfű Gyula, *Iratok...*, ed. cit. p. 524-526; *Beszédvár záróképek az 1841/2dik országgyűlési jegyzőkönyvhöz*, (Colecție de luări de cuvânt pentru procesul verbal al dietei din anii 1841/2), Hajnik

rândul populației nemaghiare a Transilvaniei. Intelectualitatea română a respins propunerea la unison³⁵⁶.

Barițiu își clarifică imediat, încă la început articolului său poziția pe care o ocupă în aceasta dispută. Arată cum, conform unora, această situație ar aduce avantaje enorme pentru români. Ei își susțin în următorul fel punctul de vedere:

*„aud strigând pe mulți, «hotărârea aștează numai, a da Românimei prilej ca cu atât mai ușor să învețe unguerește și apo cu ajutoriul acestei limbi să poată înainta 1) în cultură; 2) la deregătoriile publice și a 3) să se facă patrioți cu atâta mai buni, căci adecă Români pãna acuma nu era patrioți.»*³⁵⁷.

În centru părerii citate stă conceptul de *transformare*. Acest lucru continuă să îl descrie și acum prin expresia *înaintare* iar pentru acest lucru, conform formatorilor de opinie mai sus amintiți, limba maghiară ar fi un mijloc mai potrivit decât cea română. Barițiu pune în discuție acest punct de vedere. După părerea sa această argumentație nu este altceva decât o capcană ascunsă, „*ca să uităm de amarul trecut, cum și de moartea viitoare*”. Schimbarea limbii materne cu o altă limbă ar egala cu moartea națională. Odată cu pierderea acesteia ar pieri și tradițiile iar după un timp românii ar dispărea complet din Transilvania. Barițiu descrie planul deznaționalizării și al asimilării lor în felul următor:

*„dacă odată tinerimea românească vă începe a învăța prin școală o limbă străină și va fi strâns îndatorat, a o vorbi pe aceeaș în casele părințești, de și nu cei mai înaintați în vrâstă, cei mai tineri însă vor crește cu limba magiară în gură, cu încetul vor uita pe cea românească, va își vor ținea cinste a nu o ști, cum se întâmplă aseasta și până astăzi cu aceia, carii mai ieri alaltăieri săriră din țundră (zeke) în frac sau roc [...] și așa mult în o sută de ani nici chiar în cele mai ascunse cotituri a munților țării nu se va mai auzi limbă românească?”*³⁵⁸

Limba, în acest fel – așa cum au mai fost exemple în acest sens - joacă un rol cheie în viața și dezvoltarea națiunii. Greutatea ei o putem înțelege cu adevărat doar prin prisma

---

Károly, (ed.), Vol. 2., Kir. Lyceum Intézetében, Kolosvárt, 1842, p. 1-3, 5-8.

³⁵⁶ Hitchins, Keith, *Români 1774-1866*, Humanitas, București, 2013. p. 275.

³⁵⁷ Bariț, Georgie, *Români și maghiarismul*, (1), în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 9., 1842. p. 65.

³⁵⁸ *Ibidem*, p. 66.

viziunii istorice a lui Barițiu. Autorul privește națiunea ca pe o ființă vie iar epoca sa proprie o descrie ca o epocă din care tocmai scapă de „*valurile veacurilor barbare*”, în care își revine dintr-o „*letargie seculară*”³⁵⁹. Acest somn secular – urmând tradiția Supplex Libellus Valachorum – îl atribuie răspândirii calvinismului în Transilvania și confruntărilor religioase și politice dintre 1692 și 1768. În timpul acestora, după părerea sa, s-au făcut încercări de deznaționalizare³⁶⁰ și de transformare a românilor, atât în sens religios cât și politic, în scâlvi³⁶¹. Astfel, au ajuns ei în starea de moarte aparentă, s-a întrerupt treptata lor evoluție și „*au fost șterși*” din rândul națiunilor.³⁶²

*„Zic mai tare, pentru-că de s'ar fi slăbit ea prin acelea lovituri politico-religioase atât de grele, astă nație până astăzi nu era să mai poată suferi asupra vremilor, ci dărăpănarea ei sporind în progresie treptată, până acuma lumea ar fi văzut'o culcată pe lavița morții și numele ei șters din catalogul națiilor”*³⁶³.

Una din cheile părăsirii *letargiei seculare* este limba. Rolul acesteia, în filosofia lui Barițiu, îl depășește pe acela de simplu mijloc de comunicare. Urmând îndeaproape modelul herderian, ea îndeplinește și poziția diferenței care stă la baza națiunii culturale și în acest fel, existența sau inexistența sa este decisivă în privința vieții sau morții națiunii³⁶⁴. Deoarece doar prin ea se poate asigura evoluția concepției asupra limbii din *Români și maghiarismul* poate fi pusă în strânsă legătură cu abordarea teoriei literare din lucrarea Scriitori clasici prezentată mai sus. Împiedicarea cultivării limbii materne duce direct spre declin. Va arunca poporul într-o stare medievală:

„Au nu din protivă voind a o învăța limbă străină, îi răpește vremea dela câștigarea ideilor folositoare în viață, pe care de altmintrelea era să le apuce foarte bine și ușor

³⁵⁹ Idem, *Români și maghiarismul*, (2), în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 10., 1842. p. 75; „*pe când deșteptați binișor din letargul, în care – și aceasta să nu o uităm – până acuma nu zăcea numai ei singuri, si spre pildă și compatrioții Magiari*” (Idem, *Români și maghiarismul*, (1), în loc. cit. p. 68.)

³⁶⁰ Nu stabilește cu exactitate cine au năzuit în acest sens.

³⁶¹ Gyémánt L. atrage atenția asupra legăturii strânse dintre Barițiu și tradiția Supplexului Libellus Valachorum. În afară de articolul menționat, mai enumeră o serie de alte scrieri în care putem întâlni elementele acestuia. (Gyémánt, Ladislau, *Mișcarea națională...*, ed. cit, p. 141-143).

³⁶² „*până acuma lumea ar fi văzut'o culcată pe lavița morții și numele ei ștere din catalogul națiilor*” (Bariț, Georgie, *Români și maghiarismul*, (1), în loc. cit. p. 68).

³⁶³ *Ibidem*, p. 68.

³⁶⁴ Despre aceasta vezi detalii: Neumann, Victor, *Neam, popor...*, ed. cit. p. 56-60.

*prin mijlocul limbei învățate odată dela părinți? Cine nu vede, cumcă prin astfelu de apucătură Românimea ar fi aruncată iarăș în starea veacurilor de mijloc (...)*³⁶⁵

Limba, pe lângă rolul ei de mijlocitoare a culturii naționale mai deține și un alt important aspect. Limba maternă mai conține și unele însemnări suplimentare precum morala. Aceasta apare în scrierea sa ca un creator al perfecțiunii interioare, spirituale al națiunii³⁶⁶. Într-un pasaj, autorul pune de-a dreptul semnul egalității între morală și religie, descriind religia ca ceva ce este băută de români prin intermediul limbii precum laptele din sânii mamei³⁶⁷. Fără acest conținut suplimentar națiunea ajunge în stare de „*corcit*”, „*degenerat*” din care lipsește vitalitatea, virtuțile cetățenești și ambiția³⁶⁸. Dacă ajunge în acea stare, procesul morții sale este ireversibil. Barițiu recurge la exemple din antichitate pentru a demonstra acest fapt: după cum Demostene nu a fost suficient de puternic ca să îi salveze pe elenii demoralizați și nici Cato sau Brutus nu au putut să-i salveze pe romani, tot așa nimeni nu poate schimba destinul popoarelor aflate în decădere³⁶⁹. Prin pierderea conținuturilor suplimentare care rezidă în limbi ar dispărea iubirea frățească care îi ține laolaltă pe membrii unei națiuni:

*„Iar dacă s'ar împlini vreodată cugetul unora din Maghiari, de a întrupa pe Românii greco-neuniți și pe Greci cu reformații calviniani: atunci, atunci mai cred și eu, că Românimea 'șar vedea groapă săpată pentru a sa naționalitate, atunci iubirea frățească s'ar stinge deodată și întâmplarea ar avea o reacție dela ceilalți Români, ce numai un adăpat în istoria religiilor poate prevedea”*³⁷⁰.

Teama de a pierde limba, având în vedere toate aceste aspecte, nu este doar un simplu sentimentalism. În cunoștința gravităților celor de mai sus, pierderea limbii reprezintă un pericol serios pentru națiune și evoluția sa, ba chiar poate cauza și moartea acesteia. Acesta este motivul menționat și de către Kosáry Domokos al temerii, spaimei ce tinde spre iraționalitate, exclusivism care a apărut în Europa Centrală și Răsăriteana odată

---

³⁶⁵ Bariț, Georgie, *Românii și maghiarismul*, (3), în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 11., 1842. p. 83-84.

³⁶⁶ Idem, *Românii și maghiarismul*, (1), în *loc. cit.* p. 67-68.

³⁶⁷ „și ce e mai mult de cât toate acestea, nația românească își învață și își bea religia ca în limba cupțată cu țiga mumsă.” (Idem, *Românii și maghiarismul*, (3), în *loc. cit.* p. 83).

³⁶⁸ *Ibidem*, p. 74.

³⁶⁹ Idem, *Românii și maghiarismul*, (2), în *loc. cit.* p. 73-75.

³⁷⁰ Idem, *Românii și maghiarismul*, (3), în *loc. cit.* p. 84.

cu apariția naționalismului³⁷¹. De aceea strădaniile de asimilare spre care tind maghiarii în vederea consolidării Transilvaniei reprezintă o amenințare, în opinia lui Barițiu. Însă autorul brașovean atenuează posibilitatea unui deznodământ dramatic.³⁷² Exemplificând cu romanii și francezii, el dezmințe posibilitatea unei asimilări forțate și dezamorsează astfel frustrarea cauzată de ideea morții națiunii³⁷³. Această viziune este confirmată de articolul *Viață și moarte națională* semnat cu -e. -ț. din *Foaie pentru minte* din 1842 și care după părerea noastră îi aparține lui George Barițiu. În *Viață și moarte națională* el expune faptul că motivul morții națiunii nu poate fi altul decât sinuciderea. Aduce drept exemplu „națiunile” arabă și evreiască care trăiesc asuprite de mii de ani. Înzadar a încercat faraonul sau Babilonul să-i distrugă pe evrei, nu au reușit. Cauza eșecului lor este că nu au căutat posibilitatea scurtării propriilor lor vieți prin care autorul înțelege dorința nesătulă de a acapara bunuri și depravarea trupeză³⁷⁴.

În ciuda asupririi naționale, politice și religioase enunțate de Barițiu, națiunea romană a ajuns până la 1842 să fie mai plină de viață ca niciodată. El descrie acest lucru prin motivul *trezirii din letargie, prin scăparea din valea secolelor barbare*. Barbaria, ca termen aplicat unui grup apare deja în gramatica limbii române a lui Samuil Micu și Gheorghe Șincai publicată în 1780. Conform cuvântului înainte al cărții, strămoșii românilor au decăzut în această stare când în timpul sinodului de la Florența limba liturgică a devenit cea slavonă. În acest fel au stricat limba maternă iar poporul a fost îndepărtat de biserica latină³⁷⁵. Cursul invers al acestei evoluții de evenimente se produce în articolul lui Barițiu: în momentul trezirii din letargie este conștientizată existența limbii materne și se trece la cultivarea ei.

Viziunea care privește națiunea ca pe o ființă vie, care dorește să o investească cu drepturi revendicând drepturi colective pentru ea, ajunge în mod inevitabil în conflict cu

---

³⁷¹ Kosáry Domokos, *Magyarország XIX. századi...*, ed. cit, p. 84-87. Petrás Éva, *Nacionalizmus és politikai romantika...*, ed. cit, p. 23-25.

³⁷² Bariț, George, *Români și maghiarismul*, (1), în *loc. cit.* p. 65-66.

³⁷³ Idem, *Români și maghiarismul*, (2), în *loc. cit.* p. 73-74.

³⁷⁴ -e. -ț., *Viața și moarte națională*. în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, Nr. 51., 1842. p. 405.

³⁷⁵ Micu, Samuil; Șincai, Gheorghe, *Elementa linguae daco-romanae sive Valachicae*, Mircea Zdrepghea, (trad.), Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1980. p. 3-11. Această explicație a fost omisă din cuvântul înainte al ediției din anul 1805. În aceea, limba este cea daco-romană [această expresie înlocuiește etnonimul vlah, valah. Sub această denumire el se referă, în sens mai restrâns, la urmașii romanilor de pe teritoriul Daciei Traiane, adică cei cuprinși între Marea Neagră, râul Tyras (adică Nistru), Munții Carpați și cei trăitori dintre râurile Tisa și Dunăre] și joacă rolul de liant. (*Ibidem*, p. 113-119).

punctul de vedere al liberalilor maghiari, care recunosc doar dreptul de a deține drepturi individuale. Barițiu chiar lansează un apel românilor să nu adere la tendințele politice ale reformiștilor³⁷⁶. Explică faptul că el nu vede izvorul fericirii publice în planurile nobilimii transilvane ci în eterogenitatea acesteia și în dreptul de proprietate asupra pământului³⁷⁷:

„Vă rog Domnilor, că nici unii să nu sărim aci din punctul de vedere a sistemii politice, carea a avut Ardealul până acuma, iar nu după cum se proiectează de reformatori. Astfeliu eu în natura proprietății de pământ, cum și în respectiva eterogeneitate ai Aristocrației transilvane află mijloc de mângâiere pentru Români cum și un izvor până acuma necunoscut a fericirii publice”³⁷⁸.

Dar ce înțelege el prin eterogenitatea nobilimii enunțată în citatul de mai sus și care e rolul proprietății asupra pământului? Punctul de pornire este codul de legi elaborat în secolul al XVI-lea de către palatinul Ștefan Werbőczy care în prima jumătate a secolului al XIX-lea era încă valabil. Tripartitul definește prin expresia *natio hungarica nobilimea* pe baza privilegiilor ei indiferent de originea și limba sa maternă³⁷⁹. Pe acest aspect își construiește Barițiu punctul său de vedere conform căruia maghiarii, ca popor, în comitate nu dețin pământuri ci doar nobilimea eterogenă din care o parte este românească. Aceasta ar putea fi baza includerii românilor în sistemul politic al Transilvaniei³⁸⁰. Românii așteaptă de la 1790 încoace din dietă în dieta recunoașterea lor ca cea de-a patra națiune³⁸¹. Barițiu nu crede că acest lucru ar pune în pericol ordinea de stat, ba dimpotrivă, ar

³⁷⁶ E important de menționat faptul că autorul respinge doar planurile politice, nu și pe cele economice.

³⁷⁷ Sata, Kinga-Koretta, *The People Incorporated. Construction of Nation in Transilvanian Romanian Liberalism, 1848-1848*, în *We, the People. Politics of National Pecularity in South-Eastern Europe*, Mishkova, Diana, (ed.), CEU Press, Budapest, New York, 2009. p. 85; Dreptul de proprietate asupra pământului, amintit în acest pasaj, este important pentru Barițiu nu doar pentru a susține dreptul nobilimii de a deține pământuri ci și din alte considerente de natură economică. În seria de articole *Averii stătătoare, moșii* autorul brașovean a considerat că moșierii din Transilvania sunt inapți de gospodărire în condițiile pieței libere și de aceea ia apărarea neînstrăinării moșiilor străvechi. După liberalizarea vânzării-cumpărării pământurilor Barițiu consideră că există posibilitatea ca locuitorii ai altor țări mai industrializate să cumpere pământurile din țară în timp ce locuitorii țării ar deveni săraci. (Barițiu, G, *Averii statatoare, moșii*, (1), în *Gazeta de Transilvania*, nr. 17, 1844 p. 65; Barițiu, G, *Averii statatoare, moșii*, (2), în *Gazeta de Transilvania*, nr. 18, 1844. p. 69-70).

³⁷⁸ Bariț, Georgie, *Românii și maghiarismul*, (2), în *loc. cit.* p. 76.

³⁷⁹ Gyurgyák János, *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története*, (*De aceea aveți patrie maghiară. Istoria ideii maghiare de națiune și a naționalismului*), Osiris Kiadó, Budapest, 2007. p. 25-26.

³⁸⁰ „adece spre a dovedi și cu aceasta, cumcă Românul nu vrea a muri politicește așa lesne, cum ar gândi unii și alții, ci din protivă el se uită împregiur de sine și caută mijloace de scăpare, – simte totdeodată, cumcă au trecut acelea veacuri, în care în o țară semința domnitorare să mai poată măcina și asoga pe alte nații într'una.” (Bariț, Georgie, *Românii și maghiarismul*, (2), în *loc. cit.*, p. 76).

³⁸¹ Barițiu folosește expresia *naționalitate politică* și pentru a descrie diferitele grupuri de drept, adică *natio* ce au constituit *Unio Trium Nationum*.

consolida-o. El amintește de privilegiile bascilor din Pirinei, de autonomia galezilor, Prusia și Elveția ce prezintă trăsături geografice similare Transilvaniei. Acesta din urmă loc îl prezintă ca pe un stat în interiorul căruia coabitează mai multe comunități cultural-lingvistice pe care el le numește națiuni egale între ele formând o unitate fără ca vreuna dintre ele să își piardă limba sau cultura:

„sau mergeți prin Elveția, și căutați, cum în această țară, a cărei și fisionomia naturală are atâta asemănare cu Transilvania, trăiesc trei nații, Germanii, Italianii și Franțozii supt unul și acelaș nume patriotic „Elvet”, șinându'și însă fieșcare literatură și naționalitatea să cum am zice spețială, – vedeți și dați în Elveția definiția naționalității, să vedem cum o veți da.”³⁸²

În definiția de mai sus cetățenia joacă un rol determinant. După părerea sa tocmai aceasta este liantul între elvețieni situat deasupra a ceea ce el consideră a fi literaturi individuale și naționalisme culturale. Barițiu vede în Elveția un stat care asigură coabitarea pașnică a națiunilor culturale definite în sensul mai sus. În articolul său el încearcă să adapteze acest model Transilvaniei într-asa fel încât să nu se rupă de modelul națiunilor culturale. Esența viziunii sale constă în faptul că regiunile Hațegului și ale Făgărașului în care românii oricum sunt majoritari, ar urma să fie stăpânite de români ca națiune. În interpretarea sa, acest lucru ar însemna că ei ar trebui să dispună de un sistem de drept propriu, o administrație proprie și ar putea trimite deputați în dietă. În mod practic, acest lucru ar însemna înființarea de districte autonome românești în Transilvania similare celor secuiești care ar duce la recunoașterea *hoc ipso* a națiunii lor³⁸³.

În acest fel Barițiu dorește să obțină crearea – aproape de genul unui stat național în stat – al unui sistem național de instituții. Acest district românesc ar funcționa pe lângă instituțiile secuiești, săsești și maghiare, și în acest fel, extinzând Unio Trium Nationum, forma de stat a Transilvaniei ar fi pusă pe baze noi. Prin aceasta, practic, nu s-ar pune accent pe egalitatea în fața legii a cetățenilor și pe principiul existenței lor autonome. Strategia sa – cu toate că sesizează pericolele naționalismului cultural și ale statului național – constă în faptul că reușește să transforme modelul statelor naționale în așa fel

---

³⁸² Bariț, Georgie, *Românii și maghiarismul*, (2), în *loc. cit.*, p. 74.

³⁸³ *Ibidem*, p. 75-76.

încât să nu mai formuleze pretenții exclusiviste asupra statului în care națiunea se încadrează³⁸⁴.

Viziunile politice schițate apar în esență neschimbate în articolul lui Barițiu din 1846 intitulat „*O scurtă deslușire la «causa română»*”. Scopul acestui articol este acela de a asigura drepturile colective ale românilor recurgând la argumentația din *Supplex Libellus Valachorum* și solicitând restabilirea statutului juridic al românilor de dinainte cu trei sute de ani. Autorul își imaginează Transilvania ca un stat federal în care în locul a patru națiuni politice exista una singură: cea transilvană³⁸⁵. Aceasta, asemenea celei helvetice sau nord-americane, i-ar cuprinde la un loc pe români, maghiari, secui și sași. Pentru instaurarea acesteia Barițiu consideră, că primii pași ar trebui să-i facă cei care mai demult „*s-au aliat împotriva românilor*”. Români trebuie așadar recunoscuți ca fiind al patrulea grup deținător de autonomie și drepturi egale cu celelalte grupuri dispunând de o autonomie internă și trebuie asigurate fiecăruia, indiferent de originea sa, aceleași drepturi politice și cetățenești. În acest articol Barițiu revendică *expressis verbis* înființarea teritoriilor autonome românești³⁸⁶ deoarece fără acestea el nu vede nici o bază reală a drepturilor colective românești. Fără a deține de drept ceva nu este, în opinia sa, altceva decât un simplu joc de cuvinte³⁸⁷. Această structură a instituțiilor naționale – înțelegând sub această denumire și instituțiile de drept – capătă o importanță deosebită ca urmare a legăturii acesteia cu ideea de *transformare*. Acestea trebuie să asigure cadrul pentru direcționarea *transformării* într-o direcție bună.

Din felul în care Barițiu a conceput toate acestea drept condiții *sine qua non*, putem concluziona o respingere categorică a năzuințelor maghiare de unire a Transilvaniei cu Ungaria: autorul brașovean consideră inacceptabil ca Transilvania să se unească cu Ungaria. Parte a acestui proces ar fi fost ca după ștergerea tuturor privilegiilor, toți românii

---

³⁸⁴ Neumann, Victor, *Neam, popor...*, ed. cit. p. 27-34. Despre conceptele în germană și în franceză referitoare la națiune și receptarea lor în Europa Centrală și de Răsărit vezi cartea lui Victor Neumann: *Neam, popor sau națiune?*

³⁸⁵ „*în locul tuturor patru declararea unei singure supt numire de naționalitate transilvană, cum este naționalitatea elvetică*” (Barițiu, G, *O scurtă deslușire la „causa română”* în *Gazeta de Transilvania*, nr. 81, 1846. p. 322).

³⁸⁶ Aici invocă teritoriile recunoscute ca fiind românești în secolul al 16-lea și reprezentate ca atare în dieta țării pe care însă nu le nominalizează.

³⁸⁷ Barițiu, G, *O scurtă deslușire...*, în *loc. cit.* p. 320-322.

să se bucure de aceleași drepturi ca parte a națiunii politice ungare³⁸⁸. Din această viziune a lipsit instituția reprezentării drepturilor colective³⁸⁹.

Rezumând cele expuse: în prima parte a anilor '40, în cazul lui Barițiu, literatura și viziunea asupra culturii influențate de Herder și de dreptul natural se forjează într-un tot unitar cu politica propriu-zisă. În *Românii și maghiarismul* autorul vine nu doar cu un program de dezvoltare a limbii și a culturii. El propune concepții concrete, în parte chiar împotriva tendințelor maghiare de reformă, ca o alternativă la acestea. Cu toate acestea, conceptul de *transformare* nu suferă schimbări semnificative și apare și în aceste articole de-ale lui Barițiu într-o perspectivă națională. În viziunile sale practice se străduiește să schițeze condițiile ideale pentru această evoluție organică.

În articolul *Unele pregătiri* scris în 1844 se ocupă de un cu totul alt aspect al *transformării*, articol pe care G. Em. Marica l-a numit drept catehismul politic al lui Barițiu. În acesta, mărturisindu-și fidelitatea față de curte și regimul ei politic, clarifică cum a fost instaurat sistemul politic existent și bazele sale filosofice. Acest articol este important pentru subiectul lucrării noastre pentru că în el apar și concepte precum suveranitatea poporului care sunt strâns legate de discursurile mișcărilor revoluționare din acea epocă³⁹⁰.

Circumstanțele și motivele scrierii articolului diferă doar în foarte mică parte de cele prezentate anterior. Autorul brașovean, asemenea celor prezentate în articolele anterioare, evaluează starea românilor și în acest articol își exprima gândurile referitoare la destinul națiunii sale. Prezentul, el îl consideră incert, iar viitorul fără fundamentul politic care i-ar acorda protecție, trist. După cu s-a mai arătat mai sus, el se dorește în postura de scriitor pus pe fapte care poate influența evoluția societății, să schimbe această stare de lucru. Străduindu-se să-i lămurească pe oameni și să răspândească cunoașterea cea dreaptă, scopul său este acela de a clarifica cadrele terminologice ale politicii. Cei cărora articolele lui li se adresează sunt cei care cugetă asupra destinului patriei și asupra acelor primejdii cu care românii se confruntă din punct de vedere politic și național³⁹¹.

Expunerea ideilor sale în acest articol pornește cu nașterea statului deoarece acesta înseamnă pentru Barițiu unitatea de bază a organizării sociale. Nașterea sa se petrece în

---

³⁸⁸ Nici la autorii contemporani maghiari de scrieri politice nu este întotdeauna foarte clar dacă sub noțiunea de națiune înțeleg totalitatea locuitorilor țării sau o interpretează în sensul de națiune culturală.

³⁸⁹ *Ibidem.*

³⁹⁰ Marica, George Em.: *Foaie pentru minte...*, ed. cit. p. 230.

³⁹¹ Bariț, Georgie, *Unele pregătiri*, (1), în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 4., 1844. p. 25.

baza modelelor referitoare la concepțiile despre contractul social: în cele mai vechi timpuri oamenii au trăit în afara societății, neorganizați, timp în care între ei a domnit dreptul pumnului. Atât siguranța cât și pacea a lipsit din viața lor. Statul, ca instituție, își trage originile din caracterul firii umane ce tinde spre pace: „*Scopul, pentru care oamenii s'au adunat în societăți și în staturi au fost siguranța și fericirea, pe cât se putea aceeaș câștiga pe acest pământ*”³⁹². Actul concret al întemeierii statului poate fi surprins exact în acel moment în care indivizii s-au supus individual unei „*puteri domnitoare*”. Cea din urmă, în acest caz, înseamnă o autoritate domnitoare sau una guvernamentală³⁹³. Deîndată ce s-au realizat aceste lucruri a existat acum cine să facă dreptate între ei atunci când s-au certat și, bazându-se pe drepturile existente, să facă pace între ei. Apărarea poporului de dușmani externi și interni precum și slujirea cetățeanului pentru foloase și siguranță a devenit sarcina statului. Barițiu consideră a fi posibil faptul, că oamenii își pot îndeplini menirea lor pământească și atinge fericirea doar în cadrul statelor³⁹⁴.

Autorul descrie puterea domnitoare dintr-un stat, după cum s-a văzut mai sus, prin conceptul autorității. Autoritatea, care cuprinde puterile legislativă și executivă, poate lua mai multe forme: poate fi democrație, ohlocrație ca expresie a dominației paturilor sociale cele mai de jos, aristocrație ca expresie a conducerii de către paturile sociale cele mai înalte, oligarhie, monarhie și despotism. În cazul fiecărui regim enumerate există posibilitatea ca ele să degenereze în tiranie³⁹⁵.

Cea mai importantă trăsătură comună a oricărei orânduiri este suveranitatea care, în opinia lui Barițiu, definește mai bine decât orice concepția formei de guvernare. Ceva suveran este descris de către autorul brașovean ca fiind ceva deasupra căruia nu se mai află o altă autoritate mai mare. Este independent, adică nu depinde nici de guvernământ, nici de legislația internă și nici în privința relațiilor sale exterioare. Suveranitatea este caracterizată pe de o parte de maiestate, care înseamnă puterea supremă și irevocabilă, pe de altă parte înseamnă și dreptul aplicării sale în cadrul unui stat³⁹⁶. Cea dintâi este practic identică cu dreptul suveranității statale (*suprema potestas, plentitudo potestatis, sommus imperium*) care cuprinde toate puterile existente în stat. Cea din urmă, ține de dreptul dinastiilor

---

³⁹² Idem, *Unele pregătiri*, (2), în *loc. cit.* p. 33.

³⁹³ Idem, *Unele pregătiri*, (1), în *loc. cit.* p. 25-26.

³⁹⁴ Idem, *Unele pregătiri*, (2), în *loc. cit.* p. 33.

³⁹⁵ Idem, *Unele pregătiri*, (1), în *loc. cit.* p. 25-26.

³⁹⁶ Cu toate acestea, puterea totuși nu este nelimitată.

domnitoare, care este independentă de constituția statului și de legislația acestuia și deci în mod firesc și de acele decizii care se iau în vederea desființării sale³⁹⁷.

În legătură cu chestiunea suveranității cele mai multe probleme apar, în opinia lui Barițiu, când e vorba de suveranitatea poporului a cărei existență nu poate fi scăpată din vedere. Pentru definirea ei autorul recurge la discursul rostit de Metternich la Congresul de la Viena. În baza acestuia, el declară că puterea domnitoare a poporului este contradictorie: poporul, care e subiectul autorității nu poate fi deținătorul autorității³⁹⁸. Ca exemplu pentru această situație incorectă amintește de evenimentele din anul 1792 din Franța:

„Deci dar suveranitatea unui popor nu poate sta în aceea, ca el în tot minutul să poate pune în lucrare unul sau altul din actele puterii de stat, ca el, precum făcură Parisienii la anul 1792 în Septembrie, să se puie la judecată și supt steamățul că administră dreptatea, să facă omoruri; nici iarăș suveranitatea poporului nu poate sta în aceea, ca el după plac să răstoarne constituția, să alunge pe dregători și să puie pe alții în locul lor, ca mai târziu și acestora, dacă nu i s'ar părea de ei, să le denege ascultarea”³⁹⁹.

Interpretarea referitoare la suveranitate a lui Barițiu stă în strânsă legătura cu viziunea conservatoare a secolului al XIX-lea. El a respins posibilitatea ca poporul să schimbe ordinea în stat precum și legile care reglementează aceasta. În același fel, el respinge și posibilitatea ca poporul să retragă oricând drepturile domnitorului său și să-și schimbe liber conducătorii. Prin acestea el respinge și argumentele revoluțiilor referitoare la suveranitatea poporului.

Cu toate acestea, în gândirea sa suveranitatea poporului în sine este un concept viu și funcțional. Dar cum este posibil acest lucru? Barițiu își construiește argumentația pe principiile mai sus prezentate referitoare la apariția statului și a societății. În concordanță cu acestea el afirmă că poporul nu este capabil să trăiască în afara societății, în anarhia lipsită de respect și de posibilitatea de a garanta viața și siguranța proprietății. El trebuie să se supună în orice caz unui „*așezământ civil*” care are valoarea unui contract social. Dat fiind faptul că el încheie acest contract de bunăvoie, acest sistem presupune și faptul că odată cu acceptarea supunerii, dreptul recunoașterii domniei îl deține poporul. Aceasta este

---

³⁹⁷ *Ibidem*, p. 26-27.

³⁹⁸ *Ibidem*, p. 27.

³⁹⁹ *Ibidem*.

suveranitatea poporului în viziunea lui Barițiu. Din aceeași logică exclude și posibilitatea ca poporul să fie supus prin forță autorității.

Ca orice contract bilateral, și contractul social impune pentru ambele părți condiții: guvernământul nu poate depăși cadrul stabilit prin constituție deoarece dacă poporul va fi nevoit să-l constrângă la respectarea celor asumate, ar însemna eșecul total al acestuia. Tot așa, prin faptul că poporul nu își poate schimba domnitorul, este nevoit să respecte autoritatea acestuia. Atunci când Barițiu definește suveranitatea poporului, el vede în popor scopul și sursa acesteia. Astfel, poporul este deținătorul puterii supreme dar puterea sa este pasivă. În opinia autorului brașovean, suveranitatea poporului este exclusiv de natură creatoare (*creatrix*). Ea este destinată doar pentru recunoașterea guvernământului nefiind de natură distructivă, deci fără să-l poată înlătura⁴⁰⁰.

Barițiu consideră că și dreptul își are originile tot în contractul social. Concepția de bază a dreptului natural – sau precum autorul brașovean preferă să-l numească: a dreptului filosofic – constă în formula „*ce ție nuți place altuia nu face*”⁴⁰¹. Pe această regulă s-a construit și societatea primitivă. În opinia lui Barițiu, primii oameni – din cauza lipsei scrisului – nu au putut să urmeze niște legi scrise. Sursa dreptății și a legilor drepte în acea perioadă nu a putut fi alta decât rațiunea (*ratio, raison*). Principiile de bază ale acesteia sunt de neschimbat și de aceea le sunt atribuite un rol important în elaborarea legilor din viitor. În opoziție cu dreptatea, autorul introduce ca un contraconcept acestui, pe cea de *nedreptate*. El tratează ca legi nedrepte – adică egoism – tot ce este „*patima nesupusă minței*”, adică comportamentul contrar normelor dreptului natural.

Valabilitatea normelor dreptului natural la Barițiu nu se limitează doar exclusiv la nivelul individului. Autorul brașovean le extinde și asupra relațiilor dintre diferitele state și societăți. În baza acestora stabilește el drepturile popoarelor (*jura gentium, droits de gens, drepturile neamurilor*). În opinia sa, acestea sunt datorate să fie drepte și să își îndeplinească îndatoririle unul față de celălalt. Doar în acest fel poate fi prevenită violența dintre ele și aceasta este și garanția păcii popoarelor mai mici și mai slabe. Această viziune a sa nu este singulară. Principiile sale de bază își au originea în romantismul german

---

⁴⁰⁰ „Așa suveranitatea de popor din a sa natură este numai făcătoare (*creatrix*), adecă destoinică de a pune și a așeza pe guvern, iar nu stricătoare.” (Bariț, Georgie, *Unele pregătiri*, (1), în *loc. cit.* p. 28.); Bariț, Georgie, *Unele pregătiri*, (1), în *loc. cit.* p. 27-28. Varga Zoltán, *A szabadságeszme...*, în *loc. cit.* p. 577-580.

⁴⁰¹ Bariț, Georgie, *Unele pregătiri*, (2), în *loc. cit.* p. 33.

timpuriu care a considerat popoarele ca o mare familie prietenească. Fundamentul unirii dintre ele îl constituie morala și drepturile omului⁴⁰².

Conform lui Barițiu, concepțiile dreptului natural au existat și mai devreme iar creștinismul le-a consolidat și mai mult dar o adevărată impunere a lor o vede posibilă doar în propria sa epocă. Până în secolul al XIX-lea a apărut și principiul de bază al egalității popoarelor, deci nici un popor nu se mai poate opune îndatoririlor impuse de norme⁴⁰³.

În postura de susținătoare și păstrătoare a acestor drepturi dintre popoare și state autorul consideră a fi Sfânta Alianță. El încearcă să abordeze această constatare – utilizând categoriile sale din punctele de vedere ale liberalilor și anti-liberalilor – din două perspective. Barițiu, ca susținător al latrării „*anti-liberale*” interpretează alianța ca o alianță frățescă a trei domnitori europeni, adică a împăratului austriac catolic, a regelui Prusiei protector al protestanților și a capului bisericii ortodoxe, a țarului. Acești trei conducători ai marilor puteri europene au renunțat prin înțelegerea încheiată la o parte din suveranitatea lor recunoscându-l pe Isus Christos ca suveran suprem. Aceasta și-a propus drept scop realizarea domniei dreptății și a dragostei și protecția drepturilor originare ale omului. Paralel cu această definiție s-a străduit să risipească îndoielile liberale privitoare la alianță. În opinia lui Barițiu, liberali au considerat imposibil de stabilit scopul domnitorilor. Nu a văzut cu claritate cum vor să păstreze pacea lumii și dragostea care lăcuiește în ea și nici unde se ascunde dușmanul împotriva căruia cei trei regi au încheiat alianța. Deoarece Barițiu nu a găsit dușmani externi, referitor la chestiunea ulterioară dă un răspuns în spiritul introducerii de drept natural de mai sus: alianța a luat naștere împotriva „*partidelor egoistice*”, a „*turburătorilor de liniște*” și împotriva „*comploturilor*”, adică împotriva revoluțiilor⁴⁰⁴. În legătură cu dreptul de intervenție autorul remarcă faptul că deși congresul de la Verona (1822) dă posibilitatea și unui asemenea pas pentru păstrarea status quo-ului, aliați nu au avut posibilitatea de a face acest pas.

Rezumând cele prezentate mai sus, Barițiu se inspiră în privința statului, a suveranității, a dreptului, a relațiilor internaționale din concepțiile dreptului natural. Sistemul său este în armonie perfectă cu interesele puterii de stat existente, indiferent de forma acesteia. În afară de progresul sau „*înaintarea*” prezentat ceva mai devreme, el exclude orice posibilitate de *transformare*. Prin faptul că limitează suveranitatea poporului la simpla încheiere a contractului social, consideră ilegitime năzuințele de a schimba prin

⁴⁰² Petrás Éva, *Nacionalizmus és politikai romantika...*, ed. cit, p. 19-20.

⁴⁰³ Bariț, Georgie, *Unele pregătiri*, (2), în *loc. cit.* p. 33-35.

⁴⁰⁴ Idem, *Unele pregătiri*, (3), în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 6., 1844. p. 41-43.

violență puterea de stat existentă. În cazul revoluției, am văzut mai devreme exemplu în acest sens. La fel judecă autorul și în privința răscoalelor. Chiar dacă acestea nu și-au propus să schimbe puterea în stat dar s-au situat în opoziție cu normele dreptului natural. Despre evenimentele anului 1784 din Transilvania scrie în felul următor:

„Rebelia lui Hora: Auctorului i se pare că Hora și Cloșca și-au organizat rebelia ca niște generali. De și istoria acelu evinământ prea fatal este încă prea întunecată și rău scrisa, atâta totul e lamurit, ca români transilvani la 1784 au făcut cea mai mare nebunie din câte se pot socoti, ei au gândit, că au o face cu o mână de nobili cruzi, cum și aceea, că cu sila se pot stoarce drepturi pentru un popor încă foarte nemator pe atunci”⁴⁰⁵.

După cum ne face să înțelegem și citatul de mai sus, Barițiu are puternice resentimente față de răscoala lui Horia. El o califică drept fatală etichetând-o ca fiind cea mai mare nebunie și respinge în acest pasaj posibilitatea ca un popor să își revendice drepturile recurgând la violență.

Se pune în continuare întrebarea în legătură cu viziunile sale politice practice, în ce relație se află conceptul de *transformare* față de diferitele curente politice. Acest lucru îl clarifică Barițiu în articolul intitulat *Gubernul tare*. Articolul constă din două părți. În prima parte face cunoscut o traducere mot-á-mot a unui articol publicat în numărul 666 al ziarului Pesti Hirlap din 1846 la care a adăugat comentariile sale. Articolul publicat în Pesti Hirlap sparge acel topos conform căruia un guvern puternic poate fi lozinca exclusivă a conservatorilor. Stabilitatea obținută prin intermediul acestuia, opinează autorul, poate aduce multe foloase și pentru liberali. Pentru ei acest lucru nu înseamnă altceva decât o instituție unitară și independentă deasupra căreia nu se află nimeni de la care e nevoie de aprobări pentru diverse planuri. Astfel guvernul este deîndată în stare să ia de fiecare dată măsuri drastice⁴⁰⁶.

Barițiu se bazează pe această serie de idei atunci când enunță faptul conform căruia conservatorismul nu înseamnă neapărat o gândire retrogradă. În opinia sa, scopul celor

---

⁴⁰⁵ Idem, *Reflecții la descrierea românilor prin A de Gerando*, în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 7., 1846, p. 55-56.

⁴⁰⁶ *** *Erős kormány!*, (*Guvern puternic!*) în *Pesti Hirlap* nr. 666, 1846, p. 291; traducerea în română *Gazeta de Transilvania*, nr. 39, 1846, p. 153-154.

două partide, al conservatorilor și al reformiștilor este în fond identic. Ambii vor să realizeze fericirea patriei dar pe căi diferite. În timp unul dintre partide se străduiește în acest sens „*prin reforme zguduitoare*” și „*mijloace cilnice*”, celălalt încearcă să obțină aceleași rezultate pe cale naturală cu un guvern puternic. Barițiu descrie mișcarea „*liberalilor radicali*” în sensul că aceștia, liberalii, stimulați de spiritul epocii, vor să înfăptuiască neîntârziat reforme. Ei vor să obțină în timp scurt ceea ce timp de secole nu au fost în stare să realizeze. Acest partid, în opinia autorului, aruncă vina tot timpul pe cei care guvernează acuzându-i de insucces, fiind vinovați de toate neajunsurile și neîmplinirile, crezând că prin răsturnarea acestuia vor dispărea și cauzele declanșatoare⁴⁰⁷. Astfel, Barițiu nu leagă ideea direcționării *transformării* în sens pozitiv în mod exclusiv de liberalism. Aceasta nu este caracteristica unor curente politice ci a unei sfere mai largi, a politicului în general. Partidele, în acest fel, diferă unele de altele cel mult în metodele lor practice dar nu în felul în care se raportează la *transformare* și nici în punctul lor principal de pornire.

Rolul culturii și al moralei cum au fost prezentate mai sus apare în mod asemănător și în legătură cu *transformarea* structurii societății. În numărul 14 al *Foii pentru minte, inimă și literatură* din 1841 Barițiu a publicat în traducere românească articolul revistei *Világ* intitulat *Nobil și nenobil*⁴⁰⁸. Autorul acestuia, spre deosebire de datele anterioare, a interpretat cadrul social. În opinia sa, ordinea socială de până atunci s-a compus din sistemul de legi făurit de om care însă nu se trag din firea omului. Nobil este în acest sens acela care vrea să trăiască din propria lui muncă și nu de pe urma privilegiilor sale. Acela care în baza legilor divine dă și altora din foloasele sale iar scopul să este răspândirea fericirii în lume⁴⁰⁹. În numărul 40 al *Foii* Barițiu publică o traducere scrisă într-un spirit asemănător din cartea lui Széchenyi *Kelet népe*. În aceasta, reformistul maghiar enunță că este dispus să își pună de-o parte rangul și să se supună oricui, „*numai să poarte el steagul naționalității și a constituției pe calea arată de minte, de știință și de esperiință*”⁴¹⁰.

---

⁴⁰⁷ Barițiu, George, *Articol pregătitoriu. Gubernul tare*, în *Gazeta de Transilvania*, nr. 39, 1846, p.153.

⁴⁰⁸ Marica, George Em., *Foaie...*, ed. cit. p. 223. Arató Endre atrage atenția asupra faptului că Barițiu, pentru a păcăli cenzura, adesea folosește expresiile unor politicieni englezi, francezi, germani pentru a-și exprima propriile păreri. (Arató Endre, *A magyarországi nemzetiségek...*, ed. cit, p. 225) Convingerea noastră este că aceeași situație e valabilă și în cazul traducerilor. Și cele din urmă sunt scrieri ale altor autori dar ele reflectă și opinia lui Barițiu putând fi folosite ca analogii pentru a înțelege unele situații din Transilvania.

⁴⁰⁹ *** *Nobil și nenobil*, în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 14, 1841, p. 110-112.

⁴¹⁰ Széchenyi István, *Creditul politicesc a domnului graf ștefan Seceni*, în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 40, 1841, p. 313-315.

Idee asemănătoare a conceput și Barițiu în articolul său *Românii și maghiarismul* când a analizat comparativ nobilimea moldovenească și cea maghiară. Sprijinindu-se pe Széchenyi a prezentat nobilimea maghiară⁴¹¹ din Transilvania ca fiind depășită de vreme: îi împiedică lipsa de credibilitate, legea strămoșiei, cutuma moștenirii coroanei și interdicția pentru nenobili de a deține moșii. Din cauza tuturor acestora consideră fără temeii și ridicolă năzuința ca nobilimea ardeleană să preia modelul englezilor. Nu vede prea mari șanse nici în privința preluării modelului schițat de Széchenyi, având în vedere faptul că nobili împiedică și reformele deja declanșate.

Autorul brașovean vede însă în nobilimea moldoveană tipul de nobilime modernă, în pas cu timpul. Acolo nu există nobilime din naștere și nu privilegiile moștenite prin naștere determină calea de afirmare ci inteligența. Fiii boierilor, a marii boierimi și oamenilor de stat nu sunt nobili ci doar „*feciori de boieri*”. Faptul că există familii boierești vechi de sute de ani care au participat permanent activ la viața politică a țării se datorează capacităților individuale ale fiecăruia, consideră Barițiu, și nu privilegiilor de la nașterea lor. În politica moldovenească, în opinia sa, există pericolul ca cei inapți să fie dați la o parte⁴¹².

Făcând abstracție de criteriile acestui exemplu mult prea de simplist, putem observa cum sunt puse în opoziție două modele. Unul depășit de timp, vechi, care se mișcă între niște reguli restrictive și cel modern bazat pe rațiune. Barițiu pune priceperea, capabilitatea în opoziție cu dreptul moștenit prin naștere. Chiar dacă ideile referitoare la nobilimea moldoveană par exagerate, ele joacă un rol important în comparația celor două aristocrații. Autorul a declarat practic prin acestea, chiar dacă voalat, nevoia de o nouă ordine socială în care societatea să fie condusă de indivizi capabili de aceasta sarcină.

Publicistica de factură economică joacă un rol important în activitatea jurnalistică a lui Barițiu. În acest context nu apare expresia restaurării și nici cea a progresului, a înaintării. În locul lor, pentru *transformare*, el folosește expresiile *îmbunătățire*, *deșteptare*. Diferă și contextul utilizării expresiilor de cel prezentat până acum. El se referă nu la națiune, ci la țară. Beneficiarii acestuia sunt *patrioții* tuturor grupurilor lingvistice și culturale ale Transilvaniei, de aceea el tratează deschis și propunerile liberale maghiare⁴¹³.

---

⁴¹¹ Barițiu folosește consecvent în tot articolul expresia *aristocrație*, dar contextual ne putem da seama că de fapt el se refera la întreagă nobilime. – K. Á.

⁴¹² Bariț, Georgie, *Românii și maghiarismul*, (3), în *loc. cit.*, p. 85.

⁴¹³ Sata, Kinga-Koretta, *The People Incorporated...*, în *We, the People...*, ed. cit. p. 85-88.

Scopul autorului brașovean cu aceste articole – care parțial sunt preluări sau traduceri – este ca urmând imaginea scriitorului activ care formează societatea să răspândească cunoașterea cea corectă lipsită de prejudecăți. Prin aceasta el contribuie la relansarea dezvoltării economice. De aceea oferă analize atât din domeniul industriei, comerțului și al agriculturii. El prezintă instituții și metode noi și dă sfaturi⁴¹⁴. În acest fel putem privi și articolul preluat din *Siebenbürger Wochenblatt* intitulat *Un plan nou de îmbunătățire în mai multe ramuri ale economiei noastre patriotice*. Acesta, bazându-se pe cele scrise de *Stefan Ludwig Roth* îndeamnă la înnoirea agriculturii. El descrie metodele creșterii animalelor în grajduri, ale zootehniei iar colonizarea o prezintă ca pe cea mai simplă posibilitate a preluării celor mai dezvoltate tehnologii agricole. Acestea, în opinia sa, ar contribui cu mult la îmbunătățirea cultivării pământului în Transilvania⁴¹⁵. Un rol asemănător îl are și seria de articole publicate în *Gazeta de Transilvania* a anului 1843 intitulată *Banca*. Aceste articole au prezentat diferitele instituții financiare și instrumentele financiare⁴¹⁶. În privința domeniului comerțului putem aminti drept exemplu seria de articole intitulată *Despre comerțul Transilvan* care prezintă propuneri pentru relansarea comerțului și a industriei. După cum autorul formulează în argumentația articolul respectiv, acestea creează condițiile propice pentru bunăstarea și fericirea patriei⁴¹⁷.

Rezumând cele descrise mai sus, la George Barițiu pot fi diagnostizate cu certitudine de la sfârșitul anilor '30 influențele de teorie literară ale romanticii. Triada

---

⁴¹⁴ Marica, George Em., *Foaie...*, ed. cit. p. 62-63; Hitchins, Keith, *Românii...*, ed. cit. p. 275-276; Conceptul de patrie folosită de Barițiu prezintă o evidentă similitudine cu cea prezentată de Klaus Bochmann pentru perioada dintre 1820-1840 referindu-se la principatele românești. Despre acestea vezi mai detaliat: Bochmann, Klaus, *Conceptul de patriotism în cultura română*, în Neumann, Victor; Heinen, Armin, (ed.), *Istoria României prin concepte*, Polirom, Iași, 2010, p. 107-110.

⁴¹⁵ Barițiu, G., *Un plan nou de îmbunătățire în mai multe ramuri ale economiei noastre patriotice*, în *Gazeta de Transilvania*, nr. 52., 1845, p. 205-206.

⁴¹⁶ Bariț, Gheorghe, *Bank*, în *Gazeta de Transilvania*, nr. 3-4, 1843 p. 12, 16; Comparând expresiile economice apărute în acest articol cu cele din lexiconul de la Buda publicat în 1825, putem constata o înmulțire uimitoare a acestora. Spre exemplu, în lexiconul de la Buda nu apare încă expresia bancă dar în articolul lui Barițiu putem distinge deja cinci tipuri de bancă. El folosește cuvinte separate pentru tipurile de banca centrală, bancă de asigurări, bancă de economii, bancă de schimb și bancă de împrumuturi. Un fenomen similar poate fi observat, în comparație cu lexiconul de la Buda, și în privința domeniului instrumentelor financiare: există expresie separată pentru acțiuni, pentru obligațiunile de stat, și obligațiunile loto. În afară de acestea, numărul cuvintelor folosite pentru dobândă crește de la unu la trei. În totalitatea sa – precum ne confirmă și articolul lui Barițiu – în cei 18 ani scurși de la publicarea celor două surse a început îmbogățirea lexicului limbii române cu expresii care au devenit potrivite pentru a descrie operațiunile financiare din prima jumătate a secolului al 19-lea. Pentru comparație am utilizat ediția de mai jos a lexiconului de la Buda: Maior, Petru, *Lexicon romanescu-latinescu-ungurescu-nemțescu*, Typis Typographiae Regiae Universitatis Hungaricae, Budae, 1825.

⁴¹⁷ Barițiu, George, *Despre comerțul Transilvan*, (2), în *Gazeta de Transilvania*, nr. 39, 1845, p. 153; Idem, *Despre comerțul Transilvan*, (3), în *Gazeta de Transilvania*, nr. 41, 1845, p. 161-162.

limbă-cultură-morală determină *transformarea* interpretată ca o evoluția firească a națiunii (ca ceva progresist). Scopul acesteia este realizarea fericirii poporului. Aceste concepții încep să muncească mai întâi în domeniile culturii, literaturii și a învățământului iar de la începutul anilor 1840 ele determină și politica de actualitate. Deși Barițiu dorește în multe privințe schimbări radicale – spre exemplu în chestiunile structurii statale a Transilvaniei sau a construcției societății – el rămâne până la capăt fidel Curții de la Viena. El consideră că persoana domnitorului și drepturile acestuia sunt intangibile. Autorul brașovean exclude chiar și posibilitatea practicării active a suveranității poporului. În sistemul său de valori aceasta nu poate fi niciodată un argument pentru revoluție sau insurecție. Cadrul expresiei folosite de Barițiu, *înaintare*, este unul național. El își imaginează progresul sau „înaintarea” fiecărei națiuni în parte cu ajutorul limbii, culturii și moralei. Iar relația dintre ele este determinată de conceptele dreptului natural. De aceea, coabitarea lor este posibilă doar ca națiuni egale, precum în Elveția. Scopul politic al lui Barițiu este așadar, ca ordinea de stat a Transilvaniei să se modifice în așa fel încât românii de acolo să capete dreptul colectiv de reprezentanță. Aceasta este singura soluție pentru asigurarea „înaintării”.

2.4. Ioan Rusu și A. din Ungaria: direcționarea transformării în direcția corectă prin crearea limbii literare

Legătura dintre *transformare* și limbă, cultură și morală apare nu doar la Barițiu ci și la contemporanii săi. Dat fiind faptul că posibilitatea practică de a face politică a fost foarte limitată, preocupări de acest gen au putut prinde contur numai în planurile culturale, iar în cadrul acestora, în cultivarea limbii. Cu un asemenea program a venit de pildă și Ioan Rusu, profesor la liceul episcopal din Blaj în 1831. Într-un articol intitulat *Ceva despre ortografia latino-românească*⁴¹⁸ scrie în felul următor despre rolul limbii:

„Aproape la 60 de ani când, decînd începînd uni bărbați, mai cu samă din Ardeal, a scrie rumînește cu litere latinești, nu puțină cuprindere au făcut minții multora deslegarea întrebării: au de lipsă, folositoare, sau tomna stricătoare ar fi limbii, literaturii, și poleirii Romînilor acești haracteruri? Am auzit bărbați nu fără învățatură, carii îi socotea una dintră împedecările mergerii noastre înainte; iară alții

---

⁴¹⁸ Articolul a fost republicat: Rusu, Ioan, *Scrieri*, ed. Chindriș, Ioan; Iacob, Niculina, Galaxia Gutenberg, Târgu Lăpuș, 2010, p. 55-61.

*din contră îi zice o angiră, o temelie, un cel de căpetenie ajutoriu a luminării noastre*⁴¹⁹.

După cum putem desprinde și din acest citat, și Rusu privește *transformarea* în sensul de progresare (*mergerii noastre înainte*) în care un factor decisiv este limba. Legătura dintre aceste două concepte, dat fiind faptul că articolul tratează în primul rând modalitatea practică de utilizare a celor două alfabete, nu a dezbătut-o. Aceasta o va face abia în introducerea cărții de geografie intitulată *Icoana pământului* apărută în 1842-1843 caracterizată de către Iacob Mârza drept o sinteză a generației romantice și liberale⁴²⁰. Poziția de la care pornește în scrierea sa este cea a conștientizării schimbării lumii:

„Lumea au început a înbrăca alt vesmânt, orizontul se resbună de toate părțile, lumină cam pînre nori pătrunde și spre răcărutul europei, și promite, că ura și neștiința nu va mai putea fi părete despărțitoriu între popoare. Duhul timpului, de cumva nu va da înapoi, nu va mai lăsa pre Rumîni în vecea neștiință, și trăbuința cultivării lor au ajuns la inima cibernisirii și la atuturora, carii voesc folosul patriei și binele omenimii”⁴²¹.

În citatul de mai sus Rusu schițează o nouă Europă, o Europă a luminilor care se afla în opoziție cu cea veche, cu Europa care a separat prin ură popoarele. În sistemul existent și situația românilor a devenit inacceptabilă, însă noua epocă nu-i va lăsa în vechea lor stare. Cheia propășirii poporului român este cultura, care va servi totodată și bunăstarea patriei și a omenirii. Aceste idei se potrivesc cu teoria culturcentrică a romatismului central-est european despre *transformare*.

---

⁴¹⁹ Rusu, Ioan, *Ceva despre ortografia latino-românească*, în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 10, 1838, p. 75.

⁴²⁰ *Icoana pământului* este cea mai mare acțiune scriitoricească românească a anilor 1840 pe care Rusu a scris-o între 1838-1843. Volumul său depășește o mie de pagini. Primele trei volume au apărut încă în timpul vieții autorului iar cel de-al treilea, la jumătate de an de la moartea sa. (Chindriș, Ioan; Iacob, Niculina, *Scriitorul cu aripile frânte* în Rusu, Ioan, *Scrieri*, ed. Chindriș, Ioan; Iacob, Niculina, Galaxia Gutenberg, Târgu Lăpuș, 2010, p. 23-27.) Succesul său este bine ilustrat de faptul că într-o scrisoare adresată lui Barițiu din 1842 Rusu relatează editorului brașovean despre peste 500 de abonați transilvăneni, munteni, moldoveni și din regatul Ungariei. (Rusu, Ioan, *Scrieri*, ed. cit. p. 195.); Despre locul cuvântului de introducere al cărții în contextul epocii vezi mai detaliat: Mârza, Iacob, *Politică și cultură în „Vormărz”*: cazul profesorului Ioan Rusu, în *Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică. Istorie și spiritualitate. Școlile greco-catolice ale Blajului, 250 de ani de credință și cultură*, Buna Vestire, Blaj, 2004, p. 256-266.

⁴²¹ Rus, Ioan, *Icoana pământului sau carte de geografie*, Vol. I, Tipografia Seminarului, Blaj, 1842, p. II-III.

Apropooul introducerea la *Icoana pamentului* l-a dat legea despre limba oficială înaintată dietei transilvane la 1842. Autorul constată cu tristețe că maghiarii rând pe rând elaborează legi pentru maghiarizarea românilor și fac acest lucru sub drapelul binelui patriei. După ei, mersul bun al treburilor publice necesită ca într-un singur stat puternic să locuiască un singur popor⁴²². Rusu se străduiește să contrazică aceste teorii recurgând la istorie. În sinteza sa a găsit state locuite de o singură națiune, care au fost slabe, dar și state multinaționale care au fost puternice. Invocând aceste exemple, el solicită ca românii să fie lăsați să învețe pe limba lor contribuind prin aceasta la îmbunătățirea situației lor și implicit și la fericirea patriei⁴²³. Declararea limbii maghiare drept limbă de stat în administrație, în politica comitatensă, în școli și în viața bisericească ar însemna abandonarea limbii române. În gândirea sa, destinul poporului român depinde de acest aspect⁴²⁴. Acest rol primordial atribuit limbii este justificat de către Rusu de faptul că el prin limbă vede întruchiparea vieții națiunii, iar pierderea ei ar cauza și moartea națiunii:

„Moartea este un lucru mare pentru fiecare om, și cu atîta trăbue să fie mai mare pentru un popor. Omul moare, vorbind creștinește, cînd să desparte sufletul de trup, și poporul, cînd înși uita limba, sau cînd se taie prin ascuțitul sabiei”⁴²⁵.

Autorul consideră lipsa de literatură drept cauza stării insuportabile a românilor, mai sus prezentată⁴²⁶. Cheia programului său constă în literatură, interpretată într-un sens mai larg, care asemenea contemporanilor săi, nici la el nu se limitează doar la beletristică. Parte a acesteia este și literatura științifică. El a găsit în limba națională și în literatură promotorii cultivării națiunii care o va conduce spre „*fericirea omenirii*” și spre „*bunăstarea cetățenească*”⁴²⁷. „*Cultura literare e o beserică, rădăcată pentru luminarea*

---

⁴²² *Ibidem*, p. VI.

⁴²³ *Ibidem*, p. VII-VIII.

⁴²⁴ *Ibidem*, p. III-IV.

⁴²⁵ *Ibidem*, p. IV, VIII.

⁴²⁶ *Ibidem*, p. I.

⁴²⁷ „(...) nimic nu duce mai înainte mai bine cultura mentală a națiunii și de ci a bunăstării cetățenești, a fericirii decât limba națională și literatura. Căci cu cât este mai mare la vreun popor numărul oamenilor cu înțelepciune, cu atât mai mare este distribuția, cuprinsul înțelepciunii”. (Majoros András, *Az értelem-és nyelvtudománynak különösen a nemzetnek honi nyelven tökélyesítettnek, az értelmi műveltségre kiható munkálatai*, (Efectul filosofiei și al lingvisticii, mai cu seamă cea perfecționată pe limba patriei), Nádaskay András, S.Patak, 1838, p. 16-17.); Literatura joacă un rol important și în viața altor popoare iar precum mărturisește și un rând preluat din gramatica slavă a lui Herkel (Buda, 1826), citat de Jancsó Benedek, aceasta înseamnă și unificarea slavilor: „*Unio in literatura inter omnes Slavos, sive versus Panславismus*” (Jancsó Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota*, (Istoria năzuințelor naționale românești și starea lor de azi), Vol. II, Lampel Róbert, Budapest, 1899, p. 368).

omenimii, și limba e numai ușa, prin care se intră în ea” Deci, pentru crearea culturii, ca condiție a înfloririi poporului, va trebui adaptată limba la cerințele necesare răspândirii limbii⁴²⁸.

În opinia lui Rusu, limba română din anii '30 ai secolului al XIX-lea nu a fost potrivită pentru scrierea operelor în toate domeniile științei. El a considerat că în unele domenii are un vocabular foarte sărac, iar în altă parte conține prea multe cuvinte străine, slave. Cultivarea conștientă a limbii, curățirea românei și transformarea sa într-o limbă potrivită în toate domeniile va fi posibilă ca rezultat al muncii mai multor autori. A privit această sarcină, referindu-se la „lărgirea literaturii” ca pe o activitate de pionierat⁴²⁹. Folosind cuvintele sale, muzele românești nu au fost mult timp ocrotite. Operele lui Klein, Șincai și Maior, deși existau, în opinia sa, au lăsat prea puține urme generațiilor care au urmat după ei. Educarea intelectualității s-a făcut în limbă străină. Faptul ca preoții români să vorbească mai bine românește decât mica nobilime sau călugării, precum și faptul ca românii să mai învețe și altceva pe românește în afară de catehism, a devenit la modă abia în timpul generație sale⁴³⁰.

Rusu, asumându-și inițiativa scriitoricească – și el ca aplicant al modelului herderian - se apucă de modernizarea funcțională și gramaticală. În loc să aștepte, realizează un sistem propriu de reguli și își scrie cartea urmând pronunțarea specific ardelenescă. Introduce noi expresii, redeșteaptă unele din cele vechi pentru a face ca româna să fie potrivită pentru răspândirea unor idei care mai demult erau imposibil de

---

⁴²⁸ Rus, Ioan, *Icoana pamentului...*, Vol. I, ed. cit. p. XII-XIII.

⁴²⁹ *Ibidem*, p. VIII.; Teoria sa referitoare la modernizarea funcțională a limbii prin îmbogățirea literaturii prezintă similitudini accentuate cu concepțiile contemporanului său maghiar Bitnicz Lajos, care scrie în felul următor despre acestea: „După aceea scriitorii vor educa națiunea, ei vor răspândi noile formule, ei vor analiza cele deja cunoscute, deci, pentru a-și putea prezenta formulele mai corect și mai perfect se cuvine a îmbogăți, a elasticiza, adică a înfrumuseța limba poporului de rând. Prin urmare, națiunea nu este încă în stare să facă dovada mai multor opere bune în toate domeniile scrisului, limba scrisului îi este încă imperfect dar este în creștere, astfel că scriitorului îi este permis să trezească la viață noi cuvinte învechite și să aleagă după placul său în comoara limbii pentru a făuri cu măsura noi cuvinte și expresii. Dar odată ce națiunea va avea în toate domeniile mai multe opere bune și limba scrisului devine permanentă fiindcă operele scriitorilor se păstrează peste timpuri. Atunci, obiceiul vorbirii de rând care a fost singura domnițoare și chiar i-a stăpânit și pe scriitori la început, va fi nevoită să se supună prin căderea de acord a scriitorilor limbii scrise.” Așadar, Bitnicz le atribuie scriitorilor rolul cheie în modernizarea funcțională a limbii care, pe durata răspândirii literaturii, fac aptă limba pentru exprimări în toate domeniile prin revigorarea unor cuvinte vechi și crearea altora noi. În momentul realizării acestora și apariției unei limbi literare în baza unui consens, atât scriitorii cât și publicul cititor vor accepta această limbă. (Bitnicz Lajos, *Magyar nyelvtudomány, (Lingvistica maghiară)*, Vol I-II, Trattner-Károlyi, Pesten, 1847, p. 11-12).

⁴³⁰ Rus, Ioan, *Icoana pamentului...*, Vol. I, ed. cit. p. XIII.

explicat în limba română⁴³¹. El subordonează și stilul acestui scop practic. Conform teoriei sale de bază calitatea unei cărți nu constă în frumusețea stilului ei ci în utilitatea operei⁴³².

Pornind de la aceste considerente face aprecierea și a propriei opere. În opinia sa, geografia ajută cititorul să înțeleagă cel mai bine lumea care fără cunoștințele oferite de geografie nu ar fi capabilă să înțeleagă conexiunile dintre trecut și viitor. Știința geografiei asigură așadar un fel de cadru interpretativ al lumii și al omenirii. Cunoștințele oferite de către aceasta au influență asupra inimii și a sufletului, iar rolul ei este determinant în educația omului, în fericirea sa și în prosperitatea popoarelor⁴³³.

Lângă ceilalți și Rusu ridică problema care este prezentă la mai mulți dintre contemporanii săi în legătură cu divizibilitatea culturii. Pentru a dovedi imposibilitatea acesteia, a examinat chiar și posibilitatea fundamentării culturii române în limba maghiară, pe care însă nu a considerat-o acceptabilă din cauza faptului că maghiara ar împiedica astfel dezvoltarea românei: pe cei care au absolvit școli mai înalte în limba maghiară sau în alte limbi el nu-i mai poate considera de-ai românilor fiindcă aceia, în opinia sa, s-au înstrăinat de români. Consideră că este un mare noroc, dacă pe lângă limba străină nu-și uită limba maternă. O altă piedică consideră ar fi predarea materiilor pentru români în limba maghiară, căci din cauza modului de viață separat al celor două populații, în viața cotidiană nu se ivește posibilitatea învățării limbii celuilalt. În școli ei ar trebui să își însușească maghiara de la învățători români, care ei înșiși abia acum o învață. Cu aceasta s-ar pierde mult timp, ce ar putea fi folosit pentru alte studii⁴³⁴. Pornind de la contraargumentele de mai sus, Rusu consideră a fi mai de folos decât orice pentru poporul său o literatură chiar și mai mică decât a altor limbi străine⁴³⁵.

O parte importantă a introducerii este starea de cetățean și necesitatea de a fi activ în societate ce derivă din aceasta. Rusu s-a străduit să-i determine pe români să se implice mai activ în treburile vieții comunitare. În legătură cu aceasta ridică problema balului

---

⁴³¹ *Ibidem*, p. XVII-XIX.

⁴³² *Ibidem*, p. XIV-XV.

⁴³³ *Ibidem*, p. IX-XI.

⁴³⁴ *Ibidem*, p. IV-VI; Idei asemănătoare cu cele ale lui Rusu formulează și Ștefan *Ludwig Roth* în cartea sa *Sprackhampf in Siebenbürgen*. După părerea sa, introducerea maghiarei ca limbă oficială i-ar dezavantaja pe sași. În timp ce maghiarii învață acea limbă din copilărie, fără prea mult efort, sașii trebuie să investească mult timp și osteneală ca să o învețe. În timpul în care ei învață ungrește, maghiarii își pot însuși cunoștințe utile, care îi avantajează din punct de vedere cultural. O altă temere a lui Roth este că maghiara nu mai poate fi învățată la perfecție la vârsta maturității, iar învățarea ei din copilărie poarta pericolul maghiarizării, pentru început a copiilor, iar apoi a unor familii întregi de sași (Jancsó Benedek, *A román nemzetiségi...*, Vol. II, ed. cit, p. 376-377).

⁴³⁵ Rus, Ioan, *Icoana pământului...*, Vol. I, ed. cit. p. VIII; Majoros András, *Az értelem- és nyelvtudományak...*, ed. cit. p. 16-17.

românilor din Aiud a cărui organizare o consideră a fi de folos, cu toate că acesta nu ar putea concura cu balurile strălucitoare de la Cluj. Baza socială care să fie promotoarea auto-organizării a considerat a fi acea pătură socială care să preia și parțial, să înlocuiască rolul orășenimii maghiare: preoți, nobili, ofițeri, orășeni, românii liberi trăitori printre sași, care cu toții au însemnat pentru el o piață de desfacere pentru cultură⁴³⁶.

Asemănător teoriei având limba în centru ei promovată de Rusu, un autor anonim A. din *Ungaria* analizează relația dintre dezvoltarea limbii și *transformare*⁴³⁷. În opinia lui A. starea unui popor poate indica două situații extreme: una este a slăbiciunii iar cealaltă fericirea. Starea de slăbiciune și izolare este întotdeauna premergătoare fericirii, de care, conform autorului, mai multe națiuni ale Europei se bucură deja. Calea dintre cele două, adică schimbarea, o descrie folosind expresia *înaintare*:

„În izolația sa pe cariera înaintării cătră o stare mai fericită, în care vedem pe celelalte nații a Europei, n'ar pute să se țină”⁴³⁸.

Cea mai importantă cheie a atingerii fericirii, asemenea lui Rusu, consideră și el că este limba. Nenorocire mai mare decât pierderea acesteia nu poate să cadă asupra românilor. Limba, în gândirea lui A. din *Ungaria* este elementul cel mai de seamă al imaginii organice despre națiune. Aceasta, pe de o parte, servește ca o punte între membrii poporului iar pe de altă parte, este mediul exclusiv al dezvoltării culturale care poartă în ea “binefăcătoarele raze ale deșteptării”⁴³⁹. Acest din urmă motiv, în acel context dat, indică faptul că dezvoltarea culturală poate avea loc doar în limba maternă. Așa cum am văzut și în cazul lui Barițiu, acest lucru este hotărâtor din punctul de vedere al “deșteptării” poporului. A. face o paralelă între puterea popoarelor și nivelul dezvoltării lor culturale: cu cât un popor se află mai în față în privința științelor și a culturii, cu atât este mai puternic⁴⁴⁰.

---

⁴³⁶ Rus, Ioan, *op. cit.* p. VIII-IX.

⁴³⁷ Conform repertoriului lui Marica, autorul a publicat în afară de *Români în privința literaturii* un articol în 1845 sub un pseudonim. Identitatea acestuia ne este necunoscută. (Marica, George Em., *Foaie...*, ed. cit. p. 314).

⁴³⁸ A. din Ungaria, *Români în privința literaturii*, (1), în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 25, 1843. p. 194.

⁴³⁹ *Ibidem*, p. 194.

⁴⁴⁰ *Ibidem*; Idem, *Români în privința literaturii*, (2), în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 26, 1843, p. 203.

Având în vedere toate acestea A. a schițat un model pentru poporul său: punctul său de plecare este faptul că, deși deșteptarea românilor este urgentă, ea încă se lasă așteptată. Primul pas în acest sens ar fi standardizarea limbii române. Scopul acesteia este ca prin realizarea limbii literare să se creeze un mediu proprie răspândirii culturii, în care să se regăsească toți⁴⁴¹. Acest fenomen în cadrul Imperiului Austriac este împiedicat de folosirea de către români a alfabetului chirilic:

„Dintr'acest îndemn că să avem o uniformitate în scriere, de cea mai ne aparată lipsă, sau făcut introducere literilor latine, fiindcă prin cele până aici întrebuinate țiriliene doritul scop a literaturii, nici odată îl vom ajunge, adecă ca prin literatură prefăcândușă limba, că poată fi potrivit mijloc, sau organ spre lățirea științelor pentru toți României și așa sântem puțini, asămănândune altor puternice popoară, dar încă de vom rămâne tot în ne înțelegere,⁴⁴² ce va fi de noi?”⁴⁴³.

Forma literelor și alfabetul – deși la prima vedere chestiunea ar putea părea irelevantă – au de asemenea un rol important pentru A. În articol se resimte acea idee a lui Herder conform căreia puterea formulării gândurilor, ideilor este cel mai mare dar pe care l-a primit omenirea. A. consideră că românii nu pot utiliza cu ușurință acest alfabet, deoarece cele 24 de litere de bază ale scrisului chirilic îngreunează folosirea limbii române⁴⁴⁴. Asupra acestui fapt autorul reflectă printr-o metaforă: el compară literele cu sunetele musicale, care trebuie să fie în armonie cu limba, precum sunetele sunt în armonie cu instrumentul muzical, și astfel, ele sună în concordanță cu firea muzicii. De aceea, având în vedere faptul că oamenii își împart gândurile între ei prin intermediul literelor, pentru o înțelegere perfectă trebuie ca pronunțarea literelor să fie în concordanță cu firea, caracterul limbii vorbite. Deci, chestiunea abordată nu este altceva decât întrebarea dacă literele chirilice sau cele latine corespund cel mai bine caracterului limbii române⁴⁴⁵?

A. consideră alfabetul chirilic categoric necorespunzător pentru români. El consideră că acesta a fost creat de Chiril pentru slavi și deci este incapabil să redea fiecare sunet al limbii române. În scrierea chirilică fiecare schimbare de sunete trebuie marcată prin semne

---

⁴⁴¹ Standardizarea și elaborarea limbii literare s-a petrecut, în linii mari, concomitent la toate popoarele est-europene în prima parte a secolului al 19-lea. Despre aceasta mai detaliat vezi: Bojtár Endre, „*Hazát és népet álmódánk...*”, ed. cit, p. 111-126.

⁴⁴² Adică continuă să nu înțeleagă spusele celuilalt. (K.Á.)

⁴⁴³ Idem, *României...*, (1), în *loc. cit.* p. 195.

⁴⁴⁴ Idem, *României...*, (2), în *loc. cit.* p. 201.

⁴⁴⁵ Idem, *României...*, (1), în *loc. cit.* p. 196.

speciale care, atât în limbile slave cât și în cea română, a creat confuzie. De aceea consideră autorul utilizarea acesteia nepotrivită. În opinia sa, asemenea schimbări de sunete provin din „*firea limbei*”, astfel că acestea, pentru vorbitorii de limbă maternă pot fi de la sine înțelese, fără alte semne speciale. Aceste sunete pot fi redată în scris fără asemenea caractere speciale prin conexiunea dintre o consoană și o vocală⁴⁴⁶.

Autorul consideră limba latină vulgară vorbită de romanii care au colonizat Dacia strămoașa directă a limbii române și de aceea privește alfabetul folosit de aceștia ca pe un alfabet străvechi de-al său. Acest alfabet corespunde mult mai bine caracterului limbii române, decât cel chirilic⁴⁴⁷. Scrierea cu alfabet latin este dreptul firesc al poporului său. Pentru poporul său nu poate fi o onoare mai mare decât folosirea propriului alfabet fără a mai fi „*vasali alfabetului străin*”. Prin această revenire, consideră el, s-ar depăși și acea contradicție ca urmașii romanilor să „*îmbrace în veșminte slavo-sârbești*” limba romanilor⁴⁴⁸. El îndeamnă și prin renunțarea la caracterele speciale mai sus menționate la preluarea literelor latinești. Împotriva acestei opinii cel mai des argument invocat în epoca sa a fost că nu există o ortografie sistematică pentru literele latine. Autorul rezolvă această dilemă prin argumentul că nici un popor nu a avut de la începuturi o ortografie proprie, ceea ce nu înseamnă că acestea nu au scris. Regulile nu se preiau niciodată ca un sistem gata făcut, ci ele prind formă treptat, odată cu evoluția culturii⁴⁴⁹.

În continuare, se pune problema îmbogățirii vocabularului și cea a cuvintelor străine: „*Propășirea limbei în cultură, numai atunci ne va desface un izvor viu de a o pute învaluți cu cuvinte bune și proprie firei limbei, de să va alătura cătră cea latină, iară de nu, va rămâne tot scimosită*”⁴⁵⁰. Așadar, evoluția limbii va merge în direcție bună doar dacă acest lucru se petrece în concordanță cu firea ei. Numai în aceste condiții ea poate să devină sursa „*înaintării*”, a progresului.

Autorul denunță exagerările din ambele părți. Nu consideră a fi un lucru bun, ca o parte dintre cei care scriu deja cu litere latine să cadă în derizoriu acolo unde nu este lipsă de latinisme, iar cei care scriu cu litere chirilice folosesc prea multe cuvinte străine⁴⁵¹ chiar și acolo unde există cuvinte proprii⁴⁵².

---

⁴⁴⁶ Idem, *Românii...*, (2), în *loc. cit.* p. 201-202.

⁴⁴⁷ Idem, *Românii...*, (1), în *loc. cit.* p. 196.

⁴⁴⁸ Idem, *Românii...*, (2), în *loc. cit.* p. 203-204.

⁴⁴⁹ *Ibidem*, p. 201-202.

⁴⁵⁰ *Ibidem*, p. 203.

⁴⁵¹ A. indică caracterul diferit și necorespunzător al acestora prin folosirea termenului de eterogen pentru acestea.

⁴⁵² *Ibidem*, p. 203.

Așadar, atât în cazul lui *Rusu* cât și a lui *A*, precum de altfel și al lui Barițiu, *transformarea* se întruchipează în expresia *înaintare*. La fiecare autor se resimte sentimentul stării de înapoiere al românilor. Ieșirea din această stare o văd în cultivarea limbii și, prin aceasta, în dezvoltarea culturii. O caracteristică importantă a expresiei *înaintare* este faptul că finalitatea ei se pierde în ceață, e lipsită de niște țeluri concrete. În cazul lui *Rusu* țelul este atingerea „*fericirii obștești*” și a „*bunăstării cetățenești*”, iar pentru *A*. ar însemna calea spre „*starea de fericire*” a națiunii. Efectul benefic asupra procesului de „*înaintare*” se poate realiza numai prin intermediul culturii dar condiția acestuia este adaptarea limbii la condițiile clădirii culturii. Chestiunile strict lingvistice precum alfabetul sau ortografia ajung în acest fel în strânsă legătură cu conceptul politic de *transformare*. Prin elaborarea și modelarea limbii literare autorii modelează de fapt viitorul românilor.

2.5. Simion Bărnuțiu și legătura conceptului de transformare cu dreptul natural

Asemenea autorilor prezentați mai sus interpretează conceptul de *transformare* și Simion Bărnuțiu. El consideră națiunea ca fiind o ființă vie, ceea ce presupune că în privința *transformării* și el pune accent pe dezvoltarea organică și nu pe ideile de reformă sau revoluție. Motivul care diferențiază viziunea lui S. Bărnuțiu de cea a lui Barițiu, *Rusu* sau a lui *A*. rezidă în faptul că gândirea lui este puternic pătrunsă de adaptarea la dreptul natural romantic. Concepțiile acestei gândiri el le extinde și asupra națiunii. Având în vedere importanța acesteia, se cuvine să pornim de la filosofia dreptului pentru a înțelege conceptului de *transformare* reprezentată de Bărnuțiu.

Sistemul de teorie a dreptului al lui Bărnuțiu se clădește pe bazele kantiene mediate de *W. T. Krug*⁴⁵³. Pornind de la concepția despre lume monumental-fenomenală a lui Kant, autorul român separă nivelul „*legilor făurite de om*” de cel al „*legilor moralei și ale înțelepciunii*”. Dreptul natural – în cazul de față, dreptul moralei și al înțelepciunii – stă

---

⁴⁵³ Krug a fost urmașul lui Kant la catedra de filosofie din Königsberg. În opinia lui Keith Hitchins învățăturile sale au fost de aceea atât de populare în rândul intelectualității românești transilvane din prima parte a secolului al 19-lea pentru că au fost mai puțin abstracte decât cele ale lui Kant, iar la Krug au apărut mai bine conturate decât la meșterul său tendințele de rezolvare practică a unor probleme sociale. (Hitchins, Keith, *The idea of nation...*, ed. cit, p. 150-151, Hitchins, Keith, *Românii...*, ed. cit. p. 270-271.) știm de la Victor Neumann că de fapt cărțile lui Krug ajunseseră până la 1830 la Blaj și sunt chiar prezente în catalogul bibliotecii. (Neumann, Victor, *Tentația...*, ed. cit, p. 165).

deasupra tuturor lucrurilor. Nu înseamnă un sistem de reguli creat într-un loc și într-un timp anume, ci principii raționale de bază care sunt de neschimbat. Drepturile care aparțin acestei categorii sunt inalienabile, atât renunțarea la ele precum și retragerea lor este imposibilă. Cealaltă categorie a drepturilor, cele pozitive – adică drepturile create de oameni – trebuie să se nască în spiritul dreptului natural. Acestea trebuie să fie, după posibilități, cât mai apropiate de celelalte⁴⁵⁴.

Cine sunt cei ce pot deține drepturi în viziunea lui Bărnăuțiu? Pentru a decide în această privință, el instituie două categorii între care linia despărțitoare este capacitatea de formulare. De-a lungul acestei linii se decide și starea dreptului de a deține drepturi. Filosoful român a formulat esența acestei teorii în felul următor:

„fieștecare ființa cuvîntătoare se numește persoană pentru că ea însăși își poate pune scopuri la lucrările sale și le poate înființa cu slobozenie, iară dimpotrivă toată ființa necuvîntătoare este numai lucru, pentru că nu-și poate pune ea însăși scopurile lucrării sale și pentru aceea se socotește numai ca o mijlocire spre scopurile cuvîntului”⁴⁵⁵.

Ființele capabile să își stabilească scopurile în lumina citatului de mai sus – printre acestea și oamenii – dețin, spune Bărnăuțiu, spre deosebire de alte ființe drepturi *a priori*. Pe acestea, filosoful român le numește drepturi *de început – jura originaria*. Acestea sunt drepturi necondiționate ce se moștenesc și, urmând învățăturile lui Krug, sunt inalienabile⁴⁵⁶. Un asemenea drept este dreptul la existență personală (*jus subsistentiae personalis*) conform căruia fiecare *persoană* are dreptul să trăiască până când îi permite natura. Tot de această categorie aparține și dreptul libertății personale (*jus libertatis personalis*) după care fiecare *persoană* are dreptul să muncească și, în limitele libertății sale, să facă ce vrea. Tot din această categorie este și dreptul la egalitate (*jus aequalitatis personalis*) după care fiecare *persoană* are dreptul să fie considerată egală cu alții⁴⁵⁷.

---

⁴⁵⁴ Andea, Avram, *Concepția juridică...*, în loc. cit, în loc. cit. p. 491-498; Ernst Cassirer atrage atenția asupra faptului că dreptul natural sparge principiul atotputerniciei statului, căci el se consideră a fi înaintea tuturor puterilor omenești sau dumnezeiești. Acest lucru este în opoziție cu ideile mai vechi ale lui Machiavelli și Bodin conform cărora puterea în stat nu poate fi supusă niciunei îngrădiri sau limitări. (Cassirer, Ernst, *A felvilágosodás...*, ed. cit, p. 302-307).

⁴⁵⁵ MS. ROM. NR. 4192. 4r-4v. apud Andea, Avram, *op. cit*, p. 493.

⁴⁵⁶ Gyémánt, Ladislau, *Mișcarea națională...*, ed. cit, p. 462.

⁴⁵⁷ Andea, Avram, *op. cit*, p. 495-497.

Bărnăuțiu nu a considerat aceste drepturi, spre deosebire de viziunea iluminismului care a separat dreptul natural chiar și de existența unei lumi empirice, ca existând de la începutul timpurilor. La el, originea acestora nu poate fi plasată nici măcar în momentul pășirii în societate⁴⁵⁸. În epoca care a precedat nașterea lor pe care o numește pur și simplu epoca *șerbiei* încă a fost posibil ca unii oameni și popoare întregi să fie înrobite, să fie cumpărate și vândute, chiar vâdate în baza dreptului pozitiv al statelor. Descoperirea dreptului natural a schimbat această stare de lucruri. De atunci, acestea i-au investit pe oameni cu drepturi naturale derivate din existența și firea lor capabilă de exprimarea scopurilor proprii, adică derivate din *statutul* lor personal. În această accepțiune, fiecare ființă este datoră să își limiteze libertatea în raportul conviețuirii cu ceilalți și să își exercite drepturile în așa fel încât să nu le încalce pe ale celuilalt. Bărnăuțiu folosește această viziune la un mod atât de general încât interpretează însăși conceptul de drept în baza acesteia, excluzând din sistemul de drept orice element care nu se bazează pe principiile de mai sus⁴⁵⁹. Dat fiind faptul că drepturile naturale sunt valabile pentru toată lumea, în gândirea juridică a filosofului român, valabilitatea lor se extinde și asupra statului: în opinia sa nu există nici o putere pe lumea aceasta care să se situeze deasupra acestor principii. Inclusiv politica cotidiană trebuie să se subordoneze acestora⁴⁶⁰. În acest fel, baza interpretării juridice bărnăuțiene este reciprocitatea și posibilitatea constrângerilor juridice căreia i se asociază, în cazul în care drepturile unor indivizi nu sunt luate în considerare. Această constrângere, spre deosebire de concepțiile mai sus menționate ale lui Bărnăuțiu, pot fi aplicate și împotriva statului⁴⁶¹.

Cealaltă caracteristică a filosofiei dreptului la Bărnăuțiu constă în extinderea drepturilor naturale și asupra națiunilor, deoarece și pe acestea el le tratează ca aparținătoare categoriei persoanelor⁴⁶². În relația lor este valabilă orice regulă privitoare la relațiile interumane, astfel că fiecare națiune dispune de dreptul la viață, la libertate, la egalitate și de proprietate. Și în acest sistem de relații este în continuare valabil acel principiu care obligă fiecare națiune să lase în pace și să contribuie la viața pașnică a altor popoare, să nu împiedice nici sporul și nici mărirea lor:

---

⁴⁵⁸ Despre originea drepturilor naturale vezi: Cassirer, Ernst, *op. cit.*, p. 307-318.

⁴⁵⁹ Andea, Avram, *op. cit.*, p. 491-493.

⁴⁶⁰ Bărnăuțiu, S, *Unu documentu pentru limba română din an 1842. O tocmeală de rușine și o lege nedreapta*, (2), în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 39, 1853. p. 295-296.

⁴⁶¹ Andea, Avram, *op. cit.*, p. 491-498.

⁴⁶² *Ibidem*, p. 496.

„așa fieșcare e îndetorat prin lege dreptului a da pace altuia, - nu numai ca să trăiască până când îl va lăsa firea, daca ca să-și lucre slobod în sfera drepturilor sale, spre a'și câștiga ceva avere, fără de care sau n'ar putea trai de loc, sau ar duce o vieață mai mult dobitocească decât omenească”⁴⁶³.

Conceptul de *persoană deținătoare de drept* la Bărnuțiu, așa precum arată și citatul de mai sus, stă în strânsă legătură cu *transformarea*. Atunci când scrie despre viața națiunii, el scrie defapt despre *transformare*, căreia îi atribuie un caracter similar celui uman⁴⁶⁴. Națiunea, în opinia sa, trăiește, muncește și adună bunuri atâta timp cât îi permite natura. Aceste bunuri – între ele incluzând și limba maternă, cultura și artele – au un rol deosebit atât din punctul de vedere al vieții cât și din punctul de vedere al *transformării*⁴⁶⁵. Dintre toate acestea, cel mai important bun este limba maternă care, la fel ca și în cazul autorilor deja prezentați, apare ca un motiv cheie. Bărnuțiu privește limba ca pe un instrument care ridică viața comunității la un nivel superior celui la care trăiesc animalele. Prin intermediul ei prind contur proiectele culturale și sunt formulate ideile umane:

„puterea cuvântătoare, care face toate planurile de cultură, ar rămănea totdeauna ca incrementă de n'ar fi limba; prin limbă se întrupează cuvântul omenesc și se arată în lume că să povățuiască pre omeni cătră înalta lor chiemare”⁴⁶⁶.

În opinia lui Bărnuțiu limba maternă mijlocește știința, cu ajutorul limbii înfloresc artele iar oamenii descoperă religia. Fără conceptele bazate pe limbă, consideră autorul, statele ar fi seci, lipsite de viață și de frumusețe, iar în lipsa moralei și a religie nici societățile nu ar fi altceva decât „o adunătură de ființe speriate”⁴⁶⁷. Astfel, limba, în accepțiunea lui Bărnuțiu, devine cheia organizării sociale și a vieții umane însăși⁴⁶⁸. Dat fiind faptul că limbile sunt totodată și medii ale răspândirii culturii, de ele depinde educarea poporului. Dacă cineva este împiedicat să-și învețe limba, acela este frânat în

---

⁴⁶³ Bărnuțiu, S, *Unu documentu pentru limba română din an 1842. O tocmeală de rușine și o lege nedreapta*, (1), în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 38, 1853. p. 286.

⁴⁶⁴ Paralela dintre viața unei națiuni și cea a omului provine de la Herder.

⁴⁶⁵ *Ibidem.*

⁴⁶⁶ *Ibidem*, p. 286.

⁴⁶⁷ Se referă la starea lipsită de legalitate de dinaintea apariției contractului social.

⁴⁶⁸ Această idee, în fond, herderiană este bine cunoscută printre românii ardeleni de la mijlocul secolului al XIX-lea. Adrian Marino atrage atenția asupra unor idei similare în legătură cu Andrei Mureșanu (Marino, Adrian, *Ilumiștii români și probleme „cultivării” limbii*, (1), în *Limba Româna*, XIII/5, 1964, p. 480).

progresul său cultural. Acest lucru, conform citatului de mai jos, înseamnă și periclitarea împlinirii scopului final a *transformării*, adică al menirii celei mai precise ale omenirii.

„și un tiran ca acela, împedecătoriu de cultură, de ar fi om altmintrele, ar fi vinovat fărădelegii vătămăte omenimi (*crimen laesae humanitatis*); ca omenimea nu poate răspunde chemării sale fără de cultură, și cultura e întemeiată pe limbă”⁴⁶⁹.

Pe lângă aceste trăsături ale sale, limba se află în strânsă legătură cu caracterul național. Bărnăuțiu, având ca exemplul omul, face o paralelă dintre aceasta și personalitatea umană. După cum unii oameni care își pierd personalitatea ar înceta să mai fie oameni, tot așa și-ar pierde unele popoare ființa națională, dacă și-ar pierde limba. În cazul în care pierde limba, odată cu ea dispare și dovada unicității, a specificității poporului, caracterul său⁴⁷⁰. Existența unei limbi, așadar, este o chestiune de viață și de moarte pentru fiecare națiune. Pierderea ei poate avea consecințe fatale. Bărnăuțiu descrie națiunea culturală lipsită de limba sa ca “*netrebnică*”.

Prin folosirea motivului neoclasicist al morții, Bărnăuțiu nu este singurul printre contemporanii săi, dar în comparație cu Barițiu el trăiește mult mai dramatic această situație⁴⁷¹. În opinia autorului brașovean, moartea unei națiuni se poate produce numai din greșeala proprie a acelei națiuni. El și-o poate imagina doar ca o sinucidere. Spre deosebire de el, la Bărnăuțiu, ea este posibilă și prin mijloace violente, deci prin uciderea sa. Protejarea ei presupune, așadar, niște riposte mult mai drastice, mai iraționale și exclusiviste⁴⁷².

Această idee apare prima dată în scrierea sa intitulată *O tocmeală de rușine și o lege nedreaptă*. Mai mulți istorici, printre care George Em. Marica⁴⁷³ și Liviu Maior,⁴⁷⁴ consideră că aceasta a fost prototipul discursului său din mai 1848 de la Blaj. Apropoul

⁴⁶⁹ Bărnăuțiu, S, *op. cit.* p. 286-287.

⁴⁷⁰ *Ibidem*; Aceste idei au stat și în 1848 în spatele respingerii unirii Transilvaniei cu Ungaria. Conform analizei lui Liviu Maior, Bărnăuțiu vede în unire posibilitatea dispariției învățământului în limba maternă, ceea ce ar împiedica răspândirea științelor printre români. Prin aceasta, ei își pierd elita cu pregătiri profesionale, aptă de a face politică și ajung să devină o minoritate într-un sistem politico-administrativ străin. De aceea înseamnă pentru români unirea robie pe vecie și moarte. (Maior, Liviu, *1848-1849. Români și unguri în revoluție*, Editura Enciclopedică, București, 1998, p. 106-107).

⁴⁷¹ În literatura politică maghiară Veliky János este cel care atrage atenția asupra motivelor folosite de neoclasicism, transpuse în politică, cu referire la utilizarea pe scară largă a simbolului moarte-mort. (Veliky János, *A programalkotó politikai viták...*, în *loc. cit.*, p. 296-297).

⁴⁷² Despre frustrările politice romantice legate de moartea națiunii vezi mai detaliat: Petrás Éva, *Nacionalizmus és politikai romantika...*, ed. cit, p. 22-25.

⁴⁷³ Marica, George Em., *Studii...*, Vol I. ed. cit, p. 122-123.

⁴⁷⁴ Maior, Liviu, *op. cit.* p. 99.

scrierii articolului l-a oferit legea asupra limbii din 1842. Manuscrisul articolului a fost terminat încă în acel an însă publicarea sa a avut loc abia în 1853 *Foaie pentru minte, inimă și literatură*⁴⁷⁵.

Aici, Barnuțiu prezintă crima împotriva limbii ca o sacrificare a poporului român, ca o „jertfă umană barbară”⁴⁷⁶. El face o paralelă între principiul limbii și cele însemnate în cronica abatelui Regino din Prüm⁴⁷⁷. Călugărul german din secolul al 9-lea i-a descrie pe strămoșii maghiarilor ca oameni care mâncau inimă de om, ca leac. Același popor, conform autorului român, pune la cale jertfirea românilor prin proiectul legii asupra limbii din 1842 pentru ale le „mânca” limba⁴⁷⁸. Pentru drepturile oferite, pentru cetățenia lor, pentru educarea și fericirea lor ei trebuie să renunțe la limba lor și – conform logicii de mai sus – la inima lor. Barnuțiu consideră acest lucru imposibil, atât din punctual de vedere al dreptului natural cât și din cel al dreptului feudal. Din punctul de vedere al dreptului natural, faptul că un popor nu recunoaște drepturile altui popor, este o *barbarie*⁴⁷⁹ care e contrară legilor dreptății, moralei și rațiunii. Fiecare națiune are dreptul său atât la limbă cât și la viață, iar aceste drepturi nu le consideră alienabile, iar strădaniile de a le înstrăina le numește inacceptabile și rușinoase⁴⁸⁰.

Nu vede posibilă preschimbarea limbii nici din prisma dreptului natural și nici din cea a dreptului feudal. Argumentația sa se bazează pe constatarea că și românii ardeleni dispun de o societate diferențiată și și printre ei se află elemente – nobili și preoți – cu statut de oameni liberi. De aceea, nici limba lor nu cade în competențele stăpânului de pământ, astfel că nimeni nu le poate porunci să renunțe la limba lor. Pe lângă acestea, pentru a-și consolida afirmațiile, recurge și la cele cunoscute deja din *Supplex Libellus Valachorum*⁴⁸¹.

---

⁴⁷⁵ După Cornelia Bodea, prima încercare de a publica materialul a avut loc încă în 1842, dar atunci încă nu putu să apară, astfel că articolul a circulat până la 1853 doar ca manuscris. (Bodea, Cornelia, *Lupta românilor...*, ed. cit, p. 46).

⁴⁷⁶ „are de gând să topiască pe ore câte naționalități poate că întru cinstea lui Armanyos s. Urdung, că Dumnezeu cel adevărat o jertfă”. (Bărnăuțiu, S, *op. cit.* p. 285).

⁴⁷⁷ Regino din Prüm: (840k – 915) abate benedictin, jursist, cronicar. Din 899 abate al mănăstirii St. Martin din Trier. Acolo și-a scris cele trei mari opere ale sale printre care și *Chronicon*-ul invocat de Bărnăuțiu, care povestește istoria lumii de la nașterea lui Christos până în anul 906. La anul 899 el redă date păstrate prin tradiție orală despre maghiarii descălecători pe care i-a identificat cu sciții, prezentându-i drept “un popor mai crunt decât toate”, oameni care mănâncă carne crudă și beau sânge. (***) *Magyar Katolikus Lexikon, (Lexiconul Maghiar Catolic)*, Szent István Társulat, Budapest, 1993-2010).

⁴⁷⁸ Bărnăuțiu, S, *op. cit.* p. 285-286.

⁴⁷⁹ *Ibidem*, p. 287. După cum am mai scris în câteva rânduri anterioare, pentru Bărnăuțiu, epoca de dinaintea nașterii dreptului natural este epoca robiei în care popoare întregi sunt vândute și cumpărate, sunt ținute în robie și vânate. Această stare de lucruri a fost răsturnată prin descoperirea dreptului natural.

⁴⁸⁰ *Ibidem*, p. 287-288.

⁴⁸¹ *Ibidem*, p. 287-288.

Rolul cheie pe care limba îl are în viața națiunii explică și atitudinea de strictă împotrivire a lui Bărnuțiu față de năzuințele reformiste maghiare. După cum subliniază Kinga-Koretta Sata, Bărnuțiu vede în toate strădaniile liberalilor maghiari unelte în slujba asimilării.⁴⁸² Acest motiv apare și în *O tocmeală de rușine și o lege nedreaptă*, în care pune față în față strădaniile nobilimii maghiare „*iluminate în privința spiritului, a sufletului și gustului*”⁴⁸³ cu românii. Procesul apostrofat de către el ca proces al „*renașterii ungurești*” care promite să facă o țară mare, puternică și fericită, în opinia sa, duce la asimilarea românilor⁴⁸⁴.

Celălalt bun deosebit al națiunii este cultura. Bărnuțiu, într-un pasaj, a considerat că scopul firesc al fiecărei națiuni este atingerea fericirii, iar singura cale ce duce într-acolo este, în opinia sa, cultura. Această cultură este națională: pentru maghiari, maghiară, pentru români, română iar sașii trebuie să continue apropierea de cea germană. Fiecare cale de acest gen o consideră dreaptă și egală, de aceea – reflectând asupra legii limbii din 1842 – nici din cauza culturii, spune Bărnuțiu, nu poate depinde fericirea Transilvaniei de nici una dintre limbi. Autorul român subliniază respectul între popoare și necesitatea recunoașterii reciproce a drepturilor⁴⁸⁵. El consideră secolul XIX ca un secol luminos, care recunoaște drepturi și iubitor de oameni. În opoziție cu aceste concepții de bază se situează, după părerea sa, tot ceea ce este tendință de ai subordona pe români din punct de vedere național. În articolul său mai atrage atenția și asupra faptului că problema nu este predarea limbii maghiare, ci introducerea ei ca limbă de predare. Limba de predare străină ar împiedica dezvoltarea culturală a românilor, care este în legătură directă cu prosperitatea poporului și cu scopul final definit prin fericirea acestuia. Scopul predării limbii române de la Blaj și Sibiu este ca în școlile de la sate și în biserici educația și liturghia să se facă în limba română. Obstrucționarea acesteia ar influența și în acele medii utilizarea limbii, ceea ce pe termen lung ar cauza deznaționalizare.

„și noi vârtos credeam că scoale ne vor înșerbi ca niște mijloace nu numai spre cultura cea virtuoasă și religioasă, ci și spre înflorirea limbei, și naționalității noastre romane; însă durere! Că nădejdea noastră se preface îndesnădejde, mijloacele care

⁴⁸² Sata, Kinga-Koretta, *The People Incorporated...*, în *We, the People...*, ed. cit. p. 85.

⁴⁸³ „*unguri din plasa cea mobilă, care totdeauna se socotește și cea mai cultivată la minte, la inimă și la gust, cunoscând cu mintea lor cea luminată*” (Bărnuțiu, S, *op. cit.* p. 285).

⁴⁸⁴ Bărnuțiu, S, *Unu documentu...*, (2), în *loc. cit.* p. 296.

⁴⁸⁵ *Ibidem*, p. 295.

altora șerbesc spre înaintare, noă ne vor fi spre perire, scoalele din Blaj, Sibiu și a. de aceea vor sta de aci înainte, ca prin trănsele să se stingă limba și naționalitatea noastră și vor fi mai puțin cinstite ca niște ca niște borte de fere sălbatece, că acele nu desnaturalizează pe fere, ci le scutesc, ear românii prin scoale se vor desnaționalisa”⁴⁸⁶.

Pentru asigurarea vieții popoarelor, în locul modelului întăririi țării prin asimilare, trebuie propus un alt model. Ideea de la care el pornește este constatarea că statul, pentru a ușura viața cetățenilor săi, din când în când trebuie să îmbunătățească constituția și practicile de guvernare. Acestea trebuie adaptate la epoca prezentului pentru a-și îndeplini menirea. Statul în totalitatea sa și nu doar pentru anumite pături sociale trebuie să fie util⁴⁸⁷.

Având toate acestea în vedere, Bărnăuțiu⁴⁸⁸ consideră că de fapt cheia apărării patriei nu constă în unitatea de limbă ci în vitejie și patriotism⁴⁸⁹. În terminologia referitoare la popor, acesta înseamnă oamenii uniți prin originea comună, limbă, cultură,⁴⁹⁰ iar existența anumitor popoare nu este condiționată de organizarea lor într-un stat⁴⁹¹. Mai multe popoare pot forma un stat și împreună. În viziunea sa, statul ce funcționează ideal recunoaște toate drepturile cetățenilor, printre acestea și cele colective ale grupurilor lingvistice culturale. În faptele sale îndreptate spre binele public⁴⁹² statul trebuie să aibă acest principiu de bază în centrul atenției. În cadrul cadrului legal, el nu limitează libertatea nimănui, respecta proprietatea fiecăruia, iar în privința credinței asigura o libertate de conștiința totală⁴⁹³. Astfel, consolidarea adevăratei libertăți este una cu respectarea drepturilor omului, inclusiv

---

⁴⁸⁶ *Ibidem*, p. 295-296.

⁴⁸⁷ *Ibidem*, p. 297.

⁴⁸⁸ *Ibidem*, p. 296-297.

⁴⁸⁹ Omul iubitor de patrie este caracterizat de Bărnăuțiu în felul următor: își apară propria bucată de pământ pe care locuiește și muncește și lupta până la moarte pentru familia sa, pentru legi, pentru naționalitatea sa.

⁴⁹⁰ Trebuie să menționăm faptul că Bărnăuțiu folosește adesea expresiile popor și națiune ca sinonime.

⁴⁹¹ „Prin popor nu se înțelege aci numai acela care face de sine un stat neatârnat, ci o mulțime de omeni de aceeaș viță, uniți prin aceeaș limbă, prin același datini, și plecări, prin acelas cultură a trupul și a sufletului, așa cât prin aceste sunt legați într'un neam ca prin niște legături firești, astfelu de popoara pot fi unite mai multe într'o soțietate juridica ca se zice stat (status civilis)” (Bărnăuțiu, S, *Unu documentu...*, (2), în *loc. cit.* p. 295.) Asupra aceluiași fenomen a atras atenția și Kinga-Koretta Sata în legătură cu G. Barițiu, care abordează Italia și Germania ca fiind fiecare o singură țară deși sunt compuse din state independente. În legătură cu acestea, nu scrie că ar trebui să se unească. După părerea lui Sata, Barițiu îi tratează și pe românii munteni, moldoveni și transilvăneni ca fiind o singură națiune, care însă trăiesc în state diferite. (Sata, Kinga-Koretta, *The People Incorporated...*, în *We, the People...*, ed. cit. p. 92-93).

⁴⁹² *Binele cel public al statului.*

⁴⁹³ Bărnăuțiu, S, *op. cit.* p. 296.

a dreptului lor la limba și identitate. Doar în aceste condiții se poate dezvolta forța trupească și sufletească a popoarelor, care este condiția primordială pentru “*cultura umană dominată de legile dreptății*” și prin intermediul acestei, atingerea fericirii⁴⁹⁴. Acesta este, în esență, liberalismul care intenționează să extindă asupra tuturor drepturile individuale și încercarea de a face compatibil cu naționalismul. În această epocă întâlnim mai multe exemple în acest sens⁴⁹⁵.

Rezumând cele mai sus prezentate, Bărnuțiu privește *transformarea*, și în acest sistem organic, ca pe un proces similar procesului evoluției umane. El îl definește prin expresia *înaintare* (în sens de progres). Diferitele națiuni, asemenea ființelor umane, toate străbat o cale proprie spre scopul lor final, adică spre fericire și prosperitate. În atingerea acestui scop cultura, morala și limba maternă, care este baza acestora, joacă un rol cheie. Periclitarea ei prin legea asupra limbii din 1842 pune în pericol însăși națiunea. Ba chiar ar periclita și înaintea, progresul și dat fiind interpretarea lui Bărnuțiu care interpretează limba maternă ca fiind cheia devenirii umane, chiar și existența finite umane⁴⁹⁶.

Din cauza rolului cheie pe care cultura și morală l-au avut în procesul de *transformare*, instituțiile aflate în legătură cu acestea, școlile și bisericile capătă la Bărnuțiu o atenție deosebită. Generația anilor 1840, precum și Keith Hitchins ne atrage atenția, privește biserica mai ales ca pe o instituție socială care a făcut mari servicii prin păstrarea limbii și a tradițiilor. Biserica este tratată ca o instituție națională ale cărei resurse trebuie folosite pentru atingerea scopurilor naționale⁴⁹⁷. În articolul său *Marele sinod al episcopiei Făgărașului*⁴⁹⁸ Bărnuțiu definește sarcinile bisericii în sensul că ea trebuie să contribuie la educarea continuă a oamenilor, pentru a-i face mai buni, mai inteligenți. Ea trebuie deci să

---

⁴⁹⁴ „*Unguri aprinși la chreri nu doresc adevărată libertate, și o înaintărire a țării așezată pe temeiul cel neclătit al singurității dreptului fieșcarui om, a dezvoltării puterilor sufletești și turpești prin care să ajungă cetățenii la o cultură omeniască sub domnirea legii dreptului și prin cultură la fericirea aceea care fără de cultură nici nuși o pot închipui, ne cum să o poată primi și apăra.*” (*Ibidem*, p. 297).

⁴⁹⁵ Gyurgyák János, *Ezzé lett...*, ed. cit. p. 27-28.

⁴⁹⁶ Aceasta chestiune devine de asemenea ușor de înțeles, dacă o privim din unghiul de vedere al dreptului natural.

⁴⁹⁷ Hitchins, Keith, *Români...*, ed. cit. p. 276-277; Cererea lui șterca șuluțiu reflecta destul de clar aceasta situație, după cu o menționează și Gyémánt L. În martie 1842 când bătălia pentru limba oficială era în toi, viitorul episcop de Blaj trimite o petiție către episcopii Lemeni su Moga, către consistoriu de la Blaj și către vicarii din Fagaras, Hateg si Nasaud pentru a convoca „*săbor mixt religionario-național, din deputații clerului și a nobilității și a nenobilității românești.*” (Gyémánt, Ladislau, *Mișcarea națională...*, ed. cit. p. 168).

⁴⁹⁸ Articolul de fata nu este varianta redată în Foaie pentru minte, inimă și literatură din anul 1843 ci cea publicată în 1924 de Bogdan-Duică și analizată, așadar, manuscrisul de dinaintea cenzurii. (K. Á.)

slujească acest scop prin păstrarea și cultivarea credinței și răspândirea cunoștințelor despre religie și morală.

„biserica pentru aceea e rânduită ca pe oameni să-i facă neîncetat mai înțelepți și mai buni, să se străduiască ca oamenii să fie mai înțelegători când mor, decât când se nasc, să fie mai luminați când ies din biserică decât când intră, să fie mai blânzi, mai drepți și mai de omenie ceice viețuesc în societate bisericească, decât ceice n'au norocire a se folosi cu acest mijloc al culturii, să dea fiecare an și fiecare veac viitorului o omenie mai bună și mai înțeleaptă, de cum primise dela cel trecut; și cine nu cunoaște, că la un astfel de spor neîncetat se cere și o lucrare neîncetată?”⁴⁹⁹.

Dupa cum am văzut din cele de mai sus, biserica, ca instrument al răspândirii culturii, își conduce membrii săi prin intermediul religiei și al moralei cu evoluție ascendentă, spre “viitorul mai bun și mai înțelept”. Adică, să-i ajute în concordanță cu concepția despre armonie din prima parte a secolului al XIX-lea să se apropie de stadiul perfecțiunii și de atingerea fericirii⁵⁰⁰. Munca investită în creștere poate fi, după Bărnăuțiu, doar atunci eficientă, dacă instituția bisericească funcționează bine (*constituțio Ecclesiae*)⁵⁰¹. Deoarece Biserica poate conduce poporul spre scopul final⁵⁰² numai prin existența acestor condiții capătă instituția bisericească un rol esențial în formarea viitorului.

„deci tocmeala bisericii, astfel cugetată, e asigurătorarea vieții bisericești, iar vieța bisericii se cuprinde în starea de sine sau subsistența și în neatârarea sau libertatea bisericească, prin urmare, dacă doresc clerul și neamul nostru, ca biserica noastră să trăiască într'adevăr ca o societate vie și să nu fie singur o ființa leșinată, are întreit sfânta datorie a-și apăra tocmeala cea bisericească; că numai lucrând după aceea tocmeală, e nădejde de înaintare; cum se abat dela aceea, îndată duhul vieții a sburat din biserică și ea nu mai e trup organic și însuflețit, ci se aseamănă cu o mașina ce se

---

⁴⁹⁹ Bărnăuțiu, Simion, *Soborul cel mare al Episcopiei Făgărașului. Prologus Galeatus*, în Bogdan-Duică, G, *Viața și ideile lui Simion Bărnăuțiu*, Cultură Națională, București, 1924. p. 217.

⁵⁰⁰ Despre noțiunea de umanitate și conceptul de armonie în secolul al XIX-lea vezi mai multe detalii: Varga Zoltán, *A szabadságeszme...*, în *loc. cit.*, p. 583-587.

⁵⁰¹ Despre înnoirea sinoadelor ortodoxe și greco-catolice, în afară de cele publicate de Bărnăuțiu, au văzut mai multe lumina tiparului în anii 1840. Despre acestea vezi detalii: Marica, et al, *Ideologia...*, ed. cit, p. 254-256; Planul de democratizare a sinodului nu este o idee singulară. Analogie pentru acesta întâlnim și printre maghiarii ardeleni, atunci când Bethlen János senior a trecut pe la mijlocul anilor 1830 la restructurarea consistoriului bisericesc. Despre această tentativă vezi mai detaliat: Miskolczy Ambrus, *A brassói román...*, ed. cit, p. 1272-1273.

⁵⁰² Bărnăuțiu, Simion, *Soborul...*, în Bogdan-Duică, G, *Viața...*, ed. cit, p. 217-218.

clătește încă până la un timp, dar puțin îi trebuie, și va stă nemișcată, sau se va risipi”⁵⁰³.

Conform celor enunțate în citatul de mai sus, Bărnăuțiu privește instituția bisericească ca pe un garant al vieții Bisericii. El subliniază, confirmând acea presupunere a noastră referitoare la organizarea bisericească, ca ea, Biserica, poartă în sine a speranța înaintării. Însă prin schimbarea ei, “*duhul vieții*” dispare din Biserică și va deveni o simplă mașinărie cu viață scurtă. Din acest punct de vedere el privește ca un rănit și asupra instituției Bisericii greco-catolice.

Bărnăuțiu ne face să înțelegem prin analogii importanta funcționării perfecte a instituției bisericești. În “*timpuri barbare*” când *neamul* românilor s-a aflat în ruine din cauza neștiinței și a sărăciei datorată unor cauze interne și a setei de pământ a unor popoare nesătute, pe plan extern, Biserica a făcut atunci mari servicii: a înființat instituții care au servit ca niște cetăți de refugiu pentru români. Această unitate a fost asigurată de către Marele Sinod în cadrul căruia vicari, preoți și notabilități mirene s-au putut întâlni cu cei doi episcopi. Abordarea diferitelor chestiuni precum și legislația a fost în mâna sinodului. Episcopii nu au avut dreptul de decizie fiind datori a conduce Biserica în baza hotărârilor sinodului, astfel că eroarea unui singur om nu a putut cauza prejudicii⁵⁰⁴. Preoții care la acea vreme au participat la sinod au fost oameni simpli care nu frecventaseră școli înalte, dar au fost totodată dispuși să se sacrifice, pe care poporul i-a considerat părinții lui. Episcopul lor s-a deosebit de preoții lui doar prin funcția deținută și meritele sale dar nu prin splendoare și lux.

Această stare ideală a organizării bisericești a luat sfârșit, în opinia lui Bărnăuțiu, odată cu moartea episcopului Atanasie Rednik. Din acel moment, influența iezuiților a tot crescut iar paralele cu aceasta a scăzut autoritatea marelui sinod⁵⁰⁵. Adevărat lovitura a văzut-o însă în apariția călugărilor bazilieni la Blaj. Odată cu înființarea episcopiei a fost

---

⁵⁰³ *Ibidem*, p. 217.

⁵⁰⁴ *Ibidem*, p. 217-218.

⁵⁰⁵ *Ibidem*, p. 212-215; În analiza privind istoriografia bisericii greco-catolice scrisă de Remus Câmpeanu, mai precis în pasajul care tratează persoana lui Bărnăuțiu, acesta subliniază imaginea negativă a iezuiților prezentă la Bărnăuțiu. Aceasta apare cel mai accentuat în discursurile sale de la Blaj în care îi învinuiește că au falsificat diplome, că au făcut rost de diplome de la Curte și de la Sfântul Scaun, pentru a-și legaliza astfel stăpânirea supra preoțimii “*valahe*” și pentru a face presiuni ca mitropolia să fie degradată la rang de episcopie. (Câmpeanu, Remus, *Biserica Română Unită între istorie și istoriografie*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003. p. 11-14.) Având în vedere toate acestea, el împarte asuprirea religioasă a românilor în două etape: cea calvină și cea iezuită. (Câmpeanu, Remus, *Simion Bărnăuțiu, Unirea religioasă a românilor transilveni în Anuarul Institutului de Istorie George Bariț din Cluj-Napoca, Series historica*, Tom XLII, 2003. p. 252).

înființat și un consistoriu printre membrii căruia au fost aleși călugări, iar marele sinod ales nu a mai fost convocat⁵⁰⁶. Călugării, preluând puterea la Blaj, în interpretarea lui Bărnăuțiu, au atacat una dintre cele mai importante condiții ale unirii bisericești: ca în treburile bisericești să rămână în continuare valabilă vechea carte de legi a bisericii, *pravila*. Între timp, tineretul – o parte dintre ei crescuți la *De propagandă fidae* – au fost obișnuiți cu idei absolutiste. În acest fel, asemenea călugărilor bazilieni, aceștia au renunțat la principiile de bază tradiționale, ideale și democratice ale bisericii românești⁵⁰⁷. Ei neglijează *pravila*, nu mai convoacă sinodul anual, nu mai respectă legile și nici nu mai predau dreptul la teologie⁵⁰⁸. Prin pierderea legilor s-au zguduit temeliele, considera Bărnăuțiu, fără de care Biserica nu își mai poate face față sarcinilor sale. Nu mai poate să-și îndeplinească rolul – pentru că pornind tot din dreptul natural – doar legile bune duc spre scopul final, spre fericirea omenească: „*Fără drept nu e nădejde de înaintare, nu e vieață nicări; dreptul e izvorul tuturor bunătaților a fiecărei societăți, dreptul!*”⁵⁰⁹ – scrie Bărnăuțiu în articolul său. În acest fel, restabilirea ordinii Bisericii, servește în mod direct *transformarea*. Adică contribuie la direcționarea ei în direcția bună. Parțial și în spatele solicitării lui Bărnăuțiu de restabilire a sinodului se ascunde aceleași considerente. Pe lângă acestea, Keith Hitchins și Remus Câmpeanu mai atrag atenția și asupra a unui alt aspect al problemei: sinodul instituit după restabilirea sa, la fel cum s-a plănuit și în cazul reorganizării consistoriului Bisericii reformate din Transilvania, ar fi servit nu doar scopurilor bisericești. Ar fi funcționat aproape ca o adunare națională⁵¹⁰.

Cealaltă instituție cheie în gândirea bărnăuțiană, pe lângă instituția bisericească funcționabilă, este școala. După cum am văzut deja cu ocazia analizei articolului *O tocmeală de rușine* el considera atât mediul de la Blaj cât și pe cel de la Sibiu ca fiind merit a promova înaintarea națiunii⁵¹¹. Printre altele, el reflectă și asupra acestor aspecte în

---

⁵⁰⁶ Bărnăuțiu, Simion, *Soborul...*, în Bogdan-Duică, G, *Viața...*, ed. cit, p. 214-215.

⁵⁰⁷ *Ibidem*, p. 215-216.

⁵⁰⁸ *Ibidem*, p. 218.

⁵⁰⁹ *Ibidem*, p. 219.

⁵¹⁰ Câmpeanu, Remus: *Simion Bărnăuțiu...* în *loc. cit.* p. 251-253; Hitchins, Keith, *Români...*, ed. cit. p. 277; În afară de cele doua cazuri concrete, mai mulți alți autori au lansat aceste idei în epoca respectivă. (Mârza, Iacob, *Politică și cultură...*, în *Biserica Română Unită...*, ed. cit. p. 252).

⁵¹¹ „(...) mijloacele care altora șerbesc spre înaintare, noăă ne vor fi spre perire, scoalele din Blaj, Sibiu și a. de aceea vor sta de aici înainte ca prin tr'însele să se stingă limba i naționalitatea noastră și vor fi mai puțin cinstite ca niște ca niște borte de fere sălbatece, că acele nu desnaturalizează pe fere, ci le scurtesc, iar Români prin școale se vor desnaționaliza.” (Bărnăuțiu, S, *Unu documentu...*, (2), în *loc. cit.*, p. 295-296).

scurtul articol în limba maghiară din 1842 intitulat *A balázsfalvi iskolai ügyekről*⁵¹² (Despre treburile școlare de la Blaj). Apropooul scrierii acestui articol a fost faptul că din anul școlar următor la gimnaziul din Blaj au fost numiți ca profesori călugări bazilieni⁵¹³. Motivul protestului lui Bărnăuțiu poate fi stabilit în două chestiuni: pe de o parte, în importanța deosebită a culturii și în rolul cheie îndeplinit de școlile de la Blaj în viața românilor. Autorul caracterizează Blajul ca fiind „*razele înaintării spirituale*” (szellemi haladás sugarai). În viziunea sa, acolo este singura instituție care prin pregătirea preoților și a învățătorilor poate să ajute națiunea. Bărnăuțiu considera, că preluarea conducerii școlii și a învățământului de către călugări ar duce la pierderea acestui rol unicat de cultură pe care îl are Blajul⁵¹⁴:

*„cu s-ar putea aștepta cineva să fie pregătiți preoți și învățători care să fie pricepuți și conduși după principiile științei creștine celei curate sub îndrumarea unor bărbați pe care îi călăuzește călugărismul orbesc și spiritual de ură față de știință, dezvoltare și progres”*⁵¹⁵.

Citatul de mai sus, după cum bine se vede, opune termenul „*kalugerismus*” (*călugărisim*) celui de știință, dezvoltare și progres. Dar ce vrea de fapt kalugyerismus-ul (*călugărismul*) în accepțiunea lui Bărnăuțiu? Explicația acestui termen merge mai departe de simplul act al călugăriei: autorul îi identifică pe bazilieni cu cei înapoiți și cu lipsa de cunoaștere: el se îndoiește de pregătirea lor profesională și morală considerând că însăși înapoierea din vremea sa a poporului român se datorează lor⁵¹⁶. După părerea sa, secole de-a rândul călugării au educat poporul și lor li se datorează acea viziune „*însușită*” (*elaljasodott*) de popor și că acesta încă trăiește sub „*acel blestem străvechi*” (*ősi homály átka*). Bărnăuțiu considera că în timp ce alte națiuni se bucura de binefacerile secolului al 19-lea, românii continuă să tragă după ei „*lanțurile blestemurilor evului mediu întunecat*” (*sötét középkor átkainak rabláncái*). El prezintă această situație în sensul că poporul urmează calea „*părinților neștiutori*” (*tudatlan atyák*), trăiesc în stare modestă și preferă în

---

⁵¹² Folosim sursa redată de Ioan Chindriș în formă sa originală în limba maghiară și nu pe cea mai cunoscută în traducerea în română a lui G. Bogdan-Duică. (K. Á.)

⁵¹³ Bărnăuțiu, Simion, *Balázsfalvi iskolai ügyekről, (Despre treburile școlare de la Blaj)*, în Chindriș, Ioan, *Simion Bărnăuțiu. Suveranitate națională și integrare europeană, O hermeneutică de texte*, Cluj-Napoca, 1999. p. 58.

⁵¹⁴ *Ibidem*, p. 58, 60.

⁵¹⁵ *Ibidem*, p. 58.

⁵¹⁶ *Ibidem*, p. 59.

locul adevărului să creadă în superstițiile lor. Nu le este cunoscut sau nu vor să cunoască calea ce-i poate duce spre un trai mai bun fiindcă percep orice schimbare ca un pericol⁵¹⁷. El consideră opinia publică, care le ia partea călugărilor, ca fiind apărătoarea “întunericului” (*sötétség*) și a “necuratului” (*gonosz*). Prin faptul că și învățământul de la Blaj va fi condus de către ei, școlile vor trece de această parte: “*se vor muta în țara întunericului*” (*a sötétség országába költöznek át*), adică, vor contribui la răspândirea superstițiilor⁵¹⁸. *Kalugyerismus-ul* (călugărismul) este așadar o stare medievală, blestemată, în care poporul trăiește în sărăcie și superstiții și – din cauza fricii sale de cunoaștere – nici nu cutează să schimbe această stare. Numai intelectualitatea este capabilă să dezamorseze această stare:

„dar cunoscând rezultatele unor asemenea indivizi de [a călugărilor K. Á.] cunoscând rezultatele lor periculoase, am considerat a fi de datoria noastră ce o simțim pentru națiune să facem cunoscută opiniei publice această stare tristă a noastră, căci ne hrănim cu speranța că cei mai deștepți ai națiunii noastre vor vedea odată care sunt cerințele epocii noastre și lepădându-se de prejudecățile cu puteri ciudate ale secolelor, se vor îngriji de leacuri mai potrivite și doar doar vor reuși să creeze o nouă gândire a națiunii noastre care să se lupte în tabăra glorioasă a dezvoltării, dreptății și dragostei față de lege; pentru că opinia publică tiranică care domina poporul nostru, este de partea întunericului și a necuratului”⁵¹⁹.

Așadar, scopul stabilit de Bărnățiu este de a corespunde cerințelor timpului, eliberarea de cunoștințele greșite, eronate și căutarea soluției – “*noul leac*” (*új gyógyszer*) - la problemele națiunii. Acestea sunt posibile doar cu ajutorul cunoașterii. În opinia sa, doar această e capabilă să conducă omenirea spre dezvoltare, iluminare, adevăr și respectul față de lege și dreptate, precum și față de morală. Așadar, grupul social capabil de acestea – Bărnățiu îl numește pur și simplu „*nemzetünk értelmesebbjei*” (*cei mai deștepți dintre membrii națiunii*) – are sarcina educării științifice și morale a poporului.

---

⁵¹⁷ *Ibidem*, p. 59-60; „*Ne închidem ochii în fața razelor strălucitoare ale dreptății asemenea soarelui de miazăzi ca și în mijlocul acestui secol luminat să vedem monștrii medievali cu care s-au obișnuit deja ochii noștri cu vedere încețoșată*”.

⁵¹⁸ *Ibidem*, p. 58.

⁵¹⁹ *Ibidem*, p. 59.

Rezumând cele de mai sus, Simion Bărnuțiu reunește în filosofia sa concepțiile herderiene, cele ce tratează națiunea ca pe un organism viu și gândirea dreptului natural din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Acestea, grație rolului deosebit al limbii datorat influenței herderiene, se afla în strânsă legătură și cu *transformarea*. Această *transformare* se manifestă ca rezultat al antropomorfizării națiunii sub forma vieții națiunii, ca un act continuu. Scopul ei este atingerea fericirii. Calea spre aceasta duce prin cultură iar deoarece fundamentul culturii este limba maternă, prin limba maternă. În acest fel Bărnuțiu dă un sens național conceptului de *transformare* care nu se poate referi în același timp la mai multe națiuni referindu-se la năzuințele reformiste săsești și maghiare, indiferent de conținutul acestora. În cazul lui Bărnuțiu, crezul său în ascensiunea națiunii – așa cum a subliniat Petrás Éva în caracterizarea generală a naționalismelor din Europa Centrală și de Est – „poate fi privit și ca o secularizare a crezului religios”⁵²⁰.

Potrivit filosofiei lui Bărnuțiu, prin răspândirea activă a culturii se poate contribui la realizarea scopului final al *transformării*, atingerea fericirii. Instrumentele cele mai importante ale acestui scop sunt biserica și sistemul școlar. Având în vedere rolul deosebit pe care acestea l-au avut în viața națiunii, el a trebuit să reflecte adânc asupra funcționării lor, punând accentul în ambele instituții de cunoaștere și pe merit. Conducătorii selectați după aceste criterii – intelectualii – pot conduce națiunea într-o direcție pozitivă.

---

⁵²⁰ Petrás Éva, *Nacionalizmus és politikai romantika...*, ed. cit, p. 21.

III. Transformarea conceptului de *transformare* în literatura politică maghiară din Transilvania (1830-1848)

Scopul acestui capitol este acela de a prezenta felul în care s-a transformat conceptul de *transformare* și conceptele ce țin de câmpul semantic al acesteia în gândirea politică maghiară din prima jumătate a secolului al 19-lea. În paginile ce urmează, pornind de la Muzeul Ardelean al lui Döbrentei Gábor, vom însoți cititorul în această temă până pe la mijlocul anilor 1840. Vom analiza rolul pe care l-au avut în gândirea politică expresii precum *reform* (*revoluție*), *fejlődés* (*dezvoltare*), *veszteglés* (*stagnare*). În decursul acestei prezentări se conturează procesul în decursul căruia tezele abstracte folosite în literatură și în științele politice au fost transpuse în practica politicii. Acestea vor deveni până la mijlocul anilor '40 pericolele și condițiile ale vieții de zi cu zi.

Tendențele reformiste iozefiniste din anii 1780 și '90 au fost stopate pentru o lungă perioadă de timp sub domnia lui Francisc I. Ele reapar abia pe la mijlocul, sfârșitul anilor 1820. Între cele două perioade au loc mari schimbări în viața culturală a Transilvaniei. Încep să se răspândească ideile romantismului german. Viziunea lui Herder asupra culturii, limbii și comunității – despre care am discutat mai detaliat în partea referitoare la romantismul românesc transilvănean – a devenit caracteristic și pentru autorii maghiari din primele decenii ale epocii reformelor⁵²¹. Sub influența acestora ajunge să fie conștientizată ideea înapoierii, iar ca un răspuns, ca o soluție la această problemă i-au naștere și diferitele programe menite să pună capăt înapoierii. La început apar doar planuri culturale de înălțare - “redeșteptarea națională” - inspirate de către romantism. Acestea însă nu au avut încă nici o legătură cu conceptele *revoluției* și ale *reformei* ce apar pe tărâm strict teoretic. Căsătoria dintre teoria politică și teoria literară are loc odată cu generația lui Széchenyi István și Wesselényi Miklós⁵²². Ei sunt primii la care teoria *transformării* trece din abordarea teoretică la aplicarea practică. Paralel cu aceasta, conceptul de *transformare* cunoaște și o schimbare calitativă: scopul ei va fi acela, de a depăși prăpastia dintre Europa Occidentală și Regatul Ungar, respectiv Transilvania.

---

⁵²¹ Despre activitatea central est-europeana a autorilor iluminismului și ai romantismului german vezi mai multe detalii: Neumann, Victor, *Tentația...*, ed. cit. p. 137-159.

⁵²² Neumann, Victor, *Convergențe spirituale*, Ed. Eminescu, București, 1986. p. 84-89.

3.1. Promotorul noilor idei: gazeta *Erdélyi Múzeum* a lui *Döbrentei Gábor*

Dacă s-ar putea surprinde într-un moment simbolic începuturile transformărilor produse în gândirea politică transilvană în anii 1830 și '40, atunci acesta ar fi cu siguranță momentul apariției primului număr al gazetei *Erdélyi Múzeum* (Muzeul Ardelean). Revista care a ajuns ca între 1814-1818 să atingă zece volume publicate, a fost cea mai importantă revistă culturală a primei jumătăți a secolului al XIX-lea. Ea a jucat un rol cheie în pregătirea ideologică a epocii reformelor din Ungaria. Dispozițiile stricte de cenzură intrate în vigoare după procesul iacobinilor maghiari din 1795 precum și nobilimea speriată de posibilitatea izbucnirii unei revoluții au obstrucționat pentru mult timp apariția și supraviețuirea unei gazete, care să propage ideile romantismului și ale liberalismului, precum a fost *Erdélyi Muzéum*. Liniștea care s-a așternut după 1795 în spațiul lingvistic maghiar și care a persistat mai bine de două decenii a fost spartă tocmai de către gazeta lui⁵²³. În operele sale întâlnim deopotrivă ideile iluminismului și ale romantismului⁵²⁴. Asupra gazetei sale au exercitat o influență semnificativă tradițiile masonice desființate în 1795 precum și ideile Societății de Vânătoare Diana⁵²⁵. Pe lângă această viziune legată de iluminism,⁵²⁶ în gazeta să își fac apariția și criteriile inspirate din romantism: cultivarea limbii naționale după exemplul "*națiunilor iluminate*", prezentarea figurilor trecutului istoric ca pilde de urmat, dorința de a înființa Academia și Teatrul⁵²⁷. Fenyő István vede o înrudire strânsă între *Erdélyi Muzéum* și *Deutsches Museum* a lui *Schlegel*: scopul ambelor publicații a fost acela de crea prin intermediul unei literaturi naționale o națiune unită. Diferența poate fi sesizată în faptul că pentru *Döbrentei* înnoirea, care este în centru problematicii, a însemnat mai ales înnoirea socială⁵²⁸. Pe lângă gazeta lui *Schlegel* pot fi stabilite legături și cu alte reviste culturale: după exemplul revistei *Magyar Múzeum* a lui *Batsányi János*, rând pe rând, apar în gazeta lui *Döbrentei* idei ce își propun cultivarea

⁵²³ Fenyő István, *A reformkor eszmei előkészítője: Az Erdélyi Muzéum, (Pregătitorul epocii reformelor: Erdélyi Muzéum)*, în *Irodalomtörténeti Közlemények*, LXXX/1, 1976. p. 15-16.

⁵²⁴ Jancsó Elemér, *A felvilágosodástól a romantikáig, (De la iluminism la romantism)*, în Idem, *Irodalomtörténet és időszerűség, Irodalomtörténeti tanulmányok 1929-1970, (Istorie literară și oportunitate. Studii de istorie a literaturii 1929-1970)*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1970, p. 407.

⁵²⁵ Fenyő István, *A reformkor...*, în *loc. cit.* p.17-20. Jancsó Elemér, *A jakobinus mozgalom...*, în Idem, *Irodalomtörténet és időszerűség...*, ed. cit, p. 266-272.

⁵²⁶ Cu toate că scrierile lui *Döbrentei* prezintă din multe puncte de vedere caracteristicile romantismului, totuși, nu putem enumera autorul printre reprezentanții romantismului. Despre această chestiune vezi detalii mai multe: Szauder József, *Géniusz száll...*, în *loc. cit.*, passim.

⁵²⁷ Fenyő István, *op. cit.* p. 17-20.

⁵²⁸ *Ibidem*, p. 21.

limbii naționale și care abordează idei despre formarea națiunilor moderne. Asupra gazetei sale a exercitat o influență și *Orpheusul* lui Kazinczy exprimat printr-o beletristică lipsită de erudiție și perseverența, dar cu o estetică proprie, și tendința de a crea rafinamentul artei scrisului. Fenyő István vede sursa “conceptului de cultură evoluționistă” în *Uránia* a lui Kármán József. Mai poate fi sesizată legătura și cu *Siebenbürgische Quartalschrift* din care răzbate ideea prezentării stării de înapoiere și programul de răspândire a unor cunoștințe despre pământul natal, precum și cu *Mindenek Gyűjtemény* din care este preluată nevoia popularizării cititului⁵²⁹.

Conceptul de *transformare* la Döbrentei este încă apolitică, creionându-se în strânsă legătură cu cultura. În articolele-program care au deschis unele dintre numerele gazetei apare o concepție asemănătoare celei prezentate la autorii romani. În aceste scrieri nu întâlnim nici expresia de *forradalom* (revoluție) și nici cea de *reform* (reformă), dar este mult mai sesizabil sentimentul de înapoiere, ideea găsirii unei soluții pentru ieșirea din această stare. În scrierea de la începutul volumului întâi, redactorul folosește o comparație utilizată mai târziu la modul general, cea a corpului care se trezește din somnul său: când face referire la faptul că “ochii maghiarilor s-au deschis deja”, se referă la faptul că națiunea, concepută de către el ca ceva organic, a devenit mai activă din puncte de vedere cultural. Apar din ce în ce mai multe scrieri în limba maghiară, care, așa cum anterior am văzut, sunt momente cheie în privința viitorului națiunii. Autorul constată totuși, că numărul acestora este încă insuficient, având în vedere numărul oamenilor de știință. Acesta este motivul stăgării. În această privință poate fi de folos doar “o minte clarvăzătoare” care „înțelege cum și în cel fel ar trebui acționat, pentru a fi de folos obștei. Dacă nu slujește prin munca sa, este doar o bijuterie de aur închisă într-o cutie, văzând însă în strălucirea ei cerească, ceea ce este nobil, folositor, iar noi poate putem numaidecât să ajutăm la sădirea ei în națiunea noastră”⁵³⁰.

Așadar, în modelul prezentat mai sus, scopul este răspândirea lucrurilor “nobile” și “folositoare”, răspândirea de fapt a rațiunii printre oameni. Acest lucru ar servi interesului obștesc și prin aceasta s-ar putea pune capăt stăgării națiunii direcționând *transformarea*

⁵²⁹ Kókay György, *Sajtónk...*, în *A magyar sajtó...*, ed. cit, p. 261-263.

⁵³⁰ Döbrentei Gábor, *Előbeszéd*, (Prefață), în *Erdélyi Múzeum, Első füzet*, Nyomtatta a Ref. Koll. Nyomtatóműhelyében, Török István, Kolosvártt, 1814; Articolele publicate în prefața diferitelor caiete au fost publicate fără paginare, astfel încât nu avem posibilitatea de a face trimitere exactă la pagina citată.

într-o direcție pozitivă. În această operă Döbrentei acordă rolul cheie scriitorilor. Ei au datoria de a dezvolta limba prin traduceri sau scrierea unor opere originale care să fie scrise în așa fel, încât să poată concura cu oricare dintre operele străine⁵³¹.

Într-o altă scriere de-a sa, autorul descrie la modul mai concret starea de înapoiere. Prezintă situația din Ungaria și Transilvania în contrast cu exemplele din Anglia și Germania. Punctul său de plecare este că la englezi pătura mai înstărită, iar la germani comerțanții, orașenii și universitățile lor au contribuit la răspândirea limbii naționale, a literaturii și a științelor. Acest lucru, consideră el, a făcut posibil ca aceste popoare să își atingă și cele mai cutezătoare țeluri. Döbrentei consideră adoptabil acest model și în cazul Ungariei și al Transilvaniei. Succesul acestuia, ar depinde, în viziunea sa, doar de atitudinea nobilimii: contribuția acelor puțin nobili care până la apariția articolului s-au luptat pentru răspândirea științelor o consideră insuficientă pentru a declanșa înălțarea limbii. Părerea sa este că e nevoie de public cititor care, urmând exemplul englez și cel german, poate contribui la răspândirea literaturii, și prin aceasta, la înaintarea națiunii „*pe o cale glorioasă*”⁵³². În acest fel, nașterea culturii nu este condiționată doar de direcționare într-o direcție bună a *transformării*. Este nevoie și de răspândirea ei. Scrierile trebuie să ajungă în mâna cititorilor.

Döbrentei se dovedește a fi adeptul concepției organice despre națiune a lui Herder atunci când consideră că diferitele națiuni sunt de vârste diferite. Această chestiune i-a pus pe gânduri pe mai mulți autori din acele timpuri, dacă națiunea maghiară s-ar afla tocmai într-o epocă de declin sau în una de ascensiune. Conform redactorului de la Erdélyi Muzéum, perioada de *virágzás* (*înflorire*) a națiunii maghiare nu trecuse încă și ea va urma cu adevărat odată cu începerea muncii geniului:

„Să nu credem că vremea înfloririi noastre a trecut. Acele minți luminate care până acum s-au arătat, nu indica acest fapt. Doar să capete cale liberă geniul lor, vor ști ei incotr-o s-o ia. Dar dacă de bunăvoie am accepta semnul slăbiciunii, resemnarea, sau dacă acea cale frumoasă am vrea s-o facem de bunăvoie și acceptăm doar ceea ce

---

⁵³¹ Acest rol de seamă al scriitorilor și al literaturii reflectă în mod indubitabil influența lui Herder. (Neumann, Victor, *Neam, popor...*, ed. cit, p. 61-67.) Despre convingerile mărturisite de către Herder în privința limbii și a culturii vezi mai multe detalii: Neumann, Victor, *Neam, popor...*, ed. cit, p. 49-83.

⁵³² Döbrentei Gábor, *Az Erdélyi Muzéum megindulhatása, (Apariția gazetei Erdélyi Muzéum)*, în *Erdélyi Muzéum, Második füzet*, Tratner János Tamás' Nyomtató Műhelyében, Pesten, 1815, fără paginare.

găsim de gata, atunci cu siguranță această națiune mândră de odinioară își va pierde virtutea. Ci mai degrabă să țintim la acest scop nobil, să mergem într-aceea direcție. Ceea ce nu vedem a crește, va crește cu timpul fără să ne dăm seama. Doar să voim a merge mereu înainte și să acționăm în acest sens. - Sufletul nobil se ridică glorios și cuprinde Totul, pune stăpânire pe marile idei, că ceea ce încă nu a fost în el, el va fi inițiatorul, va munci pentru strălucirea viitorului, sădește semințe ca restul să poată vedea înflorirea lor”⁵³³.

În citatul de mai sus apar concepte cheie precum *genie (geniu)* și *növekedés (creștere)*. *Növekedés-ul (creșterea)*, “*előrébb haladás*”-ul (*înaintarea*), ce va porni datorită trezirii la viața a geniului, se referă de fapt, în cazul de față, la *transformare*. Acest proces nu are un punct final bine stabilit. Autorul stabilește printre scopurile sale obiective precum strălucirea viitorului său înflorirea națiunii.

După cum am menționat mai sus, la Döbrentei este prezentă nu doar conștientizarea stării de înapoiere. Ca redactor, el vrea să contribuie la direcționarea națiunii în direcția pozitivă. Una din condițiile acesteia este limba modernizată în mod funcțional și crearea literaturii în sens mai larg⁵³⁴. Cu acestea se naște posibilitatea exprimării și scrierii în limba maghiară a ideilor noi și a rezultatelor științifice. De îndată ce maghiara va fi aptă pentru acest lucru, se vor deschide perspectivele nașterii unor opere noi și ale răspândirii științelor și culturii. În acest fel, limba și cultura poporului vor aduce prin munca lor sistematică *növekedés-ul (creșterea)* și *előrébb haladás (înaintarea)*. Conform logicii sale, geniu va putea fi pus să creeze iar efectul muncii sale se va răsfrânge asupra întregii națiuni, care va începe să creeze opere originale, asigurând astfel *virágzás-ul (înflorirea)* viitoare a națiunii⁵³⁵.

Döbrentei și-a formulat concepțiile redacționale în spiritul celor de mai sus. Tematica gazetei Erdélyi Muzéum a conceput-o în jurul a două puncte principale:

1. Prezentarea vieții persoanelor celebre din țară și de peste hotare. Acest lucru îl motivează folosind argumente herderiene: conform autorului german și maghiarii,

---

⁵³³ *Ibidem..*

⁵³⁴ În accepțiunea lui Döbrentei literatură nu înseamnă doar beletristica, ci ea se referă și la literatură științifică.

⁵³⁵ *Ibidem..*

precum germanii, au uitat de strămoșii lor. Oamenilor ar trebui să le fie din nou prezentați aceștia, ca să se răspândească lumină printre ei, iar fiilor națiunii să le crească stima de sine.

2. Descrierea de călătorii ce prezintă caracterele diferitelor națiuni și pământurile locuite de către acestea.
3. Publicarea de scrieri care abordează teme referitoare la situația de mai demult a istoriei țării și a limbii.
4. Teoria poeziei și poezii
5. Prezentarea literaturii italiene, franceze, engleze și germane.
6. Publicarea unor povestiri moralizatoare.
7. Prezentarea unor scrieri maghiare și nemaghiare referitoare la Ungaria. Esența acestora constă în faptul că critică ajută la purificarea gustului și a sentimentelor, iar prin aceasta contribuie la “*înaintarea în scris al națiunii*”, adică la dezvoltarea literaturii.
8. Publicarea unor scrieri cu caracter educativ.
9. Corespondențe despre literatură și “*despre alte lucruri utile*”⁵³⁶.

Trecând în revistă tematicile de mai sus, gazeta lui Döbrentei deservește două scopuri: pe de o parte îndeplinește o sarcină de popularizare, răspândește noi informații. Pe de altă parte, prin prezentarea literaturii străine, prin popularizarea teoriei literaturii, prin publicarea criticilor el se străduiește să contribuie cât mai mult la dezvoltarea literaturii. Ambele lucruri sunt în folosul națiunii ca să își atingă scopurile, ca *transformarea* să fie direcționată în direcție bună. Principiile lui Döbrentei, ca redactor, au fost foarte severe, astfel încât în cele opt numere ale gazetei Erdélyi Muzéum dintre 1814-1817 nu face nici o abatere de la acestea. Căutarea originalului, între timp, face ca autori ai unor epoci mai vechi să fie acum prezentați dar și să publice rezultatele creațiilor din propria lor epocă, fiind totodată publicate în paginile gazetei Múzeum și critici precum și traduceri. În gazetă apar chestiuni legate de societate și omenire doar învelite în straietele filosofiei și ale moralei. Conceptul de *transformare* prezentată ca viața națiunii, descrisă prin *előrehaladás* (*înaintare*) și *növekedés* (*creștere*) a rămas pe tot parcursul timpului între limitele culturii

---

⁵³⁶ Döbrentei Gábor, *Előbeszéd...*, în *loc. cit.*

fără să fie extinsă asupra politicii de actualitate⁵³⁷. Succesul teoriei sale care leagă limba, cultura și transformarea răspândită în Transilvania este bine oglindit prin faptul că acesta, cu douăzeci de ani mai târziu, va fi preluat cu succes de către români.

3.2. Tipologia transformării: Méhes Sámuel: Despre cele trei sisteme politice diferite⁵³⁸

Pe lângă conceptul de transformare, așa cum o definește Döbrentei, și cultura care vrea să ridice națiunea, au apărut la nivelul teoriilor abstracte și alte modalități ale transformării. Un bun exemplu în acest sens este articolul lui Méhes Sámuel din septembrie 1832 intitulat *Despre cele trei sisteme politice diferite* publicat în *Nemzeti Társalkodó*. În acesta, autorul prezintă, mergând pe urmele istoricului, filosofului german Pöhlitz,⁵³⁹ trei sisteme politice de tranziție. Scrierea sa nu depășește limita filosofiei. Nu a încercat, nici măcar la nivel teoretic să aplice aceste sisteme pentru Transilvania sau Regatul Ungariei.

Méhes a considerat că *revolutio - lázadás* (revoluția - răzvrătirea), *reactio - visszahatás* (reacțiunea - reacția) și *reformatio - javítás* (reformarea - îmbunătățirea) sunt sisteme aparte diferite. Ca forme de tranziție între acestea este *mozgás* (mișcarea) situată între revoluție și reformare și *veszteglés* (staționare), situată între reacțiune și reformatio (reformare).

Autorul prezintă *revolutio* (revoluția) ce pe o schimbare, care bazându-se pe rațiune, se străduiește să extindă drepturile individului și pe cele ale statelor. El tratează orice instituție cu un fundament istoric ca fiind deficitară, imperfectă, depășită de timp⁵⁴⁰. Pentru tratarea concepțiilor sale de funcționare Méhes a folosit comparația cu pădurea: copacii cândva puternici ai pădurii mereu crescându-le au devenit stufoși, în timp ce alții au crescut atât de des unul lângă altul, încă nu mai permit trecerea razelor soarelui și a aerului.

---

⁵³⁷ Despre acestea vezi mai multe datalii: *A' négy füzet foglalatja*. în *Erdélyi Múzeum*, Negyedik füzet, Trattner János Tamás, Pesten, 1815; *Az V-dik és VI-dik füzet foglalatja* în *Erdélyi Múzeum*. Hatodik füzet, Trattner János Tamás, Pesten, 1817; *A hetedik füzet foglalatja* în *Erdélyi Múzeum*, Hetedik füzet, Trattner János Tamás, Pesten, 1817; *A nyolczadik füzet foglalatja* în: *Erdélyi Múzeum*, Nyolczadik füzet, Trattner János Tamás, Pesten, 1817.

⁵³⁸ Méhes Sámuel, *A három különböző politikai rendszerekről*, (*Despre cele trei sisteme politice diferite*), în *Nemzeti Társalkodó*, Nr. 10, 1832.

⁵³⁹ Pöhlitz, Karl Heinrich Ludwig (1772-1838) om de știință privind filosofia statului și istoric. A predat la mai multe universități germane filosofie, dreptul natural, dreptul internațional, și în final, statistică și istorie. Opera sa principală, ce consta din cinci volume, este *Die Staatswissenschaften im Lichte unserer Zeit*. (*Allgemeine Deutsche Biographie*, Vol. 26. Leipzig, 1888. p. 389-392; *Neue Deutsche Biographie*, Vol. 20, Berlin, 2001. p. 562).

⁵⁴⁰ Méhes Sámuel, *op. cit.*, p. 145.

După părerea lui Méhes, revoluțiile nu se mulțumesc doar cu curățirea frunzele moarte și a crengilor uscate, nu vor să soluționeze greșelile pas cu pas. Dau foc pădurii vechi și în cenușa aceleia sădesc semințele noi ca în locul ei, cu timpul, să crească o pădure tânără și frumoasă. Așa cum Méhes lasă să se înțeleagă din această comparație, *revolutio*-ul (*revoluția*) este sistemul schimbărilor radicale, al noului început. Ea desființează în întregime vechea formă de guvernare, neținând cont de faptul că unele dintre instituțiile acestea sunt benefice sau dăunătoare societății. Vrea să construiască un sistem politic bazat pe rațiune, pe ruinele celui vechi “*în baza celor mai frumoase interese ale oamenilor*”. Astfel, conform autorului, sistemul *revolutio*-ului (*revoluției*) se află în acest fel mereu în opoziție cu drepturile istorice și cu vechile instituții. Méhes descrie ca pe “*un sistem al stărilor ideale*” ceea ce există doar teoretic ca fiind neprimejdioase, dar de îndată ce popoare needucate le realizează pe acestea, se distruge tot ce e bun și rău deopotrivă⁵⁴¹.

La celălalt capăt extrem al acestei scări se afla *reactio*-ul (*reacțiunea*). Aceasta ascunde un fel de conservatorism. După cum Méhes scrie: “*În fața prietenilor acestui sistem tot ceea ce pe calea perfecționării a produs schimbări în formele de guvernare și de constituționalitate cetățenească este suspect și detestabil*”. Așadar, acest sistem se opune oricărei schimbări și perfecționări. Respectă numai instituțiile și drepturile vechi, chiar dacă acelea se bazează pe abuzuri. În opinia lui Méhes, adepții *reactio*-ului (*reacțiunii*) respecta numai forma medievală de guvernământ, preferă puterea autoritară a unui domnitor, chiar și atunci când “*drepturile iobagilor înrobiți legați de glie sunt călcate în picioare*”⁵⁴².

Cel de-al treilea mare sistem politic, *reformatio*-ul (*reforma*) se situează pe scara autorului undeva la mijloc între revoluție și reacțiune. Esența sa Méhes a formulat-o în felul următor:

„Sistemul reformei conectează prezentul cu trecutul, nu smulge cu forța copilul din pântecul mamei sale. El dă glas, un imbold la tot ceea ce este recunoscut ca potrivit acelei epoci. - Nu taie de dragul frunzelor și a ramurilor uscate tot copacul, dar îl curăță, iar în locul celor putreziți sădește alți copaci noi, ca în acest fel din prezent să se dezvolte un viitor plin de flori și de fructe. - Se străduiește să aproprie civilizația în

---

⁵⁴¹ *Ibidem*, p. 145-147.

⁵⁴² *Ibidem*, p. 147-148. A formulat un punct de vedere foarte conservator asemenea celui descris de Méhes și în dieta ungară din anii 1825-27. Petru mai multe detalii, vezi: Varga Zoltán, *A szabadságeszme...*, în *loc. cit.*, p. 580-582.

curs de înaintare de idealul inteligenței fără a da uitării trecutul ale cărui etape au pregătit pas cu pas stadiul actual al culturii. Sistemul Reformei se sprijină pe ideal, tocmai precum și pe istorie. - Nu galopează ca la asediu ca să asedieze idealul, dar se împotrivesc din aceeași rațiune și Reacțiunii de îndată ce pe acestea vrea să le păstreze nu pentru valorile lor interioare, ci doar pentru vechimea lor respectată”⁵⁴³.

În exemplul de mai sus, Méhes privește *reformatio*-ul (reforma) ca pe ceva care, în opoziție cu revoluția și reacțiunea, reunește trecutul, prezentul și viitorul. Condițiile prezentului s-au creat pas cu pas în epoca trecutului, a istoriei și de aceea este importantă să ne sprijinim pe acest fapt, la fel ca și pe idealurile la care tindem și pe cunoașterea ideilor, conceptelor. Scopul *reformatio*-ului (reformei), conform citatului de mai sus, este categoric *előrehaladás*-ul (înaintarea) civilizației umane. Conceptul de *revolutio* (revoluție) a lui Méhes reunește aspectele pozitive ale revoluției și ale reacțiunii. El preia de la revoluție acel principiu prin care întreaga civilizație o apropie de idealul său,⁵⁴⁴ iar de la reacțiune pe acela de a menține instituțiile importante pentru prezent. Schimbările le efectuează în mod bine gândit, nu se străduiește să schimbe totul cu forța, dar nici nu menține instituții doar de dragul vechimii lor.

Între cele trei sisteme politice există și alte două sisteme de tranziție. Unul dintre acestea este *mozgás principiuma* (principiul mișcării). În spatele acestuia, în esență, se ascunde în accepțiunea lui Méhes, existența ideii unei revoluții permanente. Scopul acesteia este să permanentizeze revoluția – pe care această idee se bazează – și să mențină forța de schimbare continuă mai puternică decât cea a reformei. Această idee, dincolo de schimbarea sistemului politic, își propune și modificarea radicală a structurilor sociale. Autorul prezintă această stare ca pe o boală cu febră, care conține două posibilități: recidivarea sau însănătoșirea de la sine. Tocmai de aceea, în măsura în care ar fi fost cazul, el nu a considerat necesară tratarea acestor stări, ba chiar a considerat că ea ar putea chiar dăuna în asemenea cazuri⁵⁴⁵.

Cel de-al cincilea – și totodată și ultimul – asemenea sistem politic este *veszteglés*-ul (staționarea) adică *principiul permanenței*. Scopul acestuia, în opinia lui Méhes, este de

---

⁵⁴³ Méhes Sámuel, *op. cit.*, p. 148-149.

⁵⁴⁴ Confirmă acest lucru și în alte locuri: „Privește acest ideal al rațiunii ca pe ceva de neatins, dar totodată și ca pe un punct final la care atât fiecare om în parte precum și întreaga omenire trebuie să aspire.” (*Ibidem*, p. 148).

⁵⁴⁵ *Ibidem*, p. 149-150.

a permanentiza prezentul cu toate părțile bune și cele rele acel acestuia. El se situează pe scara politica prezentată la jumătatea dintre *reactio*-ul (reacțiune) și *reformatio*-ul (reformă). Reprezentații acestui principiu împiedică aplicarea lui tocmai din teama lor de schimbare, dar și din cauza urii față de acesta. Cu toate acestea, ei nu sunt reacționari, nu își propun să distrugă schimbările făcute până la acea dată. Adepții mai moderați ai principiului permanenței sunt dispuși să accepte instrumentele reformei, dar vor să fie utilizate cu măsură. Ei vor să le introducă doar parțial și pas cu pas. „Nu vor să ascundă cu totul lumea cunoașterii, dar le este frică de lumina întreagă a soarelui fiindcă soarele poate produce și insolație” – scrie Méhes făcând referire la faptul că *reactio*-ul (reacțiunea) nu poate fi exclusă de la guvernare, dar consideră periculoasă pentru viitor aplicarea principiilor acestei grupări. Esența *veszteglés*-ul (staționării) el o exemplifică în următorul fel: este ca și când un călător poposește la un han în care se simte atât de comod, încât uită să călătorească mai departe, în timp ce carul său stă părăsit în voia sorții în fața porții hanului⁵⁴⁶. *Veszteglés*-ul (staționarea) este așadar menținerea prezentului în ciuda tuturor defectelor sale, care de dragul comodității de moment, condamnă la moarte viitorul.

În partea de încheiere a articolului său autorul face un rezumat al celor trei sisteme prezentate mai sus. Extinzând puțin exemplul său despre călătorul prezentat în cazul *veszteglés*-ului (staționării), el prezintă și viața statelor ca pe o călătorie. Pentru asemenea călătorii este nevoie de drumuri bune, iar asemenea drumuri le construiește doar *reformatio*-ul (reforma). Méhes consideră, că în Europa timpurilor sale coexistă toate cele trei tipuri de regimuri. Exemplele acestora le înșiră în favoarea reformei: consideră prea grave consecințele revoluțiilor și ale reacțiunii deoarece finalitățile acestora sunt adesea sângeroase. Din aceste motive, asemenea și altor teorii născute în secolul al 19-lea în același spirit, autorul considera ca unică soluție *reformatio*-ului (reforma). Prețul acesteia, în locul sângelui, este compromisul. Lucrurile învechite pot fi schimbate pe cale pașnică și legală. Statele care urmează acest drum s-au apropiat cu mai mult curaj și mai fericite de scopul lor⁵⁴⁷.

În acest fel Méhes rămâne, asemenea altor contemporani de-ai săi, la conceptul organic de *transformare*. El îl descrie prin expresia *înaintării*. Acesta înseamnă și pentru el

---

⁵⁴⁶ *Ibidem*, p. 151-152.

⁵⁴⁷ *Ibidem*, p. 152-153. Despre aceste paralele vezi: Varga Zoltán, *A szabadságeszme...*, în *loc. cit.* p. 595-596.

un act continuu, în derulare, al cărui scop este creșterea educației cetățenești și apropierea de “*okosság ideája*” (idealul rațiunii). Acesta servește ca un punct de plecare de principiu. Articolul analizează afirmarea acestui principiu în cadrul diferitelor “*regimuri politice*”. El caută posibilitatea optimă de realizare a acestuia. Méhes nu consideră o soluție bună schimbarea fluxului continuu, stoparea *înaintării*, a progresului sau accelerarea sa prin salturi. Datorită acestora, ritmul firesc al *transformării* ar avea de suferit. Pentru aceste principii el trece de partea *reformatio*-ului (reformelor) care corespunde cel mai fidel principiilor sale despre transformare, așa cum au fost prezentate mai sus. O altă caracteristică a articolului său este caracterul său strict teoretic: fiecare dintre modalitățile descrise referitoare la transformare se rezumă doar la instituții – printre care se numără și instituțiile de drept – fără ca autorul să le fi aplicat și la cazuri concrete.

3.3. Descrierea de călătorie a lui Bölöni Farkas Sándor ca un “manual” de politică modernă

În interpretarea conceptului de *transformare* la Bölöni Farkas Sándor întâlnim o mare diferență față de cazurile analizate până acum. Descrierea sa de călătorie publicată prima dată în 1834 cu titlul „*Călătorie în America de Nord*” ajunge să fie citită de către contemporanii săi ca un manual propovăduitor al noilor idei⁵⁴⁸. Efectul cărții lui Bölöni a fost puternic la vremea sa: în doar doi ani a fost editată de două ori, autorul fiind premiat cu premiul academic pentru scrierea ei⁵⁴⁹. Rolul său i-au mărit importanța nu doar pentru ideile vehiculate în ea, ci și pentru chestiunile pe care le-a abordat. Așa cum ne atrage atenția Kosáry Domokos, scriitorii descrierilor de călătorie, pe lângă faptul că și-au formulat în scris propriile impresii, ei abordează și teme care până atunci nu erau la ordinea zilei⁵⁵⁰. “Călătoria”, din acest punct de vedere, este un gen literar remarcabil. Cartea sa s-a aflat la loc de cinste în colecțiile societăților de lectură ale vremii tocmai pentru chestiunile politice și sociale abordate în ea. De aceea a citit-o Széchenyi, Wesselényi și chiar și tineretul român de la Blaj. Pe lângă acestea, ea a avut un rol important și ca o carte de

⁵⁴⁸ Vita Zsigmond, *Erdélyi...* în Idem, *Művelődés...*, ed. cit, 114; Vita Zsigmond, *Adatok...*, în Idem, *Művelődés...*, ed. cit, p. 134.

⁵⁴⁹ Interesant este că Bölöni a renunțat la premiul de 200 de florini ce i s-a oferit, donându-l fundației academiei: Bölöni Farkas Sándor, *levele az Akadémiához, (Scrisoare către Academia)*, în *Erdélyi Híradó*, nr. 34, 1835, p. 264.

⁵⁵⁰ Kosáry Domokos, *Újjáépítés és polgárosodás 1711-1867, (Reconstrucție și îmburghezire 1711-1867)*, Háttér Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1990, p. 266-267.

răspândire a cunoștințelor. Ioan Rusu a utilizat-o ca sursă la scrierea operei sale cu caracter geografic⁵⁵¹.

Viața autorului este un exemplu tipic pentru carierele lipsite de o anumită regularitate ale epocii reformelor: a acceptat să se angajeze într-o slujbă civilă, deși era nobil. Farkas s-a născut la 14 decembrie 1795 în localitatea Bölön din comitatul Trei Scaune într-o familie nobilă de secui. La școală superioară unitariana din Cluj a studiat filosofia și teologia, iar apoi în liceul regal și dreptul. A fost introdus în viața spirituală a Transilvaniei de către Döbrentei Gábor pe când era încă elev. L-a recomandat în atenția lui Kazinczy Ferenc ca pe un tânăr talentat, iar datorită situației sale materiale precare a intervenit pentru el la Wesselényi Miklós. El a tradus în maghiară operele Tânărul Werther de Goethe, Don Carlos de Schiller și Corinne de Mme Staël. În preocupările sale sociale, Döbrentei a jucat un rol determinat. El a fost cel care i-a prezentat operele sale și lui Széchenyi⁵⁵². Fondul donat prin testament de către el bibliotecii școlii Superioare Unitariene din Cluj oglindește foarte bine statura sa de om de cultură. Colecția constând din 494 de opere individuale și 961 de volume a fost considerată una foarte însemnată la epoca sa. Printre ele putem găsi și operele autorilor Enciclopediei franceze precum și pe cei mai de seamă autori din Transilvania și Ungaria secolelor XVIII-XIX. Avem cunoștințe despre existența operelor autorilor Kazinczy, Berzsényi, Dayka, Fáy, Virág Benedek, Benkő Sándor, Bod Péter, Bethlen Farkas, Széchenyi Wesselényi, Katona și Pray György. Pe lângă acestea, biblioteca a deținut și o importantă colecție de reviste: din Hebe 5, din Aurora 14, din Urania 2, din Felső-magyarországi Minerva 4, din Koszoru 4, din Élet és Litteratura 4 serii, precum și colecția științifică Árpádia și Erdélyi Múzeum⁵⁵³. Toate acestea indică faptul că avem de-a face cu o mare personalitate a iluminismului și a romantismului.

La fel de importantă a fost și implicarea sa în viața publică: îl întâlnim cu ocazia înființării cazinoului ardelean, printre funcționarii acesteia. Ca un susținător extern, a

---

⁵⁵¹ Barițiu, Georgie, *Parti alese...*, Volumu I, ed. cit, p. 633; Neumann, Victor, *Convergențe spirituale*, ed. cit, p. 92; Hitchins, Keith, *The idea of nation...*, ed. cit, p. 160-161.

⁵⁵² Jancsó Elemér, *Bölöni Farkas Sándor*, în Jancsó Elemér, *Irodalomtörténet és időszerűség, Irodalomtörténeti tanulmányok 1929-1970, (Istorie literară și oportunitate. Studii de istorie a literaturii 1929-1970)*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1970, p.201-212; Mikó Imre, *Bölöni Farkas Sándor a demokrata és republikánus*, (Bölöni Farkas Sándor democratul și republicanul), în *Korunk*, nr. XXIV/12, 1965, p. 1672-1673.

⁵⁵³ Simén Domokos, *Az unitáriusok kolozsvári főiskolájának könyvtára, (Biblioteca școlii superioare unitariene din Cluj)*, în *Keresztény Magvető*, 1877, p. 205.

sprijinit societatea de lectură a Colegiului Unitarian și a jucat un rol important în înființarea societății de duel și a teatrului din acest oraș. Activitatea sa poate fi caracterizată cel mai bine printr-un caz din 1842. Atunci, la trei ani după moartea sa, într-un volum intitulat *Bérczvirágok* (Flori alpine) ce a fost pregătit pentru publicare de elevii liceului romano-catolic din Cluj, a fost inclusă și o poezie dedicată lui⁵⁵⁴.

Călătoria, care a stat la baza operei sale, a început în toamna lui 1830 în compania contelui Béldi Ferenc. Călătoria lor i-a purtat spre Lumea Nouă prin Pesta, Pojon, Viena, München, Paris și Londra. În acest răstimp el compară neconținut diferitele regimuri politice din străinătate, precum și viața culturală și economică din acestea, cu condițiile din Transilvania. Se conturează astfel un contrast dur între dezvoltarea materială și spirituală a țărilor vizitate și înapoierea din patria sa de origine. La fel ca și Széchenyi, el prezintă și caută soluții la problemele apărute în sânul societății⁵⁵⁵. Farkas prezintă cititorilor săi Statele Unite născute din „*revolutio*” (revoluție) și lupta de eliberare, ca un exemplu. În accepțiunea lui Farkas, democrația americană nu este altceva, decât întruchiparea ideilor revoluției franceze. Keith Hitchins subliniază faptul că autorul vede în Statele Unite patria curățeniei spirituale și a bunăstării materiale. Această țară, în opinia sa, întrece toate regulile „*logice și metafizice*” ale societăților cunoscute până atunci⁵⁵⁶. Consideră *revoluția* bază a acelei societăți încă necunoscute lui până atunci. Dar ce ascunde în accepțiunea lui Farkas această concept? La această întrebare dă răspuns aliniatul referitor la Washington, Lafayette și Bolivar:

„De când republicile greacă și romană au decăzut, cred că nu există în istorie trei caractere democratice mai perfecte și mai curate decât Washington, Lafayette și Bolívar! Toți trei au deschis o eră nouă în istoria omenirii. Pentru că revoluțiile americane a căror conducători ei au fost, sunt importante și renumite nu doar pentru că prin acestea a fost instituit un nou tip de administrație, ci sunt importante și renumite pentru faptul că au schimbat principiile de până atunci ale guvernării și au

---

⁵⁵⁴ Vita Zsigmond, *Erdélyi...*, în Idem, *Művelődés...*, ed. cit, p. 129, Idem, *Adatok...*, în Idem, *Művelődés...*, ed. cit, p. 133; Bodolay Géza, *Irodalmi diáktársaságok...*, ed. cit, p. 764; Jakab Elek, *Kolozsvár...*, ed. cit, Vol. III. 772-800).

⁵⁵⁵ Mai multe detalii despre analogia referitoare la Széchenyi vezi în: Veliky János, *A változás kora, (Epoca schimbărilor)*, Új Mandátum, Budapest, 2009, p. 66-75.

⁵⁵⁶ Hitchins, Keith, *Böloni Farkas és de Tocqueville, (Böloni Farkas și de Tocqueville)*, în *Korunk* nr. XXIV/12, 1965, p. 1670-1671.

*făcut lumea să gândească într-un mod cu totul nou. - Revoluțiile de odinioară nu s-au răsfrâns asupra întregii populații – acelea au avut efect doar asupra celor din anturajul curții și au dus doar la schimbarea de persoane- dar revoluția americană nu a fost făcută pentru interesele unor persoane, ci pentru recâștigarea drepturilor omenești*⁵⁵⁷.

În rândurile citate mai sus, autorul face diferența între *revoluțiile* de tip vechi și cele de tip nou. În accepțiunea sa, *revoluțiile* deschid o nouă eră în istoria omenirii. Lucrurile întâmplare în America nu au vizat doar schimbarea modului administrației de stat, ci i-au modificat chiar și principiile acesteia. Acestea s-au desfășurat nu de dragul afirmării intereselor individuale, a schimbării unor persoane ci pentru revenirea la drepturile omului⁵⁵⁸.

În cartea sa întâlnim multe indicii, descrieri, traduceri referitoare la ceea ce înseamnă în viziunea sa noua administrare și ordine de drept și ce înseamnă noul mod de gândire.

„dacă cineva privește America din punct de vedere al cunoașterii situației politice europene, unde s-au așezat atât de diverse popoare venite de sub atât de diferite forme de administrare și cu vechi obiceiuri și din și mai multe comunități confesionale – conform oricăror combinații logice și metafizice, nu se poate ajunge decât la o singură concluzie: că acestora le-ar fi imposibil să trăiască în unitate și să rămână împreună. - Dar concluzia indică tocmai contrariul, iar America se află în înflorire și progresează în ciuda a tuturor acestor combinații! și acest lucru se întâmplă datorită unui instrument pe cât se poate de simplu: acolo unde legea dă fiecăruia dreptul egal, ea dă drepturile originare ale naturii; unde administrația se bazează pe principiile vieții publice, nu e nevoie de nici un mister; unde fiecare om poate gândi și vorbi liber și îl poate slăvi pe Dumnezeu după convingerea minții și după conștiința sa; - și unde nașterea și bogăția nu câpătă nici un drept în fata legilor față de omul sărac, intra-colo sigur că se grăbește omul și orice interese și prejudecăți a avut înainte vreme, acolo dreptul egalității îi face pe toți una, cu mare plăcere. De unde a fost nevoie să se mute, acolo cu siguranță a fost ceva defectuos în sistemul acelei societăți, acolo poate că au fost încălcate drepturile sale naturale sau

---

⁵⁵⁷ Bölöni Farkas Sándor, *Útazás Észak Amérikában, (Călătorie în America de Nord)*, Ifjabb Tilsch János, Kolozsvártt, 1835, p. 205.

⁵⁵⁸ *Ibidem* p. 206.

poate nici nu a putut să se exprime în privința lor. Dacă ceva a avut pe suflet, ce acolo nu a putut sau nu a cutezat să explice- iar aici a descoperit tot ceea ce a bănuit a fi parte a gândirii raționale și de care a fost privat. . - și iată, doar acesta este acel simplu instrument, care duce la sporirea populației Americii văzând cu ochii”⁵⁵⁹.

În citatul de mai sus Farkas prezintă o societate americană clădită din elemente cu totul diferite și totuși coerente și înfloritoare. Principiul de bază pe care se clădește noul mod de gândire și formă de guvernământ a Statelor Unite este democrația liberală. În descrierea acesteia el amintește de egalitatea în fața legii, de guvernarea bazată pe drepturile naturale, precum și libertatea religioasă. Aceștia sunt acei factori care, în opinia sa, mențin pacea Statelor Unite și, revizuiind toate cunoștințele de până atunci, creează conviețuirea pașnică a diferitelor grupuri religioase, lingvistice, cu obiceiuri proprii. Revoluția americană care a făcut acest lucru posibil apare în operă sa ca o schimbare radicală. Aceasta a modificat cu totul atât guvernarea, cât și gândirea individului și a creat o societate ideală. Prin acest salt a devenit posibil, în viziunea lui Farkas, starea filosofică ideală, adică înflorirea, gloria privită de mulți contemporani de-ai săi ca un scop final în care trăia societatea americană în momentul scrierii cărții sale.

Citatul de mai sus denotă cât de importante au fost pentru Farkas libertatea de gândire, de expresie și cea a conștiinței. Pe lângă situația juridică valabilă pentru toți, acestea creează, în opinia sa, adevărată șansă a egalității. Având în vedere toate acestea, nu e de mirare că el consideră presa și educația pilonii de bază ai democrației liberale americane. Conform descrierilor sale, puterea republicii constă în faptul că se încearcă educarea, după posibilități, a întregii populații americane. După cum unii oameni pot fi mai buni cu ceilalți doar datorită educației, tot așa și popoarele se pot înălța și pot rămâne sus pe vecie doar prin educație și prin știință⁵⁶⁰. Această viziune este foarte asemănătoare celei lui Döbrentei sau tocmai celei lui George Barițiu inspirate din conceptul de cultură a lui Herder.

Comparând educația americană cu cea europeană Farkas remarcă faptul că cea din urmă diferă în trei privințe și puncte: rețeaua de școli din Europa este mai mică, este susținută pe cheltuielile statului și educa doar unele grupuri bine definite ale populației, și și atunci, în spiritul fidelității față de stat. Spre deosebire de acesta, educația în America este – folosind expresia lui Farkas – controlată de către popor, care își menține dreptul de a stabili

---

⁵⁵⁹ *Ibidem*, p. 63-64.

⁵⁶⁰ *Ibidem*, p. 37-38.

directivele educației⁵⁶¹. Una dintre aceste directive este tocmai cea a educării a cât mai largi mase ale poporului în spiritul științei și a legilor țării. În acest fel nici cele mai sărace pături ale societății nu pot fi ținute sub asuprire.

Un alt element esențial al înfloririi Statelor Unite considera a fi, datorită răspândirii cunoștințelor, presa. Prin intermediul acesteia cunoștințele pot ajunge cu ușurință și la costuri mici, peste tot. Farkas subliniază faptul că potrivit legilor americane fiecare cetățean are dreptul de a înființa tipografie și de a scoate un ziar fără nici o aprobare specială sau cenzură. Singura restricție a presei constă în respectarea drepturilor celorlalți. Referindu-se la înapoierea din Transilvania și Ungaria remarcă Farkas faptul că în timp ce în Statele Unite apar anual 1015 gazete și reviste, în mai sus menționatele țări împreună abia apar zece. Această situație este înrăutățită și de lipsa de credibilitate a acelei presei: conform autorului, cetățeanul ungar privește în continuare presa ca pe o scrisoare mincinoasă⁵⁶².

Contrastul dintre Statele Unite și Europa Centrală și de Răsărit este uriaș în operă lui Farkas. În America idealizată domnește principiul conforma căruia „*fiecare om se naște cu aceleași drepturi și la fel de cinstit*”. El contrapune acestei stări starea practică în Europa în care „*omul fie se naște escroc prin natura sa, fie condițiile de educare și cele sociale îl transformă escroc*”. Conform descrierii sale, poporul „*asuprit*”, „*cu față de slugarnic*” trăiește la răsărit de Rin în statele absolutiste. În schimb, în Franța trăiesc „*cetățeni cu privirea directă, înstăriți și cu sufletul liber.*” Deși Farkas nu o spune pe față, scopul lui este evident: răspândirea ideilor democrației în Transilvania. Aprecierile sale valorice sunt în totală concordanță cu cele scrise în jurnalul său⁵⁶³:

„Dar cu ce am greșit eu? E oare păcatul meu: că după rememorarea anilor mei cei mulți petrecuți acasă și printre alte națiuni, mi-am dorit un guvern constituțional bazat pe rațiune și pe legile naturii, în care și regele să fie doar un funcționar de vază și nu tiranul poporului său, în care legea să-i apere pe toți cetățenii în mod egal și să pedepsească pe fiecare la fel pentru vinovățiile sale, în care doar legea să domnească cu o duritate de neînduplecat și nu după bunul plac al oricui? E oare acesta păcatul

---

⁵⁶¹ *Ibidem* p. 54-55.

⁵⁶² *Ibidem*, p. 47-48. Conform datelor lui Mikó Imre, după revenirea în Transilvania a lui Bölöni Farkas, acesta a inițiat prin intermediul cazinoului apariția unei gazete populare cu a cărei redactare a fost însărcinat Brassai Sámuel. Documentul referitor la acest aspect îl publica: Mikó Imre, *Az utolsó erdélyi polihisztor, (Ultima figură enciclopedică transilvană)*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1971, p. 29-32.

⁵⁶³ Mikó Imre, *Bölöni Farkas...*, în *loc. cit.* p. 1674-1677.

meu: că m-a durut înapoierea, demoralizarea, asuprirea și păcălirea nației mele? Da, spun răs-picat, din copilărie am avut acea aspirație, strădanie, acel vis, fiecare gând și simțământ al meu a fost acela ca această națiune să se înalțe. - Am detestat orice privilegiu, monopol și discriminare. Am detestat trufia aristocrației și pe unde am putut, am făcut-o de ridicol. Am detestat pedanteria birocrăției, fățărnicia funcționarilor, tirania, pe care le-am demascat și le-am blestemat. Am răspândit prin viu grai, fapte și în scrierile mele principiile democrației. Am sădit semințele tuturor instituțiilor libere aduse din străinătate. Mi-a sângerat inima văzând o parte a semenilor mei asupriți ca robii, de partea lor am luptat împotriva feudalismului și mi-am dorit ca toți membrii națiunii mele să fie egali în libertățile lor. Am trăit și mi-am dat viața pentru limba patriei mele, să o fac dominantă, unică în patria mea. Am urât cosmopolitismul rigid, care este cazanul de topire al tuturor naționalităților. I-am prea detestat pe aceia și i-am urât cu încordare pe toți cei care și-au dorit moartea națiunii mele și i-au împiedicat cultura și limba sau au fost indiferenți față de ele. I-am considerat a fi niște netrebnici ingrați pe cei a căror limbă a inimii și a conversațiilor lor nu a fost limba națională”⁵⁶⁴.

La Bölöni Farkas pot fi sesizate în acest fel ambele tipuri ale *transformării*: putem întâlni modelul revoluționar imaginat ca un salt în evoluția națiunii, care face posibilă o *transformare* radicală prin câștigarea libertății și obținerea drepturilor omului. În același timp, el nu se desparte nici de conceptul inspirat de Herder, al asimilării grupurilor cultural-lingvistice conlocuitoare cu maghiarii, ca o condiție ce conține *transformarea*. *Előrehaladás*-ul (înaintarea) națiunii o descrie ca pe un proces, în care cultura capătă un rol de seamă. Răspândirea ei este fundamental *transformării*. Modelul schițat de Farkas poate fi cel mai simplu rezumat în ideea că revoluția pregătește înaintarea, progresul și cultura prin faptul că indică ca piloni de bază ai guvernării rațiunea și dreptul natural⁵⁶⁵. După acestea se poate deschide calea dezvoltării organice a națiunii.

---

⁵⁶⁴ Bölöni Farkas Sándor, *Naplótörédék...*, ed. cit, p. 25-26.

⁵⁶⁵ „A sosít aicé într-o vreme, când mintea în sine și exprimarea liberă chiar și a unui singur gând era considerat ca semn al rebeliunii iar răsplata, chiar și pentru menționarea drepturilor omului sau exprimarea chiar și a simpatiei față de acesta, a fost moartea.” (Bölöni Farkas Sándor, *Útazás...*, ed. cit, p. 206).

3.4. Punerea în practică a ideilor transformării: opera *Balítéletekről* (Despre prejudecăți) a lui Wesselényi Miklós

Opera lui Wesselényi Miklós publicată în 1833 – *Balítéletekről*-ul – este considerată una dintre cele mai importante scrieri ale literaturii reformiste din Transilvania⁵⁶⁶. Această carte a lui Wesselényi a fost scrisă aproximativ în același timp – între 1828-1831 – cu cea a lui Széchenyi intitulată *Hitel* (Capital). Tipărirea sa, în condițiile demne de un roman de spionaj, a putut avea loc abia în 1833. Primul plan de editare a fost făcut deja în toamna anului 1830. Conform datelor lui Trócsányi Zsolt, în noiembrie 1831 manuscrisul se afla deja în tipografie. Tipărirea a fost oprită de însuși palatinului Ungariei în 1832 în urma intervenției ministrului imperial al poliției Sedlnitzky. După acestea, a pornit o procedură oficială ce a durat luni de zile pentru obținerea aprobării necesare publicării cărții. Între timp, Wesselényi a făcut ca manuscrisul să ajungă la Otto Wigand din Leipzig specializat în publicarea cărților interzise de cenzură, supus unei totale interdicții de a importa cărți. Serviciul secret austriac la în acel moment deja avuse cunoștință despre publicarea cărții. Deoarece pe coperta cărții apărea Bucureștiul ca loc al publicării, autoritățile au început cercetările la Aiud și în capitala Munteniei. Wigand a ajuns să fie suspectat abia în 1834, după ce la Sibiu autoritățile au pus mâna pe un colet ce conținea exemplare din *Balítéletekről*. Atunci, Metternich însuși a ordonat cercetările împotriva editurii din Leipzig. Wigand, aflând acest lucru, a luat câteva măsuri preventive: i-a spus unuia dintre agenții mai importanți a lui Reviczky, secretarului aulic Wickner, că este acuzat pe nedrept de publicarea cărții. Pe lângă acestea, a depus o plângere la Viena împotriva unui alt agent al guvernului de la Viena, care intenționase să publice la el cărți interzise⁵⁶⁷. Astfel, opera sa a ajuns doar cu întârziere și cu multe dificultăți la publicul cititor maghiar. Acest lucru s-a datorat, printre altele, faptului că Wesselényi era cunoscut de către public mai degrabă ca om politic și mai puțin ca teoretician al politicii, deși și această activitate a sa a fost una de seamă.

Față de operele mai sus amintite, *Balítéletekről* aduce o schimbare într-un punct esențial în folosirea conceptului de *transformare*. La scriitorii prezentați mai devreme,

⁵⁶⁶ Importanța și popularitatea operei sale poate fi dedusă și din faptul că aceasta a circulat pe la mijlocul secolului al XIX-lea sub formă de manuscris! Despre acestea relatează: Dongó Gyárfás Géza, *Wesselényi*, în *Adalékok Zemplén-vármegyei történetéhez*, nr. VII/10, 1901, p. 319.

⁵⁶⁷ Trócsányi Zsolt, *Wesselényi Miklós és világa*, ed. cit, p. 80-85; Frank Tibor, *Liberális cenzor...*, în *loc. cit*, p. 1172; Dávid Gábor Csaba, *Wesselényi Miklós Balítéletekről című művének keletkezése, (Elaborarea operei Balítéletekről a lui Wesselényi Miklós)*, în *Irodalomtörténeti Közlemények*, nr. CI/1-2, 1997, p. 72-73.

ideea înapoierii a fost conștientizată pe cât se poate de clar. Aceasta s-a dorit a fi desființată prin *előrehaladás*-ul (înaintarea) atinsă prin cultura obținută în urma pregătirii limbii apte pentru literatură. În epoca respectivă, expresiile epocii *reform-ului* (reformelor) și ale *forradalom*-ului (revoluției) circulau peste tot, care însă erau încă niște expresii politice abstracte ce putea fi aplicate poate în legătură cu regimul politic al vreunei țări îndepărtate. Wesselényi a depășit această limită atunci când a făcut legătura dintre aceste idei și realitatea. El caută soluții la rezolvarea problemelor politice practice ale Transilvaniei și ale Regatului Ungariei prin faptul că încearcă să le aplice. Face toate acestea, de multe ori, într-un mod foarte similar celui în care a acționat și Széchenyi în abordarea operei sale *Hitel*, dar cu mai puține accente de economie⁵⁶⁸.

Autorul atrage atenția asupra tendințelor de schimbare din lume încă din introducerea la opera sa. Obiceiurile ajung să fie schimbate, locul vârstei și al rangului este luat în lume de cel al excelenței spirituale. Odată cu acestea se schimbă și locul unora dintre oameni în societate. În noua ordine socială ce urmează să vină, în privința privilegiul, decisiv va fi în dacă cineva servește sau nu binele public. Lucrarea *Balítéletekről* se concentrează în jurul acestei teme. Wesselényi dezbate în ea, ce fel de schimbări s-ar putea face în Principatul Transilvaniei și în Regatul Ungariei. Scopul său este ca munca pentru binele public să poată începe, iar țara să înceapă să se dezvolte⁵⁶⁹.

Baza teoriei sociale a lui Wesselényi constă în schimbările ce trebuie să se producă la timpul potrivit: programul său este unul situat între cele două extreme, revoluție și conservatorism. În concepția sa, societatea se *transformă* în permanență în funcție de necesitățile sale. În momentul în care această *transformare* s-ar împotmoli pe undeva, ar avea drept rezultat funcționarea incorectă a statului. Acest lucru comportă și pericolul, ca mai târziu, să se încerce impunerea acestor schimbări pe cale violentă. La fel de nocivă poate fi și situația inversă, dacă schimbările vor fi efectuate prea devreme:

„Adesea au condus unul sau mai mulți, cu pornirile lor vehemente, instinctul de a face bine și cumpătarea insuficient de matură, pe calea libertății națiunii, care ar fi trebuit să prindă de-a binelea putere pe pășuni bogate sau să se pregătească cu sarcini mai ușoare pentru avântul ce aveau să-l facă. – Care a fost consecința? Aceea

⁵⁶⁸ Despre felul de abordare a lui Széchenyi, vezi: Veliky János, *A változás kora...*, ed. cit. p. 66-75.

⁵⁶⁹ Wesselényi Miklós, *Balítéletekről, (Despre prejudecăți)*, Bukarest, 1833, p. V-XII.

*că, fie au derapat de pe drumul lor sau, în fuga rapidă ce le-a depășit puterea, s-au prăbușit în fața țelului stabilit peste puterile lor*⁵⁷⁰.

Comparația de mai sus a lui Wesselényi cu un armăsar de concurs este un indiciu clar, că accelerarea schimbării și introducerea prematură a libertăților cetățenești nu înseamnă neapărat un avantaj.

Cheia evitării atât a conservatorismului cât și revoluției constă în expresia folosită și în titlul operei sale, adică *prejudecățile*. Expresia *prejudecată* în accepțiunea lui înseamnă cunoaștere incorectă, adesea și interpretare greșită a legilor sau practici greșite⁵⁷¹. În opinia lui Veliky János expresia exprimă “*părerile eronate care au împărțit în mod greșit societatea*”⁵⁷². Autorul pune în lumină funcționarea acestora prin natura ființei umane. Omul este o ființă cu multe trăsături originare pozitive, care însă de multe ori se manifestă ca dușmanul său propriu sau al altora: e leneș, trăiește lipsit de cunoaștere, încalcă drepturile altora, le reprimă chiar, le detestă, le batjocorește. Autorul indică drept sursă a acestor greșeli părerile, judecățile eronate: în cazul în care cineva are păreri eronate despre lumea înconjurătoare nu va putea ieși nici el însuși, după cum nu va putea conduce pe nimeni din întuneric. Ceea ce este și mai rău, prin erorile sale, el poate infecta și pe alții. Wesselényi vede o singură posibilitate de a soluționa această stare. Prin debarasarea de concepții eronate, de *prejudecăți*⁵⁷³.

„Dar pe de altă parte cugetând la toate acestea, singura cale care ne duce înainte este de a indica adevărul și ceea ce este corect și de a recunoaște toate greșelile și

---

⁵⁷⁰ *Ibidem*, p. 274.

⁵⁷¹ Conceptul de prejudecată indică mari asemănări dat fiind că Köteles Sámuel a folosit-o încă înainte de Wesselényi: în opinia lui Méhes filosofia “*este știința născută din inteligența curantă, care face cunoscute țelurile cele mai înalte, finale și necesare ale inteligenței umane.*” Oamenii trebuie modelați din punct de vedere moral, ca prin aceasta să poată atinge perfecțiunea și fericirea. În acest scop trebuie promovate trei cauze, și anume: cauza dreptății, a virtutei și a religiei, iar în același timp, trebuie pus capăt necunoașterii, prejudecăților, superstițiilor și rătăcirilor, în timp ce trebuie dat un imbold culturii și perfecționării morale. (Köteles Sámuel, *A' philosophia encyclopaediája, (Enciclopedia filosofiei)*, Ref. Collegium, Nagy Enyeden 1829, p. 30-32; 148-163.) Nu putem afirma, că baza filosofică a operei lui Wesselényi ar fi fost inspirată din gândirea lui Köteles, dar nu putem exclude nici o asemenea posibilitate. Vezi interpretarea lui Dávid Gábor Csaba, *Wesselényi Miklós, a nemzetvédő, (Wesselényi Miklós, apărătorul patriei)*, în *Mesterek, tanítványok. Ünnepi tanulmánykötet a hetvenéves Csetri Lajos tiszteletére, (Maeștrii, discipoli. Volum aniversar de studii în onoarea lui Csetri Lajos la 70 de ani de viață)*, Ed. Szabély Mihály, Magvető, Budapest, 1999, p. 347.

⁵⁷² Veliky János, *A változás kora...*, ed. cit. p. 76.

⁵⁷³ Wesselényi Miklós, *Balítéletekről*, ed. cit. p. XIII-XIX.

erorile, căci fără acest lucru toate cunoștințele noastre sunt de prisos, mintea ne este zăpăcită și suntem condamnați la o existență lipsită de un scop.”

Iar altora și patrie noastre cel mai bine îi putem fi de folos, dacă încercăm să îndreptăm ceea ce provoacă cea mai mare eroare și pagubă, și anume, concepțiile eronate și părerile greșite: această convingere dă elan și putere celui căruia acestea nu îi sunt plăceri și foloase personale, ci poate aduce altora foloase și care are tragere de inimă pentru înaintarea patriei sale; îl întărește și îl călește împotriva unor asemenea defăimări și înțepături acea conștiință liniștitoare și recompensatoare, că vrea să servească și își face datoria după priceperea sa”⁵⁷⁴.

După cum reiese și din citatul de mai sus, Wesselényi consideră că, așa cum greșelile unor oameni pot fi îndreptate, la fel și greșelile națiunii pot fi soluționate. Acest lucru se poate desfășura prin eliberarea de concepții eronate, de prejudecăți. *Transformarea* poate fi direcționată numai în acest fel pe un făgaș corespunzător. El consideră atât de important acest lucru, încât stabilește ca datorie supremă a cetățenilor tocmai acest lucru.

Asemenea contemporanilor săi, și la Wesselényi scriitorii au un rol cheie în acest proces. În teoria sa, este tocmai sarcina lor dispersarea *prejudecăților*. Atunci când el și-a scris cartea, a considerat că a sosit timpul, ca locul autorilor care până atunci au scris doar despre lucruri frumoase, despre fapte eroice, să fie luat de alt gen de scriitori. Acești scriitori “*trăiesc ca niște preoți cuviincioși ai inteligenței și moralei.*” În locul privirii retrospective asupra “*trecutului glorios*” care îngreunează ritmul potrivit al *transformării*, aceștia să atragă atenția asupra problemelor. Să prezinte natura lor și să contribuie la soluționarea lor. Wesselényi, prin schimbarea rolului scriitorilor, schimbă totodată, în conformitate cu aceasta, și perspectivele literaturii. Le orientează spre viitor. În locul imaginilor idealizate ale trecutului, literatura recurge la ziua de azi și la problemele actuale. Ea analizează posibilitățile schimbărilor necesare pentru rezolvarea lor⁵⁷⁵.

În opera sa se mai produce încă o mare schimbare: concepțiile inspirate de Herder atât de populare în epoca lui Wesselényi despre condițiile și mediul *transformării* precum apar și în *Balítéletekról*, vor fi transpuse în practică. Wesselényi preia inițiativa sub semnul ideii scriitoricești herderiene încercând să aducă la lumină concepțiile eronate din sânul societății. Se pune în fruntea cititorilor săi, conduce societatea și, spre deosebire de

---

⁵⁷⁴ *Ibidem*, p. XX-XXI.

⁵⁷⁵ *Ibidem*, p. XXI-XXXV.

antecesorii săi, începe să formuleze nu doar programe culturale, ci și programe politice practice⁵⁷⁶.

Cele două principii de bază ale programului său practic de direcționare a *transformării* într-o direcție corectă se clădesc pe justiție și pe libertate. În opinia sa, în cazul evoluției ideale a statului justiția trebuie să fie clădită în concordanță cu *transformările* care au loc în societate. Erorile, greșelile care apar pe parcurs trebuie permanent îndreptate în funcție de necesități. În cazul în care schimbările legislative nu pot servi un popor suficient de cult și beneficiază un suport real, ele nu se mai produc făcându-și apariția dezarmonia între societate și ordinea de drept existentă⁵⁷⁷:

*„În cazul în care partea națiunii ce se deosebește de restul, fie ea mai mică ori mai mare dar asuprită, prinde putere, sau pentru că asuprirea ei o constrânge să recurgă la violență, orice îndreptare va produce zguduire. Dacă îndreptările ce s-au produs în întreaga lume prind în valul lor o națiune înapoiată și ezitantă, atunci acest pas va fi marcat prin violență și tulburări, iar momentul nașterii lui va fi împrășcat cu sânge. Asemenea momente dramatice sunt înălțătoare și bogate în fapte și în sacrificii. Iau naștere forțe la care nu se așteaptă nimeni și deseori produc mirare evenimentele cele mai importante, ce se succedă rapid, dar pentru mulți acestora li se asociază suferință și de multe ori valurile acestui râu sălbatic înhață odată cu omenia și sfânta cauză a omenirii”*⁵⁷⁸.

După cum mărturisește și citatul de mai sus, în cazul în care *transformările* sunt realizate prin forță și nu ele nu sunt rezultatul evoluției firești, ele pot produce violență și tulburări. În opinia lui Wesselényi, scopul unor asemenea procese este realizarea *transformărilor* indispensabile prin care să fie pus capăt înapoierii. Aceste mișcări, apostrofate ca renașteri sângeroase, produc fenomene adesea dramatice, asociate cu suferință, care calcă în picioare chiar dreptatea însăși.

Un alt drum al înaintării societăților înapoiate este cel al modificărilor legislative evitate până atunci. Adică armonizarea acestora cu schimbările produse ca urmare a

---

⁵⁷⁶ Despre rolul scriitorilor naționalismului romantic, vezi: Neumann, Victor, *Neam, popor...*, ed. cit, p. 61-67; Veliky János, *A programalkotó politikai viták...*, în *loc. cit.*, p. 297-302.

⁵⁷⁷ Wesselényi Miklós, *Balítéletekről*, ed. cit. p. 165-166.

⁵⁷⁸ *Ibidem*, p. 166-167.

evoluției firești. În acest proces un loc aparte îi revine și conservatorismului numit de către autor *reațiune*. Aceste concepții ale lui Wesselényi seamănă mult cu tezele despre reformă ale lui Méhes Sámuel. La fel precum autorul clujean, și el vede în aceștia niște raționalizatori ai proiectelor de reformă. Pentru remedierea greșelilor comise în timpul *transformărilor*, trebuie ca acestea să fie prima dată cunoscute. Eventualele exagerări vor fi sesizate prin critica adversarilor politici⁵⁷⁹.

O altă chestiune cheie a programului său de reforme a fost cea a libertăților. Se ocupă mai detaliat de cele două aspecte ale acestora: libertatea presei și libertatea economică. Interesul său pentru libertatea presei și-l motivează în mod asemănător cum o face Barițiu sau Döbrentei când își lansează gazetele lor. Presa este mediul de răspândire al culturii și în acest fel poate servi ca un instrument potrivit pentru direcționarea în direcție corectă a *transformării*. Ideile definite sub libertatea de exprimare pot să contribuie de asemenea la desființarea necunoașterii și a prejudecăților și, prin aceasta în mod indirect, la adoptarea unor legi mai bune. Acesta este motivul opunerii lui Wesselényi față de cenzură. Deoarece ordinea de drept se răsfrânge și asupra presei, libertatea acesteia, în opinia sa, nu poate periclita siguranța statului. În cazul în care însă apar scrieri, care lezează pacea sau morala, acelea pot să atragă după sine urmărirea penală⁵⁸⁰.

Cultura, libertatea, în gândirea lui Wesselényi se află în strânsă legătură și cu dezvoltarea economică. Economia națiunii, care este la rândul său în strânsă legătură cu puterea sa politică, nu constă doar din avantajele geografice, ci și din nivelul de cultură, care învață omul cu să se folosească de ele⁵⁸¹. Conform concepțiilor sale, economia unui stat funcțional nu e voie să fie încătușată de condiționările breslelor și ale monopolurilor, iar din interese economice toată lumea să plătească impozit. El consideră ca fiind cele mai de succes state, statele a căror legislație oferă cetățenilor săi libertate și egalitate politică avânt totodată și posibilitatea să se cultive și să-și îmbunătățească propria soartă. În asemenea comunități nu există îndatoriri obligatorii și nici supunere necondiționată. Acesta este motivul pentru care sub guvernarea unui domnitor legitim toată lumea își îndeplinește îndatoririle cu conștiinciozitate. La fel privește Wesselényi și contribuția pentru buna funcționare a statului, adică impozitarea. Secretul statelor înfloritoare constă în faptul că în

---

⁵⁷⁹ *Ibidem*, p. 167-169.

⁵⁸⁰ *Ibidem* p. 251-253.

⁵⁸¹ *Ibidem*, p. 106-107.

acestea, oamenii, grație libertăților, pot fi de folos comunității și sunt capabili prin munca lor să producă valori⁵⁸².

În acest fel, fără cultură și bazele economice create prin intermediul ei, națiunea nu poate deveni măreață și puternică:

„Văzând toate acestea, la întrebarea dacă o națiune săracă și decurgând din aceasta, deloc puternică și needucată la minte și în suflet, poate fi liberă, nu pot exista dubii asupra răspunsului. Chiar dacă prin ceva circumstanțe fericite soarele libertății și al stării cetățenești ar începe să o lumineze, razele trecătoare ale soarelui ar trece rapid peste ea. Va deveni victima fie a forțelor sălbatice și prostești ce fierb în interiorul ei, fie a unor forțe străine și a unei puterii mentale superioare ei, fiindcă de cea dintâi, cultura nu o poate apăra, iar de cea din urmă nu este ce să o apere, având în vedere faptul că nu dispune nici de o forță internă și nici de una externă, astfel că ghiarele celui puternic, îl face bucăți pe cel slab”⁵⁸³.

Conform celor de mai sus, Wesselényi privește “societatea burgheză” care a depășit cadrele feudalismului și formarea libertăților cetățenești ca pe un proces mai îndelungat. O precondiție a acestuia este consolidarea culturală și economică a societății. Fără această bază, conform autorului, este imposibil de permanentizat idealurile de libertate printre oameni, deoarece aceștia le-ar pierde, fie datorită propriei lor prostii sau ca urmare a influenței unor forțe străine. În acest fel devine și pe plan teoretic imposibil ca printr-un singur act, printr-o revoluție, să se poată obține rezultate pozitive pe termen lung. La Wesselényi, asemenea contemporanilor săi, măreția și prosperitatea națiunii nu va veni de la sine, ci ele trebuie create în mod conștient, mai ales printr-o muncă asiduă de răspândire a culturii. *Transformarea* firească a națiunii poate fi așadar influențată în acest sens.

Dar cum dorește Wesselényi să aplice aceste teorii în cazul Transilvaniei și Ungariei? El își construiește strategia pe tradițiile opoziției petiționare. Din ea dorește el să își facă o bază de masă dar în același timp, încearcă prin intermediul reformelor interne să-i apropie și pe ei de concepțiile politice liberale ale vremii⁵⁸⁴. Potrivit acestei strategii, punctul de pornire conceptual al său este că fundamental legislativ al celor două țări este

---

⁵⁸² *Ibidem*, p. 84-102.

⁵⁸³ *Ibidem*, p. 111-112.

⁵⁸⁴ Kosáry Domokos, *Magyarország XIX. századi...*, ed. cit, p. 273-274.

potrivit pentru viitor⁵⁸⁵. În concepția sa, împărțirea puterii între Dietă și domnitor precum și jurământul depus de domnitor înainte de întronarea sa prezintă suficiente garanții pentru legalitate⁵⁸⁶. Erorile care cauzează înapoierea țării nu le depistează în baza sistemului, ci în unele legi depășite de timp. Astfel, el indică, printre altele, dezarmonia dintre legi și realități exemplificând cu lipsa comerțului și a industriei, impozitarea discriminatorie și situația țăranimii.

Necesitatea îndreptării acestor probleme și a ideilor greșite care stau la baza lor o argumentează printr-o revoluție, pe care o numește pur și simplu *nemesis*. Discutând despre privilegiile străvechi ale păturilor nobiliare, bisericesti și ale magnaților, Wesselényi face referire la faptul că deținătorii lor le cred adesea eterne. Dar această stare privilegiată ar putea să ia sfârșit brusc, când poporul va porni lupta împotriva regimului existent pentru recâștigarea drepturilor sale⁵⁸⁷. Ce se poate face pentru a preveni acest lucru? Trebuie desființate concepțiile eronate din sânul societății, precum sunt privilegiile. Programul lui Wesselényi se răsfrânge asupra întregii societăți și are efecte asupra tuturor păturilor sociale. Societatea realizată prin desființarea tuturor mentalităților bazate pe prejudecăți și necunoaștere și a legilor derivate din această stare devine unită și poate contribui mai eficient la realizarea scopurilor comune. Unul dintre scopuri este pentru el nașterea și consolidarea "*statului cetățenesc*" prin cultivarea și consolidarea națiunii⁵⁸⁸.

El consideră că cele mai periculoase prejudecăți care persistă în Transilvania și în Regatul Ungariei sunt cele legate de țăranime. Consideră pe deplin sosită vremea pentru distrugerea acestora. Propunerile referitoare la modul de a proceda le concepe prin descrierea unui dialog fictiv controversat între domnii *A* din Transilvania, *B* din Ungaria și *C* dintr-un spațiu nedefinit. Reformistul înflăcărat domn *A* consideră că starea jalnică a iobagilor s-ar datora exclusiv nobilimii și așteaptă din partea domnitorului rezolvarea situației. El descrie cea mai mare parte a nobilimii ca fiind o categorie în cea mai mare parte incultă și leneșă. Ei decid asupra sorții țăranimii mai numeroase decât ea cu zeci de mii, iar prin impunerea de prestații feudale și comitatense le răpesc iobagilor timpul necesar cultivării propriilor pământuri. Din aceste considerente, după părerea sa, de la nobilime nu se poate aștepta rezolvarea situației. Nu are nici un interes. În această chestiune doar

---

⁵⁸⁵ Wesselényi Miklós, *Balítéletekről*, ed. cit. p. 167-174.

⁵⁸⁶ *Ibidem*, p. 155-161.

⁵⁸⁷ *Ibidem*, p. 48-52.

⁵⁸⁸ *Ibidem*, p. 78-81.

guvernarea ar putea interveni în mod absolutist, chiar dacă acest lucru ar fi contrar cu ordinea de drept⁵⁸⁹.

B, conservator din Ungaria exprimă o părere opusă celei exprimate de *A*, care consideră că singura cauza a tratamentului prost al țăranilor sunt țăranii înșiși. Necesitatea de schimbare a lui *A* o confirmă și *B* dar consideră, că sunt puține șanse pentru așa ceva, având în vedere relația dintre situația țărănimii, constituție și interesele personale. *B* afirmă că, deși țăranii au fost lezați și nobilimea se manifestă necruțătoare față de ei, situația nu e deloc atât de sumbră precum afirmă *A*. Există legi care să-i protejeze și pe țăranii.

În schimbarea situației lor, el acordă nobilimii un rol deosebit. Ei, în opinia sa, în ciuda faptului că ar avea dreptul să nu facă nimic așa cum s-a exprimat *A*, ar dori totuși, din poziția lor patriarhală, să-i ajute pe țăranii. Schimbarea radicală a situației însă este, din punctul său de vedere, imposibilă. Nici nobilimea și nici țărănimea nu e pregătită pentru așa ceva. Nobilii sunt săraci și nu pot, nu vor să facă sacrificii chiar dacă acele concesi ar putea fi de folos mai târziu. În legătură cu țărănimea, cel mai mare impediment îl constituie lipsa de educare. Domnește necunoașterea printre ei și consideră orice propunere legislativă ce ajunge pentru dezbateri în dietă, drept lege adoptată. De aceea ar fi oportun să fie întrebați dinainte în privința fiecărei chestiuni care va ajunge să fie discutată în dietă. *B* aseamănă libertatea ce urmează a fi dată țăranilor cu un cuțit dar în mâna unui copil cu care acesta se poate răni. Ei trebuie pregătiți, învățați cum să-l folosească. *Transformările* pot, abia după aceea, să fie transpuse în practică⁵⁹⁰.

Între *A*, care găsește toate greșelile în rândul nobilimii și întrevede rezolvarea acestora numai prin hotărâri absolutiste, și *B*, care aparent recunoaște necesitatea schimbării dar o trece sub tăcere, apare ca o cale de mijloc *C* care și încheie această discuție. *C* își începe expunerea cu prezentarea *transformărilor* care s-au petrecut în Transilvania în ultimul timp: după el, în Transilvania s-au întâmplat multe lucruri între timp. Tratamentul țăranilor a devenit mult mai blând. Ponderea prestațiilor iobăgești a scăzut sub nivelul atins în epoca Mariei Tereza, chiar dacă încă nu s-a reușit introducerea urbariului. S-a schimbat și nivelul de educație al țăranilor. Aceștia nu mai pot fi tratați ca o masă de somnambuli. Spiritul schimbării a făcut să se ajungă la noi dorințe și idei, care nu mai permit să se decidă despre ei fără ei. S-a schimbat și atitudinea nobilimii față de țărănime. Mulți dintre aceia care mai demult nu ar fi acceptat eliberarea din iobăgie prin

---

⁵⁸⁹ *Ibidem*, p. 53-58.

⁵⁹⁰ *Ibidem*, p. 58-62.

răscumpărare, acum sunt gata să asigure aplicarea ei. *C* care exprimă de fapt părerea autorului, tocmai de aceea nu consideră acceptabilă nici părerea lui *A* de reforme absolutiste și nici cea a lui *B* în sensul unei relații patriarhale nobil-țăran. În locul acestora, el se situează pe poziția concesiilor făcute în cadrul sistemului stărilor. țăranii, conform argumentației sale, nu primesc în dar noi drepturi, ci tocmai pe acelea, care le revin de drept⁵⁹¹.

Autorul consideră că obligațiile țăranimii existente în prima jumătate a secolului al 19-lea se datorează a două stări juridice diferite. Unele îndatoriri își au originea încă în reglementările adoptate drept consecințe ale răscoalei conduse de Gheorghe Doja⁵⁹², pe când altele descind din obligațiile existente între țăran ca cel ce ia în arendă pământul și proprietar⁵⁹³. Wesselényi consideră necesară schimbarea obligațiilor ce țin de starea de iobăgie. Concepțiile sale despre schimbările necesare în viața țăranimii le împarte în trei mari subiecte tematice: chestiunea ponderii arendei, chestiunea extinderii unor drepturi și chestiunea achiziționării unei moșii⁵⁹⁴.

Wesselényi vede în țăran în primul rând un arendaș, căruia nobilul îi dă spre folosință o parte a moșiei sale, în schimb țăranul se obligă să plătească o taxă de arendare. Conform cercetărilor lui Jonathan Sperber, în cea mai mare parte a Europei în care se se mai practica dependența de stăpânul de pământ, populația agrară a trăit ca o populație de

---

⁵⁹¹ *Ibidem*, p. 62-68.

⁵⁹² După războiul țăranesc izbucnit la 1514 condus de Gheorghe Doja, nobilimea, drept pedeapsă, a schimbat statutul juridic al iobagilor. Dieta de la Rákos, ce a urmat răscoalei, i-a privat de dreptul de liberă strămutare, obligându-i la câte o zi de robotă pe an, la plata zeciuelii și a nonei precum și de cadouri. Dintre obligațiile feudale robata a făcut posibile cele mai multe abuzuri. Legislația de la Rákos și Tripartitul lui Werbőczy a stabilit la 52 de zile pe an obligațiile de robotă ale iobagului cu parcelă, iar această cifră a crescut constant. În comitatele apusene ale Transilvaniei aflate sub administrație regală, reglementarea urbarială din timpul Mariei Tereza prevedea o zi pe săptămână robotă cu jugul și două zile cu mâinile proprii pentru un teren întreg, în timp ce jelerii fără casă aveau de prestat 18, cei cu casă 12 zile pe an. Cele mai multe nemulțumiri s-au datorat faptului că cea mai mare parte a robotei a fost solicitată în perioada când era cea mai mare nevoie de forță de muncă pe timpul muncilor agricole, astfel încât iobagul nu a mai avut timp să se ocupe și de propriul teren agricol. În Transilvania Interioară unde nu existau reglementări urbariale, limita zilelor de robotă a variat foarte mult. 52 de zile pe an a fost pentru jelerii cu casă astfel încât au trebuit prestate zile de robotă și pentru arenda pășunilor și a pădurilor. Pe lângă acestea, moșierii au impus și munci suplimentare pentru femei – împletitul cânepii, munci de bucătărie – care însă nu au fost socotite ca zile de robotă. După cum a formulat Kovách Géza, obligațiile robotei în Marele Principat al Transilvaniei au fost stabilite în funcție de necesitățile moșierului. (***, *Erdélyi jobbágyok panaszevelei 1771-1848, (Petițiile iobagilor ardeleni 1771-1848)*, Kovách Géza, (ed.), Kriterion, Bukarest, 1971, p. 12-14; Acsády Ignác, *A magyar jobbágyiség története, (Istoria iobăgimii maghiare)*, Faust Imre, Budapeșt, 1944 .p. 200-214; ***, *Magyar Törvénytár, 1000-1526. évi törvényczikkek, (Culegere de legi maghiare. Legile dintre anii 1000-1526)*, trad. Kolosvári Sándor; Óvári Kelemen, Franklin Társulat, Budapeșt, 1899, p. 715-723).

⁵⁹³ Acest principiu s-a străduit să-l pună în aplicare și cu ocazia reorganizării moșiei sale de la Jibou. Despre aceste încercări anevoioase vezi: Trócsányi Zsolt, *Wesselényi Miklós és világa*, ed. cit, p. 43-44.

⁵⁹⁴ Wesselényi Miklós, *Balítéletekről*, ed. cit. p. 190-217; 234.

arendași și nu de proprietari. Astfel, în spatele soluției propuse de Wesselényi stă de fapt modelul practicat cu succes în Europa Occidentală. Aceste concepții ale sale s-a străduit să le pună în practică chiar cu ocazia reorganizării moșiei sale de la Jibou⁵⁹⁵. Reglementarea mărimii arendei o vede rezolvată printr-un regulament valabil în toată țara. Acesta trebuie să aibă ca principiu de bază faptul că aplicarea lui să ofere foloase reciproce atât proprietarului, cât și arendașului. El vrea să facă posibilă plata arendei nu doar în bani, ci și în natură. Robota este transformată în munci de plată cu ziua, iar plata acestora este scăzută din cheltuielile arendei. În acest fel, dispăre munca obligatorie care i-a împovărat până atunci pe țărani, precum și relația patriarhală dintre moșier și țăran de factură medievală sau timpuriu-modernă. Autorul consideră necesară introducerea noului sistem mai ales în Transilvania, unde încă nici introducerea reglementărilor urbariale nu avuseră loc⁵⁹⁶.

Cealaltă chestiune dezbătută mai pe larg de către Wesselényi se leagă de drepturile țărănimii: scopul autorului este – folosind propria expresie a autorului – „*ridicarea în rândul națiunii*” a țărănimii. Acest lucru se leagă strâns de ideea extinderii drepturilor și de interpretarea de către autor a conceptului de națiune. Wesselényi folosește deopotrivă termenul națiune referindu-se la grupul celor ce dețin drepturi politice, descris ca *Natio hungarica* și la grupul cultural-lingvistic. Această confuzie între termeni este și cauza condiționării de către el a extinderii drepturilor de asimilare⁵⁹⁷. Ridicarea „*în rândul națiunii*” în accepțiunea lui Wesselényi înseamnă că națiunea culturală maghiară oferă locuitorilor patriei dreptul de apartenență la grupul cel vechi al stărilor, la *Natio hungarica*, adică dreptul de exercitare a drepturilor politice. Cu această latură socială, acest concept devine mai democratic, dar pe de altă parte îl limitează prin impunerea unor condiții: în schimbul drepturilor cetățenești el cere adoptarea trăsăturilor națiunii văzută ca o comunitate culturală⁵⁹⁸. În acest fel, el dă un caracter exclusiv extinderii de drepturi,

---

⁵⁹⁵ Sperber, Jonathan, *The European Revolutions...*, ed. cit, p. 10-11; Trócsányi Zsolt, *op. cit.*, p. 43-44.

⁵⁹⁶ Wesselényi Miklós, *Balítéletekről*, ed. cit. p. 216-226.

⁵⁹⁷ Gyurgyák János, *Ezzé lett...*, ed. cit, p. 25-27; Trócsányi Zsolt amintește ca o caracteristică a liberalismului maghiar al anilor '30, că programul desființării dependenței economice și feudale și extinderea libertăților cetățenești se leagă de naționalism, de răspândirea limbii și a culturii naționale. (Trócsányi Zsolt, *Wesselényi Miklós és világa*, ed. cit, p. 51-52.) O logică asemănătoare precum și inexactități în folosirea noțiunilor pot fi sesizate și în cazul lui Kölcsey Ferenc. (Veliky János, *A változás kora...*, ed. cit, p. 78-79).

⁵⁹⁸ „*După cum am mai spus, pentru ca țărănimea să poată fi trecută în rândul națiunii acum și de o dată; acest lucru trebuie să se întâmple cu încetul dar cu siguranță se va întâmpla. – Pentru când aceasta va fi în față, consider o condiție foarte importantă de îndeplinit și rog ca cititorul să fie foarte atent la aceasta. Națiunea maghiară va acorda, va dărui de bună voie acceptarea în rândurile sale a celor ce azi sunt doar locuitori ai țării; făcând un cadou va avea dreptul să pună și niște condiții, dar este foarte corect și firesc ca acel drept să-l dea acelor locuitori ai țării, care sunt capabili să intre în rândul națiunii, adică*

condiționându-le din punct de vedere cultural-lingvistic. Această practică, care corespunde practicilor asimilaționiste ale vremii, îngrădește în mod substanțial posibilitățile grupurilor lingvistice-culturale nemaghiare, care trăiesc în Transilvania. El limitează mai ales dreptul de afirmare, care ocupă un loc central în gândirea românilor⁵⁹⁹.

Autorul a avut doar puține propuneri concrete referitoare la realizarea practică a afirmării drepturilor și a reprezentanței. Asemenea liberalilor secolului al XIX-lea, consideră că includerea țărânimii în viața publică este un proces lent și de durată. Reprezentarea lor politică independentă în dietă în acea perioadă este aproape imposibil de realizat. Ca o soluție la această problemă, el propune posibilitatea înființării unor instituții tranzitorii. El propune ca la adunările comitatense notarii să reprezinte în mod colectiv diferitele localități, dar nici această soluție nu i se pare o rezolvare întradevăr bună⁶⁰⁰.

Wesselényi, pe lângă cauza iobagilor, se ocupă în mod deosebit de chestiunile legate de industrie, comerț, capital și credit. Consideră că progresul și nivelul de cultură al națiunii depinde de legile referitoare la acestea. Fundamentul concepțiilor sale, așa cum acestea se manifestă și la Balásházy Jánosnál și Széchenyi, constă în observația că în Ungaria susnumitele ramuri economice și mijloace aferente nu există. Cheia apariției și dezvoltării lor, în opinia autorului, este crearea condițiilor juridice ale creditului și instituirea libertății presei și a impozitării generale. Împrumuturile, în opinia lui Wesselényi, sunt obstructionate de faptul că recuperarea sumelor este greoaie și incertă. De multe ori, litigiile prelungite la nesfârșite îi înspăimântă pe deținătorii de capital să mai acorde împrumuturi, care sunt adevărate surse de capital pentru pornirea unor activități comerciale.

De chestiunile legate de industrie și comerț se leagă strâns și problema vânzării-cumpărării libere a proprietăților, precum și cea a impozitării generale. Wesselényi consideră că scutirea de la impozitare a nobilimii, care este piedica impozitării generale, este de origine istorică. După argumentația clasică, nobilimea și-a câștigat acest drept ca urmare a sacrificiului ei de sânge adus pentru apărarea patriei. Un alt motiv al scutirii de

---

că aparțin de națiune și se contopesc cu ea. – Care-i scopul? Acela: ca locuitorii să devină națiune.” (Wesselényi Miklós, *Balítéletekről*, ed. cit. p. 232-233.

⁵⁹⁹ Miskolczy Ambrus, *Társadalom, nemzetiség...*, în *loc. cit.*, p. 1084-1086; Petrás Éva, *Nacionalizmus és politikai romantika...*, ed. cit. p. 31-35.

⁶⁰⁰ Wesselényi Miklós, *Balítéletekről*, ed. cit. p. 232-237. Sata, Kinga-Koretta, *The People Incorporated...*, în *We, the People...*, ed. cit. p. 90.

impozitare este faptul că o mare parte a veniturilor provenite din minerit, saline precum și bunurile coroanei au fost cândva în proprietatea nobililor. Stările au renunțat de bună voie la acestea, în acest fel plătind oarecum anticipat partea de impozite, care le-ar fi revenit lor. Nepunând la îndoială corectitudinea acestor argumente, Wesselényi atrage atenția asupra faptului, că spiritul epocii reclamă ca fiecare să plătească impozit în funcție de veniturile pe care le are. Prin aceasta să participe la întreținerea cheltuielilor statului⁶⁰¹. După cum arată, impozitele constituie cea mai importantă sursă a veniturilor statului, care sunt indispensabile pentru construirea infrastructurii și implicit, dezvoltării economice. Dat fiind faptul că doar nobilul deține dreptul de a fi proprietarul unei moșii, ale cărui pământuri sunt scutite de impozitare, fondul de impozite al statului este labil. Autorul intenționează să impoziteze pământurile, care după introducerea dreptului de vânzare-cumpărare liberă a moșiilor ar ajunge în proprietatea nenobililor. Scopul acestei măsuri se răsfrânge chiar peste extinderea fondului de impozitare: permiterea vânzării-cumpărării libere a moșiilor ar indica valoarea reală a acestora și ar atrage după șine și dezvoltarea industriei și a comerțului. Un alt beneficiu ar fi că, prin aceasta, nobilii conștienți de posibilitatea pierderii moșiei lor ar fi nevoiți să manifeste o disciplină financiară mai mare. Cu o asemenea reglementare ei ar fi mai atenți cum își gospodăresc averea⁶⁰².

Ca un capitol desprins din *Balítéletekről* a fost publicată la sfârșitul cărții o scriere intitulată „*Erdély mostani helyzetéről*” (Despre situația actuală a Transilvaniei) care diferă în multe privințe de întreaga sa operă. Aceasta este produsul lui Wesselényi omul politic, liderul opoziției priceput la tactici. Tonul său este încă cel vechi, revendicările sale sunt de opoziție, folosește argumentele acesteia, dar și scopul acestui capitol este identic cu cel din *Balítéletekről*: încercarea de a câștiga nobilimea ardeleană înapoiată pentru reformele liberale. Autorul, continuând tradițiile politicii revendicative, pornește de la Prima Diplomă Leopoldină considerată baza ordinii de drept. Prin intermediul acesteia se străduiește să consolideze ordinea de drept, să trezească la viață legile deja existente și în acest mod să asigure drumul nobilimii către reforme⁶⁰³. Miskolczy Ambrus consideră că separarea celor

---

⁶⁰¹ Wesselényi Miklós, *Balítéletekről*, ed. cit. p. 183-188.

⁶⁰² *Ibidem*, p. 254-261. Opera de științe economice a lui Széchenyi István este o paralelă importantă cu ceea ce se petrece în Regatul Ungariei. Despre aceasta vezi mai detaliat: Veliky János, *A változás kora...*, ed. cit, p. 69-71.

⁶⁰³ Punctul de vedere al nobilimii revendicative este bine oglindit în scrisoarea contelui Bethlen Lajos adresată în 1843 lui Wesselényi Miklós: “*Dragul meu Miklós, unde-i în lume acea cetate puternică, care*

două modele – al celui transilvănean și al celui din Ungaria – se datorează condițiilor specifice, mai arhaice ale stărilor ardelen. În lipsa nobilimii de mijloc care a fost baza mișcării de reforme din Ungaria, Wesselényi s-a văzut nevoit să adopte o altă strategie⁶⁰⁴. În aceasta constă și diferențele dintre concepțiile lui Wesselényi și cele ale lui Széchenyi: Széchenyi, ignorând baza maselor, dorește să își atingă scopul apelând la aristocrație și la Curtea de la Viena. Wesselényi, dimpotrivă, și poate tocmai de aceea, pentru că diferitele pături ale nobilimii ardelen nu au ajuns să fie despărțite de o atare gravă neîncredere reciprocă ca nobilimea din Ungaria, el dorește să își facă o masă de adepți. Pe aceasta intenționează să o folosească mai târziu pentru atingerea unor scopuri tactice⁶⁰⁵.

El consideră Diploma Leopoldină, care este și punctul de plecare al capitolului său, o înțelegere reciprocă între domnitor și stări. După părerea sa, această diplomă are menirea să consolideze vechile drepturi ale Transilvaniei. Conform acesteia, cea mai puternică instituție a țării trebuie să fie dieta, care în ciuda acestui fapt, nu a mai fost convocată de 21 de ani. Wesselényi consideră că tocmai de aici se trag toate celelalte nemulțumiri. Ignorarea dietei este după părerea sa privarea țării „*deținătoare de o constituție cetățenească*” de toate binefacerile ordinii sale de drept⁶⁰⁶.

Nobilimea, fără convocarea dietei, nu e capabilă să își aleagă proprii funcționari, cu toate că funcțiile publice ale țării pot fi ocupate în mod legal numai prin alegere. În ultimii 21 de ani acest lucru nu s-a întâmplat, așadar actualii conducători ai țării își îndeplinesc sarcinile în mod ilegal. Wesselényi vede aceeași problemă și în privința Guberniului. Acesta, ca instituția executivă de vârf a Transilvaniei ar trebui să depindă direct de

---

asediată pe dinafară de dușman iar din interior chiar apărătorii ei o asediază, să nu se năruie; - dușmanul extern – din dorința de a prăda- dar cel intern, din acele considerente că va construi una mai bună și mai puternică – (chiar de ar fi cu ce și cu cine). Vai de cel care își distruge iarna căminul său bine încălzit, sperând că în primăvară va clădi unul în care se va putea încălzi și fără foc. – Așa îmi închipui eu patria mea acum fără un guvern patriotic. – Iar noi suntem dușmanul intern, leider, și credemă dragă Miklós – chiar dacă ești cu mult mai tânăr decât mine – totuși nu înțelegi că acele țeluri care sub pretextul binefacerii pentru omenire cauzează în patria asta atâtea griji, atâtea temeri și răzburări – doar de-ar intra în 100 de bucăți în vigoare. Crezând în acestea, reflectând asupra lor, chiar dacă pășesc cu pași mărunți – și nu o iau la goană – să o iei nu ca pe o lingușeală față de guvern, ci pentru a cugeta asupra ei – și să știi, dragul meu Miklós – că cea mai mare parte a celor care cunoscându-ți inima și sufletul se arată a fi în asentimentul tău și spun despre sine– când nu sunt lângă tine – dându-și jos haina de piele de vulpe în goliciunea lor – ca și exemplele vii ale fățarniciei, se arată într-așa fel pe piața lumii, iar tu crezi, eu însă nu.” (Pap Károly, Wesselényi Miklóshoz irt politikai levelek, (Scrisori politice adresate lui Wesselényi Miklós), în Történelmi tár, nr. VII/2, 1906, p. 234-235).

⁶⁰⁴ Miskolczy Ambrus, *Társadalom, nemzetiség...*, în *loc. cit.*, p. 1063-1064.

⁶⁰⁵ Kosáry Domokos, *Magyarország XIX. századi...*, ed. cit, p. 270-276.

⁶⁰⁶ Wesselényi Miklós, *Balítéletekről*, ed. cit. p. 312-313.

principe, totuși, el este subordonat cancelariei aulice. Cea din urmă înaintează domnitorului doar probleme care îi convin.

Dar nu numai la nivel statal nu funcționează cum trebuie lucrurile ci și la cel comitatens. Consiliul superior al comitatelor este o adunare ce se convoacă de patru ori pe an. În zadar are în atribuțiile sale cele mai importante chestiuni precum și alegerea funcționarilor publici, dacă Curtea trece cu vederea aceste decizii. Ea își numește proprii candidați atât la nivelele superioare, cât și la cele inferioare. Acești funcționari – comiții și alți funcționari ai comitatului – sunt separați de nobilii din comitat. Execută totul ca “mercenari” ai guvernului, inclusiv deciziile privitoare la adunarea comitatensă. În legătură cu acest aspect se pune și problema responsabilității funcționarilor față de adunarea comitatensă, care ar trebui să fie unul din punctele cheie ale reformelor privitoare la administrație⁶⁰⁷.

Pe lângă problema administrației publice și a guvernării, se pune și chestiunea religiei și a armatei. Diploma a stabilit impozitele pentru Mare Principat pe timp de pace la fix 50000 de taleri iar pe timp de război la 400000 de flori. Distribuția și colectarea acestuia a fost lăsată în competența dietei. Ceea ce, în afară de suma menționată, mai este nevoie pentru necesitățile țării trebuie asigurat din veniturile domnitorului și din cele de pe urma domeniilor regale, a minelor și a vămile. Aceste impozite au fost din momentul adoptării diplomei mereu mărite. Nemulțumirea nobilimii constă în faptul că în timp ce totalitatea veniturilor din Transilvania ale domnitorului ating cifra de 18 mii de flori de argint, costurile anuale ale țării cu armata de mercenari nu depășesc nici un milion și jumătate de florini de argint. În același timp, statul stă sărăcit fără comerț, bani și industrie în timp ce domnitorul scoate peste hotare veniturile țării⁶⁰⁸.

De chestiunea impozitării se leagă și reglementarea urbarială. Wesselényi luând drept model Ungaria a propus și nobilimii de modă veche necesitatea reformelor. Pentru elaborarea acestora, conform celor scrise de el, s-a constituit încă de la 1791 o comisie. Deoarece după acestea dieta țării nu a mai fost convocată timp de un sfert de veac, și această chestiune a fost dată uitării. Doar guvernământul a scos-o de la naftalină în 1818 ca să rezolve problema în mod arbitrar. Această măsură arbitrară însă, în opinia lui Wesselényi nu a avut scopul de a ușura situația țăranilor, ci ca sub pretextul reglementărilor urbariale, să evalueze contingentul de parcele al țăranilor. Aceasta ar fi putut constitui baza pentru

---

⁶⁰⁷ *Ibidem*, p. 316-321.

⁶⁰⁸ *Ibidem*, p. 313-314

impunerea unor noi impozite. În perioada scursă de la 1818, în opinia lui Wesselényi, acest lucru s-a schimbat radical. Acum nici nobilimea nu se mai eschivează față de reglementările urbariale, dar aceste reglementări nu se pot face în lipsa dietei țării⁶⁰⁹.

Dintre nemulțumirile cu caracter religios cele mai importante sunt cele legate de influența bisericii catolice și de preponderența exagerată a reprezentanților acestei religii în funcțiile publice. Wesselényi a abordat această chestiune din două perspective: din perspectivă ortodoxă și din perspectivă protestantă. Ortodocșilor le-a fost asigurată prin lege libera exercitare a religiei lor. Mulți dintre ei, din cauza persecuțiilor și a asupririi, au acceptat supremația papei și au aderat la biserica greco-catolică. Cei care nu doresc să adere sunt de nenumărate ori șicanați, li se iau bisericile iar preoții lor sunt îndepărtați din mijlocul lor. În localitățile care și după toate acestea rămân fidele credinței lor ortodoxe, sunt suspendate pentru mai mulți ani slujbele religioase, botezurile, înmormântările făcute după ritul bisericii, precum și învățământul⁶¹⁰. Nemulțumirile protestanților au avut un caracter diferit de cele ale ortodocșilor. Ei nu au cunoscut restricții în exercitarea religiei lor, ci în exercitarea drepturilor care au fost prevăzute în Diploma Leopoldină. Nu au putut ocupa funcțiile care le reveneau de consilier gubernial și funcționari ai Tablei regale, iar elevilor protestanți nu li s-a permis să învețe ca bursieri ai vreunei școli străine⁶¹¹.

Argumentele și chestiunile prezentate mai sus sunt abordate de Wesselényi în stilul opoziției din rândul stărilor, dar nu caută vreo soluționare a acestora. Lasă cititorul să tragă concluziile, pentru care capitolele anterioare din *Balítéletekről* oferă o bază bună. Pe lângă acestea, mai amintește faptul că nici contextul discuției dintre nobilii A, B și C nu este Ungaria ci Transilvania.

Wesselényi, asemenea contemporanilor săi, formulează așadar în lucrarea sa *Balítéletekről* ideea, conform căreia *transformarea* este un proces firesc, natural percepută ca un *progres*, o *înaintare*. Acest model organic se opune în concepția sa revoluției, care vrea să împlinească de la un moment la altul niște schimbări radicale. Această din urmă soluție o chiar exclude dintre căile posibile de urmat, ca fiind prea sângeroasă și ineficientă pe termen lung. Calea lui Wesselényi este mai degrabă calea înlăturării – după cu și titlul cărții sale sugerează – a superstițiilor, a convingerilor greșite, eronate. Îndreptarea acestor

---

⁶⁰⁹ *Ibidem*, p. 321-323.

⁶¹⁰ *Ibidem*, p. 314-315.

⁶¹¹ *Ibidem*, p. 315-316.

convingeri prin prezentarea adevărului o privește ca pe o sarcină a scriitorilor, la care și el vrea să participe activ cu cartea sa. Adevărata noutate în concepția lui Wesselényi constă în faptul că el face legătura între modelul folosit până atunci doar în teoria literară și în filosofia culturală cu politica practică. Analizează probleme sociale la care caută să dea un răspuns. Cu toate acestea, propunerile sale se răsfrâng doar asupra libertăților individuale și a problemelor economice. Existența naționalismelor aflate în faza de expansiune nu o conștientizează încă. Nu își dă seama de nevoile acestuia. Nici nu dorește să dea răspunsuri la acesta.

3.5. Noile tipuri ale transformării: revoluții naționale și sociale în opera lui Wesselényi Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében (Manifest în chestiunea naționalității maghiare și a celei slave)

Gândirea lui Wesselényi a cunoscut în cei zece ani scurși de la publicarea lucrării sale *Balítéletekről* schimbări profunde, care influențează puternic și folosirea conceptului de *transformare*. În *Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében* – pe care Trócsányi Zsolt o caracterizează ca „unul dintre cele mai importante rezumate ale politicii liberalismului maghiar față de naționalități” - atrage atenția asupra unor chestiuni noi, cu totul diferite față de cele de până acum. Dându-și seama de nevoile cultural-lingvistice privind drepturile politice colective, se concentrează asupra acestora în locul celor culturale și economice. Această chestiune dă un alt sens, în esență, și interpretării conceptului de *transformare*⁶¹². Imaginea organică a „szellemi és anyagi kifejlődés” (dezvoltării spirituale și materiale) rămâne valabilă în continuare, a cărei scop final este atingerea bunăstării cetățenilor, dar planul atingerii acestui scop se modifică. După ce autorul a făcut cunoștință mai de aproape cu ideile panslavismului, începe să integreze în modelul său concepțiile sale privind drepturile colective ale națiunilor.

Szózat pornește din lupta năzuințelor de a desființa asupra unor grupuri anume și din dorința de stabilizare a acestora. Wesselényi face distincția între două timpuri de asupraire: una constă în privirea de drepturi cetățenești a persoanelor aparținând aceluiași grup cultural-lingvistic. Existența acestuia a conștientizat-o încă din 1833 în *Balítéletekről*.

---

⁶¹² Trócsányi Zsolt, *Wesselényi Miklós*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965, p. 465.

Celălalt grup este cel național substituit celui cultural-lingvistic. În timp ce cel din urmă s-a produs prin cotropirea băștinașilor, privarea de drepturi a propriului său grup este rezultatul unui proces mai îndelungat. Acesta s-a produs odată cu apariția unei elite restrânse. Un grup mai dezvoltat ca inteligență decât majoritatea nu ajunge niciodată în situația privării totale de drepturi. Nu a lăsat să i se ia drepturile, iar pe cele luate și le-a recâștigat, astfel încât diferența între acesta și restul societății a devenit din ce în ce mai mare. Aceste procese ale excluderii de la drepturi și ale privării de drepturi au avut loc pe când nivelul de educația a societății era scăzut, separând oligarhia și aristocrația de restul societății.

Mișcările care și-au propus să combată aceste diferențe în deținerea de drepturi revendicând democrație și constituție, în opinia lui Wesselényi, au început să se consolideze prima dată în secolul al 18-lea. Propria sa epocă este îmbibată de „*spiritul liber*” și de ideile ce își propun răspândirea constituționalismului, care sunt totodată în legătură strânsă și cu mișcările naționale. Autorul nu consideră a fi ceva nou revendicarea de drepturi, doar masa de susținători a acestor mișcări s-a schimbat. Mai demult puțini s-au implicat în această mișcare, dar pe măsură ce educația s-a extins până la mijlocul secolului al XIX-lea, masa aderenților la această mișcare a crescut considerabil. A devenit o adevărată mișcare acționând apoi ca partid liberal, care luptă pentru obținerea și păstrarea drepturilor constituționale și ține în mișcare fiecare pătură și categorie socială. Ce înseamnă această mișcare? În legătură cu aceasta introduce Wesselényi un nou concept, cea de „*civilizație morală*”. Aceasta înseamnă de fapt respectarea drepturilor naturale ale omului, refuzul acceptării retragerii acestor drepturi. În lipsa acestora, celor care își mențin puterea asupra celorlalți le este teamă că o vor pierde și nu vor s-o împartă cu ceilalți. Conflictul continuu dintre cele două părți este cauzat, pe de o parte, de dorința de a obține drepturi, iar pe de altă parte, de apărarea cu dârzenie a acestora. Sfârșitul acesteia va însemna că unul dintre cele două partide va fi înfrânt datorită creșterii aderenților unuia dintre ele. Wesselényi întrevide în această confruntare o victorie categorică a liberalilor⁶¹³.

În opinia sa, deținătorii de mai demult ai drepturilor nu și-au dat seama de faptul că a trecut vremea în care de ele să se poate bucura doar ei. Privilegiile încalcă drepturile

---

⁶¹³ Wesselényi Miklós, *Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében, (Manifest în chestiunea naționalității maghiare și a celei slave)*, Wigand Ottó, Lipcse, 1843, p. 5-27; 35-36; În analiza scrisă pe marginea acestei cărți, Trócsányi Zsolt explică eronat această idee a lui Wesselényi, subliniind doar acel moment conform căruia grupul care privează restul de drepturi crește continuu, dar trece cu vederea aprecierea conform căreia și acest fapt contribuie la răspândirea liberalismului. (Trócsányi Zsolt, *op. cit.*, p. 454-455).

naturale ale omului și libertățile sale, ceea ce este contrar și bunei morale. În cazul în care acest grup – folosind o expresie al lui Wesselényi, cel al „reținătorilor de drepturi” – își va mări numărul de adepți, acest lucru s-ar putea întâmpla doar dacă ridică la rangul lor indivizi lipsiți de drepturi. Însă după această teorie, puterea lor ar urma să crească doar temporar, iar în final, și acest pas ar contribui la victoria liberalilor. Scade numărul celor fără drepturi și, odată cu ei, și ponderea celor care până atunci au avut rețineri față de lipsa de drepturi. Acest proces ajunge să culmineze cu faptul că și deținătorii de drepturi își vor da seama, că asigurarea drepturilor celorlalți nu contravine exercitării propriilor lor drepturi. După toate acestea și „reținătorii de drepturi” vor trece de partea celor lipsiți de drepturi, iar tot procesul se va întoarce pe dos: înfruntând absolutismul ei vor fi cei care se vor lupta pentru drepturile individului și ale națiunii. și ei vor deveni liberali⁶¹⁴: „*Măcar de-ar ști să învețe, că vremea acelor privațiuni de drepturi a trecut; că din punct de vedere moral nu este voie și că este păcat de la Dumnezeu să ții asupra omului făurit pentru a avea drepturi și libertăți, să fie astfel lezat în demnitatea lui, a cărui respectare și neatingere este o mare datorie*”⁶¹⁵. își rezumă Wesselényi dorințele sale față de nobilime.

Procesul extinderii drepturilor devine ireversibil datorită răspândirii culturii, a educației. Tabăra susținătorilor săi va crește până când toți cetățenii statului vor avea drepturi egale. Wesselényi întrevide și o cale pașnică de realizare a acestui deziderat. Din cauza slăbiciunilor și a răutății oamenilor el nu presupune că mintea și morala îi va determina „să recunoască cu înțelepciune”⁶¹⁶. Cealaltă modalitate a luptei este cea a exploziei, care îl copleșește pe autor cu gânduri ambivalente:

*„Dar cea mai rea și cea mai tristă consecință a acestei lupte este următoarea: a deschis calea răutății și a pornirilor desfrânate pentru a se aduna sub stindardul consecințelor drepturilor celor corecte și cuvenite și ca să adune tendințele nobiliare grupul celor atrași spre ea cu cauza înălțătoare a spiritului liber, într-așa fel încât își sacrifică scopul lor nobil pentru turburarea, desființarea ordinii sociale, pentru atentarea la avutul celuilalt, ca să îl ofere apoi monștrilor ambiționiști și nesătuli”*⁶¹⁷.

---

⁶¹⁴ Wesselényi Miklós, *Szózat...*, ed. cit, p. 36-37.

⁶¹⁵ *Ibidem*, p. 34.

⁶¹⁶ *Ibidem*, p. 40.

⁶¹⁷ *Ibidem*, p. 27-28.

După cum putem observa, Wesselényi consideră corectă argumentația în favoarea revoluției, având în vedere faptul că astfel apare posibilitatea de a câștiga drepturi, dar pe de altă parte, îl revoltă violența și tulburările care ar însoți revoluția. Se străduiește să țină la distanță mișcarea liberală de revoluție. În același timp, el se dezice și de concepțiile socialiste și comuniste ce încep să germineze în acea perioadă. Conform punctului de vedere al mișcării pentru drepturi, măsurile îndreptate împotriva celor înstăriți nu pot constitui parte a acesteia, considerând proprietatea sfântă și intangibilă. Liberalismul doar oferă posibilitatea înavuțirii și creează condițiile legale în acest sens, dar obținerea de bunuri pe căi violente nu este componenta programului său⁶¹⁸.

Un alt tip de privare de drepturi, pe lângă cel referitor la drepturile individuale, este în opera sa aspirarea popoarelor crotopite. Wesselényi își dă seama, că sentimentul național s-a născut odată cu lupta pentru drepturi cetățenești. Acesta este, după cum se exprimă autorul, existența constituțională, adică cel mai important factor al creării comunității juridice. În opinia sa, acesta leagă cel mai puternic membrii unei societăți văzând în naționalism garanția coeziunii sociale. După cum ordinea de drept asigură unirea societății prin rațiune, sentimentul național o unește în inimi, spiritual⁶¹⁹. Mergând pe urmele conceptului de *transformare* a anilor 30, Wesselényi tratează naționalismul ca pe o condiție inevitabilă pentru propășirea patriei. Acesta ascunde forțe uriașe în interiorul său, totodată el își dă seama și de pericolele lui. Existența națională continuă să fie instrumentul dezvoltării, al asigurării și al extinderii asupra câtor mai mulți indivizi a bunăstării spirituale și materiale. Totodată, el nu mai aspiră la hegemonia națională. Prin hegemonie ar fi sacrificată dezvoltarea spirituală și materială precum și statul însuși. Această chestiune are o încărcătură aparte mai ales în relația Regatului Ungariei cu Imperiul Habsburgic, în care autorul descoperă din ce în ce mai multe mișcări naționale⁶²⁰:

„Scopul propagandei spiritului liber – mai exact, al spiritului revoluționar – nu este altul decât să distrugă, să nimicească acele guvernări care asupresc, în opinia lor și parțial chiar în realitate, popoare slave în Imperiile Rus, Otoman, Austriac și Prusian.

⁶¹⁸ *Ibidem*, p. 32-33.

⁶¹⁹ „Dacă într-o patrie, sub o singură constituție există mai multe națiuni: chiar și de aceea este o nenorocire fiindcă subiectul tragerii de inimă fiind diferit, doar rațiunea și calculul se pot potrivi în constituție, iar coexistența civică și socială e un punct comun; dar simțămintele sunt împărțite.” *Ibidem*, p. 41.

⁶²⁰ *Ibidem*, p. 41-43.

*Deasupra tronurilor acestor state cu guvernări absolutiste și peste ruinele lor, vor să-și ridice propriile lor națiuni la o existență demnă, civică și constituțională. Ideea unei uriașe republici slave sau a unei federații de monarhii sau a unor republici mai mici este idolul la care milioane se închină și pentru care sunt dispuși să își sacrifice și sângele inimii*⁶²¹.

După cum reiese și din citatul de mai sus, în afară de *revoluția* egalitaristă pornită din considerente sociale mai există un alt timp de *revoluție* periculoasă pentru Regatul Ungariei și Imperiul Habsburgic. *Revoluția* națională. Așa cum o asemenea mișcare poate să lupte pentru drepturile individuale, tot așa, în opinia autorului, există posibilitatea să izbucnească o revoluție pentru cucerirea drepturilor naționale. Scopul acesteia este crearea unității națiunii și încadrarea ei într-un stat având la bază un cadru constituțional.

Wesselényi prefigurează pentru viitor realizarea năzuințelor de independență și a celor de unitate sub stindard național. Această concepție a sa este confirmată de exemplele din epoca sa: revoluțiile franceză și greacă s-au finalizat cu succes, sub impulsul războaielor revoluționare franceze s-a întărit mișcarea națională engleză și s-au ridicat la luptă și germanii, spaniolii, belgienii⁶²². Însă dintre revoluțiile naționale ce urmează a izbucni, autorul este frustrat de mișcările panslaviste. Mișcările slave au apărut la început nu sub o formă națională, ci ca un „*slavism*” răsfârns asupra tuturor slavilor. Privitor la aceste viziuni, preluând concepțiile existente în acea epocă în politica maghiară, și Wesselényi își face griji din cauza dorinței de unire a 64 de milioane de slavi⁶²³. Conform descrierii sale, atâția trăiesc sub asuprire națională străină, fiind conștienți de grandimea lor de odinioară. Temerile sale devin și mai pronunțate, deoarece după înăbușirea în sânge a revoltei polonezilor din 1831, emigrația lor desfășoară o amplă propagandă națională unionistă. Scopul final al acesteia consideră a fi crearea unui stat sau unor state proprii pe ruinele statelor din Europa Centrală și de Răsărit⁶²⁴.

---

⁶²¹ *Ibidem*, p. 52.

⁶²² *Ibidem*, p. 43-47; Ideea panslavismului prezentată de Wesselényi a apărut la sfârșitul secolului al 18-lea și începutul secolului al 19-lea în Europa Centrală și de Răsărit. S-a manifestat din anii 1840 ca un curent politic propunându-și pe atunci unirea tuturor slavilor din Imperiul Habsburgic și Imperiul Otoman. Printre mișcările panslaviste se numără și austroslavismul, care a militat pentru transformarea Imperiului Habsburgic într-un stat federal al popoarelor egale între ele și panslavismul, care a propagat ideea unei mari Rusii, care să-i cuprindă pe toți slavii. (***, *Magyar Nagylexikon, (Marele Lexicon Maghiar)*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993-2004).

⁶²³ Kosáry Domokos, *Magyarország XIX. századi...*, ed. cit, p. 294-296.

⁶²⁴ Wesselényi Miklós, *op. cit*, p. 47-57.

Un alt pericol sesizat de Wesselényi, pe lângă propaganda revoluționară pornită de polonezi, constă în faptul că, în concordanță cu percepția vremii, Rusia se află în fruntea acestor năzuințe⁶²⁵. În opinia sa, puterea țaristă absolutistă duce două tipuri de politică. În propria ei țară prigonește orice mișcare ce revendică extinderea drepturilor, dar pe lan internațional le sprijină pe acestea. În acest fel își mărește influența în treburile interne ale altor state și le șubrezește din interior. Autorul presupune existența unor agenți instigatori ruși în statele locuite de slavi și vede în Biserica ortodoxă o unealtă a acestei politici. În opinia sa, scopul autorității țariste este de a-i uni pe toți slavii într-un imens Imperiu Rus. Pentru acest plan este un bun punct de pornire faptul că adepții Bisericii greco-orientale îl consideră pe țar domnitorul lor⁶²⁶. Deoarece această bănuială apăruse și în privința românilor din Transilvania încă în secolul al XVIII-lea, pe lângă mișcările iliră și slave, Wesselényi percepe și mișcarea națională românească ca o primejdie panslavă.

Wesselényi la acestea se raportează când afirmă: trebuie stopată calea mișcărilor și revoluțiilor naționale. El analizează mai multe modalități ale acesteia. Punctul de pornire al propunerilor sale este constatarea, că nu există unitate națională, fiindcă slavii nu constituie parte a acesteia, ci au tendințe opuse acesteia. Ca o primă modalitate a rezolvării problemei el propune o asimilare pașnică. Astfel că, prin favorizarea unei singure limbi ce ar trebui popularizată și generalizată, celelalte limbii, treptat, vor deveni inutile, depășite de timp, și vor dispărea. Odată cu dispariția diferențelor lingvistice vor dispărea, cu timpul, și diferențele dintre naționalități. Cu toate că multora li s-ar părea că această soluție poate funcționa teoretic, Wesselényi consideră că ea este imposibil de implementat. Realizarea lentă și anevoioasă a acestei „*amalgamatio*” naționale va fi și mai mult îngreunată, dacă populația sortită asimilării are o altă structură socială, alte drepturi și deține deja și o literatură proprie⁶²⁷.

O altă posibilitate de stopare a mișcărilor naționalităților este crearea unui aparat represiv: în cazuri ideale o armată bine instruită și dotată ar putea ține în frâu mișcările naționalităților. Pentru aceasta este indispensabil ca soldații să execute fără șovăire ordinele superiorilor lor, iar corpul ofițeresc să nu fie motivat de sentimente naționale, ci de onoare și dorința de a fi glorificat. Pe termen lung însă Wesselényi nu consideră nici această posibilitate ca fiind viabilă. Efectivul armatei existente ar trebui mereu mărit în

---

⁶²⁵ Kosáry Domokos, *op. cit.*, p. 294-296.

⁶²⁶ Wesselényi Miklós, *op. cit.*, p. 48-49, 53.

⁶²⁷ *Ibidem*, p. 99-100.

funcție de dezvoltarea spirituală și materială a populației națiunii respective dar și de intensitatea mișcării de revendicare a drepturilor naționale. Acest lucru ar însemna costuri serioase pentru conducerea statului, iar situația devine și mai agravantă, gândindu-ne că aceste costuri vor fi plătite de populația asuprită prin intermediul armatei. O altă piedică a transunerii în practică a acestei posibilități este sentimentul național. Acesta se răspândește ca un spirit al timpului și nu poate fi exclus din armată. Soldații pot să obțină o situație socială nouă și ranguri pentru serviciile lor, dar nu și naționalitate. Deci, asemenea posibilității anterioare, Wesselényi respinge și ideea stopării mișcărilor naționale cu ajutorul armatei⁶²⁸.

Ca o a treia și totodată ultimă posibilitate autorul se referă la instigarea diferitelor grupuri cultural-lingvistice unele împotriva celorlalte, crearea de invidii între ele și alimentarea resentimentelor pe care le au unele împotriva celorlalte. Aceasta poate fi o posibilitate și pe termen lung. Dezavantajul ei este că împiedică dezvoltarea spirituală și materială a națiunilor, le alterează morala condamnându-le la moarte „lentă și josnică”, așa că nici această posibilitate nu este potrivită⁶²⁹. Prin respingerea celor trei forme, Wesselényi respinge de fapt atât asimilarea pașnică cât și pe cea violentă, precum și posibilitatea instigării între ele a diferitelor grupuri cultural-lingvistice.

Și totuși cum pot fi ținute în frâu diferitele naționalisme prevenindu-se confruntarea dintre ele? În opinia lui Wesselényi, mișcărilor naționale și cele revoluționare percepute ca mișcări ce revendică drepturi pot fi prevenite doar prin satisfacerea scopurilor lor. Ideea sa e următoarea:

„Libertatea situată pe baze constituționale este cea care, prin asigurarea sa, poate să pună capăt tendințelor revoluționare la fel de bine, precum poate face imposibilă crearea și răspândirea tiraniei și a absolutismului nelimitat. Această binefacere cerească alungă atât monștrii revoluțiilor sângeroase cât și pe cei ai tiraniei îngâmfate, și acolo unde și până când aceasta domnește, nu vor putea avea efect asupra rasei umane nici torța celei dintâi, nici lanțurile celei din urmă”⁶³⁰.

---

⁶²⁸ *Ibidem*, p. 100-106.

⁶²⁹ *Ibidem*, p. 107.

⁶³⁰ *Ibidem*, p. 189.

Pentru menținerea unității țărilor ce conțin mai multe grupuri cultural-lingvistice și evitarea revoluțiilor naționale Wesselényi prezintă două căi: stabilirea acestora se face în funcție concepțiile despre respectivele grupuri, descrise de Kosáry Domokos. Nobilimea tratează aceste aspecte în două feluri. Acceptă tendințele de consolidare a drepturilor colective a acelor care dispun, dintr-o perspectivă istorică mai îndepărtă, de o autonomie precum croații. Însă nu recunoaște tendințele de autonomie ale acelor care nu dispun de drepturi colective⁶³¹. Wesselényi este foarte diferit tocmai de acest din urmă punct de vedere. În măsura în care o comunitate, folosind expresia sa, dispune de o țară proprie în cadrul țării, adică dispune de o autonomie juridică și teritorială, statutul ei aparte trebuie consolidat. În asemenea cazuri conducerea comună a statului n-ar trebui să aparțină numai uneia dintre părți, însă în privința treburilor interne, fiecare să poată decide independent. În acest fel va fi îndeplinită condiția deja prezentată în Balítéletekről conform căreia fiecare națiune „să dispună de o constituție potrivită prezentului ei”, adică legile sale să fie în armonie cu necesitățile sale. Singura sarcină a guvernului ar fi apărarea acestor autonomii interne. Aceasta va asigura sentimentele de dragoste, de încredere și afirmarea propriilor interese. În opinia lui Wesselényi, aceasta ar crea legătura dintre naționalism și autonomii în cadrul statului comun.

Celălalt caz este cel în care diferitele grupuri cultural-lingvistice se află sub conducerea comună fără să dispună de autonomii interne. În acest caz, ordinea de drept trebuie să fie în mod egal în serviciul fiecăreia și fiecare trebuie să aibe o legătură cu comunitatea juridică dată de constituție, în funcție de interesele sale. În baza acesteia, fiecare grup ar beneficia de protecție și sprijin din partea legii, iar învățământul ar îndepărta conflictele dintre aceste grupuri precum și suspiciunea unora față de celelalte. Cel mai critic moment al modelului lui Wesselényi îl constituie chestiunea limbii oficiale și a administrației. În acest caz, din considerente practice, autorul consideră doar o singură limbă potrivită pentru acest rol a cărei învățare trebuie facilitată cu toate mijloacele pentru toată lumea⁶³².

Astfel, după cum a formulat Gyurgyák János despre contemporanii a lui Wesselényi, se încearcă de fapt compatibilizarea liberalismului, ce intenționează să generalizeze libertățile cetățenești, cu naționalismul care pune accent pe diferențele dintre

---

⁶³¹ Kosáry Domokos, *Magyarország XIX. századi...*, ed. cit, p. 290-293.

⁶³² Wesselényi Miklós, *op. cit.*, p. 107-110.

diferitele grupuri cultural-lingvistice⁶³³. Astfel, după ce Wesselényi își dă seama de faptul că modelele statelor naționale și cele ale asimilării pe teritoriul Imperiului Habsburgic sunt incompatibile, elaborează noi concepții. El elaborează principiile statului care asigură „*kifejlődés*” (maturizarea) diferitelor națiuni, care urmează să se bazeze nu pe naționalism, ci pe patriotism. Patriotismul are menirea de a înlocui unitatea națională conștientizând sentimentul intereselor comune. Dar între timp Wesselényi nu se rupe de conceptul de *transformare*, privind ca procesul ca pe un proces permanent de înaintare, de progres. Procesele paralele care se creionează în funcție de acesta creează cadrele necesare ca diferitele grupuri cultural-lingvistice să nu ajungă în conflict unele cu altele. În acest sens își regândește tezele din *Balítéletekről* și încearcă să deconstruiască conotațiile iraționale și exclusiviste ale naționalismului. El scoate conceptul de națiune, care continuă să fie considerată drept o forță de coeziunea comunității, din topul clasamentului politicii, punând patriotismul în locul ei⁶³⁴.

Schimbarea este majoră și în privința concepțiilor de punere în practică. Wesselényi tratează în opera sa într-un program amănunțit ce este de făcut în privința Regatului Ungariei și al Transilvaniei. În legătură cu condițiile care îngreunează situația țării, el găsește probleme de natură geografică, socială și constituțională. Cel mai mare pericol militar îl identifică în pluralitatea cultural-lingvistică a țării. Faptul că maghiarii trăiesc în mijlocul țării pe pământurile cele mai roditoare iar celelalte grupuri cultural-lingvistice în jurul lor, face imposibilă apărarea, în opinia sa. Acest lucru mai este agravat și de existența grănicerimii de o sută cincizeci de mii de inși, care sunt dispuși să servească interesele slavilor, considerându-i incapabili de apărare împotriva rușilor și a slavilor. În acest fel, nici societatea statului, devenit imposibil de apărut, nu este unită. Autorul împarte această societate în 16 părți diferite, în funcție de grupurile cultural-lingvistice existente, dintre care doar o mică parte se află în categoria celor ce dețin drepturi. Această situație ar putea avea consecințe deosebit de grave mai ales în cazul unei revoluții slave și a răscoalei țărănești ce ar însoți-o. Aceasta îl urgentează pe Wesselényi să găsească soluții. Orice

---

⁶³³ Gyurgyák János, *Ezzé lett...*, ed. cit, p. 27-28; și în cazul lui Bărnuțiu și Barițiu vedem tendințe asemănătoare.

⁶³⁴ Aceste premise se conturează și în scrisoarea scrisă de Wesselényi către Kossuth din 1846 în chestiunea răscumpărării eliberării din iobăgie. În aceasta, răscumpărarea din iobăgie apare ca o modalitate de a evita revoluția, care, dacă este aplicată corect, va face posibil ca iobagii să primească pământ într- așa fel, încât nobilimea să-și păstreze în continuare influența economică, și în acest fel ar putea sprijini eficient mișcarea națională maghiară din Transilvania și ar putea fi chiar baza acesteia atunci când în urma creșterii numărului deținătorilor de moșii, puterea politică a nobilimii va dispărea. (Prodan, David, *Supplex Libellus...*, ed. cit, p. 406-408).

război ar cauza oprirea dezvoltării binelui public și a societății precum și pierirea națiunii maghiare. De aceea, este cea mai importantă sarcină a viitorului pregătirea pentru apărare, menținerea păcii și stoparea animozităților, a neînțelegerile care pot împiedica dezvoltarea⁶³⁵.

Dar cum se pot înfăptui toate acestea? Primul și cel mai important pas este rezolvarea tuturor neînțelegerilor dintre grupurile cultural-lingvistice din țară. Wesselényi împarte revendicările acestora, conform principului de bază mai sus menționat, în două categorii pe care le abordează separat: în prima categorie se situează Croația și Slavonia, care au avut în trecut o statalitate proprie, iar în cea de-a doua, toate celelalte grupuri cultural-lingvistice răspândite prin comitatele țării. Locuitorii Croației și ai Slavoniei, citând-l pe Wesselényi, dispun de o „naționalitate legală asociată celei maghiare”. Această formulă se referă de fapt la autonomia internă și la instituțiile lor de drept independente. Autorul tratează în mod diferit grupurile cultural-lingvistice diferite de cele care constituie Croația și Slavonia. Deoarece acestea nu dispun de instituții de drept, el le concepe ca parte a populației Ungariei și consideră imposibil ca ele să devină independente din punct de vedere juridic. În cazul lor, el dorește să le reglementeze situația prin intermediul libertăților cetățenești. Ca unor cetățeni cu drepturi egale, el le-ar asigura libera folosire a limbii lor materne acasă și în viața particulară. În viața publică însă, din motive pur practice, consideră imposibil acest lucru. Invocând interesul de stat, el este în favoarea maghiarei⁶³⁶.

Punctul de vedere de mai sus oglindește faptul că Wesselényi își dă seama nu doar de pericolele naționalismului grupurilor cultural-lingvistice nemaghiare, ci și a celui maghiar. De aceea renunță la orice formă de aplicare a asimilării⁶³⁷. Acolo unde o parte a grupului cultural-lingvistic, cum este cazul nobilimii croate, ține la vreo formă a

---

⁶³⁵ Wesselényi Miklós, *Szózat...*, ed. cit, p. 247-270; 328-337.

⁶³⁶ *Ibidem*, p. 270-275; În istoriografia română George Em. Marica a ridicat o chestiune referitoare la Wesselényi legată de legea limbii oficiale din 1842, în sensul că el s-a așteptat ca românii, în speranța îmbunătățirii situației lor, să renunțe la limba lor maternă. (Marica, George Em., *Studii...*, vol I. ed. cit, p. 122) Sursa folosită de Marica este după toate probabilitățile Papiu-Ilarian, care – după cum a prezentat Köpeczy Béla în analiza sa – a interpretat năzuințele din *Szózat* ca pe o dorință a lui Wesselényi de unire între Ungaria și Transilvania pentru a anihila astfel pericolul panslavist și pentru a-i maghiariza pe slavi și pe români, (Köpeczi Béla, *Egy román kortárs...*, în Idem, *Nemzetképkutatás...*, ed. cit. p. 117) acest lucru însă, lecturând textul, nu se confirmă. Punctul de vedere a lui Marica este contrazis și Trócsányi Zsolt, atunci când spune, că scopul lui Wesselényi este acela, de a răspândi printre naționalități limba și morala maghiară și de a ridica nivelul de cultură a naționalităților, nicidecum asimilarea lor. (Trócsányi Zsolt, *Wesselényi Miklós*, ed. cit, p. 462-467).

⁶³⁷ Este important să subliniem, că Wesselényi acceptă exclusiv asimilarea voluntară inițiată de cel care dorește să se asimileze. (Wesselényi Miklós, *op. cit*, p. 285-286).

autonomiei bazate pe sistemul de stări, el acceptă fără rezerve acest lucru. Acolo unde acest lucru nu poate fi constatat și unde consideră imposibilă crearea unui statut juridic separat, se străduiește să rezolve problema, asemenea contemporanilor săi, prin intermediul libertăților cetățenești⁶³⁸. Pe lângă lichidarea disensiunilor dintre diferitele grupuri cultural-lingvistice, cealaltă sarcină trasată de Wesselényi este unirea intereselor. Drepturile, îndatoririle și interesele comune sunt cele care pot crea o coeziune socială situată deasupra naționalismelor⁶³⁹.

Pe lângă extinderea libertăților cetățenești Wesselényi ar transforma și sistemul exercitării puterii politice. Le-ar acorda drepturi politice locuitorilor de la orașe, care sunt suficienți de educați pentru a participa în viața de stat, dar încă nu pot s-o facă din punct de vedere juridic. Cu poporul de rând are intenții asemănătoare. Acesta, cu toate că este ca „*un trup și-un suflet*” cu deținătorii drepturilor politice, nu dispune de acestea. În cazul lor, el le-ar permite ca aceștia să trimită 1-5 deputați în adunarea comitatensă. Wesselényi intenționează să introducă un cens de educație în sistemul de reprezentare extins. Atât în cazul orașenilor cât și al țărăniilor, el vrea să condiționeze eligibilitatea de cunoașterea maghiarei. Acest lucru înseamnă aici în mod accentuat cunoașterea limbii statului și nu a limbii statului național. O altă condiție este capacitatea de a scrie și a citi, cunoașterea ordinii de drept, iar acolo unde există grădiniță și școală, și o perioadă definită de studii⁶⁴⁰.

Educația joacă un rol asemănător de important și în exercitarea altor drepturi politice. El consideră cunoașterea limbi maghiare și a constituției precum și capacitatea de a scrie și a citi o linie despărțitoare în societatea. Pe cei care dispun de aceste cunoștințe i-ar investi cu și mai multe drepturi. De exemplu, dreptul de a purta un litigiu în nume propriu, scutirea de pedepse corporale, intangibilitatea personală în lipsa chemării în fața unei instanțe judecătorești sau a unei condamnări, dreptul de a ocupa orice funcție publică indiferent de originea persoanei în măsura în care capacitățile morale și intelectuale fac posibil acest lucru, precum și posibilitatea de a cumpăra imobile și de a-și răscumpăra obligațiile urbariale. Prin această propunere, el condiționează obținerea drepturilor cetățenești de însușirea unui nivel de educație corespunzător și de capacitățile de a exercita aceste drepturi. Obținerea lor rămâne să depindă de ambițiile și intențiile personale. Astfel,

---

⁶³⁸ *Ibidem*, p. 276-283; Kosáry Domokos, *Magyarország XIX. századi...*, ed. cit, p. 296-297.

⁶³⁹ Wesselényi Miklós, *op. cit*, p. 285-286; 342-346.

⁶⁴⁰ *Ibidem*, p. 286-293.

fiecare va avea posibilitatea să își schimbe statutul după cum va vrea de cuviință. Acest model face posibilă emanciparea socială fără a schimba radical ordinea socială existentă și mobilitatea socială⁶⁴¹.

Datorită acestora, în procesul de extindere al drepturilor, un rol deosebit îi revine educației. Wesselényi pune mare accent pe crearea unui sistem instituțional corespunzător și înființarea unei rețele școlare. El stabilește scopul educării poporului în următorul fel: „pentru a-i transforma pe aceia, [adică pe țărani – K. Á.] prin intermediul educației, în oameni și cetățeni folositori din starea de servitute morală care îi menține lipsiți de cultură și de bunăstare materială”⁶⁴². În acest scop, el ar înființa instituții noi în locul celor existente dar prost organizate, ce funcționează cu dascăli necalificați. Finanțarea costurilor ar urma să se facă din banii Bisericii și a moșierilor. Scopul noilor școli ar fi să educe elevi pricepuți prin predarea de cunoștințe folositoare și educație morală și să li se conștientizeze îndatoririle pe care le au. Acest lucru joacă un rol important pe termen lung pentru stabilitatea societății⁶⁴³.

Autorul stabilește și structura organizatorică a rețelei școlare. Treapta inferioară o constituie grădinițele unde urmează să se învețe limba maghiară. Pe aceasta se clădește apoi rețeaua de școli elementare menită să-i învețe pe elevi, care le sunt drepturile și îndatoririle, precum și alte cunoștințe folositoare. Pe lângă acestea, autorul mai propune și înființarea unei rețele de școli reale meșteșugărești, comerciale și de meserii, precum și o rețea de școli pedagogice⁶⁴⁴. Ca organ de control ar urma să funcționeze o comisie constituită prin decizia forului legislativ, care să aibă și dreptul de a emite regulamente. Aceasta ar avea ca sarcină și elaborarea unei metodologii de predare, realizarea unui manual pentru predarea „stării constituționale și a relațiilor și îndatoririlor cetățenești”, controlul fiecărui segment al educației și dezvoltarea acesteia⁶⁴⁵.

Rezumând cele mai sus prezentate, în Szózat continuă să fie prezente concepțiile formulate în Balítéletekről. Autorul le descrie și pe acestea ca pe o evoluție organică, iar principalul scop al societății este bunăstarea cetățeanului, atingerea stadiului de dezvoltare materială și spirituală. Această cale, la fel ca în Balítéletekről, este în strânsă legătură cu

---

⁶⁴¹ *Ibidem*, p. 294-298; 316-342.

⁶⁴² *Ibidem*, p. 300.

⁶⁴³ *Ibidem*, p. 299-305.

⁶⁴⁴ *Ibidem*, p. 299-315.

⁶⁴⁵ *Ibidem*, p. 344-346.

procesul extinderii de drepturi, dat fiind că extinderea de drepturi este o condiție a atingerii scopului final. Adevărata diferență dintre cele două lucrări constă în apariția accentuată a conceptului de revoluție. Atunci când prezintă în ce fel s-ar putea pune în practică concepțiile enunțate, recurge la abordarea fiecărei posibilități a vreunui tip de revoluție, dându-și seama și de potențialul revoluționar pe care îl are naționalismul.

3.6. Teoria reformei și a evoluției societății în operele lui Kemény Zsigmond

Pe lângă Wesselényi, un alt lider al liberalilor ardeleni din anii 1840 a fost Kemény Zsigmond, având o carieră mai puțin dreaptă. Kemény s-a născut în iunie 1814 la Vințul de Jos într-o veche familie nobiliară. Fiind un copil târziu din cea de-a doua căsătorie al tatălui său, fără să fi moștenit vreo avere mai importantă, a fost nevoit să parcurgă o carieră civilă. A continuat studiile între 1823-1834 la Colegiul Reformat din Aiud și la școala Superioară Bethlen. Printre profesorii săi s-a aflat și renumitul profesor kantian Köteles Sámuel și figura conducătoare a liberalilor ardeleni a anilor '30, profesorul de drept Szász Károly. Din această perioadă i se trag și preocupările sale pentru politică. A legat contacte cu Wesselényi, Kovács Lajos, Bölöni Farkas Sándor. Adevărata sa activitate politică a început din toamna anului 1840.⁶⁴⁶ În 1841 era deja membru al opoziției din comitatul Cluj, iar din ianuarie 1842 s-a aflat în linia întâi a vieții politice ardeleni. Pe lângă Kovács Lajos și Méhes Sámuel, este autorul gazetei Erdélyi Híradó unde în următorul un an și jumătate – până în iunie 1843 – a scris 64 de editoriale, în care și-a expus programul său reformist. Importanța deosebită a publicisticii sale, după cum a atras atenția și Gyapay László, a constatat în faptul că Kemény nu doar a descris o temă anume, ci a tratat și cadrul filosofic al acesteia. Bazându-se pe acestea, se străduiește să găsească soluții pentru diferitele situații date⁶⁴⁷. Kemény și-a scris cel mai important manifest politic al său în perioada în care a activat la Erdélyi Híradó în 1843 intitulat *Korteskedés és ellenszereit* (Agitație electorală și antidoturile acesteia). Efectul operei sale a fost atât de puternic încât antecesoarea Academiei Maghiare de Științe, Societatea Maghiară a Oamenilor de Știință l-a ales pe

⁶⁴⁶ ***, *A Magyar Irodalom Története, IV. kötet, A magyar irodalom története 1849-től 1905-ig*, (Istoria literaturii maghiare, Volumul IV, Istoria literaturii maghiare dintre anii 1849-1905), Sötér István. (ed.), Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965. p. 243; Barla Gyula, *Kemény Zsigmond főbb eszméi 1848 előtt, (Principalele idei ale lui Kemény Zsigmond înainte de 1848)*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970. p. 5-36.

⁶⁴⁷ ***, *A Magyar Irodalom Története, Vol. IV.*, ed. cit, p. 244-245; Gyapai László, *Kemény Zsigmond társadalomszemlélete, (Viziunea socială a lui Kemény Zsigmond)*, în *Irodalomtörténeti Közlemények*, nr. XCIV/2, 1990, p. 224.

Kemény în baza acesteia drept membru corespondent. Lucrarea *Korteskedés és ellenszerei* oferă o imagine cuprinzătoare despre concepțiile politice ale autorului. Kemény ține însă să sublinieze, că lucrarea sa nu poate fi valabilă și pentru Transilvania,⁶⁴⁸ astfel că trebuie să fim de aceeași părere cu Szegedy-Maszák Mihály în privința faptului, că lucrarea se bazează în primul rând pe impresii transilvane⁶⁴⁹. Această părere este confirmată și de scrisoarea lui Bethlen Lajos din 3 august 1844 adresată lui Wesselényi Miklós. În cele cuprinse în ea, agitația electorală sau mai bine zis corupția electorală – spre deosebire de cele afirmate de Kemény în cuvântul înainte – nici pe departe nu a fost necunoscută în Transilvania⁶⁵⁰.

Kemény în *Korteskedés és ellenszerei* formulează în multe privințe în mod asemănător *transformarea*, descriind scopurile acesteia. Privește Europa epocii sale ca pe un sistem periclitat a cărei condiții sociale și politice sunt instabile, coapte de a exploda. Tensiunile existente în unele state pun în pericol chiar existența acestora. Dezamorsarea acestora o vede prin reglementarea treburilor interne, ceea ce poate fi folositor pentru multe națiuni, iar pentru Ungaria este cu de-a dreptul indispensabil.

Nevoia neapărată de *transformare* provine din teoria evoluției gândită autor, care se bazează pe ideile lui Montesquieu⁶⁵¹. Conform acesteia, motivele morale și fizice generale decid în privința destinului societăților burgheze. Starea lor este influențată exclusiv de păcatele și virtuțile lor proprii și nicidecum coincidența. Scopul evoluției statale în acest sistem de idei este ca ordinea de drept existentă să se apropie cât mai mult de idealurile ce

---

⁶⁴⁸ Kemény Zsigmond, *Korteskedés...*, Vol. I., ed. cit. p. 15.

⁶⁴⁹ Szegedy-Maszák Mihály, *Világkép és stílus, (Imagine despre lume și stil)*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1980. p. 289.

⁶⁵⁰ Pap Károly, *Wesselényi Miklóshoz írt...*, în *loc. cit.*, p. 232.

⁶⁵¹ Conform cercetărilor lui Barla Gyula Kemény a preluat ca surse externe cele mai multe idei de la Montesquieu. Opera sa *Despre spiritul legilor* a avut mare influență asupra lui Kemény. Un prim fragment din această lucrare a apărut în 1790 în primele capitole ale *Mindenes Gyűjtemény*, (*A' Törvények Velejéről*. în *Mindenes Gyűjtemény* nr. IV, 1790, Wéber Simon Péter, Komárom. p. 184-204.) apoi în 1803 a apărut Cugetările lui Montesquieu despre grandoarea romanilor și cauzele decăderii lor (*Montesquieu elmékedése a rómaiak nagyságának és el-enyészésének okairól*. Fordította egy igaz Magyar. Landerer Mihály, Pozsonyban és Pesten, 1803.) iar în final, în 1833 în lucrarea *Despre spiritul legilor* (*A törvények lelkéről*, Pozsony, 1833.) În afară de acestea, a cunoscut mai multe traduceri sub formă de manuscris. Dintre acestea cea mai importantă traducere a fost cea a avocatului transilvan și procurator gubernial Benkő István, care între 1825-1834 a realizat traduceri echivalente a 12 volume. (BCU Cluj MS 527 I-XII.) (Barla Gyula, *Kemény Zsigmond...*, ed. cit. p. 65-66; Petrik Géza, *Magyar könyvészet 1712-1860, (Bibliografie maghiară 1712-1860)*, Dobrovisky Ágoston, Budapest, 1888. passim).

funcționează ca norme ale dreptului natural. Dezvoltarea materială poate fi declanșată abia după adoptarea unor măsuri adecvate⁶⁵².

Conform autorului, dacă un stat funcționează regulamentar, atunci forța sa nu este irosită pe lucruri antagonice. *Transformarea* sa, în acest caz, este permanentă și continuă înaintând spre un viitor mai fericit fără a prezenta nici cea mai mică urmă de distructivitate. În schimb, în cazul în care viața națiunii nu se *transformă* în mod natural și nu în baza unor concepte suficient de bine elaborate, atunci vor apare tendințe periculoase, sau citându-l pe Kemény, semne ale maladiei⁶⁵³. Respingerea *transformării*, în cazul de față respingerea îndelungată a desființării sistemului privilegiilor se răzbună pe sine: vechile relații sociale dispar și odată cu ele dispar și nevoile în baza cărora a fost concepută ordinea stabilită prin legi. După acestea, drepturile mai există doar ca și cadre goale și cu timpul împiedică dezvoltarea poporului. Dacă acestea nu sunt desființate de bună voie, apar „*izgatók*” (agitatori), „*rajongók*” (admiratori) și în urma activității lor poate ajunge în pericol chiar și existența statului⁶⁵⁴. Takáts József caracterizează conceptul de „*rajongó*” (admirator) în lucrările lui Kemény de după 1849 – *Forradalom után* (După revoluție) scrisă în 1850 și *Rajongók* (Admiratorii) scrisă în 1857– ca o stare sentimentală exacerbată. În aceasta *rajongó*-ul (admiratorul) împarte lumea în două categorii, în cea bună și cea rea, nu există faze tranzitorii și nici diferite grade de intensitate. Pentru el faptele se pierd, precum dispare și sesizarea rațiunii. Admiratorul este dispus să moară pentru credința sa, sau să recurgă la violență. În opinia lui Takáts, Kemény aplică și atunci tot acest model când în 1850 îl prezintă pe Kossuth ca un „*admirator*”, „*un visător religios și politic*”⁶⁵⁵.

Interpretarea lui Takáts, după părerea noastră, poate fi extinsă și asupra formulărilor autorului de dinainte de 1848. Kemény scrie despre admiratori în primul volum din *Kortekedés és ellenszerei* în felul următor:

„Iată însă, în 1841 căzu în sala noastră de ședințe, întâmplător, de parcă ar fi sosit dintre nori ca un meteorit, violența brută. E însoțită de inconsecvență și desfrâu, efecte nereglementare și încăpățânare încremenită, o sete nestăvilă de răzbunare pe părerile contrare de care se lovește sau blestemarea a tot ceea ce îi cauzează

⁶⁵² Kemény Zsigmond, *Kortekedés...*, Vol. I., ed. cit. p. 70.

⁶⁵³ *Ibidem*, p. 3-7.

⁶⁵⁴ *Ibidem*, p. 55-57; Kemény Zsigmond, *Kortekedés és ellenszerei, (Agitație electorală și antidoturile acesteia), Második füzet*, A Kir. Lyceum Nyomdája, Kolozsvár, 1844, p. 25-26.

⁶⁵⁵ Takáts József, *Kemény Zsigmond és a rajongás politikai fogalma*, (Kemény Zsigmond și conceptul politic a admirării), în *Holmi*, nr. XXIV/10, 2012, p. 1213-1218.

*îngrijorare; violență și răzbunare de sânge; lingușire față de unii, neîncredere, admirarea tuturor lucrurilor; terorism; lipsa completă a răspunderii morale și convingerea că odată cu masele dispare rușinea fricii și pericolul cutezanței*⁶⁵⁶.

Astfel, admirația este în strânsă legătură cu forța brută, cu inconsecvența, iraționalitatea, cu desfrâul, violența, teroarea și imoralitatea. Kemény se străduiește să împiedice toate acestea, precum și revoluția ce le însoțește pe acestea. Singura modalitate rămâne realizarea pașnică a *transformărilor, reform* (reforma), care însă și ea ar putea conține pericole, exagerări:

*„Cei care pentru prima dată aud cuvântul reformă și privesc în afară din vechile forme ale statului spre revărsarea de raze ale culturii străine, atunci, ca și omul închis mult timp într-o clădire în care, din cauza coridorului ei îngust și a ferestrelor ei adânci, și pe timp de zi este mereu întuneric. Decum se deschide ușa, pășește pragul lumina orbitoare. Atunci simte două lucruri de care este sigur: unul e, că afară totul este minunat și încântător; celalalt, că înăuntru totul este întunecos de moarte și plictisitor. La fel sunt și liderii de opinie când străpung instituțiile depășite de vreme prin strălucirea străinei societăți burgheze. Cel care începe să inoveze, este marginalizat cu exagerările. Totul e în mișcare. Pun mâna cu lăcomie pe instrumentele reale sau doar închipuite ale culturii venite din afară. Una dintre idei se contopește cu sângele vieții publice, cealaltă circulă anorganic prin vene. Ca și acele femei care cad pradă propriilor lor slăbiciuni iar mai târziu, când se căsătoresc legal, nu au nici un sentiment matern față de acei copii, care le-ar putea aminti de zilele de solitudine, de dispreț și amar. Astfel opinia publică în strânsă alianță cu ideile noi, devine mult prea severă cu ideile vechi și cele ale regimului existent*⁶⁵⁷.

Citatul de mai sus descrie *reform* (reforma) ca pe cea mai bună modalitate de realizare artificială a *transformării*, a lichidării stărilor învechite. Contrastul dintre instituțiile depășite de timp și modelele străine este evident. Acest lucru determină societatea să facă schimbări. În opinia autorului, la prima vedere, *reforma* oferă soluții minunate pentru toate problemele vremii, promițând începutul unei noi ere a vieții politice.

---

⁶⁵⁶ Kemény Zsigmond, *Kortekedés...*, Vol. I., ed. cit, p. 59-60. Această notă de subsol dezmințe totodată și presupunerea lui Takáts, că această concepție a ajuns în gândirea lui Kemény prin intermediul cărții lui Macaulay apărute în 1849, urmând ideile lui Burke.

⁶⁵⁷ Kemény Zsigmond, *Kortekedés...*, Vol. I., ed. cit, p. 57-58.

În prima sa fază, „*cei ce exagerează*” preiau modelele străine fără selecție, care, parțial, se contopesc în practica cotidiană, în timp ce o altă parte a lor vor rămâne elemente străine în organizarea socială⁶⁵⁸. *Transformările* efectuate în ritm accelerat îi determină pe cei din tabăra vechii ordini, judecați prea sever, să se organizeze în grupuri și să devină opoziția taberei reformiștilor. Pe lângă caracterul ei de frânare a dezvoltării, ea mai îndeplinește și o altă sarcină importantă: aceea de frână împotriva *reactio*-ul (reacțiunii) față de tabăra reformiștilor. Contribuie la păstrarea elementelor politice existente folositoare. În arena confruntărilor politice construită după acest model, cele două grupuri ale confruntărilor pentru evitarea exagerărilor în privința progresului – *reformerek* (reformiștii) și *reactio*-ul (reacțiunea) – conduc treptat poporul spre scopul final, spre societatea burgheză. În acest fel, ambele formațiuni politice primesc un rol de excelență: cei care exagerează scot în evidență instituțiile, procedurile depășite de vreme și problemele ce trebuie rezolvate, iar reacțiunea trece propunerile primei formațiuni prin filtrul rațiunii, păstrând doar soluțiile ce pot fi într-adevăr aplicate⁶⁵⁹. Astfel, conform argumentație lui Kemény, victoria nu e posibilă pentru nici una dintre părți, dar *transformarea* nu poate fi oprită. Autorul apreciază ca pe o mică victorie și acel memento, când „*maradiak pártja*” (partidul celor înapoiați) își schimbă numele cu unul ce sună mai bine: cu cel de *reactio* (reacțiune) împrumutat din vocabularul reformiștilor⁶⁶⁰.

Reform-ul (reforma), în acest fel, nu înseamnă o schimbare care să se producă într-o clipă, ci lichidarea înapoierii într-un ritm mai rapid decât ar fi normal. Toți pașii făcuți în acest sens sunt în concordanță cu firea poporului. Acest principiu îl întâlnim și în articolul *Kodifikáció és történelmi iskola* (școala de codificare și de istorie). În această scriere a sa Kemény se lansează într-o dispută cu ideile de codificare propagate de Bentham⁶⁶¹, iar în privința Ungariei și a Transilvaniei cu cele propagate de Szalay László și de fostul său

---

⁶⁵⁸ Veliky János atrage atenția asupra faptului că în decursul anilor 1840 – în același timp cu apariția lucrării *Korteskedés és ellenzerei* – polemizează în legătură cu „*lichidarea înapoierii cu ajutorul elementelor străine*” versus păstrarea particularităților naționale. (Veliky János, *A programalkotó politikai viták...*, în *loc. cit.*, p. 311) și acest lucru l-a putut influența pe Kemény în elaborarea modelului său.

⁶⁵⁹ Gyapai László, *Kemény Zsigmond...*, în *loc. cit.*, p. 227.

⁶⁶⁰ Kemény Zsigmond, *Korteskedés...*, Vol. I., ed. cit., p. 55-59.

⁶⁶¹ Lucrările sale publicate în maghiară: *Állozkodási módok, törvényhozási kérdésekben*, Gindery János, (trad.), Beimel J. Pesten, 1842; Bentham Jeremiás, *Polgári s büntető törvényhozási értekezések. Bentham Jeremiás kéziratai után kiadta Dumont István*, Pécsi Emil, (trad.), Tilsch és fiai, Kolozsvárott, 1842-44. în două volume; *Taktika vagy a politikai gyülekezetek tanácskozási rendének teoriája*, Gindery János, (trad.), Kir. Egyetemi Nyomda, Budán, 1843. (a doua ediție în 1847) (Petrik Géza: *Magyar Könyvészet...*, ed. cit., passim).

profesor, Szász Károly. Scopul școlii de codificare este, ca prin lichidarea ordinii sociale existente și crearea uneia noi să fie înființat statul perfect. Acestea ar urma să garanteze în același timp siguranța individului și a proprietății, face ca munca să nu mai aibe din punct de vedere juridic nici o piedică și fiecare măsură luată servește fericirea publică. Premisa acestui punct de vedere utilitarist este că prin intermediul intereselor personale pot fi servite și interesele publice. Astfel, dacă cineva calculează care sunt factorii de bază ai intereselor personale în cadrul relațiilor juridice existente și care sunt acei factori, care ispitesc la păcat, iar ordinea de drept va fi elaborată ținându-se cont de acestea, poate fii rezolvată chestiunea fericirii omenirii⁶⁶². Conform adepților principiilor codificării, un cod de legi bine întocmit, bazat pe cunoștințe științifice este în stare să schimbe viața unui întreg popor⁶⁶³.

Kemény, spre deosebire de această viziune – în opinia lui Katona Ádám – își clarifică punctul său de vedere referitor la evoluția dreptului și a ordinii de stat recurgând la concepțiile lui *Friedrich Karl von Savigny*⁶⁶⁴. După părerea sa, și schimbările formelor de stat și a ordinii de drept depind de condițiile morale și cele fizice ale societății. El consideră imposibil ca printr-un singur act să se poată crea o lume cu totul nouă și că dintr-o dată toate pot fi schimbate. În principiu, el nu exclude posibilitatea, ca lumea să poată să devina cunoscută în sens filosofic, însă limitele minții umane limitează totuși această posibilitate. Minteă umană este capabilă să lucreze doar cu fapte infinite selectate arbitrar pentru a avea o mai bună perspectivă asupra lucrurilor. Din cauza acestei caracteristici a sale, imaginea creată despre lume și prezicerile referitoare la evenimentele din viitor trebuie să fie în mod inevitabil inexacte⁶⁶⁵. Acest lucru face totodată imposibil și planificarea realizării ordinii de stat ideale și a evoluției societăților. În opinia lui Kemény, popoarele devin mai bune sau mai stricate cu încetul, în timp ce omenirea înaintază continuu spre scopurile sale⁶⁶⁶.

---

⁶⁶² Kemény Zsigmond, *Korkivánatok, Publicisztikai írások, 1837-1846, (Dorințe ale epocii. Scrieri publicistice 1837-1846)*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983, p. 20-23.

⁶⁶³ Despre curentul reprezentând codificarea, din care mai târziu s-a configurat partidul centralist, vezi mai multe detalii: Kosáry Domokos, *Magyarország XIX. századi...*, ed. cit, p. 298-301.

⁶⁶⁴ Katona Ádám, „*A tények okainak és az események értelmének megtalálása a cél*”, („*Scopul e aflarea cauzele faptelor și înțelesul evenimentelor*”), în *Korunk*, nr. XXXV/1-2, 1976, p. 60.

⁶⁶⁵ Gyapay László atrage atenția asupra faptului că, deși Kemény tratează lumea în baza sistemului cauză-efect, din cauza numărului mare de fapte, el le consideră imposibil de cunoscut. (Gyapai László, *Kemény Zsigmond...*, în *loc. cit.*, p. 224-225).

⁶⁶⁶ Perspectiva istorică asemănătoare referitoare la schimbarea instituțiilor politice este caracteristică în acea

Cei care au creat problema teoretică referitoare la codificare, sunt în opinia autorului, istoricii⁶⁶⁷. După explicația sa, cei care vor să creeze o anumită ordine în istorie împart evoluția continuă în mai multe epoci, pentru a avea o perspectivă mai bună asupra ei. Momentele mai importante, scoțându-le din context, le interpretează în sensul unor pietre de hotar. Din acest crez greșit se alimentează și acele concepte, conform cărora popoarele sunt capabile, sub impulsul unei singure idei, să se debaraseze de vechile lor practici și de vechea ordine socială.

Kemény propagă, în opoziție cu ideile școlii codificării referitoare la o evoluție planificată cu ajutorul științei, practica generalizată a școlii istorice⁶⁶⁸. Principiile acesteia se tot schimbă de când există state. Sursa legilor este poporul, iar instituirea de legi nu se datorează științei, ci necesităților ce apar în viața de zi cu zi. Școala istorică, spre deosebire de cea a codificării, nu tinde spre perfecțiune. Nu dorește și nici nu poate să elaboreze legi potrivite fiecărei necesități. *Transformarea*, conform acestei viziuni, este un proces continuu într-o direcție pozitivă, al cărei scop final teleologic este fericirea obștescă situată la distanțe teleologice⁶⁶⁹.

În opinia lui Kemény, forma de guvernământ a Ungariei, ce s-a format pe cale naturală, este *alkotmányos kormányzás* (guvernarea constituțională). Esența acestui aspect este atins în lucrarea *Még egy szó a forradalom után* (Încă un cuvânt după revoluție). În aceasta – după studiul lui Szegedy-Maszák Mihály – autorul separă instituțiile domnitorului și pe cele ale guvernământului, deoarece încoronarea a fost mereu însoțită de încheierea unui contract și de acceptarea reciprocă de îndatoriri⁶⁷⁰. În opinia lui Kemény, într-o țară funcționabilă din punct de vedere constituțional baza guvernării trebuie să fie conform principiului „*nimic despre noi, fără noi*”. Nu există îngrădiri exagerate și nici

---

epocă și altor gânditori. Un bun exemplu în acest sens este Kölcsey Ferenc. Despre punctul său de vedere vezi mai detaliat: Veliky János, *A változás kora...*, ed. cit, p. 80-83.

⁶⁶⁷ E de presupus că la critica îndreptată împotriva istoricilor a contribuit și faptul că istoricul Szalay László, criticat în *A kodifikáció és történelmi iskolája*, a fost un istoric renumit al epocii sale.

⁶⁶⁸ Kemény Zsigmond, *Korkívánatok...*, ed. cit, p. 19.

⁶⁶⁹ *Ibidem*, p. 21-31. Această formă de funcționare a *transformării* poate fi pusă și în legătură cu filosofia cunoașterii a lui Kemény descrisă de Gyapay László, care tocmai datorită imposibilității de a cunoaște lumea, obligă la cunoașterea permanentă a concepțiilor, ca acestea să descrie din ce în ce mai exact lumea. (Gyapai László, *op. cit*, p. 224-226).

⁶⁷⁰ „Ungurul [...] nu a știut niciodată să contopească guvernul cu regele [...] face legătura la fiecare încoronare cu contracte și îndatoriri reciproce.” (Szegedy-Maszák Mihály, *Az újraértelmezés kényszere, (Kemény Zsigmond két röpirata a forradalomról), (Obligația de a începe de la capăt. (Două manifeste ale lui Kemény Zsigmond despre revoluție))*, în *Irodalomtörténet*, nr. LXXXI/1, 2000, p. 10).

neîncredere prea multă, dat fiind faptul că puterea guvernelor nu este uzurpată prin abuzuri și neîncredere. Voința publică are influență asupra vieții politice, iar corupția apare doar foarte rar. Menținerea și dezvoltarea în continuare a acestei stări ideale se poate face numai dacă în ordinea de drept a statului se fac mereu schimbările necesare. Tot ceea ce pun instituțiile existente față în față cu procesul de îmburghezire, ce poate fi nociv pentru bunăstare sau poate leza onoarea națiunii, trebuie schimbat, consideră Kemény⁶⁷¹.

Kemény stabilește două precondiții ale apariției unui asemenea tip de guvernare: trebuie asigurată libertatea în baza separării puterilor în stat în baza principiilor enunțate de Montesquieu și trebuie ridicată voința populară în deciziile guvernării⁶⁷². Afirmarea celor din urmă este tratată de autor ca o ficțiune, care, cu toate acestea, ridică pentru el problema felului formelor de reprezentanță⁶⁷³. Acest lucru îl determină să cerceteze mai aprofundat modalitățile de guvernare. Scopul său este de a decide, care dintre aceste modalități poate servi ca formă ideală pentru *transformare* și poate cel mai mult contribui la perfecționarea materială și morală a societății.

Formele denumite de către el „*voința obștească a majorității*” și „*atotputernicia majorității generale*” denotă de fapt dreptul de vot universal. Conform adeptilor acestuia, fiecare are dreptul să numească fără tutelaj pe acea persoană, care este cea mai potrivită să-i reprezinte interesele. Au încredere în corectitudinea voinței majorității și sunt convinși că aceasta este calea societății spre perfecțiune. Kemény însă consideră că nu e corect în acest fel, deoarece, în opinia sa, doleanțele dominației maselor contravin principalului scop al constituției, adică înaintării materiale și morale și perfecționării spirituale⁶⁷⁴. Ca o alternativă la voința generală a majorității, el propune „*voință obștească adevărată și rațională*”. Deputații acesteia nu sunt aleși în baza principiului voturilor egale, ci greutatea votului alegătorilor este condiționată de avere, capacitățile intelectuale și experiența fiecărui alegător. Kemény vede în această formă garanția pentru fiecare cetățean, grup social, interes de stat, că drepturile sale nu vor fi sacrificate⁶⁷⁵.

---

⁶⁷¹ Kemény Zsigmond, *Kortekedés...*, Vol. I., ed. cit. p. 18-23; 34; Idem, *Kortekedés...*, Vol. II., ed. cit. p. 16-20.

⁶⁷² Katona Ádám, *A tények okainak...*, în *loc. cit.* p. 60.

⁶⁷³ Kemény Zsigmond, *Kortekedés...*, Vol. I., ed. cit. p. 25-31; Paralel cu scrierea lucrării lui Kemény în prima parte a anilor 1840 au avut loc discuții aprinse în viața publică din Ungaria în legătură cu reformele sistemului de stări. În acest context se încadrează foarte bine și concepțiile lui Kemény. Mai multe detalii despre discuții, vezi: Veliky János, *A változás kora...*, p. 130-138.

⁶⁷⁴ Kemény Zsigmond, *Kortekedés...*, Vol. II., ed. cit. p. 21-24; 128-129.

⁶⁷⁵ *Ibidem*, p. 21-24.

Care este diferența între cele două forme de voință publică, în baza cărora Kemény respinge ideea voința generală a majorității? Răspunsul este nivelul de educație, care ocupă un loc important în gândirea autorului. Masele care se află pe treapta cea mai de jos a educației, nu sunt capabile să se governeze pe ele înseși⁶⁷⁶. Cu toate că există și printre masele de jos minți progresiste, acestea sunt în esență retrograde, iar membrii ei sunt expuși pericolului corupției. și răsturnarea dominației lor s-ar datora tot acestui aspect. Masele ar ajunge victime ale unor conducători de partide, iar puterea ar ajunge în mâna unei oligarhii înguste. În cazul în care dominația maselor, văzută de Kemény doar ca o ficțiune, s-ar permanentiza, acest lucru ar cauza o catastrofă. El proiectează în acest caz viziunea unei barbarii crescânde, o existență fără năzuințe și dorințe, „*bunăstarea negativă a maimuțelor și a oamenilor în pielea goală*”, precum și decăderea totală a societății⁶⁷⁷.

Kemény constată o mare diferență între decizia oamenilor ce au o părere proprie și rezultatul născut în baza votului universal, ce exprimă voință maselor. Punctul de pornire a acesteia este ideea ce apare atât la liberalii maghiari, cât și la cei români, conform căreia poporul nu e pregătit să participe la viața politică, este ușor manipulabil și are nevoie de educație⁶⁷⁸. Având în vedere aceste considerente, crede Kemény, adevărata voință a națiunii o întruchipează minoritatea, care are o părere proprie. El o apostrofează drept „*suma inteligenței și a strădaniilor trăitoare și neîncetat prezentă în sânul națiunii.*” Deoarece doar puțini dispun de inteligență, doar aceia trebuie investiți cu drepturi politice, care dispun de ea. Altfel, Kemény, în interesul atingerii scopului final al societății, adică a bunăstării obștești, ar reduce cercul alegătorilor sub nivelul votului universal⁶⁷⁹. Pentru a-și fundamenta afirmațiile, el dă exemple din statul-model al acelor vremuri, Elveția, și anume cantoanele Ury, Schwitz și Unterwald, care, deși au cele mai democratice regimuri,

---

⁶⁷⁶ Idem, *Kortekedés...*, Vol. I., ed. cit. p. 62-63.

⁶⁷⁷ Idem, *Kortekedés...*, Vol. II., ed. cit. p. 23-25; 131. Această teorie prezintă asemănări evidente cu cele descrise de el în lucrarea *Mohácsi veszedelem okairól* (Despre cauzele nenorocirii de la Mohács), care analizează înfrângerea maghiarilor de la Mohács din 1526. Kemény a identificat motivul înfrângerii de atunci, înfrângere apostrofată de generațiile următoare drept catastrofă, în dezechilibrul dintre „*forțe și virtuții*”, creșterea puterii păturii conducătoare, declanșarea de conflicte interne în timp ce poporul a decăzut în mizerie și țara s-a degradat din punct de vedere moral. Katona Ádám face o paralelă între lucrarea sa și cea a lui Montesquieu Teorii despre grandoarea și declinul romanilor, în care romanii au decăzut din motive similare. (Katona Ádám, *A tények okainak...*, în *loc. cit.* p. 60-61).

⁶⁷⁸ Sata, Kinga-Koretta, *The People Incorporated...*, în *We, the People...*, ed. cit. p. 90.

⁶⁷⁹ „*o națiune nu poate fi administrată nicidecum mai bine, decât de către cetățenii ei cei mai iluminați și cei mai virtuoși.*” (Kemény Zsigmond, *Kortekedés...*, Vol. II., ed. cit. p. 45).

continuă să mențină în vigoare tortura, instituția armatei de mercenari, iar locuitorii acestor cantoane tocmai se luptă pentru lichidarea libertății presei⁶⁸⁰.

Dar cum pot fi puse în practică aceste principii ale sistemului de reprezentare? Kemény exclude atât sistemul politic bazat pe alegeri universale directe, cât și pe cel bazat pe alegeri indirecte. În opinia sa, acestea nu duc la o cât mai mare bunăstare a unei părți cât mai mari a societății și nu contribuie nici la realizarea voinței obștești⁶⁸¹. Acest scop ar putea fi cel mai bine deservit prin sistemul funcțional al reprezentării din comitate, astfel că și spațiu principal al năzuințelor sale reformiste îl constituie comitatul. Consideră esențială păstrarea comitatelor, deoarece, pe lângă faptul că îndeplinesc sarcini administrative, sunt totodată și contraponeri ale puterii centrale. Ele sunt capabile să stopeze orice mișcare anticonstituțională și joacă totodată un rol important în pregătirea noilor generații de oameni politici⁶⁸². În ciuda acestor trăsături pozitive ale comitatului, el ascunde și multe greșeli: sistemul de reprezentare bazat pe comitate, ce funcționează prin instrucțiuni date delegaților, de multe ori îngreunează munca legislativă. Se poate întâmpla să îngreuneze aplicarea chiar a legilor înseși, sacrificând în acest fel interesele obștești pe altarul intereselor locale. Din această cauză compară Kemény comitatele cu Germania din vremea lui Tacitus. Germania a fost în vremea respectivă un teritoriu mlăștinos împădurit, sălbatic, rece și nesănătos, dar iscusința și educația poporului care l-a populat a fost roditoare și l-a transformat în teritoriu sănătos. Același potențial se găsește și în comitate. Acest lucru însă, din cauza corupției de acolo, oferă libertății puține garanții și puțin sprijin pentru atingerea bunăstării obștești, dar prin educație și prin virtuțile cetățenești, încetul cu încetul se va perfecționa⁶⁸³.

Cea mai mare piedică a acestei perfecționări o constituie corupția, care, e drept că nu poate fi evitată în sine, dar într-un stat funcțional ea este rară, de aceea nu trebuie introduse măsuri exagerate din cauza ei. Nu din cauza ei domnește o neîncredere permanentă⁶⁸⁴. Corupția care a năpădit Ungaria pune deja în pericol chiar ordinea de stat și autoritatea instituțiilor sale, considerând esențială lichidarea acesteia. Reformele necesare

---

⁶⁸⁰ *Ibidem*, p. 40-46.

⁶⁸¹ *Ibidem*, p. 51-68.

⁶⁸² Despre contextul mai larg al acestui aspect, vezi: Gyapai László, *Kemény Zsigmond...*, în *loc. cit.*, p. 227-229.

⁶⁸³ Kemény Zsigmond, *Korteskedés...*, Vol. I., ed. cit. p. 71-83. Szegedy-Maszák Mihály schițează o interpretare asemănătoare în analiza lucrării *Forradalom után*. (Szegedy-Maszák Mihály, *Az újraértelmezés...*, în *loc. cit.* p. 5).

⁶⁸⁴ Kemény Zsigmond, *Korteskedés...*, Vol. I., ed. cit. p. 31-36.

pentru acest pas trebuie introduse printr-o evoluție continuă fără zguduiri politice și tulburări. Un prim pas în acest sens ar fi anihilarea violenței brute, ce pune în pericol libertatea de expresie, adică a tiraniei *măciucocrației (bunkócratia)*⁶⁸⁵ în așa fel încât drepturile conducerilor politice locale să nu fie știrbite. Sistemul comitatelor, care este bastionul de apărare al constituției și al libertății împotriva absolutismului, trebuie să rămână puternic⁶⁸⁶.

Kemény consideră că nu poate fi pusă în practică soluția lui Wesselényi prin intermediul unor inspectori regali angajați pentru un scop bun dar în mod arbitrar, și nici soluția la nivelul comitatelor. El dorește să soluționeze problema la nivel statal, clădindu-și teoria pe ideea de „*qualificatio*” propusă de Wesselényi într-un articol de ziar: sistemul de reprezentare de până atunci bazat pe privilegiul moștenit la naștere vrea să-l extindă cu un vot cenșitar de educației. Astfel, pe lângă nobilimea deținătoare de moșii, ar putea primi drept de vot și de dezbatere și o importantă parte a burghezei: profesorii și asistenții de profesori⁶⁸⁷, membrii societăților oamenilor de știință, avocații, oamenii de știință ai filosofiei, ai dreptului și ai medicinei, precum și inginerii. Proiectul vrea să ofere și posibilitatea, în cazul dovezii că se pricepe la treburile publice, ca oricine să poată obține drepturi politice și să devină membru al adunării comitatense⁶⁸⁸. Democratizarea de asemenea amploare înseamnă și mărirea numărului de oameni bine școliți în administrarea comitatelor. Kemény se așteaptă de la toate acestea la o reacție în lanț. Comitatele vor trimite delegați mai școliți în dieta țării și în acest fel vor începe să se lărgească și cadrele permeabilității sociale.

Astfel, asemenea autorilor prezentați până acum, și Kemény este adeptul evoluției firești a societății, și el gândește în modelul de dezvoltare organică. Atunci însă când acest proces nu progresează în mod suficient, pot apărea tensiuni care poartă cu sine pericolul unor revoluții. Kemény își definește propriul concept de transformare în opoziție cu revoluția. Reforma înseamnă pentru el lichidarea înapoierii într-asa fel, încât să fie preluate din străinătate doar modelele care se potrivesc „*organic*” națiunii. Garanția acesteia constă

---

⁶⁸⁵ Diferitele grupuri de interese din comitate și-au atins adesea scopurile intereselor lor prin îmbătarea micii nobilimi din comitate, prin violență fizică împotriva adversarilor lor. Denumirea de măciucocrație provine de la măciuca folosită cu ocazia unor asemenea încăierări.

⁶⁸⁶ *Ibidem*, p. 7-18; ***, *A Magyar Irodalom Története*, Vol. IV., ed. cit, p. 247-249.

⁶⁸⁷ Asupra învățătorilor de la sate și a asistenților acestora, nu a dorit să extindă acest drept.

⁶⁸⁸ Kemény Zsigmond, *Kortekedés...*, Vol. I, ed. cit. p. 92-120; *Ibidem*, p. 13-15.

în confruntarea continuă dintre partidul reformiștilor și cel al reacțiunii. În asemenea context, el consideră posibilă accelerarea evoluției firești. La fel ca și la contemporanii săi, și la Kemény cultura capătă un rol cheie în evoluția pozitivă a *transformării*. Totodată, în *Korteskedés és ellenszerei* el nu o naționalizează. Scopul său din acea lucrare este evidențierea rolului cheie jucat de rațiune în politică⁶⁸⁹.

3.7. Unitate socială și strădaniile reformiste în gândirea lui Kemény Dénes

Baronul Kemény Dénes a fost, pe lângă Wesselényi Miklós, Bethlen János și Szász Károly, unul dintre importanții lideri ai opoziției reformiste din Transilvania. Kemény, după studiile în Colegiul de la Aiud, și-a desfășurat activitatea din 1822 ca jurist stagiar la tribunalul regal din Târgu Mureș. Acolo s-a specializat în domeniul legislației transilvane și în istoria constituției. După ce în 1827 a început să facă politică, ca unul dintre liderii opoziției, s-a străduit să găsească o bază de argumentare juridică corespunzătoare pentru liberali⁶⁹⁰.

Modul, în care Kemény Dénes utilizează conceptul de *transformare* a fost de la bun început strâns legat cu conceptul de unitate și limbă. Când în 1842 opoziția ardeleană a înaintat dietei proiectul de lege referitor la stabilirea maghiarei ca limba oficială, el și-a argumentat poziția în felul următor:

„trebuie să existe o limbă în general cunoscută, o limbă oficială, pentru ca astfel să se poată naște un sentiment național, care apoi să fie arcul pașilor pentru cari o națiune mare este predestinată. Ceea ce rezultă din aceasta este că toți cei care acum nu

---

⁶⁸⁹ Presupunem că opera lui Kemény evită cu bună știință chestiunea naționalismului, deoarece acesta ar fi deturnat în altă direcție lucrarea *Korteskedés és ellenszerei*, care tratează, în esență, corupția.

⁶⁹⁰ Szinnyi József, *Magyar írók...*, Vol. V, p. 1413-1416; Miskolczy Ambrus, *Erdély a reformkorban...* în *Erdély története*, Vol III., ed. cit, p. 1278. Rolul lui Kemény din epoca reformelor este bine oglindit în necrologul său formulat de Kazinczy Gábor: *„Iar recunoștința națiunii răsare deasupra acestui mormânt și stelele nu vor păli în razele răsăritului de soare al libertății, care au luminat printre primele cerul – și singure. Iar dintre aceia care au părăsit existența pământescă nu este nici unul la al cărui mormânt să serbeze atâta recunoștință, atâtea amintiri, precum tovarășul nostru de drum, Kemény Dénes.”* (Kazinczy Gábor, *Emlébeszéd Kemény Dénes fölött. A képviselőház mart. 26-ki határozatából tartá ápr 1-jén 1849, (Necrolog la căpătâiul lui Kemény Dénes. Ținut la 1 aprilie 1849 de către Kazinczy Gábor în urma hotărârii camerei deputaților din 26 martie), A Képviselőház határozatából a város könyvnyomdájában, Debrecenben, 1849, p.17).*

*vorbesc această limbă, trebuie să contribuie în numele interesului obștesc al patriei, ca limba maghiară să devină limbă oficială*⁶⁹¹.

Citatul de mai sus descrie *transformarea* ca un progres – o înaintare – a cărei precondiție este sentimentul național bazat pe o limbă de stat. Kemény privește națiunea ca un fundament indispensabil expresiei unitare a interesului obștesc⁶⁹². Confederația mai multor națiuni este în opinia sa inadecvată pentru crearea acestei unități:

*„Dar nu este oare și acum sentiment național– întreabă cineva –, în patria asta? Ba da, este, dar de atâtea feluri și care trage în atâtea părți, câte sunt la număr națiunile de diferite limbi; a căror liant nu este instinctul invincibil al apartenenței comune, ci calculul rece și acest lucru este cu siguranță un fundament slab pentru viitorul patriei; iar acesta poate fi comparat cu forța uriașă a existenței naționale doar ca o înțelegere încheiată cu dragostea părintească*⁶⁹³.

Sentimentul național unitar – după cum stă mărturie citatul de mai sus – în concepția lui Kemény este o alianță superioară, creează o unitate mai puternică decât o înțelegere. Înțelegerea se bazează pe interese, dar alianța pe sentimentul comun egal cu dragostea părintească, care în opinia sa, asigură o bază suficientă pentru viitor. Pentru a demonstra acest lucru, el invocă cazul Belgiei și al Olandei, care sunt legate printr-o comunitate de interese, dar naționalismul a separat relația dintre Marea Britanie și Irlanda, separate de sentimentul național sau cazul Statelor Unite ale Americii în care diferitele sentimente naționale sunt surse ale unor probleme. Ca opus al acestora este descrisă Franța, care prin unitatea sa a fost în stare să cucerească Europa și când a fost nevoie, a fost capabilă să se și apere⁶⁹⁴. Kemény vede în cel din urmă stat modelul pentru Ungaria. El consideră că diversitatea cultural-lingvistică este slăbiciune și sursa stării precare a țării sale. Rezolvarea acestei chestiuni o vede prin crearea unei conștiințe comune a grupurilor

---

⁶⁹¹ ***, *Beszédvár...*, Vol. 2, ed. cit, p. 6.

⁶⁹² „Această Națiune are de asemenea nevoie, căci acolo unde interesul obștesc nu este centralizat, nu există siguranța liniștii interne și fără de aceasta nu există bunăstare și acel uriaș arc, care să adune laolaltă diferitele interese. Dar ce e „naționalitatea”, dar ce este naționalitatea? Naționalitatea este ceea ce obișnuim să înțelegem a fi un sentiment, un instinct nobil, ca și dragostea părintească, ca *Sympathia prieteniei*.” (*Ibidem*, p. 5).

⁶⁹³ *Ibidem*..

⁶⁹⁴ *Ibidem*..

cultural-lingvistice din Transilvania, Kemény folosind o formulă mai puțin fericită: crearea unui „*köznemzeti érzés*” (sentiment intranațional)⁶⁹⁵:

„Ridicarea patriei prin forța existenței naționale separate nu e posibilă. Se înțelege deci de la sine, că este o îndatorire inevitabilă să acționăm pentru crearea unui sentiment național comun. Iar acest lucru este imposibil de realizat, dacă nu avem o limbă oficială comună, o limbă în afara căreia în treburile oficiale să nu mai fie folosită alta. Limba, cum spuneam, este o condiție inevitabilă a existenței naționale, este un organ al său. Așa cum nu ne putem imagina vorbirea și discutarea fără exprimarea unor gânduri și idei, tot așa nu ne putem închipui efectul de concentrare al existenței naționale fără unitatea limbii. Astfel, dacă condițiile vor fi îndeplinite pentru ca limba să fie unitară, mai rămâne doar întrebarea, care limbă să fie în astă patrie limba organului de coeziune a existenței naționale?”⁶⁹⁶.

Planul lui Kemény este așadar introducerea unei limbi oficiale unitare, care cu timpul – într-un mod nedetaliat – va crea și unitatea. Pentru îndeplinirea rolului acestei limbi oficiale, el consideră a fi maghiara cea mai potrivită, iar pentru cei de alte limbi materne decât maghiara, introduce garanții privind chestiunea folosirii limbii lor: se străduiește să asigure posibilități pentru învățarea în medii cât mai largi a limbii maghiare, ca locuitorii țării având alte limbi materne să poată participa și ei la discuții⁶⁹⁷. În acest fel Kemény dorește să pună forța și unitatea statului național în slujba transformării descrise ca *înaintare* și să creeze „*sentimentul intranațional*” bazat pe limba oficială, menit să-i cuprindă la un loc pe toți. Acest lucru nu înseamnă implicit și tendințe de a asimila.

---

⁶⁹⁵ „*Köznemzeti érzés*”.

⁶⁹⁶ *Ibidem*, p. 6.

⁶⁹⁷ „și ne vom strădui, având în vedere faptul că noi suntem în număr mare dintr-aceia care pot să-și ridice vocea pentru limba maghiară – noțiunile de drept ale celeilalte națiuni, a cărei număr este minoritar și fiindcă limba în care noi aici discutăm nu-i limba sa maternă, nu poată să lupte cu armele cu care noi luptăm împotriva ei - în ce măsură am putea-o cruța, adică să acordăm cu cea mai mare circumspecție ceea ce necesitatea și dreptatea așteaptă din partea noastră, precum obișnuim să dăm omului bolnav medicamentul amar dar folositor.” (*Ibidem*) Autorul atrage atenția asupra aceluiași lucru și într-un discurs din 12 februarie: „nu dorim noi ca națiunea valahă să fie obligată să trăiască cu limba noastră, ci dorim să-i creăm un mod să o învețe, ca limbă a administrație” (Miskolczy Ambrus, *Erdély a reformkorban...* în *Erdély története*, Vol III., ed. cit, p. 1300) Autorul atrage în mod special atenția asupra luării în considerare a intereselor românilor într-un alt pasaj al discursului său din 27 ianuarie: „este de datoria noastră de conștiință a fi față de celelalte națiuni cu suficientă echitate și mai ales să ne gândim la aceea, care nu au pe nimeni să vorbească pentru ei și să ne îngrijim de interesele lor” (***, *Beszédvár...*, Vol. 2, ed. cit. p. 8. – acest citat este subliniat și în *Erdély története*, volumul III. (p.1300.) Asupra „*echității reciproce*” atrage atenția și Széchenyi cu câteva luni mai târziu, în septembrie 1842, în discursul său de la Academie. (Miskolczy Ambrus, *op. cit.*, p. 1301).

Strădania lui Kemény este mai de grabă motivată de crearea unui sentiment comunitar situat deasupra naționalismelor în formare, a unui sentiment patriotic. El nu pretinde, ca folosirea limbii maghiare să fie extinsă și asupra vieții particulare⁶⁹⁸. Deoarece în aceste concepții învățământul și limba joacă un rol cheie, care se situează la loc de frunte și în concepțiile românilor despre *transformare*, acest proiect apare în mod evident ca o sursă de conflict în relația cu ei.

Conceptele unitate și *transformare* sunt și în scrierile de mai târziu ale lui Kemény în strânsă legătura una cu cealaltă. Lucrarea sa *Honegység* (Unitatea patriei) terminată în 1846 și rămasă pentru mult timp manuscris abordează aceasta chestiune din două direcții⁶⁹⁹: El s-a străduit, pe de o parte, să creeze o unitate din punct de vedere social, pe de altă parte, din punct de vedere administrativ. În introducerea lucrării sale scrie următoarele:

„Vorbesc despre impozitarea generală, despre răscumpărarea relațiilor urbariale și scap așa întâmplător și câteva cuvinte despre drumuri. Despre toate acestea, care sunt condițiile indispensabile ale unității de interese, adică despre toate acele instrumente, care sunt organele încă imature ale națiunii; fără de care – cu toată convingerea mea, nu se poate dezvolta și nu poate înflori viața națiunii, după cum este imposibil de închipuit ca un trup să poată funcționa din toate răspunderile fiind lipsit de mai multe organe”⁷⁰⁰.

Citatul de mai sus prezintă națiunea ca un organ viu a cărei *transformare* e descrisă prin expresia „*fejlődés*” (dezvoltare). Scopul *transformării* este „*virágzás*” (înflorirea), care este caracterizată, asemenea comparației cu un corp uman, prin forță de muncă,

---

⁶⁹⁸ Acest lucru este confirmat de textul din nota de subsol anterioară, precum și de punctul 5 al proiectului său care se referă la treburile administrative ale bisericilor nemaghiare din comitate și din scaunele secuiești (deci fără să dispună maghiarizarea limbii liturgice și a întregii vieți bisericesti), iar punctul 8, care obligă învățarea limbii maghiare de către români începând cu vârsta de 10 ani. În privința sașilor, a prevăzut obligativitatea limbii maghiare doar în corespondența cu organele guvernamentale, iar în instituțiile lor interne a intenționat să le lase limba germană. (***, *Beszédvár...*, Vol. 2, ed. cit. p. 7).

⁶⁹⁹ Lucrarea *Honegység* face parte din lucrarea în două volume a lui Kemény Dénes intitulată *Érdekegység* (Unitate de interese). Manuscrisul acesteia a fost finalizat în 1846, autorul ei intenționând să-l publice în 1847, dar din diferite cauze – nedetaliat de Kemény Gábor – până la revoluție nu s-a întâmplat acest lucru. Până la urmă a fost tipărită doar lucrarea *Honegység*, la Cluj în 1861. (Kemény Gábor, *Előszó, (Prefață)*, în Kemény Dénes, *Honegység, (Unitatea patriei)*, Demjén László bizománya. Kolozsvár, 1861. p. IV-V).

⁷⁰⁰ Kemény Dénes, *Honegység, (Unitatea patriei)*, Demjén László bizománya. Kolozsvár, 1861, p. 1.

sănătate⁷⁰¹. Precondițiile inevitabile ale creării acestei stări sunt identificate de Kemény în *transformarea societății*. În vederea acestora, el propune extinderea libertăților și prin aceasta, crearea „*societății civice*”. Concepțiile sale practice în această direcție cuprind o gamă vastă de domenii. Unul dintre acestea este eliberarea iobagilor de sub stăpânirea moșierului, ștergerea privilegiilor privind eligibilitatea. Printre planurile sale cu caracter economic a figurat ștergerea interdicției vânzării moșiei nobiliare, pornirea comerțului și anularea scutirii de impozitare a categoriilor sociale privilegiate până atunci.

Toate aceste măsuri, conform autorului, sunt capabile să creeze și un consens social. Prin afirmarea intereselor lor comune, diferitele grupuri cultural-lingvistice din țară vor putea adera la mișcarea maghiară, jucând în acest fel un rol important în crearea unității sociale considerată esențială și atât de mult subliniată de Kemény⁷⁰². Pe lângă lipsa acestor măsuri, „*fejlődés*” (dezvoltarea) nu dispune nici de baza instituțională necesară acestora:

„școli tehnice, școli agricole superioare, universități tehnice, muzee, biblioteci, școli populare, etc. cu care câteva monarhii absolutiste sunt pline, nu au fost înființate; (din fericire, în vremurile denumite barbare, câțiva dintre principii noștri de odinioară ne-au lăsat moștenire câteva școli!) Ba chiar și deplasarea în străinătate cu scopul de a studia, care de asemenea a fost posibilă doar datorită legilor adoptate în timpurile barbare, a fost interzisă, dar și tipărirea, precum și importul de carte a fost îngăduit, etc. – Iar dacă cineva încearcă, în loc de ignoranța și opreliștile înaintării noastre morale, să pășească pe calea bunăstării materiale, ce găsește? Bancă și alte drumuri construite nu sunt, relații garantate de comerț extern, nu sunt. Există însă devalorizare, loterie, există un sistem instabil al trezecimii, preț ridicat la sare, etc., Cazarmele militare, câteva drumuri proaste de-a lungul poștelor, înființate cu multă risipă: cam cu atâtea roade ne putem mândri în perioada de o sută cincizeci de ani a irosirii forțelor noastre naționale, ca o contravaloare a constituției pe care am pierdut-o”⁷⁰³.

---

⁷⁰¹ Într-un alt pasaj Kemény a comparat dezvoltarea organică cu dezvoltarea ființei umane. Referitor la dezvoltarea statalității transilvane a scris următoarele: “*Bebelași sunt îndestul de apreciați dacă zâbesc. De la un copil părinții așteaptă mai multe; iar de la adolescent ei așteaptă sânge și semnele unor voințe nobile libere. Bărbat poate să fie doar cel cu sufletul, inima și trupul bine dezvoltate și doar așa poate să-i mulțumească pe concetățenii săi.*” (Kemény Dénes, *Honegység*, ed. cit, p.24).

⁷⁰² *Ibidem*, p. 1-2; 38.

⁷⁰³ *Ibidem*, p. 47.

Așa cum ne face să înțelegem și citatul de mai sus, conform autorului ei, în perioada de un secol și jumătate Transilvania nu a progresat nici economic, nici cultural în pas cu Europa. Presupunem, că el socotește timpul de la Diploma Leopoldină din 1691, atunci când scrie, că forțele organice ale națiunii nu au fost puse să muncească nici din punct de vedere economic, nici cultural. Autorului i se pare puțină „*emanația*” acesteia.

Kemény, asemenea dicursului său din 1842, vede în Franța contraexemplul statului transilvan nefuncționabil, modelul statului ideal. Aceasta a fost până în secolul al XVI-lea sub dominația oligarhiilor, iar societatea ei a fost divizată în mai multe părți. După unirea ei, la doar un jumătate de secol, a devenit un exemplu, a fost capabilă să se apere, iar mai târziu a fost în stare să ocupe întreaga Europă⁷⁰⁴. Bazându-ne pe această dualitate, și conceptul de unitate menționată mai sus care a jucat un rol cheie în gândirea lui Kemény, capătă noi dimensiuni. Cadrele geografice ale acesteia sunt văzute de autor nu într-o Transilvanie independentă, ci într-o Ungarie refăcută. Conform argumentării sale, Transilvania, ca o provincie marginală a Imperiului Habsburgic, nu are nici o greutate, iar administrația ei este incapabilă să corespundă cerințelor vremii. Toate acestea au lăsat urme și în evoluția sa independentă⁷⁰⁵:

„Ne presează vremea: într-un întreg secol al așa numitei independențe nu am mișcat nici măcar un pas. Nici un pas, dragă cititorule, căci singurul pas făcut înainte, eliberarea din iobăgie a existat deja și sub regii noștri unguri. și te întrebi, de ce nu am mișcat? Răspunsul este, că nu s-a putut. Aceasta este cea mai veritabilă dovadă a independenței noastre”⁷⁰⁶.

După cum sugerează citatul de mai sus, independența a făcut țara incapabilă de o dezvoltare independentă. Asemenea acestei situații vede Kemény situația Belgiei, care și-a tot schimbat stăpânii de-a lungul timpului, în loc să se fi dezvoltat ca o parte complementară a unui mare imperiu⁷⁰⁷. În schimb, autorul vede un potențial mare într-o

---

⁷⁰⁴ *Ibidem*, p. 31.

⁷⁰⁵ *Ibidem*, p. 7-11; 22-26, 35-37; 45-46. Ideile lui Kemény legate de o existență independentă a Transilvaniei sunt oglindite cel mai fidel în citatul de mai jos: „*Nu suntem noi țară în nicio privință, ci doar o mică provincie, care se joacă de-a țara (...).*” (*Ibidem*, p. 45).

⁷⁰⁶ *Ibidem*, p. 34.

⁷⁰⁷ Pentru a-și fundamenta afirmația, autorul recurge la exemplul Belgiei, despre care scrie: „*Nu ar fi fost oare de mai mare folos din vremuri îndepărtate, ca devenind parte componentă a vreunui imperiu, să se fi împărțit din tot ceea ce aduce viitorul unei mari națiuni în plină dezvoltare? Decât așa, ca un orfan, să fie dată din mâna unuia în mâna celuilalt?*” (*Ibidem*, p. 27).

Transilvania unită cu Regatul Ungariei. Această unire, beneficiind și de ieșirea la Marea Adriatică, cu o infrastructură corespunzătoare, ar putea aduce importante rezultate economice. Unirea ar crea și în planul politicii externe o mai mare stabilitate. Deoarece în relația dintre state trebuie să domnească principiul reciprocității, doar răspândirea rațiunii și forța economică poate reda statelor posibilitatea de a coexista în pace, opinează Kemény⁷⁰⁸. Acest din urmă argument capătă o importantă deosebită din cauza presupusului pericol panslavist⁷⁰⁹.

Având în atenție acest concept al unității, se gândește autorul la teritoriul și la titluri golate de conținut și autonomii teritoriale ale stărilor în cadrul Regatului Ungar. Pe primele le consideră periculoase, fiindcă acestea, mai repede sau mai târziu, ar putea câștiga importanță putând deveni baza unor pretenții politice reale⁷¹⁰. Pentru grupurile celelalte, conform autorului, sunt mai multe șanse de integrare⁷¹¹. Kemény consideră uniunea dintre cele trei nații transilvane, care a servit ca bază a vieții politice și administrative a Transilvaniei, ca fiind cea care a menținut o „stângăcie”⁷¹², care asigură venituri și poziția doar pentru vechea birocrație. El ar dori să restructureze și acest sistem. Scopul său nu este centralizarea ci crearea unui sistem administrativ pe cât se poate de unitar prin reorganizarea celor patru teritorii administrate diferit, adică comitatele, scaunele secuiești și cele săsești, precum și zona grănicerească. Ar desființa uniunea dintre nații și adunările stărilor aferente acestora, iar autonomia lor locală ar transforma-o în comitate. În acest fel, fiecare teritoriu ar putea păstra, în opinia sa, caracteristicile locale, precum și particularitățile juridice în timp ce administrația publică și justiția s-ar simplifica⁷¹³. Un alt avantaj al restructurării ar fi, în opinia lui Kemény, faptul că în acest fel s-ar crea o solidaritate a societății transilvane bazată pe masa de patrioți – și nu pe nații – adică o legătură mai puternică decât naționalismele⁷¹⁴. Prin unire și desființarea teritoriilor „naționale” separate oamenii vor fi mai credincioși patriei și intereselor publice⁷¹⁵.

---

⁷⁰⁸ *Ibidem*, p. 4-11; 22-26.

⁷⁰⁹ *Ibidem*, p. 28-29.

⁷¹⁰ Existența diferitelor titluri, nici atunci nu poate fi indiferentă, chiar dacă nu-i corespunde nicio diferență esențială: căci imaginația știe să compenseze lipsa de logică dintre titlu și realitate” (*Ibidem*, p. 17).

⁷¹¹ Kemény Dénes, *Honegység*, ed. cit, p. 17-22.

⁷¹² Stângăcie: stare nefavorabilă (Czuczor Gergely; Fogarasi János, *A magyar nyelv szótára*, (*Dicționarul limbii maghiare*), Emich Gusztáv, Pest 1862-1874).

⁷¹³ Kemény Dénes, *op. cit.*, p. 11-14.

⁷¹⁴ „(...) lăsând ceea ce mai rămâne între unguri, secui și sași să fie ca niște rude, patrioți care să îmbrățișeze frățeste interesul său!” (*Ibidem*, p. 16).

⁷¹⁵ *Ibidem*, p. 14-17.

În Transilvania multiculturală, în legătură cu crearea unității de interese, nu pot fi ignorate nici grupurile cultural-lingvistice nemaghiare. Kemény reprezintă în această chestiune un punct de vedere individual. El vede foarte clar, că trebuie creată solidaritatea dintre cetățeni. Își dă seama de faptul că relațiile dintre diferitele grupuri cultural-lingvistice nu pot fi reglementate prin legi și în același timp respinge asimilarea forțată. În privința Regatului Ungar, el gândește un stat pluriform, în care fiecare grup cultural-lingvistic este subordonat în mod egal ordinii de drept și suveranului⁷¹⁶. El accentuează faptul că grupurile cultural-lingvistice nu sunt slugi ai maghiarilor, ci conaționali lor, considerând totodată, că înflorirea societății unitare va avea ca efect de viitor asimilarea voluntară a naționalităților⁷¹⁷.

Modelul propus de Kemény Dénes este în acest fel un amalgam interesant al modelelor lui Herder bazat pe limba maternă și cultură, și al modelelor naționale bazate pe ideea de cetățenie. Dându-și seama de barierele concepției de *transformare* ale apartenenței la națiunea culturală, autorul transilvan se străduiește să le depășească pe acestea. Deoarece consideră că interesele comune sunt slabe pentru a servi drept punți de legătură, încearcă să fundamenteze baza filosofică a unui naționalism paralel cu cel original. Acesta, deoarece autorul nu poate depăși cadrul modelului națiunii culturale, continuă să se bazeze pe limbă și cultură comună. Conceptul de *transformare* utilizat de el se bazează așadar tocmai pe acest „*sentiment intranațional*”. Astfel, Kemény, în loc să separe conceptul de transformare de cea de națiune, dorește să creeze un nou concept de națiune, care să unească diferitele grupuri cultural-lingvistice în vederea *előrehaladás*-ului (înaintării).

---

⁷¹⁶ „așa va fi slavul nu sluga ungurului, ci slujitorul constituției ungare și parte a acesteia, ca și ungurul; și iobag de credință al regelui Ungariei: ca și ungurul. Dreptul, pe care slavul și l-ar fi câștigat cu forța armelor în vreun colț al patriei ungare – se transferă cu aceeași putere și prin aceeași modalitate ungurului și parțial și asupra slavilor cuceriiți, ca supuși ai coroanei ungare, ca parte a constituției ungare în destinul bun sau rău ce va veni asupra națiunii ungare.” (Ibidem, p. 56).

⁷¹⁷ Ibidem, p. 2-3; 55-56.

IV. Concluzii

Analiza conceptului de *transformare* pentru perioada 1830-1848 ne conduce la concluzia, că gânditorii români și maghiari din Transilvania își construiesc teoriile în mod foarte asemănător. Pe parcursul formării conceptului, fiecare autor utilizează cam aceleași teorii. Diferențierile se datorează intensității accentele care se pun pe una sau pe alta dintre teorii. Ca o concluzie generală despre schimbarea conceptului în perioada mai sus menționată în baza materialelor care ne-au stat la dispoziție, putem spune următoarele:

1. Conceptele care descriu transformarea pot fi grupate în jurul a trei teme diferite:

A, conceptele referitoare la loc

B, conceptele ce dispun de o conotație referitoare la fenomenele naturale

C, conceptele care exclusiv constată faptul schimbării, fără să definească modalitatea acesteia

A, Expresiile și conceptele referitoare la loc:

Sursă	Concept	Contraconcept
Supplex Libellus Valachorum	<ul style="list-style-type: none"> • Reponere (reupunere)	<ul style="list-style-type: none"> • Iniuriae temporum debetur (az idők mostohasága)
Döbrentei (1814)	<ul style="list-style-type: none"> • Előrébb haladás (înantare)	
Méhes (1832)	<ul style="list-style-type: none"> • Revolutio (revoluție) • Lázadás (răzvrătirea) • Reactio (reacțiune) • visszahatás (reacția) • Reformatio (reformarea) • Javítás (îmbunătățirea) • Mozgás (mișcarea) • Vesztéglés (staționarea) • Mozgás princípiuma (principiul mișcării) • Állandóság princípiuma (principium	

	<p>permanenței)</p> <ul style="list-style-type: none"> okosság ideája (idealul rațiunii) 	
Wesselényi (1833)	<ul style="list-style-type: none"> Előmenetel (înnaintare) újjászületés (renașterea) 	
1833/34-es kérvény	<ul style="list-style-type: none"> Repositione (repunere) 	
1837/38-as kérvény	<ul style="list-style-type: none"> Înnaintare 	
1842-es kérvény	<ul style="list-style-type: none"> Repunere 	
Barițiu (1838)	<ul style="list-style-type: none"> Miscarea îndărapt 	
Rusu (1838)	<ul style="list-style-type: none"> megerii noastre înainte 	
Barițiu (1841)	<ul style="list-style-type: none"> Cultura a poporului înnaintatoare 	<ul style="list-style-type: none"> Întunereciune de duhului desăvârșită sălbaciune fărădelegile
Barițiu (1842)	<ul style="list-style-type: none"> Ridicare înnaintare 	<ul style="list-style-type: none"> Moartea veacurilor barbare letargia seculară stare de a morate aparenta
Bărnațiu (1842)	<ul style="list-style-type: none"> Înnaintare szellemi haladás 	<ul style="list-style-type: none"> Elaljasodás (însușire) sötét középkor (evul mediu întunecat) tudatlanság (neștiința)
Wesselényi (1843)	<ul style="list-style-type: none"> Kifejlődés (maturizare) Előrehaladás (înnaintare) 	<ul style="list-style-type: none"> Revolutio (revoluție) lassú és nemtelen halál (moarte lentă și josnică)
Barițiu (1846)	<ul style="list-style-type: none"> Înnaintarea 	<ul style="list-style-type: none"> Turburătorilor de liniște Comploturilor Reforma șguitoare

B, Conceptele ce dispun de o conotație referitoare la fenomenele naturale :

Sursă	Concept	Contraconcept
Supplex Libellus Valachorum	<ul style="list-style-type: none"> Industrie ulla accessio (sporirie prin sânguinței) 	<ul style="list-style-type: none"> Alávaló állapot (abieto statu) tudatlanság (ignoratio) tunyaság (desidia) restség (ignavia)

Döbrentei Gábor (1814)	<ul style="list-style-type: none"> • Virágzás (Înflorire) • Növekedés (creștere) 	
Wesselényi (1833)	<ul style="list-style-type: none"> • Előmenetel (înnaintare) • Újjászületés (renașterea) 	
Barițiu (1838)	<ul style="list-style-type: none"> • Îndreptării oamenilor • Iluminare 	<ul style="list-style-type: none"> • Prietinii întunerecului • Orbie • Egoism
Barițiu (1841)	<ul style="list-style-type: none"> • Cultura a poporului înnaintatoare 	<ul style="list-style-type: none"> • desăvârșită sălbaciune
Barițiu (1838)	<ul style="list-style-type: none"> • Îndreptării oamenilor • iluminare 	<ul style="list-style-type: none"> • Orbie
Barițiu (1842)	<ul style="list-style-type: none"> • Ridicare • înnaintare 	<ul style="list-style-type: none"> • Moartea • letargia seculară • stare de a morate aparenta
1842-es kérvény	<ul style="list-style-type: none"> • Astâmparea durerilor 	
Wesselényi (1843)	<ul style="list-style-type: none"> • Kifejlődés (maturizare) • Előrehaladás (înnaintare) 	<ul style="list-style-type: none"> • Revolutio (revoluție) • lassú és nemtelen halál (moarte lentă și josnică)
Barițiu (1838)	<ul style="list-style-type: none"> • Dezvoltarea puterilor • Sporiu 	
Barițiu (1842)	<ul style="list-style-type: none"> • Înnaintarea 	<ul style="list-style-type: none"> • Moartea • Stare de corcit • Stare de degenerat
Bărnățiu (1842)	<ul style="list-style-type: none"> • Trăire 	<ul style="list-style-type: none"> • Moartea • Jertfire
A din Ungaria (1843)	<ul style="list-style-type: none"> • Deșteptare 	

C, Expresiile și conceptele care exclusiv constată faptul schimbării, fără să definească modalitatea acesteia

Sursă	Concept	Contraconcept
Méhes (1832)	<ul style="list-style-type: none"> • Revolutio (revoluție) • Lázadás (răzvrătirea) • Reactio (reacțiune) • visszahatás (reacția) • FReformatio (reformarea) • Javítás (îmbunătățirea) • Mozgás (mișcarea) • Vesztéglés (staționarea) • Mozgás principiuma (principiul mișcării) • Állandóság principiuma (principium permanenței) • okosság ideája (idealul rațiunii) 	
Bölöni Farkas (1835)	<ul style="list-style-type: none"> • Revulutió (revoluția) • előrehaladás (înaintare) 	<ul style="list-style-type: none"> • Zsarnokság (despotism) • Elnyomás (asuprire)
Barițiu (1838)	<ul style="list-style-type: none"> • Înnoire 	<ul style="list-style-type: none"> • Aflarea oase de mamut, elefant și de urși
Barițiu (1838)	<ul style="list-style-type: none"> • Îndreptării oamenilor • Iluminare 	<ul style="list-style-type: none"> • Prietinii întunecului • Orbie • Egoism
Wesselényi (1843)	<ul style="list-style-type: none"> • Kifejlődés (maturizare) • előrehaladás (înaintare) 	<ul style="list-style-type: none"> • Revolutio (revoluție) • lassú és nemtelen halál (moarte lentă și josnică)
Barițiu (1846)	<ul style="list-style-type: none"> • Înaintarea 	<ul style="list-style-type: none"> • Turburătorilor de liniște • Comploturilor • Reforma sguditoare

2. Prima mare grupă a surselor prezentă în petițiile episcopilor români din 1842 privesc istoria într-un cadru circular. Ele privesc trecutul ca pe o epocă de aur la care doresc să revină. Pentru aceasta ei utilizează expresiile *reponere*, *repositone*.
3. Aproximativ concomitent cu aceasta, la sfârșitul secolului al 18-lea, începutul celui de-al 19-lea, poziționând Transilvania în contrast cu Europa Occidentală tratată ca un punct de reper, intelectualitatea devine conștientă de înapoierea principatului, fapt ce o copleșește de frustrări.
4. Motivele acesteia sunt identificate de către ei nu atât în situația politică, cât în factorii culturali. Atât printre gânditorii români, cât și printre cei maghiari se înrădăcinează ideea, conform căreia limba lor este improprie pentru descrierea lumii moderne, pentru cultivarea științelor, drept urmare, nu poate să fie nici un instrument al dezvoltării. Soluționarea situației a părut a fi la îndemână: prin adoptarea concepțiilor herderiene de teorie literară. Conform acestora, scriitorii, în măsura în care ei dezvoltă limba națională și creează opere originale, contribuie la declanșarea muncii creatoare a geniului și implicit la înălțarea națiunii antropomorfizate. Astfel, *transformarea* ajunge să fie conștientizată prima dată în domeniul culturii, unde ea poate fi apoi influențată. Mișcările lingvistice, literare și culturale trebuie interpretate toate ținând cont de aceste aspecte. În slujba acestui scop se pune și *Döbrentei Gábor* prin înființarea gazetei *Erdélyi Muzéum*. La el, limba și cultura sunt instrumente ale răspândirii rațiunii în spații cât mai largi, iar ca mijloace concrete apare literatura. În acest fel nici *Erdélyi Muzéum* nu ia naștere în mod exclusiv pentru dezvoltarea esteticii și a literaturii, ci pentru atingerea înfloririi, ce apare ca un țel al națiunii greu de definit. De aceea el se ocupă de chestiuni legate de istorie, literatură și educație. Scopuri asemănătoare l-au călăuzit și pe *Ioan Rusu*. El a dorit să contribuie la dezvoltarea culturii naționale prin analiza făcută referitoare la aplicabilitatea alfabetului latin pentru limba română sau prin concepțiile sale referitoare la dezvoltarea culturii. Aceleași concepții le exprimă și *A. din Ungaria*, când consideră literele chirilice ca fiind străine de natura limbii române urgentând înlocuirea lor cu cele latine. În opinia sa, fără acest pas, este imposibilă dezvoltarea culturii române. Aceste idei nu lipsesc nici la

George Barițiu, cel care le-a propagat încă de la pornirea gazetei *Foaie pentru minte, inimă și literatură*. Ca redactor, el a publicat cu regularitate în paginile Foi și ale Gazetei articole despre limba română, despre literatură și cultură, iar ca redactor a și aplicat aceste teorii. La acești autori, *transformarea* apare ca o năzuință de a atinge acea stare ideală continuă superioară celei din prezent–*înflorire, epocă clasică*. Paralel cu această transformare se transformă și viziunea istorică. Locul perspectivei circulare este preluat de cel al viziunii liniare. Acest proces este însoțit totodată și de schimbarea arsenalului de concepte folosit pentru descrierea transformării. Perspectiva repunerii, refacerii este înlocuită de comparații referitoare la fenomene naturale și la mișcare: *creștere, înaintare, ridicare, növekedés* (creștere), *előrébb haladás* (înaintare), *felemelkedés* (înălțare).

5. Pe lângă transformarea continuă imaginată ca o mișcare culturală, la nivel teoretic, sunt prezente și alte abordări din epoca respectivă, care însă nu dispun de conotații referitoare nici la loc, nici la viață. *Méhes Sámuel* s-a declarat categoric de partea reformei, ceea ce a însemnat pentru el o dezvoltare continuă prin intermediul culturii. El descrie detaliat și posibilitățile revoluției, ale reacțiunii și ale căii de mijloc, a permanentizării revoluției și ale stabilității. Concepția lui Bölöni Farkas Sándor este una asemănătoare, care prezintă revoluția prin prisma Statelor Unite ale Americii ca pe un act care vrea să schimbe forma de guvernământ și gândirea publică de la un moment la altul. La el, acest salt este urmat de o evoluție asemănătoare celei prezente la Döbrentei.
6. *Wesselényi Miklós* și *Vasile Moga* introduc o turnură radicală în folosirea conceptului de *transformare* prin faptul că și-au extins propriul lor rol dincolo de mișcările culturale. *Wesselényi*, ca autor al lucrării *Balítéletekről* se prezintă pe sine în același rol scriitoricesc activ ca și Ioan Rusu: dorește să contribuie la „*înaintarea*” națiunii prin literatură, însă cu cartea sa el dorește, spre deosebire de autorul român, să contribuie acum nu numai la cultură, influențând în acest fel în mod direct *transformarea*. El are concepții concrete și vrea să influențeze în mod direct sfera politicului. El tratează chestiuni de actualitate precum situația juridică a iobagilor, obligațiile lor, impozitarea și participarea la plata impozitului. Pe lângă

faptul că propunerile sale au servit „înaintarea”, au avut și menirea de a preîntâmpina revoluția care să soluționeze aceste probleme. În cazul românilor, o schimbare în acest sens a avut loc cu ocazia dietei din 1837-38. Atunci, episcopul Moga și-a scris petiția în interesul „înaintării”, iar scopul solicitărilor sale materiale și juridice a fost acela de a „deștepta națiunea” și de a „pune geniul la muncă”. Acestea asigură calea potrivită în direcția „fericirii efemere și eterne” pentru români.

7. Conexiunea dintre concepțiile politice concrete și conceptul de *transformare* apare la scriitorii români în legătura cu discuțiile pe marginea legii limbii din 1842. Prin scrierile lor apărute atunci, practic, ei au preluat de la cler rolul reprezentanței politice. Barițiu, în această polemică, creionează cu finețe un teritoriu autonom românesc în Transilvania ca instrument ideal al înaintării românilor. Pe aceste baze ar fi urmat să fie delegați și români în dietă ca cea de-a patra *nație*. Această concepție s-a legat atât de mult de „înaintare” încât a exclus orice posibilitate a *transformării* făcute artificial. Când scrie despre problemele statului, ale instituțiilor de drept și ale suveranității poporului cu scopul de a răspândi cunoștințe, condiționează suveranitatea poporului doar de încheierea unui contract social. El respinge atât revoluția, precum și îndepărtarea domnitorului, iar despre răscoala lui Horea scrie cu multă antipatie. În același timp, nu acordă nici unui partid vreo poziție privilegiată în privința direcționării *transformării* în direcția corectă. După părerea sa, scopul atât al liberalilor, cât și al conservatorilor este identic, doar metoda de a atinge acest scop diferă.
8. Simion Bărnuțiu, asemenea lui Barițiu, și-a publicat pentru prima dată concepțiile practice de politică cu ocazia disputelor din anul 1842. În centrul teoriei lui Bărnuțiu se afla de asemenea limba. Aceasta, la el, se leagă de filosofia morală și de „viața” națiunii antropomorfizate în sensul că sentimentul morții națiunii a ajuns amenințător de aproape. Acesta trezește o teamă irațională și îl izolează de orice propunere liberală maghiară. Bărnuțiu găsește două sisteme instituționale în Transilvania care au sprijinit și a direcționat națiunea în direcție bună,

transformarea fiind interpretată ca o înaintare. Țelul final al acesteia este și la el înflorirea și fericirea. Aceste două instituții sunt biserica și școala, care joacă un rol cheie în răspândirea moralei și a culturii. Concepțiile sale practice și le formulează în baza acestora: asigurarea drepturilor colective, restabilirea Marelui Sinod al Bisericii Greco-Catolice și scoaterea călugărilor din învățământ.

9. Conexiunea dintre limbă, *transformare* și politică sub această formă a influențat din mai multe puncte de vedere relațiile româno-maghiare din Transilvania din perioada tratată. Prin faptul că instrumentul *transformării* a devenit limba maternă și cultura clădite pe ea, s-a produs de fapt naționalizarea *transformării*. Acest fapt a îngreunat cu mult posibilitățile colaborării româno-maghiare, deoarece la nivel de concepte a devenit imposibil ridicarea sa deasupra naționalului. După formularea sa de la începutul anilor 1840, devine o problemă centrală găsirea acelei modalități de a împăca naționalismul herderian de tip cultural și conceptul de *transformare* conceput după el și multiculturalitatea societății transilvane. Astfel se explică și interesul sporit față de modelele de autonomie din Europa – în primul rând Elveția – autonomia românilor din Transilvania, drepturile colective, dorința de reprezentare colectivă în opoziție cu unirea Transilvaniei cu Ungaria, cu asigurarea doar a drepturilor individuale de către statul maghiar și cu respingerea de către intelectualitatea românească a tendințelor reformiste maghiare. Recunoașterea românilor ca a patra națiune ar urma nu doar să asigure încadrarea lor în cadrele sistemului de stări și asigurarea exercitării drepturilor politice, ci putea contribui la direcționarea *transformării* în direcția corespunzătoare și crearea unor legi anume pentru români. În lipsa unui sistem propriu de instituții – degeaba se dau drepturi individuale – ar lipsi acel sistem cadru care să îndrume *transformarea* în direcția cea bună. Acest lucru ar urma, în consecință, să ducă la moartea națiunii.
10. Aceeași întrebare, în perioada respectivă, începe să-i preocupe și pe oamenii politici maghiari. Prin anii 1840 Wesselényi Miklós își dă seama, că naționalismul este incapabil să unească diferitele grupuri cultural-lingvistice ale Transilvaniei și bazându-se pe el, e imposibil de elaborat un program, care să asigure dezvoltarea fiecăruia. În centrul lucrării *Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében* stă

tocmai această chestiune, cum s-ar putea armoniza conceptul herderian de *transformare* cu multiculturalitatea Transilvaniei și cu societățile Imperiului Habsburgic. Această armonizare ar putea avea loc doar prin crearea unei conștiințe comunitare bazată pe egalitatea în drepturi și pe unitatea intereselor situată deasupra naționalismelor, care asigură integritatea țării, iar prin faptul că asigură protecție constituțională diferitelor grupuri cultural-lingvistice și deci nu asimilează, asigură totodată și dezvoltarea lor culturală, și, conform concepției romantice, viața lor și „înaintarea” lor. Acest lucru le va crea posibilitatea *transformării* într-o direcție bună. Kemény Dénes este motivat de aceleași scopuri, când formulează expresia „*sentiment intranațional*”. El nu vede viabilitatea asigurării dezvoltării în condițiile funcționării unor naționalisme paralele în Transilvania. Comunitatea lor bazată pe sentimente, consideră că nu poate fi schimbată cu o alianță bazată numai pe rațiune. „*Sentiment intranațional*” nu înseamnă asimilare, ci un sentiment de comuniune asemenea celui francez, situat deasupra naționalismelor tradiționale, care ar urma să se bazeze pe o limbă comună, iar educația care s-ar face în acea limbă. Nu dorește exclusivism, pe lângă acest sentiment s-ar putea păstra și conștiința națională originară. Acest sentiment, cu timpul, va avea același efect ca și naționalismul tradițional devenind astfel un instrument, care ar asigura dezvoltarea națiunii nu doar separat pentru fiecare în parte, ci oferă o perspectivă mai largă și creează posibilitatea ca națiunile diferite să muncească pentru un scop comun, pentru dezvoltarea statului lor. Deci cele două concepții de mai sus sunt răspunși, cum ar fi posibil îndrumarea într-o singură direcție a dezvoltării pentru fiecare națiune a Transilvaniei în parte, fără să fie asimilate. Răspunsuri la această chestiune rămân la nivelul drepturilor individuale. Autorii nu sunt conștienți în epoca respectivă de necesitatea asigurării de instituții pe baza dreptului colectiv.

11. Deoarece conceptul de *transformare* formulat între anii 1830-1848 se bazează pe continuitate, a cărei întrerupere ar cauza dezarmonie între națiune și condițiile – instituții, legislație – care o înconjoară, dispare și posibilitatea recurgerii la revoluție. Unii autori își scriu lucrările *expressis verbis* împotriva revoluției. La alții se poate deduce faptul, că se feresc de izbucnirea unor asemenea mișcări. Ținând

cont de toate acestea, putem afirma, că perioada dintre 1830-1848 – spre deosebire de rezultatele anterioare ale istoriografiei acestei teme, în primul rând de cele ale istoriografie marxiste și protocroniste – ele nu au menirea de a pregăti revoluția, chiar dacă multe din elementele acestui period a contribuit la izbucnirea ei.

Deși cadrul cronologic al lucrării de față nu s-a extins până în primăvara târzie – vara timpurie a anului 1848, se pune pe bună dreptate întrebarea, ce rol a avut conceptul de *transformare* în izbucnirea războiului civil din Transilvania. Am dori să atragem aici atenția, fără o analiză mai profundă și fără a avea pretenția unor concluzii determinante, asupra unor paralele:

Sub impulsul evenimentelor de la Pesta în martie 1848 scopul elitei politice ungară din Transilvania a fost convocarea dietei cât mai urgentă pentru a decide în privința impozitării generale, a egalității în fața legii și a desființării relațiilor urbariale. Contemporanii au considerat ca mijloc al implementării tuturor acestor măsuri unirea Transilvaniei cu Ungaria. În opinia lor, preluarea legislației din Ungaria ar fi însemnat și rezolvarea revendicărilor lor, creând în acest fel condițiile ideale pentru „înflorire”⁷¹⁸. Chestiunile legate de naționalități, liberalii au dorit să le rezolve în baza egalității în drepturi pentru toți. Într-o scrisoare adresată ministrului ungar de interne Szemere Bertalan despre tratativele privind proiectul de unire a Transilvaniei cu Ungaria purtate de Wesselényi cu delegația a 120 de români sosiți de la Blaj, Wesselényi Miklós a rezumat conținutul acestora în felul următor:

„și toți valahi se vor mulțumi și se vor liniști, dacă se va proclama, că toți locuitorii Ardealului fără nici o diferență în privința națiunii, limbii, originii sau a religiei vor fi considerați cetățeni cu drepturi egale și cu îndatoriri egale ai mării patrii maghiare”⁷¹⁹.

Astfel, programul maghiar a dorit să ofere popoarelor nemaghiare ale Transilvaniei drepturi egale în toate domeniile, dar nu și drepturi colective. Așa cum și citatul de mai sus indică sau scrierea lui G. Barițiu *Ce voiesc românii transilvani?*, o parte a elitei politice

---

⁷¹⁸ Egyed Ákos, *Erdély 1848-1849, (Transilvania 1848-1849)*, Vol. I, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 1998. p. 56-62.

⁷¹⁹ *Ibidem*, p. 120.

românești a fost dispusă să accepte acele condiții. În martie 1848 și-a făcut apariția și apoi spre sfârșitul lui mai a ajuns în poziție conducătoare o altă grupare, printre ale cărei revendicări s-au aflat și drepturile colective. Proclamația liderului lor, Simion Bărnuțiu, oferă răspuns la întrebarea, de ce au ajuns într-o atare stare de confruntare mișcările română și maghiară în primăvara lui 1848. În acest discurs Bărnuțiu condiționează viața sau moartea românilor de exercitarea drepturilor colective:

„Încă o dată, fraților! Fără de nație și republica e numai un despotism afurisit: ștergerea iobăgiei nații române, ca naționalitate română, congres național în care să ne înțelegem, mai înainte despre dobândirea acestora. Nici mai mult, nici mai puțin – aceasta mai întâi, celelate se vor adauga; fără aceasta și raiul e iad. Afurisit să fie în veci oricare român va îndrăzni a face vreo unire pâna nu va fi proclamată nația română, ca nație primită sensu politico. Poporul român de aceia nu va vrea a ști numai dacă se va primi nația, și se va șterge iobăgia, atunci vom fi odihniți și frați cu toți. Vivat natio romana!”⁷²⁰.

Motivul pentru care Bărnuțiu condiționează colaborarea de acordarea drepturilor colective rezidă, în opinia noastră, în conceptul de *transformare* propus de el. Conform acestuia, fără instituții naționale, fără cadre naționale independente națiunea română nu va fi capabilă să se dezvolte. Această convingere îl determină să respingă propunerile maghiare, chiar dacă ele oferă deplina egalitate și ștergerea relațiilor feudale. Atunci când spune, că recunoașterea națiunii române este o chestiune de viață și de moarte pentru ei, nu e vorba doar de o retorică a romanticii târzii. Bărnuțiu nu doar a crezut acest lucru, ci l-a și resimțit.

Presupunerea de mai sus, lansată și cu intenția de a trezi câteva gânduri, pare să confirme afirmația lui Bărnuțiu, citată la începutul lucrării noastre, conform căreia disputele politice ale anilor 1840 „sunt părinții mai multor evenimente, care au pregătit spiritual războiul civil declanșat în mod fatal cu zece ani mai târziu.” Cele două decenii de dinainte de 1848 creează – tocmai în jurul conceptului de *transformare* – acel cadru al noțiunilor și retoricii, care a făcut posibil izbucnirea războiului civil din Transilvania.

---

⁷²⁰ Cheresteșiu, Victor, *Adunarea națională...*, ed. cit, p. 218-222.

V. Surse primare

- *** *Beszédvár záratékul az 1841/2dik országgyűlési jegyzőkönyvhöz, (Colecție de luări de cuvânt pentru procesul verbal al dietei din anii 1841/2)*, Hajnik Károly, (ed.), Vol. 2., Kir. Lyceum Intézetében, Kolosvárt, 1842;
- *** *Czukur liszt készítés czéklából, (Confecționarea făinii de zahăr din sfeclă)*, în *Nemzeti társalkodó*, 1832/18;
- *** *Din Istoria Transilvaniei*, I. Ed. Constantin Daicoviciu, Stefan Pascu, et al., Editura Academiei, București, 1964.
- *** *Erdélyi jobbágyok panaszlevelei 1771-1848, (Petițiile iobagilor ardeleni 1771-1848)*, Kovách Géza, (ed.), Kriterion, Bukarest, 1971;
- *** *Erős kormány!*, (*Guvern puternic!*) în *Pesti Hírlap* nr. 666., 1846;
- *** *George Bariț și contemporanii săi, Vol. V., Corespondența primită de la Vasile Pop, Iosif Hodoș, Dimitrie Moldovan, Ilie Măcelariu și Ioan Micu Moldovan*, ed. Pascu, Ștefan, Editura Minerva, București, 1981;
- *** *The History of the Romanian People*. ed. Oțetea, Andrei, Scientific Publishing House, Bucharest, 1970;
- *** *Magyar Törvénytár, 1000-1526. évi törvényczikkek, (Culegere de legi maghiare. Legile dintre anii 1000-1526)*, trad. Kolosvári Sándor; Óvári Kelemen, Franklin Társulat, Budapest, 1899;
- *** *Magyar Törvénytár, 1541-1848. évi erdélyi törvények, (Culegere de legi maghiare. Legile transilvane dintre anii 1541-1848)*, trad. Kolosvári Sándor; Óvári Kelemen, Franklin Társulat, Budapest, 1900;
- *** *A nemzeti casino részeseinek névsora betűrenddel, annak szabályai 's egyéb tudnivalói, 1837, (Lista alfabetică a acționarilor casinei naționale, regulamentul ei și alte informații. 1837)*, Tasner Antal, Trattner Károly, Pesten;
- *** *Nobil și nenobil*, în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 14, 1841;
- *** *Supplex Libellus Valachorum*, Kriterion, București, 1971.
- *** *A Zempléni Casino rendszabásai, (Regulile Casinei din Zemplén)*, în *Adalékok Zemplén vármegye történetéhez*, XI, 1905;
- e. -t., *Viața și moartea națională*. în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, Nr. 51., 1842;

- A. din Ungaria, *Românii în privința literaturii*, (1), în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 25, 1843;
- A. din Ungaria, *Românii în privința literaturii*, (2), în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 26, 1843;
- Barițiu, Gheorghe, *Cultură (Luminare)*, în Cornea, Paul; Zamfir, Mihai, *Gîndirea românească în epoca pașoptistă (1830-1860)*, Editura Pentru Literatură, 1969;
- Barițiu, Gheorghe, *Scriitori clasici*, în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 16, 1838;
- [Barițiu, George], *Învățătorul*, (1), în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 6, 1841;
- [Barițiu, George], *Învățătorul*, (2) în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, 1841/7;
- Bariț, Georgie, *Românii și maghiarismul*, (1), în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 9., 1842;
- Bariț, Georgie, *Românii și maghiarismul*, (2), în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 10., 1842;
- Bariț, Georgie, *Românii și maghiarismul*, (3), în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 11., 1842;
- Bariț, Gheorghe, *Bank*, (1), în *Gazeta de Transilvania*, nr. 3, 1843;
- Bariț, Gheorghe, *Bank*, (2), în *Gazeta de Transilvania*, nr. 4, 1843;
- Bariț, Georgie, *Unele pregătiri*, (1), în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 4., 1844;
- Bariț, Georgie, *Unele pregătiri*, (2), în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 5., 1844;
- Bariț, Georgie, *Unele pregătiri*, (3), în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 6., 1844;
- Barițiu, Gheorghe, *Averii statatoare, mosii*, (1), în *Gazeta de Transilvania*, nr. 17, 1844;
- Barițiu, Gheorghe, *Averii statatoare, mosii*, (2), în *Gazeta de Transilvania*, nr. 18, 1844;
- [Barițiu, George], *Pe loc sau înainte*, în *Gazeta de Transilvania*, nr. 5, 1844;
- Barițiu, Gheorghe, *O încercare de traducție*, în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 33, 1845;
- Barițiu, George, *Despre comerțul Transilvan*, (1), în *Gazeta de Transilvania*, 1845/38;
- Barițiu, George, *Despre comerțul Transilvan*, (2), în *Gazeta de Transilvania*, nr. 39, 1845;
- Barițiu, George, *Despre comerțul Transilvan*, (3), în *Gazeta de Transilvania*, nr. 41, 1845;
- Barițiu, Gheorghe, *Un plan nou de îmbunătățire în mai multe ramuri ale economiei noastre patriotice*, în *Gazeta de Transilvania*, nr. 52., 1845;
- Barițiu, Gheorghe, *Reflecții la descrierea românilor prin A de Gerando*, în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 7., 1846;

- Barițiu, George, *Articol pregătitoriu. Gubernul tare*, în *Gazeta de Transilvania*, nr. 39, 1846;
- Barițiu, Gheorghe, *O scurtă deslușire la „causa română”* în *Gazeta de Transilvania*, nr. 81., 1846;
- Bariț, Gheorghe, *Noitură și conservatorism*, în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, 1847/49;
- Barițiu, Georgie, *Parti alese din Istoria Transilvaiei pe două sute de ani din urma*, Volumu I, Sibiu, 1889;
- Bărnuțiu, Simion, *Unu documentu pentru limba română din an 1842. O tocmeală de rușine și o lege nedreapta*, (1), în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 38, 1853;
- Bărnuțiu, Simion, *Unu documentu pentru limba română din an 1842. O tocmeală de rușine și o lege nedreapta*, (2), în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 39, 1853;
- Bărnuțiu, Simion, *Soborul cel mare al Episcopiei Făgărașului. Prologus Galeatus*, în Bogdan-Duică, G, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, Cultură Națională, București, 1924;
- Bărnuțiu, Simion, *Balázsfalvi iskolai ügyekről*, (*Despre treburile școlare de la Blaj*), în Chindriș, Ioan, *Simion Bărnuțiu. Suveranitate națională și integrare europeană, O hermeneutică de texte*, Cluj-Napoca, 1999;
- Bitnicz Lajos, *Magyar nyelvtudomány*, (*Lingvistica maghiară*), Vol I-II, Trattner-Károlyi, Pesten, 1847;
- Bodea, Cornelia, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834-1849*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967;
- Czuczor Gergely; Fogarasi János, *A magyar nyelv szótára*, (*Dicționarul limbii maghiare*), Vol. I-VI. Emich Gusztáv, Pest 1862-1874;
- Döbrentei Gábor, *Előbeszéd*, (*Prefață*), în *Erdélyi Muzéum, Első füzet*, Nyomtatta a Ref. Koll. Nyomtató-műhelyében, Török István, Kolosvártt, 1814;
- Döbrentei Gábor, *Az Erdélyi Muzéum megindulhatása*, (*Apariția gazetei Erdélyi Muzéum*), în *Erdélyi Muzéum, Második füzet*, Trattner János Tamás' Nyomtató Műhelyében, Pesten, 1815;
- Bölöni Farkas Sándor, *Útazás Észak Amérikában*, (*Călătorie în America de Nord*), Ifjabb Tilsch János, Kolozsvártt, 1835;

- Bölöni Farkas Sándor, *Naplótöredék (1835-1836), (Fragmente de jurnal (1835-1836))*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1982;
- Bölöni Farkas Sándor, *levele az Akadémiához, (Scrisoare către Academia)*, în Erdélyi Híradó, nr. 34, 1835;
- Karacs Ferenc, *Európa magyar atlása a legújabb politikai, geographiai és statistikai hiteles adatok szerint, (Atlasul maghiar al Europei dupa cele mai noi și veridice date geografice și statistice)*, Karacs Ferenc, Pesten, 1834-1838;
- Kazinczy Gábor, *Emlékbeszéd Kemény Dénes fölött. A képviselőház mart. 26-ki határozatából tartá apr 1-jén 1849, (Necrolog la căpătâiul lui Kemény Dénes. Ținut la 1 aprilie 1849 de către Kazinczy Gábor în urma hotărârii camerei deputaților din 26 martie)*, A Képviselőház határozatából a város könyvnyomdájában, Debrecenben, 1849;
- Kemény Dénes, *Honegység, (Unitatea patriei)*, Demjén László bizománya, Kolozsvár, 1861;
- Kemény Gábor, *Előszó, (Prefață)*, în Kemény Dénes, *Honegység, (Unitatea patriei)*, Demjén László bizománya. Kolozsvár, 1861;
- Kemény Zsigmond, *Korteskedés és ellenszerei, (Agitație electorală și antidoturile acesteia), Első füzet*, A Kir. Lyceum Nyomdája, Kolozsvár, 1843;
- Kemény Zsigmond, *Korteskedés és ellenszerei, (Agitație electorală și antidoturile acesteia), Második füzet*, A Kir. Lyceum Nyomdája, Kolozsvár, 1844;
- Kemény Zsigmond, *Korkívánatok, Publicisztikai írások, 1837-1846, (Dorințe ale epocii. Scrieri publicistice 1837-1846)*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983;
- Köteles Sámuel, *A' philosophia encyclopaediája, (Enciclopedia filosofiei)*, Ref. Collegium, Nagy Enyeden 1829;
- Lemeni, Ioan; Moga, Vasile, *Memoriul episcopilor Lemeni și Moga 1833/1834*, red. Gyémánt László, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie*, Cluj-Napoca, 1974;
- Lemeni, Ioan; Moga, Vasile, *Rugămintea episcopilor Moga și Lemeni*, în Păcățian, T. V., *Cartea de aur, Vol. 1.*, Sibiu, 1902;
- Losontzy István, *Hármas Kis Tükör, (Mica oglindă triplă)*, Ellinger István, Kassán, 1835;
- Luczenbacher János, *Elmélkedések a természeti justudomány állapotjáról, (Cugetări asupra stadiului științei dreptului natural)*, (1), în *Tudományos Gyűjtemény*, XII/VII, ed. Vörösmarty Mihál, Trattner J. M. és Károlyi I, Pesten, 1828;

- Luczenbacher János, *Elmélkedések a természeti justudomány állapotjáról, (Cugetări asupra stadiului științei dreptului natural)*, (2), în *Tudományos Gyűjtemény*, XII/VIII, ed. Vörösmarty Mihál, Trattner J. M. és Károlyi I, Pesten, 1828;
- Maior, Petru, *Lesicon romanescu-latinescu-ungurescu-nemțescu*, Typis Typographiae Regiae Universitatis Hungaricae, Budae, 1825;
- Majoros András, *Az értelem- és nyelvtudománynak különösen a nemzetinek honi nyelven tökélyesítettnek, az értelmi műveltségre kiható munkálatai, (Efectul folosofiei și al lingvisticii, mai cu seamă cea perfecționată pe limba patriei)*, Nádaskay András, S.Patak, 1838;
- Méhes Sámuel, *A három különböző politikai rendszerekről, (Despre cele trei sisteme politice diferite)*, în *Nemzeti Társalkodó*, nr. 10, 1832;
- Micu, Samuil; Șincai, Gheorghe, *Elementa linguae daco-romanae sive Valachicae*, Mircea Zdrenghea, (trad.), Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1980;
- Moga, Vasile, *Rugamintea episcopului Grecesc neunit*, (1), în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, 1840/44;
- Moga, Vasile, *Rugamintea episcopului Grecesc neunit*, (2), în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, 1840/45;
- Pap Károly, *Wesselényi Miklóshoz írt politikai levelek, (Scrisori politice adresate lui Wesselényi Miklós)*, în *Történelmi tár*, nr. VII/2, 1906;
- Platon, Gh., *Geneza revoluției române de la 1848*, Editura Universității „Al. I. Cuza, Iași, 1999;
- Rusu, Ioan, *Ceva despre ortografia latino-românească*, în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 10, 1838;
- Rus, Ioan, *Icoana pământului sau carte de geografie*, Vol. I, Tipografica Seminarului, Blaj, 1842;
- Rusu, Ioan, *Scrieri*, ed. Chindriș, Ioan; Iacob, Niculina, Galaxia Gutenberg, Târgu Lăpuș, 2010;
- Széchenyi István, *Creditul politicesc a domnului graf Ștefan Seceni*, în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, 1841/40;
- Szemere Bertalan, *Utazás külföldön, (Călătorie în străinătate)*, Geibel Károly, Pest, 1845;
- Szentkirályi Zsigmond, *Erdélyi bányász kalendáriom 1844re, (Calendar transilvan minier pe anul 1844)*, Kir. Lyceum, Kolozsvár, 1844;

Wesselényi Miklós, *Balítéletekről, (Despre prejudecăți)*, Bukarest, 1833;

Wesselényi Miklós, *Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében*, (Manifest în chestiunea naționalității maghiare și a celei slave), Wigand Ottó, Lipcse, 1843;

VI. Bibliografie generală

*** *Allgemeine Deutsche Biographie*, I-LVI. 1875-1912.

***, *Dicționarul Limbii Române*, Serie nouă, Tomul XI. Partea a 3-a, Litera T, tocăna-twist, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1983;

*** *History of Romania. Compendium*, ed.: Pop, Ioan-Aurel, Bolovan, Ioan, Romanian Cultural Institute, Cluj-Napoca, 2006;

*** *Istoria Românilor: Construirea României Moderne (1821-1878)*, ed Dan Berindei, Editura Enciclopedică, București, 2003;

*** *A Magyar Irodalom Története, IV. kötet, A magyar irodalom története 1849-től 1905-ig*, (Istoria literaturii maghiare, Volumul IV, Istoria literaturii maghiare dintre anii 1849-1905), Sötér István. (ed.), Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965;

*** *Magyar Katolikus Lexikon, (Lexiconul Maghiar Catolic)*, Szent István Társulat, Budapest, 1993-2010;

*** *Magyar Nagylexikon, (Marele Lexicon Maghiar)*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993-2004;

*** *Neue Deutsche Biographie*, Vol I- ; 1953-;

Acsády Ignác, *A magyar jobbágyság története, (Istoria iobăgimii maghiare)*, Faust Imre, Budapest, 1944;

Anderson, Benedict, *Elképzelte közösségek. Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről, (Comunități imaginate. Idei despre originea și răspândirea naționalismului)*, L'Harmattan, Atelier, Budapest, 2006;

Barta János (ifj.), *A felvilágosult abszolútizmus agrárpolitikája a Habsburg- és a Hohenzollern-monarchiában, (Politica agrară a absolutismului lămurat în monarhiile Habsburgilor și a Hohenzollernilor)*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982;

Barta Gábor, *Az Erdélyi Fejedelemség első korszaka (1526-1606) (Prima perioadă a Principatului Transilvaniei)*, în *Erdély története. Első kötet. A kezdetektől 1606-ig*,

- (*Istoria Transilvaniei. De la începuturi până la 1606*), Ed.: Makkai László; Mócsy András, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986;
- Bianu, Ioan, *Catalogul manuscriptelor românești*, C. Göbl. 1907;
- Bodolay Géza, *Irodalmi diáktársaságok, 1785-1848, (Societăți literare studențești. 1785-1848)*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963;
- Boia, Lucian, *Történelem és mítosz a román köztudatban, (Istorie și mit în conștiința românească)*, Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, Kolozsvár, 1999;
- Chaunu, Pierre, *Felvilágosodás, (Iluminismul)*, Osiris Kiadó, Budapest, 1998;
- Cheresteșiu, Victor, *Adunarea națională de la Blaj*, Editura Politică, București, 1966;
- Csáky Moritz, *A kommunikációs térként értett kultúra. Közép-Európa példája, (Cultura percepută ca un spațiu de comunicare. Exemplul Europei Centrale și de Răsărit)*, în *Irodalomtörténet*, XCI/1, 2010;
- Csetri Elek, *Erdély az ébredő Európában (1825-1848), (Transilvania în Europa deșteptării (1825-1848))*, Kriterion, Kolozsvár, 2009;
- Csetri Elek; Imreh István, *Rendek, társadalmi rétegek Erdélyben 1848 előtt, (Stări, pături sociale în Transilvania de dinainte de 1848)*, în Csetri Elek, *Erdély az ébredő Európában (1825-1848), (Transilvania în Europa deșteptării (1825-1848))*, Kriterion, Kolozsvár, 2009;
- Dongó Gyárfás Géza, *Wesselényi*, în *Adalékok Zemplén-vármegyei történetéhez*, nr. VII/10, 1901;
- Dongó Gy. Géza, *A zempléni kaszinó törzstagjai 1831-ben, (Membrii permanenți ai casinei din Zemplén în 1831)*, în *Adalékok Zemplén-vármegye történetéhez*, XI, 1905;
- Dongó Gy. Géza, *A zempléni kaszinó törzstagjai 1831-ben, (Membrii permanenți ai casinei din Zemplén în 1831)*, în *Adalékok Zemplén-vármegye történetéhez*, XII, 1906;
- Egyed Ákos, *Falu, város, civilizáció, (Sat, oraș, civilizație)*, Kriterion, Bukarest, 1981.
- Egyed Ákos, *Erdély 1848-1849, (Transilvania 1848-1849)*, Vol. I-II, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 1998;
- Enyedi Sándor, *Aranka György erdélyi társaságai, (Societățile transilvane ale lui Aranka György)*, în *Magyar Könyvszemle*, CIII/4, 1987;
- Evans, R. J. W, *Austria, Hungary and the Habsburgs. Essays on Central Europe. c.1683-1867*, Oxford University Press, New York, 2006;

- Farkas Traian I, *Istoria gimnasiului Gr. Cat. De Beius (1828-1895)*, Tipografia „Aurora”, Gherla, Beius, 1896;
- Fehér Katalin, *Az erdélyi felvilágosodás pedagógiai gondolkodói. Cserey Farkas, (Gânditorii pedagogici ai iluminismului transilvan. Cserey Farkas)*, în *Magiszter*, 2012. tavasz;
- Fónagy Zoltán, *Zenei nyilvánosság és polgári viselkedéskultúra. A 19. századi hangversenyterem társadalomtörténeti látószögből, (Sfere publice muzicale și cultura comportamentală burgheză. Sala de concerte a secolului al 19-lea din unghiul de vedere al istoriei sociale)*, în *Történeti Szemle*, LIV/4, 2012;
- Frank Tibor, *Liberális cenzor Metternich Magyarországn: Reseta János, (Cenzor liberal în Ungaria lui Metternich: Reseta János)*, în *Századok*, CXXXVII/5, 2003;
- Fried István, *Kétnyelvűség és kulturális kapcsolatok, (Bilingvism și legături culturale)*, în *Acta Historiae Litterarum Hungaricarum*, Tom. XXVII, JATE BTK, Szeged, 1991;
- Füves Ödön, *Az 1821. évi görög szabadságharc és Magyarország, (Lupta de eliberare a grecilor din 1821 și Ungaria)*, în *Századok*, CIII/I, 1973;
- Gergely András, *Magyarország története a 19. században, (Ungaria în secolul al 19-lea)*, Osiris Kiadó, Budapest, 2005;
- Goda Éva, *1848-49-es dokumentumok az egyesült Debreceni Polgári Casino-ban, (Documente de la 1848-49 în Casina Cetățenească de la Debrecen)*, Magyar Könyvszemle, CXVII/2, 2001;
- Gunst Péter, *A kapitalista mezőgazdaság kialakulása, (Apariția agriculturii capitaliste)*, în *A mezőgazdaság története, (Istoria agriculturii)*, Ed. Gunst Péter; Lőkös László, Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1982;
- Gyémánt Ladislau, *Transilvania, Bucovina, Basarabia, Dobrogea, Româniilor din dreapta Dunării (1821-1848)* în *Istoria Românilor. Vol. VII. Tom I. Constituirea României moderne (1821-1878)*, Editura Enciclopedică, București, 2003;
- Gyulai Paul, *Despre începuturile fabricării masinilor agricole la Cluj (sec. XVIII-XIX.)* în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Series Historia*, Fasc. 2, XIII, 1968;
- Hodinka Antal, *Muszka könyvtárak hazánkban 1711-1771, (Negustori de carte muscali în patria noastră 1711-1771)*, în *Emlékkönyv dr. gróf Klebelsberg Kuno negyedszázados kulturpolitikai működésének emlékére, (Carte jubiliară în amintirea activității*

- cultural-politice de un sfert de veac a contelui dr. Klebelsberg Kuno*), Rákosi Jenő Budapesti Hírlap Ujság Vállalata R.-T, Budapest, 1925;
- I. Tóth Zoltán, *Parasztmozgalmak az Erdélyi Érchegeységben, (Mișcări țărănești în Munții Apuseni)*, Közoktatásügyi Kiadóvállalat, Budapest, 1951;
- Jakab Elek, *Az erdélyi hírlapirodalom története 1848-ig, (Istoria literaturii gazetărești transilvane până la 1848)*, Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó-hivatala, Budapest, 1882;
- Jakab Elek, *Kolozsvár története, (Istoria Clujului)*, vol. III, Kiadja Szabad Kir. Kolozsvár Város Közönsége, Budapesten, 1888;
- Jakó Zsigmond, *Másfél évszázad az erdélyi honismeret szolgálatában, (Un secol și jumătate în slujba cunoașterii patriei)*, în *Erdélyi Múzeum*, CIV/1-4, 1992;
- Jakó Zsigmond; Juhász István, *Nagyenyedi diákok 1662-1848, (Studentii la Aiud 1662-1848)*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979;
- Jancsó Elemér, *A kolozsvári magyar színház útja a romantikától a realizmusig, (Drumul teatrului maghiar din Cluj de la romantism la realism)*, în Jancsó Elemér, *A felvilágosodástól a romantikáig. Tanulmányok, (De la iluminism la romantism, Studii)* Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1966;
- Jancsó Elemér, *A felvilágosodástól a romantikáig, (De la iluminism la romantism)*, în Jancsó Elemér, *Irodalomtörténet és időszerűség, Irodalomtörténeti tanulmányok 1929-1970, (Istorie literară și oportunitate. Studii de istorie a literaturii 1929-1970)*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1970;
- Jancsó Elemér, *A jakobinus mozgalom hazai hagyományai, (Tradițiile din țara noastră ale mișcării iacobine)*, în Jancsó Elemér, *Irodalomtörténet és időszerűség, Irodalomtörténeti tanulmányok 1929-1970, (Istorie literară și oportunitate. Studii de istorie a literaturii 1929-1970)*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1970;
- Kereszty István, *A magyar és magyarországi időszaki sajtó időrendi áttekintése. 1705-1867, (Trecerea în revistă în ordine cronologică a periodicelor din Ungaria. 1705-1867)*, Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára, Budapest, 1916;
- Kókay György, *Sajtónk a magyar jakobinus mozgalom bukása után (1795-1832), (Presă noastră de după eșecul mișcării iacobine (1795-1832))*, în *A magyar sajtó története, (Istoria presei maghiare), Vol. I., 1705-1848*, ed. Kókay György, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979;

- Kosáry Domokos, *A reformkor sajtója (1832-1830)*, (*Presa epocii reformelor (1832-1830)*), în *A magyar sajtó története, (Istoria presei maghiare)*, Vol. I, 1705-1848, ed. Kókay György, Akadémiai, Budapest, 1979;
- Kosáry Domokos, *Magyarország XIX. századi alternatívái, (Alternativele Ungariei în secolul al XIX-lea)*, în Kosáry Domokos, *Az európai kis államok fejlődési típusai, (Tipurile de evoluție a statelor europene mici)*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990;
- Kosáry Domokos, *Újjáépítés és polgárosodás 1711-1867, (Reconstrucție și îmburghezire 1711-1867)*, Háttér Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1990;
- Koselleck, Reinhart, *Elmúlt jövő, (Viitorul trecut)*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 2003;
- Kovács Kiss Gyöngy: *A Habsburg-uralom erdélyi kiteljesedésének folyamata a korabeli magyar emlékirodalom láttatásában (Extinderea stăpânirii Habsburgica în Transilvania prin prizma memorialisticii maghiară contemporană)*, Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2000.
- Mályuszné Császár Edit, *Megíráltak és bírálók, (Criticați și critici)*, Gondolat, Budapest, 1985,
- Mikó Imre, *Az utolsó erdélyi polihisztor, (Ultima figură enciclopedică transilvană)*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1971;
- Miskolczy Ambrus, *Adatok az erdélyi reformkori hivatalnok-értelmiség életformájához. Egy háztartási statisztika 1834-ből, (Date referitoare la forma de viață a intelectualității funcționărești din epoca reformelor. O statistică a gospodăriei casnice)*, în *Agrártörténeti Szemle*, XIX/3-4, 1977;
- Miskolczy Ambrus, *A brassói román levantei kereskedőpolgárság kelet-nyugati közvetítő szerepe, (Rolul de intermediară între est și vest a burgheziei comerciale levantine românești din Brașov)*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987;
- Miskolczy Ambrus, *A gyulafehérvári román Biblia „titka”, („Secretul” Bibliiei românești de la Alba Iulia)*, în *Protestáns Szemle*, LVI/3, 1994;
- Miskolczy Ambrus, *Az írni tudás és a társadalmi rétegződés Erdélyben az 1820-30-as években, (Știința de carte și stratificarea socială în Transilvania anilor 1820-30)*, în *Rádai Gyűjtemény évkönyve*, II, Budapest, 1982;
- Moșa-Nazare, Ruxandra, *Funcționării companiei comerciale grecești din Sibiu (Mijlocul secolului XVIII – primele decenii ale secolului XIX.)* în *Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”*, XXXIX-XL, 2002-2003;

- Nagy Iván, *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal, (Familiile din Ungaria cu blazoanele lor și table de descendență neamului lor)*, Vol. I- XII, Beımel és Kozma; Ráth Mór, Budapest, 1857-1865;
- Neumann, Victor, *Este utilă rescrierea istoriei României? Evoluția conceptelor social politice și alternativele interpretative*, în Neumann, Victor; Heinen, Armin, *Istoria României prin concepte*, Polirom, Iași, 2010;
- Pajkossy Gábor: *A reformkor (1830-1848) în Magyarország története a 19. században*, ed. Gergely András, Osiris, Budapest, 2005.
- Pál Judit, *Meșteșugurile în orașele din Transilvania în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în *Historia Urbana*, Tom VI, nr. 1-2, 1998;
- Pál Judit, *Városfejlődés a Székelyföldön 1750-1919, (Dezvoltare urbană în Secuime 1750-1919)*, Pro-Print Kiadó, Kolozsvár, 2003;
- Petrik Géza, *Magyar könyvészet 1712-1860, (Bibliografie maghiară 1712-1860)*, Dobrovisky Ágoston, Budapest, 1888;
- Pukánszky Béla, *A magyarországi német irodalom története a legrégibb időktől 1848-ig, (Istoria literaturii germane din Ungaria din cele mai vechi timpuri până la 1848)*, Budavári Tudományos Társaság, Budapest, 1926;
- Richter, Melvin, *Comparative study of regimes and societies*, în *The Cambridge History of Eighteenth-century Political Thought*, ed. Glodie, Mark; Wallier, Robert, Cambridge University Press, 2009;
- Seirinidou, Vasso, *Görög diaszpóra a Habsburg monarchiában. (17-19. század), (Diaspora grecească în monarhia habsurgică (secolele 17-19.))*, în *Budapesti Negyed*, LIV/4, 2006;
- Simén Domokos, *Az unitáriusok kolozsvári főiskolájának könyvtára, (Biblioteca școlii superioare unitariene din Cluj)*, în *Keresztény Magvető*, 1877;
- Sperber, Jonathan, *The European Revolutions*, Cambridge University Press, 2005;
- Szentgyörgyi Mária, *Célkitűzések és reformtörekvések a Magyar Tudományos Akadémián. 1831-1945, (Scopuri și năzuințe reformiste în Academia Maghiară de Științe. 1831-1945.)*, A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai, Budapest, 1973;
- Szinnyei József, *Magyar írók élete és munkái, (Viațele și operele scriitorilor maghiari)*, Vol. I-XIV, Hornyánszky, Budapest, 1891-1914;

- Tarisznyás Márton, *Gyergyó történeti néprajza, (Etnografia istorică a Giurgeului)*, Kriterion, Bukarest, 1982;
- Trócsányi Zsolt, *Az erdélyi parasztság története. 1790-1849, (Istoria țăranimii transilvane. 1780-1849)*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1956;
- Trócsányi Zsolt, *A nagyenyedi kollégium történetéhez (1831-1841), (Despre istoricul colegiului de la Aiud (1831-1841))*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1957;
- Ugrai János, *Felemás modernizáció. Az osztrák oktatáspolitikai kezdetei és Johann Melchior von Birkenstock nézetei, (Modernizare incompletă. Începuturile politicii de învățământ și viziunea lui Johann Melchior von Birkenstock)*, în *Századok*, CXLIII/5, 2009;
- Vita Zsigmond, *Adatok néhány erdélyi falusi és kisvárosi olvasóegyletről a reformkorban, (Societăți de lectură ale tinerimii transilvane în epoca reformelor)*, în Vita Zsigmond, *Művelődés és népszolgálat, (Cultură și activitate în slujba poporului)*, Kriterion, Bukarest, 1983;
- Vita Zsigmond, *A Bethlen-kollégiumi színjátszás a XVII és XVIII. században, (Trupe de teatru la Colegiul Bethlen în secolele XVII și XVIII)*, în *Erdélyi Múzeum*, XLVIII/1, 1943;
- Vita Zsigmond, *Erdélyi ifjúsági olvasótársaságok a reformkorban*, în Vita Zsigmond, *Művelődés és népszolgálat*, Kriterion, Bukarest, 1983;
- Vita Zsigmond, *A Kolozsvári Nevelői Kör története, (Istoricul Cercului de Pedagogi din Cluj)*, în Vita Zsigmond, *Művelődés és népszolgálat, (Cultură și activitate în slujba poporului)*, Kriterion, Bukarest, 1983;
- Vita Zsigmond, *Vidéki orvosok és gyógyszerészek szervezkedései, (Organizarea medicilor și farmaciștilor din provincie)*, în Vita Zsigmond, *Művelődés és népszolgálat, (Cultură și activitate în slujba poporului)*, Kriterion, Bukarest, 1983;
- Zoványi Jenő, *A magyarországi protestantizmus története 1895-ig, (Istoria protestantismului din Ungaria până la 1895)*, Attraktor, Máriabesnyő-Gödöllő, 2004.

VII. Bibliografie de specialitate:

- Andea, Avram, *Concepția juridică a lui Simeon Bărnuțiu în lumina dreptului natural privat predat la Blaj*, în *Acta Musei Porolissensis*, IV, Muzeul de Istorie și Artă Zalău, Zalău, 1980;
- Antoși, Sorin: Cuvintele și lumea. Construirea limbajului social-politic modern în cultura română. în Antoși, Sorin, *Civitas imaginalis, Istorie și utopie în cultura română*, Polirom, Iași, 1999;
- Arató Endre, *A magyarországi nemzetiségek nemzeti ideológiája, (Ideologia națională a naționalităților din Ungaria)*, Akadémiai Kiadó, Budapeșt, 1983;
- Barla Gyula, *Kemény Zsigmond főbb eszméi 1848 előtt, (Principalele idei ale lui Kemény Zsigmond înainte de 1848)*, Akadémiai Kiadó, Budapeșt, 1970;
- Berlin, Isaiah, *The Roots of Romanticism*, Princeton University Press, Princeton, 1999.
- Bocșan, Nicolae, *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, Ed. Facla, Timișoara, 1986;
- Bocșan, Nicolae; Popovici, Ioan, *Identitate și alteritate în biserica ortodoxă din imperiul habsburgic. Separația ierarhică a bisericii românești de biserica sârbească în Identitate și alteritate. Studii de imagologie II*. Ed. Bocșan, Nicolae; Mitu, Sorin; Nicoară, Toader, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1998;
- Bochmann, Klaus, *Conceptul de patriotism în cultura română*, în Neumann, Victor; Heinen, Armin, (ed.), *Istoria României prin concepte*, Polirom, Iași, 2010;
- Bojtár Endre, „*Hazát és népet álmodánk...*” *Felvilágosodás és romantika a közép- és kelet-európai irodalomban*, („*Visasem patrie și popor...*” *Iluminism și romantism în literaturile din Europa Centrală și de Răsărit*), Typotex, 2008;
- Cassirer, Ernst, *A felvilágosodás filozófiája, (Filosofia iluminismului)*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapeșt, 2007;
- Câmpeanu, Remus, *Simion Bărnuțiu, Unirea religioasă a românilor transilveni în Anuarul Institutului de Istorie George Bariț din Cluj-Napoca, Series historica*, Tom XLII, 2003;
- Câmpeanu, Remus, *Biserica Română Unită între istorie și istoriografie*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003;

- Cheresteșiu, Victor: *Întemeierea presei românești din Transilvania și activitatea publicistică a lui George Barițiu pînă la izbucnirea revoluției din 1848*, în *Anuarul Institutului de Istorie din Cluj*, XV, Editura Academiei, 1963;
- Chindriș, Ioan: *Simion Bărnuțiu. Suverenitate națională și integrare europeană*, Cluj-Napoca, 1999;
- Chindriș, Ioan; Iacob, Niculina, *Scriitorul cu aripile frânte în Rusu*, Ioan, *Scrieri*, ed. Chindriș, Ioan; Iacob, Niculina, Galaxia Gutenberg, Târgu Lăpuș, 2010;
- Cornea, Paul, *Originile romantismului românesc*, Cartea Românească, București, 2008;
- Dávid Gábor Csaba, *Wesselényi Miklós Balítéletekről című művének keletkezése, (Elaborarea operei Balítéletekről a lui Wesselényi Miklós)*, în *Irodalomtörténeti Közlemények*, nr. CI/1-2, 1997;
- Dávid Gábor Csaba, *Wesselényi Miklós, a nemzetvédő, (Wesselényi Miklós, apărătorul patriei)*, în *Mesterek, tanítványok. Ünnepi tanulmánykötet a hetvenéves Csetri Lajos tiszteletére, (Maeștrii, discipoli. Volum aniversar de studii în onoarea lui Csetri Lajos la 70 de ani de viață)*, Ed. Szabély Mihály, Magvető, Budapest, 1999;
- Eckhardt Sándor, *A contract social, (Contractul social)*, în *Minerva*, 1923/2;
- Fenyő István, *A reformkor eszmei előkészítője: Az Erdélyi Muzéum, (Pregătitorul epocii reformelor: Erdélyi Muzéum)*, în *Irodalomtörténeti Közlemények*, LXXX/1, 1976;
- Fenyő István, *Az Erdélyi Muzéum szerepe a reformkor eszmei előkészítésében, (Rolul Erdélyi Muzéum-ului în pregătirea intelectuală a epocii reformelor)*, în *A magyar sajtó története, (Istoria presei maghiare)*, Vol. I., 1705-1848, ed. Kókay György, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979;
- Fried István, *Döbrentei Gábor és Wesselényi Miklós soproni kapcsolatai, (Legăturile de la Sopron dintre Döbrentei Gábor și Wesselényi Miklós)*, în *Soproni Szemle*, XVIII/4, 1964;
- Fried István, *Nyelvújítás, nyelvválasztás – úttévesztés?, (Înnoirea limbii, alegerea limbii – cale greșită?)*, în *Tiszatáj*, LXII/6, 2008;
- Gyapai László, *Kemény Zsigmond társadalomszemlélete, (Viziunea socială a lui Kemény Zsigmond)*, în *Irodalomtörténeti Közlemények*, nr. XCIV/2, 1990;
- Gyémánt, Ladislau, *Memoriul românilor ardeleni din anul 1834*, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie*, XVII, Ed. Academiei Republicii Socialiste Române, 1974;

- Gyémánt, Ladislau, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790 și 1848*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986;
- Gyurgyák János, *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története, (De aceea aveți patrie maghiară. Istoria ideii maghiare de națiune și a naționalismului)*, Osiris Kiadó, Budapest, 2007;
- Harre, Angela, *Conceptul de progres: relația conflictuală dintre liberalism și intervenția statală*, în Neumann, Victor; Heinen, Armin, *Istoria României prin concepte*, Polirom, Iași, 2010;
- Hermann Gusztáv Mihály, *Náció és nemzet, (Nație și națiune)*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2003;
- Hitchins, Keith, *Bölöni Farkas és de Tocqueville, (Bölöni Farkas și de Tocqueville)*, în *Korunk* nr. XXIV/12, 1965;
- Hitchins, Keith, *The idea of nation. The Romanians of Transylvania 1691-1849*, Editura Științifică și Enciclopedică, Bucharest, 1985;
- Hitchins, Keith, *Români 1774-1866*, Humanitas, București, 2013;
- I. Tóth Zoltán, *Az erdélyi és magyarországi román nemzeti mozgalom (1790-1848), (Mișcarea națională română din Transilvania și Ungaria (1790-1848))*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959;
- I. Tóth Zoltán, *Az erdélyi román nacionalizmus első százada 1697-1792, (Primul secol al naționalismului românesc. 1697-1792)*, Attraktor, Máriabesnyő-Gödöllő, 2005;
- Jancsó Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota, (Istoria națiuințelor naționale românești și starea lor de azi)*, Vol. II, Lampel Róbert, Budapest, 1899;
- Jancsó Elemér, *Bölöni Farkas Sándor*, în Jancsó Elemér, *Irodalomtörténet és időszerűség, Irodalomtörténeti tanulmányok 1929-1970, (Istorie literară și oportunitate. Studii de istorie a literaturii 1929-1970)*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1970;
- Katona Ádám, „A tények okainak és az események értelmének megtalálása a cél”, („Scopul e aflarea cauzele faptelor și înțelesul evenimentelor”), în *Korunk*, nr. XXXV/1-2, 1976;
- Köpeczi Béla, *Egy román kortárs a reformkori magyar politikai gondolkodásról, (Un contemporan român despre gândirea politică maghiară din epoca reformelor)*, în Köpeczi Béla, *Nemzetképkutatás és a XIX. századi román irodalom magyarságképe*,

- (*Cercetare imagologică despre națiune și imaginea maghiarilor în literatura română din secolul XIX*), Akadémiai, Budapest, 1995;
- Kosáry Domokos, *A nemzeti nyelv történeti útja, (Drumul istoric al limbii naționale)*, în *Széphalom*, V, Kazinczy Ferenc Társaság, Sátoraljaújhely, 1993;
- Kovács Áron, *A magyarellenesség és a nacionalizmus kérdése a Horea-felkelés kapcsán, (Chestiunea antimaghiarismului și a naționalismului în legătură cu răscoala lui Horea)*, în *XI. RODOSZ Konferenciakötet, (Volum de comunicări științifice XI. RODOSZ)*, ed. Székely Tünde, Romániai Magyar Doktorandusok és Fialat Kutató Szövetsége, Kolozsvár, 2010;
- Maior, Liviu, *1848-1849. Români și unguri în revoluție*, Editura Enciclopedică, București, 1998;
- Marica; Hajós; Mare; Rusu, *Ideologia generației române de la 1848 din Transilvania*, Ed. Politică, București, 1968;
- Marica, George Em., *Foaie pentru minte inimă și literatură, Bibliografie analitică, cu un studiu monografic*, Editura Pentru Literatură, 1969;
- Marica, George Em., *Studii de istorie și ideologie culturii române ardeleni din secolul al XIX-lea*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1977-1978;
- Marino, Adrian, *Ilumiștii români și probleme „cultivării” limbii*, (1), în *Limba Româna*, XIII/5, 1964;
- Marino, Adrian, *Ilumiștii români și probleme „cultivării” limbii*, (2), în *Limba Româna*, XIII/6, 1964;
- Mârza, Iacob, *Școala și națiune. Școlile de la Blaj în epoca renașterii naționale*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1987;
- Mârza, Iacob, *Politică și cultură în „Vormärz”: cazul profesorului Ioan Rusu*, în *Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică. Istorie și spiritualitate. Școlile greco-catolice ale Blajului, 250 de ani de credință și cultură*, Buna Vestire, Blaj, 2004;
- Mârza, Iacob, *Interesul profesorului Blăjean Ioan Rusu (1811-1843) pentru cultura și istoria Franței*, în *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica*, XIV/1, 2010;
- Mârza, Iacob, *Conceptul de educație în gândirea iluminist-romantică a românilor din Transilvania*, în Neumann, Victor; Heinen, Armin, *Istoria României prin concepte. Perspective alternative asupra limbajelor social-politice*, Polirom, Iași, 2010;

- Mikó Imre, *Bölöni Farkas Sándor a demokrata és republikánus*, (Bölöni Farkas Sándor democratul și republicanul), în *Korunk*, nr. XXIV/12, 1965;
- Miskolczy Ambrus, *Erdély a reformkorban*, (*Transilvania în epoca reformelor*), în *Erdély története, Vol III. 1830-tól napjainkig*, (*Istoria Transilvaniei. Vol III. Din 1830 până în zilele noastre*) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987;
- Miskolczy Ambrus, *Társadalom, nemzetiség és ellenzékiesség kérdései az erdélyi magyar reformmozgalomban (1830-1843)*, (Chestiunile legate de societate, naționalitate și opoziție în mișcarea reformistă maghiară (1830-1843)), în *Századok*, CXVII/5, 1983;
- Mitu, Sorin, *Geneza identității naționale la românii ardeleni*, Humanitas, București, 1997.
- Murgescu, Mirela-Luminița; Murgescu, Bogdan, *Tranziție, tranziții: conceptualizarea schimbării în cultură româna*, în Neumann, Victor; Heinen, Armin, *Istoria României prin concepte. Perspective alternative asupra limbajelor social-politice*, Polirom, Iași, 2010;
- Neumann, Victor, *Convergențe spirituale*, Ed. Eminescu, București, 1986;
- Neumann, Victor, *Neam, popor sau națiune? Despre identitățile politice europene*, Curtea Veche, București, 2005;
- Neumann, Victor, *Tentația lui homo europaeus*, Polirom, Iași, 2006;
- Neumann, Victor, *Exegeses of the Past as Militantism. The case of Ioan Budai Deleanu's Political Thinking*, în Neumann, Victor, *Essays on Romanian Intellectual History*, Trad. Simona Neumann, Editura Universității de Vest, Timișoara, 2008;
- Neumann, Victor, *Peculiarities of the Transition and Adatation of the Concept of Nation in East-Central Europe. The Hungarian and Romanian cases in the Nineteenth Century*, în *Contributions to the History of Concepts*, Vol. 7. Issue 1, 2012;
- Petrás Éva, *Nacionalizmus és politikai romantika*, (*Naționalism și romantismul politic*), Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Budapest, 2006;
- Prodan, David, *Supplex Libellus Valachorum*, Editura Științifică, București, 1967;
- Pruzsinszky Sándor, *Természetjog és politika a XVIII. századi Magyarországon*, (*Drept natural și politică în Ungaria secolului al XVIII-lea*), Napvilág Kiadó, Budapest, 2001;
- Rathmann János, *Herder eszméi. A historizmus útján*, (*Ideile lui Herder. Pe drumul historismului*), Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983;

- Sárközi Zoltán, *Az erdélyi szászok a nemzeti ébredés korában (1790-1848)*, (*Sașii din Transilvania în epoca deșteptării naționale (1790-1848)*), Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963;
- Sata, Kinga-Koretta, *The People Incorporated. Construction of Nation in Transilvanian Romanian Liberalism, 1848-1848*, în *We, the People. Politics of National Pecularity in South-Eastern Europe*, Mishkova, Diana, (ed.), CEU Press, Budapest, New York, 2009;
- Szaunder József, *Géniusz száll...*, (*Geniul zboară...*), în *Irodalomtörténeti Közlemények*, LXII/2-3, 1958;
- Szegedy-Maszák Mihály, *Világkép és stílus*, (*Imagine despre lume și stil*), Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1980;
- Szegedy-Maszák Mihály, *Az újraértelmezés kényszere*, (*Kemény Zsigmond két röpirata a forradalomról*), (*Obligația de a începe de la capăt. (Două manifeste ale lui Kemény Zsigmond despre revoluție)*), în *Irodalomtörténet*, nr. LXXXI/1, 2000;
- Szekfű Gyula, *Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez 1790-1848*, (*Documente referitoare la istoricul chestiunii limbii maghiare ca limbă de stat 1790-1848*), Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1926;
- Szücs Zoltán Gábor, *Természet, jog, teológia. Egy fejezet a politikai diskurzus történetéből a 18. századi Magyarországon*, (*Natură, drept, teologie. Un capitol din istoria discursului politic în Ungaria secolului al 18-lea*), în *Aetas*, XXVI/2, 2011;
- Takáts József, *Kemény Zsigmond és a rajongás politikai fogalma*, (*Kemény Zsigmond și conceptul politic a admirării*), în *Holmi*, nr. XXIV/10, 2012;
- Tonk, Alexandru, *Formarea intelectualității române din Transilvania și liceul piariștilor din Cluj*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Series Historia*, Fasciculus 1, 1968;
- Trencsényi Balázs, *A nép lelke*, (*Sufletul poporului*) Argumentum Kiadó, Bibó István Szellemi Műhely, 2011.
- Trócsányi Zsolt, *Wesselényi Miklós*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965;
- Trócsányi Zsolt, *Wesselényi Miklós és világa*, (*Lumea lui Wesselényi Miklós*), Gondolat, Budapest, 1970;
- Varga Zoltán, *A szabadságeszme a XIX. sz. első felében*, (*Ideea de libertate în prima parte a secolului al XIX-lea*), în *Századok*, LXXII, 1938;
- Veliky János, *A változás kora*, (*Epoca schimbărilor*) , Új Mandátum, Budapest, 2009;

Veliky János, *A programalkotó politikai viták nyelvi-kulturális kerete a reformkor második évtizedében, (Cadrul cultural-lingvistic al dezbatelor fãuritoare de programe în al doilea deceniu al epocii reformelor)*, în *Irodalomtörténet*, XCII/3, ELTE BTK Magyar Irodalom és Kultúratudományi Intézet – MTA Ráció Kiadó, 2011;

VIII. Webografie:

***, Dexonline – Transforma (<http://dexonline.ro/definitie/transforma> - acces: 2014. április 15)

***, Dexonline – Transformare (<http://dexonline.ro/definitie/TRANSFORM%C3%81RE> 15. aprilie 2014)

***, Wikipedia – Transformare (<http://ro.wikipedia.org/wiki/Transformare> acces: 15. aprilie 2014)

Egry Gábor: *Az erdélyi szászok pénzügyi rendszere és a szász nemzeti mozgalom kapcsolata a 19. században, (1835-1914), (Relația dintre sistemul instituțiilor financiare ale sașilor din Transilvania și mișcarea națională săsească în secolul al 19-lea)*, Teză de doctorat, 2005; (<http://www.polhist.hu/regi/letoltes/egrydisszertacio.pdf> acces: 15. mart. 2013.)